

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Serkan KILIÇ

ANTALYA'DA YER ALAN OSMANLI DÖNEMİ TEK KUBBELİ CAMİ ve
MESCİTLER

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Serkan KILIÇ

ANTALYA'DA YER ALAN OSMANLI DÖNEMİ TEK KUBBELİ CAMİ ve
MESCİTLER

Danışman

Prof. Dr. Mustafa DENKTAŞ

Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2013

Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Serkan KILIÇ'ın bu çalışması jürimiz tarafından Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan (Danışman) : Prof. Dr. Mustafa DEMİRTAŞ
Üye (Danışman) : Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK
Üye : Yrd. Doç. Dr. Kemal KAVAS

Tez Başlığı: ANTALYA'DA YER ALAN OSMANLI DÖNEMİ
TEK KUBBELİ CAMİ ve MESCİTLER

Onay : Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Tez Savunma Tarihi : 09.01/2013

Mezuniyet Tarihi : 17.01/2013

Doç. Dr. Zekeriya KARADAVUT
Müdür

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR LİSTESİ	v
ÖNSÖZ	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTALYA'DA YER ALAN OSMANLI DÖNEMİ TEK KUBBELİ CAMİ ve MESCİTLER

1.1 Süleymaniye Camisi	8
1.2 Bali Bey Camisi	14
1.3 Murat Paşa Camisi	18
1.4 Tekeli Mehmet Paşa Camisi	27
1.5 Ömer Paşa Camisi	39
1.6 Nasreddin Camisi	55
1.7 Müsellim Camisi	59
1.8 Ağalar Önü Mescidi	66
1.9 Hasköy Mescidi	69
1.10 Takkacı Mustafa-Müftü Mescidi	72
1.11 Hacı Hasan Ağa Mescidi	74
1.12 İskele Mescidi	76
1.13 Yeşil Karaman Mescidi	79
1.14 Kızıllı Mescidi	81
1.15 Alacami Mescidi	83
1.16 Kürüş Mescidi	84

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

2.1 Tipoloji	87
2.1.1 Merkezi Planlı Cami ve Mescitler	88
2.1.2 Tek Mekanlı Cami ve Mescitler	88
2.2 Malzeme ve Teknik	89
2.2.1 Taş	89
2.2.2 Tuğla	90
2.2.3 Ahşap	90
2.2.4 Alçı	91
2.2.5 Çini	91
2.2.6 Kurşun	91
2.3 Süsleme	92
2.3.1 Malzeme ve Teknik	92
2.3.2 Taş Süsleme	92
2.3.2.1 Bitkisel Süsleme	92
2.3.2.1.1 Rumi	92
2.3.2.1.2 Palmet	93
2.3.2.1.3 Gül	93
2.3.2.1.4 Gülbezek ve Lale	93
2.3.2.2 Geometrik Süsleme	94
2.3.2.2.1 Kırık Çizgi Siteminden Gelişen Geometrik Süsleme	94
2.3.2.2.2 Altı Köşeli-Kollu Yıldızlar	94
2.3.2.2.3 On kollu Yıldızlar	94
2.3.2.2.4 Oniki Kollu Yıldızlar	94
2.3.2.2.5 Çember Yaylardan Gelişen Geometrik Süslemeler	94
2.3.2.3 Mukarnas	95
2.3.2.4 Yazı	96
2.3.3 Çini Süsleme	97
2.3.3.1 Bitkisel Süsleme	97
2.3.3.1.1 Rumi, Palmet, Şakayık, Hatayı ve Rozet Çiçeği	97
2.3.3.1.2 Gül, Lale, Bahar Açmış Çiçek Dalları ve Çin Bulutu	98

2.3.3.2 Yazı	98
2.3.4 Kalem İşi Süsleme	99
2.3.4.1 Bitkisel Süsleme	99
2.3.4.1.1 Rumi, Palmet, Lotus ve Hatayi	99
2.3.4.1.2 Gül, Lale, Papatya, Karanfil, Gonca	100
2.3.4.2 Geometrik Süsleme	101
2.3.4.2.1 Altı Köşeli-Kollu Yıldızlar	101
2.3.4.2.2 Sekiz Köşeli-Kollu Yıldızlar	101
2.3.4.2.3 Oniki Kollu Yıldızlar	101
2.3.4.2.4. Onaltı Kollu Yıldızlar	102
2.3.5 Ahşap Süsleme	102
2.3.5.1 Bitkisel Süsleme	102
2.3.5.1.1 Palmet ve Rumi	102
2.3.5.2 Yazı	102
2.3.6 Alçı Süsleme	103
2.4 Yapı Elemanları	103
2.4.1 Duvarlar	103
2.4.2 Üst Örtü Elemanları	103
2.4.3 Kubbeler	104
2.4.4 Tonozlar	104
2.4.5 Geçiş Elemanları	105
2.4.6 Taşıyıcı Ayak ve Sütunlar	105
2.4.7 Son Cemaat Yeri	105
2.4.8 Minareler	105
2.4.9 Mihraplar	107
2.4.10 Minberler	108
2.4.11 Vaaz Kürsüleri	109
2.4.12 Mahfiller	109
2.5 Cephe Elemanları	110
2.5.1 Kapılar	110
2.5.2 Pencereleler	111
2.6 Kitabeler	111

SONUÇ	113
KAYNAKÇA	117
FOTOĞRAF LİSTESİ	121
PLAN LİSTESİ	130
FOTOĞRAFLAR	131
PLANLAR	263
ÖZGEÇMİŞ	292

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.:	Adı geçen eser
A.g.m.:	Adı geçen makale
A.g.s.:	Adı geçen söyleşi
B.O.A.:	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
VGM:	Vakıflar Genel Müdürlüğü
VBM:	Vakıflar Bölge Müdürlüğü

ÖNSÖZ

Antalya, 1390 yılında Osmanlının hakimiyetine girmiştir. Osmanlının şenlendirme politikası, diğer şehirlerde olduğu gibi Antalya’da da faaliyet göstermiştir. Antalya’daki Osmanlı Dönemi tek kubbeli cami ve mescitlerin tamamı XVI. ve XIX. yüzyıllar arasında inşa edilmiştir. Bu çalışmada, Antalya il sınırları kapsamında yer alan Osmanlı Dönemi tek kubbeli cami ve mescitler ele alınmıştır.

Öncelikle değerli danışman hocam Prof. Dr. Mustafa DENKTAŞ’a bu çalışmanın konu seçimi aşamasından, sonuna kadar bana her anlamda güvendiği, inandığı, destek olduğu ve deneyimleriyle beni usanmadan yönlendirdiği için kendilerine teşekkür ederim. Tez yazım aşamasında, yayınlara ulaşmam amacıyla kütüphanesini bana açan ve engin bilgilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Yıldırım ÖZBEK’e teşekkür ederim. Arazi çalışmalarında her zaman yanımda olan değerli dostum Öğr. Gör. Şamil YİRŞEN’e, tespit edilen cami ve mescitlerin vakfiyelerinin ve inşa kitabelerinin okunmasında yardımcı olan Araş. Gör. Hatice DURGUN ve Enes KAVALÇALAN’a sonsuz teşekkür ederim.

Serkan KILIÇ

Antalya, 2013

ÖZET

Bu çalışmada Antalya ili ve ilçelerinde, Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş olan tek kubbeli cami ve mescitler ele alınmıştır.

Tez, “Giriş”, “Katalog”, “Değerlendirme” ve “Sonuç” olmak üzere dört ana başlık altında incelenmiştir.

Birinci bölüm olan “Giriş” kısmında; konunun tanımı, amacı ve sınırlandırılması yapılmış; araştırmanın yöntemi ortaya konulmuş, konu ile ilgili kaynaklar değerlendirilmiş ve Antalya'nın tarihçesine kısaca değinilmiştir.

“Katalog” bölümünde Osmanlı döneminde Antalya'da inşa edilen cami ve mescitlerin sahip oldukları bütün mimari ve diğer özellikleri tanıtılmıştır.

“Değerlendirme” bölümünde katalogda yer alan yapılar plan, malzeme, süsleme, yapı elemanları, cephe elemanları, kitabeler gibi ana başlıklar altında, hem kendi içerisinde hem de çağdaş örneklerle karşılaştırılmıştır.

“Sonuç” bölümünde araştırmanın sonucunda elde edilen bulgulara dayanarak genel yargılar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Antalya, Osmanlı, Cami, Mescit, Tek Kubbe, Mimari.

ABSTRACT

This thesis analyzes single-domed Ottoman mosques and masjids in Antalya and its surrounding region.

The dissertation consists of four basic chapters: Introduction, Catalogue, Assessment and Conclusion.

In the introductory section, the description, objective and limits relating the main topic are explained along with the research method. This chapter also contains some details of the related resources and a brief history of Antalya.

In the catalogue chapter, the whole architectural characteristics of the mosques and masjids built in Antalya during the Ottoman period are introduced individually.

In the assessment chapter, architectural works are compared both within themselves and with the contemporary examples under the titles of plan, material, ornamentation, construction elements, facade elements and inscriptions.

The conclusion chapter puts forward some thoughts depending upon the findings obtained through the research.

Key Words: Antalya, Ottoman, Mosque, Masjid, Single dome, Architecture.

GİRİŞ

Konunun Tanımı, Sınırları ve Önemi:

Bu çalışmanın konusu, Antalya il, ilçe merkezi ile köylerinde yer alan toplam 16 adet cami ve mescidi içine almaktadır. Antalya il, ilçe merkezi ve köylerinde yer alan cami ve mescitleri mimari yönden ele alan bir çalışma henüz yapılmamıştır. Yapılacak olan bu çalışma, hem konunun bir bütün olarak ele alınmasını sağlayacak hem de her gün tabiat şartları, yol açma, genişletme ve benzeri imar faaliyetleri sebebiyle hızlı bir şekilde yıkılarak ortadan kaldırılan bu anıtlarımızın belgelenmesine katkı sağlayacaktır. Bu çalışmanın bir diğer önemi de cami ve mescitlerimizin en erken tarihli örneklerinden başlayarak, 1904'lü yıllara kadar geçirdiği değişimi bir il ölçeğinden gözlemleme şansını araştırmacılara sağlayacak olmasıdır.

Esasen her geçen gün insan ve tabiatın tahribatına açık olan ve birer birer ortadan kalkan bu tür kültür mirası eserlerimizin Antalya ili, ilçeleri ve köylerinde belgelenmiş olması da bu araştırmanın amaçlarından bir diğeridir.

Araştırma Yöntemleri:

Bu araştırmada, 16 adet cami ve mescit kataloga dahil edilmiştir. Bütün camilerin ölçüleri alınarak kesit ve planları çizilmiş, var olan kitabeleri okunmuş ve ayrıntılı fotoğrafları çekilmiştir. Eserlerin katalog bölümünde tanıtılmasında tipolojiye değil kronolojiye bağlı kalınmıştır. Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü arşivinde yapılan araştırmalar sonucunda; 5 adet vakfiyeye ulaşılmıştır. Başbakanlık Osmanlı arşivinde cami ve mescitlere yapılan imam atamasına ait belgeler tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada, Antalya üzerine çeşitli üniversitelerin tarih bölümlerinde Şer'iyye Sicilleri üzerine yapılan tezlerden, seyyahların yazdığı seyahatnamelerden ve çeşitli araştırmalardan istifade edilmiştir.

Katalogdaki 16 adet cami ve mescitten, 8 tanesinin üzerinde inşa kitabesi, 2 tanesinin ise onarım kitabeleri mevcuttur. Onarım ve inşa kitabesi olmayan 6 cami ve mescidin tarihlendirilmesinde pek çok zorlukla karşılaşmıştır. Çünkü bütün camilerde birbirine çok yakın malzeme ve planların kullanılmış olmaları kesin olarak bir tarihlendirme yapmayı güçleştirmektedir. Bu nedenle kitablesiz camilerin tarihlendirilmesinde eserlerin taşıdığı bütün mimari diğer özelliklerin tamamı göz önüne alınarak tarihlendirme yoluna gidilmiştir.

Değerlendirme bölümünde katalogda yer alan cami ve mescitler ilk önce kendi içerisindeki gelişimleri açısından ele alınmış, sonra da başka bölgelerde bulunan ve yayınlarda tanıtımı yapılan eserlerle karşılaştırması yapılmıştır. Böylece Antalya il merkezi, ilçe ve köylerinde bulunan camilerin hem kendi içerisinde hem de Anadolu ölçeğinde değerlendirmesi yapılmaya çalışılmıştır.

Konuyla İlgili Kaynaklar:

Antalya’da Osmanlı Dönemi’nde inşa edilmiş olan tek kubbeli cami ve mescitlerle ilgili direkt veya dolaylı olarak yapılmış olan bazı araştırmalar mevcuttur.

Antalya’nın tarihi, kültürü ve sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili çalışmalardan dolaylı olarak istifade edilmiştir.¹

Evliya Çelebi, Seyahatnamesi’nde² Süleymaniye, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa camileri hakkında detaylı bilgilere yer verilmiştir.

İbrahim Hakkı Konyalı, “Alanya” adlı eserinde Alanya’daki Süleymaniye Camisi hakkında detaylı bilgiler yer almaktadır.

Süleyman Fikri Ertan “Antalya Tarihi” ve “Antalya Livası Tarihi” adlı eserlerinde katalogda yer alan Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa camileri ile ilgili olarak tarihi bilgilere ulaşılmaktadır.

İsmail Ünal’ın “Antalya Bölgesindeki Çinili Eserler” adlı makalesinde, Antalya ve çevre illerdeki yapıların çinileri hakkında genel bir bilgiler verildikten sonra Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Müsellim, camilerindeki çini kullanımı hakkında kısa bilgiler yer almaktadır.

Ayşegül Uğuroğlu, “Alanya Kaleiçi’ndeki Tarihsel Dokunun Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanımı” adlı kitabında, Alanya Kalesi’nin tarihsel gelişiminden bahsedilmiş olup Süleymaniye Camisi de kısaca tanıtılmıştır.

Mürsel Sümer’in, “189 Yıl Önce Antalya’da Kurulan Bir Vakıf Kütüphanemiz; Mütesellim (Müsellim) Kütüphanesi” adlı makalesinde Müsellim Camisi’nin mimarisi

¹ Antalya’nın tarihi, kültürü ve sosyo-ekonomik yapısı ile ilgili olarak daha detaylı bilgiler için bkz; Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika. XII-XLV)**, çev. Adnan Pekman, İstanbul 1993; İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, (Haz. İsmet Parmaksızoglu, I. Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971; Charles Texier, **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, Cilt II, (Çev. Ali Suat vd.), Enformasyon ve Dökümanasyon Hizmetleri Yayınları, Ankara 2002; W.M. Ramsay, **Anadolunun Tarihi Coğrafyası**, Çev:Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1960; Feridun Emecen, “Antalya” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul 1991; Hasan Moğol, **19. Yüzyılın Başlarında Antalya**, I. Baskı, Mehter Yayınları, Ankara 1991; Rifat Özdemir, “Osmanlı Döneminde Antalya’nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 7. Sayı, 1992; Hasan Moğol, “Beylikler Dönemi Antalya, Tekeoğulları Beyliği” *Antalya İl Yıllığı*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2010, s.113.

² Evliya Çelebi, **Seyahatname**, IX Kitap, s. 121, 296, 312.

üzerinde kısaca durulmuş daha sonra cami'nin vakfiyesi hakkında geniş bilgilere yer verilmiştir.

Zafer Ertaş, “Perge Yakınlarındaki Ağalar Camii” adlı makalesinde Ağalar Önü Camii detaylı olarak anlatılmıştır.

Filiz Yenişehirlioğlu, “Antalya Murad Paşa Camii Çinileri ve İznikli Mustafa” başlıklı makalesinde, Murad Paşa Camisi'nin pencere alınlıklarında yer alan çinileri anlattıktan sonra burada yer alan çinilerin hem kendi içerisinde hem de Antalya dışındaki örneklerle mukayesesini yapmıştır.

Mehmet Süreyya, “Sicilli-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri” adlı eserinde, Osmanlı'da Dönemi'nde yaşamış olan önemli kişilerin ve kataloga dahil edilen Bali Bey, Murat Paşa, Ömer Paşa ve Müsellim camilerinin banilerinin hayatlarına dair kısa bilgilere ulaşılmaktadır.

Örcün Barışta, “Antalya Müsellim Camii'ni Bezeyen Çiniler ve Topkapı Sarayında Bulunan Benzerleri Üzerine” adlı makalesinde, Müsellim Camisi'ndeki çinileri tanıtarak daha sonra bu çinilerin Topkapı Sarayı'ndaki Sünnet Odası çinileriyle karşılaştırmasını yapmıştır.

Giray Ercenk'in, “Hangi Murat Paşa” adlı makalesi, Murat Paşa Camisi'nin banisi hakkında geniş bilgiler vermektedir.

Hüseyin Çimrin, “Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi” adlı eserinde Antalya'nın tarihi ve anıtları hakkında çok kısa bilgilere vermiştir. Bu çalışma daha çok turistik rehber niteliğindedir.

Leyla Yılmaz'ın “Antalya-Tekeli Mehmet Paşa Camii ve Tarihlendirilmesi” adlı makalesi, inşa tarihi bilinmeyen Tekeli Mehmet Paşa Camii ile ilgili tarihi belgeleri dikkate alarak hazırlamıştır.

Ahmet Halaçoğlu'nun “Teke (Antalya) Mutesellimi Hacı Mehmet Ağa ve Faaliyetleri” adlı eserinde, Müsellim Camisi'nin banisi olduğu düşünülen Hacı Mehmet Ağa'nın Tekeli Mehmet Paşa'yla aynı kişiler olmadığı üzerinde durulmuş olup, daha sonra da Müsellim Camisi'nin vakfiyesi ayrıntılı olarak anlatılmıştır.

Leyla Yılmaz ve Kemal Tuzcu tarafından hazırlanan “Antalya'da Türk Dönemi Kitabeleri” adlı eserde Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Müsellim, Bali Bey camileri ve İskele Mescidi'ne ait kitabeler hakkında bilgilere yer verilmiştir.

Abdullah Ekiz'in “Dünden Bugüne Elmalı” adlı eserinde ilçe merkezinde bulunan Ömer Paşa Camii'nin tarihçesi ve mimarisi hakkında bilgilere ulaşılmaktadır.

Leyla Yılmaz'ın “Antalya, Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)”, adlı kitabında, Murat Paşa ve Müsellim camileri bütün yönleriyle ele alınarak tanıtılmıştır.

Ali Yardım'ın “Alanya Kitabeleri” adlı eserinde, Süleymaniye Camisi'nin kitabeleri hakkında geniş bilgilere ulaşılmaktadır.

Zerrin Köşklü'nün “Antalya/Elmalı Ömer Paşa Külliyesi” adlı makalesinde, Ömer Paşa Camisi'nin mimarisi ve camide yer alan çiniler üzerinde ayrıntılı olarak durulmuştur.

Antalya Tarihi:

Pamfilya bölgesinin en önemli şehirlerinden biri olan Antalya, M.Ö. 158 yılında Bergama hükümdarı II. Attalos Philadeiphos (M.Ö. 159-138) tarafından kurulmuştur.³ Şehrin Attalos tarafından kurulmadan önceki adı Agroeira veya Alloeira olarak bilinmektedir.⁴ Antik çağlarda Attaleia adıyla anılan şehir, M.Ö. 5 ve 8. yüzyıllara ait bazı sikkelerde ise, şehrin kurucusu olarak Çukurova (Kilikya) krallarının atası sayılan Kral Mupsus gösterilmektedir.⁵ Atalia Adalia, Ortaçağ Batı kaynaklarında Satalia, Arap ve Türk Kaynaklarında ise Antâliyye, Adalya şeklinde geçer. II. Attalos'un burada bir şehir kurmak istemesi, bölgenin en gelişmiş şehirlerinden Antalya'nın doğusundaki Side'nin (Arap ve bazı kaynaklarda Eski Antalya) Roma hâkimiyetinde⁶ ve önemli bir limana sahip olmasına bağlanabilir.⁷

Osmanlı hâkimiyetine girinceye kadar şehir, Bergama, Roma, Bizans, Ceneviz, Anadolu Selçukluları, Kıbrıs ve Hamid-Oğulları'nın Antalya kolu olan Teke-Oğulları'nın hâkimiyeti altında kalmıştır.⁸

Doğal limanları ile çevresindeki yerleşim yerlerinden daha hızlı gelişen ve bu yerleşim yerlerini gölgesinde bırakan Antalya, Roma İmparatorluğu'na geçince korsanların istilasına uğramıştır. M.Ö. 79 yılında Pompeius'un komutasındaki donanma, korsanları şehirden kovarak, Antalya'da Roma egemenliği dönemi başlamıştır. Antalya M.S. 43 yılında Roma eyaletleri arasına katılmış, bu aşamadan sonra şehrin önemi artmıştır.⁹ 395 yılında Roma İmparatorluğu ikiye bölününce bütün Anadolu gibi Antalya da Bizans'a

³ Strabon, **A.g.e.**, s.249.

⁴ Ramsay, **A.g.e.**, s.136.

⁵ Özdemir, **A.g.m.**, s. 133.

⁶ Feridun Emecen, **İslam Ansiklopedisi**, Cilt 3, İstanbul 1991, s.232-233.

⁷ Karl Graf Von Lanckoronski, **Pamphylia ve Pisidia Kentleri**, Çev.: Selma Bulgurlu Gün, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, I. Cilt, İstanbul 2005, s. 8.

⁸ A. Latif Armağan, “XVI. Yüzyılda Antalya’da Dini-Sosyal Yapılar ve Şehrin Demografik Durumu Üzerine Bir Araştırma”, *Tarih Araştırma Dergisi*, Ankara 2004, s.3.

⁹ Moğol, **A.g.e.**, s. 17.

bağlı duruma gelmiştir ve bu olaydan sonra Antalya’da Hristiyan cemaatinin giderek büyümesiyle Antalya bir Hristiyan kentine dönüşmüştür.¹⁰

Kutalmışoğlu Süleyman Şah 1085 yılında Antalya’yı fethetmiş, ancak Antalya’yı elinden çıkarmak istemeyen Bizans İmparatorluğu, 1103 yılında burayı tekrar geri almıştır. Ancak bir süre sonra tekrar Türkler tarafından fethedilen Antalya, 1120 yılında Bizans İmparatoru İonnes tarafından geri alınmıştır.¹¹

Gıyaseddin Keyhusrev’in veya Selçuklu Devleti’nin temel amacı, denizlere açılarak ticareti geliştirmek ve ülkeyi bu sayede zenginleştirmektir. Ancak Gıyaseddin Keyhusrev’in uzun gurbet hayatı süresince bu amaç değerlendirilmemiştir. Çünkü kardeşi Rükneddin Süleyman Şah, başka yörelerdeki askeri hareketlerle ilgilenmiştir fakat başarılı olamamıştır.¹² 1203 yılında Selçuklu Sultanı III. Kılıçarslan Isparta’yı almasıyla Antalya’nın fethedilmesinin yolu açılmıştır. Selçuklu Devleti, Eğridir, Borlu, Yalvaç ve Antalya tarafına Türkmen aşiretlerini yerleştirmeye başlamıştır.¹³ Böylece Selçuklu Devleti, deniz ticaretinde hâkimiyet sağlamıştır. 1212 yılında, kale içinde oturan Hristiyanların yardımıyla Kıbrıs hükümdarı, Antalya’yı kuşatarak Müslümanları kılıçtan geçirmiştir.¹⁴ 1225 yılında Alâeddin Keykubat, Alaiye’yi (Alanya) fethederek önemli inşaat faaliyetlerinde bulunmuştur. Alaiye’nin de alınmasıyla Selçukluların Akdeniz’de bir deniz birliği kurmaları gerekmiştir. Antalya’da çalıştırılan veya oluşturulan tersane, ilk Türk deniz varlığının oluşmasını sağlamıştır. Hemen ardından Alaiye’de de bir tersane inşaatına girişilerek Akdeniz’deki Türk deniz varlığı güçlendirilmiştir. Antalya tersanesinin güvenliğini tam anlamıyla sağlamak için 1225 tarihinde şehir içinde yeni bir düzenlemeye geçilmiştir. İlk başta şehrin deniz tarafındaki savunmasını güçlendirmiştir.¹⁵ Antalya Selçukluların eline geçtiği zaman, Türklerin birinci tersanesi olmuş ve şehirde imar faaliyetleri hız kazanmıştır.¹⁶ Antalya’da yaşayan Türkmenler ile beraber Kahire, İskenderiye ve Suriyeli tüccarların alışverişte önemli etkileşimde bulundukları, fakat yerleşme yerleri olarak ise her topluluğun kendi içinde bir öbek oluşturduğu, yaşadıkları yerleri surlarla çevirdikleri ve buna rağmen şehrin asıl halkı Rumlar iken Müslüman ahalisinin büyük şehirde yaşadığı bilinmektedir.¹⁷

¹⁰ Hüseyin Çimrin, **Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi**, 4. Baskı, Öteki Matbaası, Ankara 1999, s. 48.

¹¹ Çimrin, **A.g.e.**, s. 49.

¹² Tuncer Baykara, “Türkiye Selçukluları Devrinde Antalya”, *Antalya İl Yıllığı*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2010, s.106

¹³ Moğol, **A.g.e.**, s.18

¹⁴ Süleyman Fikri Erten, **Antalya Tarihi**, Üçüncü Kısım, Antalya 1948, s. 81.

¹⁵ Baykara, s.106.

¹⁶ Texier, **A.g.e.**, s. 443.

¹⁷ İbn Batuta, **A.g.e.**, s. 5-6.

Selçuklu zamanında önemli bir merkez olan Antalya, Beylikler döneminde de bu önemini korumuş, Selçukluların yıkılmasından sonra Göller Bölgesi ile birlikte Teke Türklerinden olan Hamidoğulları'nın eline geçmiştir.¹⁸ Teke Oğulları Beyliği döneminde, bölgeye birçok zaviye, tekke, medrese, hankâh inşa edilmiştir.¹⁹

Hamid-Oğulları'nın Antalya kolu olan Teke-Oğulları'nın hâkimiyeti altında kalan Antalya, Yıldırım Bayezid zamanında 1390 yılında Osmanlıların eline geçmiştir. Yıldırım Bayezid, şehri ele geçirdikten sonra Antalya muhafızlığına Firuz Bey'i getirmiş ve burayı Teke-ili ile beraber önce oğlu İsa Çelebi'ye, sonra ise diğer oğlu Mustafa Çelebi'ye sancak olarak vermiştir.²⁰

Antalya, Osmanlı İmparatorluğu yönetim örgütünde merkezi Kütahya'da olan Anadolu Eyaleti'nin 14 sancağından birinin merkezi olmuş ve sancağa "Teke Sancağı" adı verilmiştir.²¹ Antalya'ya, Şehzade İsa ve Mustafa Çelebilerden başka, XVI. yüzyılın başlarında 1502' de II. Bayezid'in oğlu Sultan Korkud'un tayin edildiği bilinmektedir. Korkud, 1509 yılına kadar burada ikamet etmiş ve saltanat mücadelesini buradan sürdürmüştür.²²

XVI. yüzyılda Antalya'da imar faaliyetlerine hız verilmiştir. H.1082/M.1671-72 yılında Antalya'ya gelen Evliya Çelebi, şehirdeki sosyal, kültürel ve dini yapılara ilişkin önemli bilgiler vermiştir; *bu tarihte şehirde 28 mahalle bulunmaktaydı. Bu mahallelerin 4'ü kale içinde, 24'ü ise kale dışındaydı. Kale dışındaki mahallelerin 4'ü Rum Mahallesi idi. Şehirde 190 hane Rum olup, hepsi Türkçe konuşmaktaydı. 200 parça gemi alabilen şehrin limanı, işlek ve güvenli bir limandı. Limanının ağzında iki kule vardı ve limanı korumaktaydı. Şehirde cuma namazı kılınan 11 cami,²³ çok sayıda mescit, 3 medrese,²⁴ 17 sıbyan mektebi, 1 dar'ül-hadis, 1 dar'ül-kur'an, 3 tekke,²⁵ 1 mevlevihane, 8 hamam,²⁶ 9*

¹⁸ Moğol, **A.g.m.**, s.113.

¹⁹ Moğol, **A.g.m.**, s.115.

²⁰ Armağan, **A.g.e.**, s.96.

²¹ Çimrin, **A.g.e.**, s.53.

²² Armağan, **A.g.e.**, s.96

²³ Murat Paşa Cami, Eski (Alâeddin) Cami, Bokçuzade Cami, Bali Paşa Cami, Kazergah Cami, Sofular Cami, Yassı Minare Cami, Sultan Korkud Cami, Tekeli Paşa Cami, Şeyh Cami, Güzergah Cami. Bkz. Evliya Çelebi, **Seyahatname**, YKY Yayınları, İstanbul 2005, s.147.

²⁴ Eski Caminin Yanındaki Ulu Cami (Yivli Minare) Medresesi, Sultan Keyhüsrev hatununun Darbhane Medresesi ve Sultan Mahmud'un Nakş-ı Cihan medresesidir. (**Aynı**, s.147).

²⁵ Gülşeni, Ahi Sultan Kızı ve Koyun Baba Tekkesidir. (**Aynı**, s.147).

²⁶ Şehirdeki hamamlar, Çukur Hamamı, Büyük hamamı, Nazır Hamamı, Paşa Hamamı, Mevlevihane hamamı, kale dışında Çavuş Hamamı, Bali Bey Hamamı ve Şeyh Hamamıdır. Bunlardan ziyade 11 saray hamamı vardır. (**Aynı**, s.147).

han²⁷, 200'den fazla çeşme ve çok sayıda türbe ve ziyaret yerleri ile 500 dükkan vardı. Şehrin su ihtiyacı Düden Çayı'ndan karşılanmaktaydı.²⁸

Teke sancağı, kırk yıl boyunca Tekelioğulları hanedanı tarafından idare olmuştur²⁹. Bu ailenin içerisinde Hacı Mehmed Ağa, Osmanlı Devleti'nin Anadolu Eyaletine bağlı Teke Sancağında Hacı Osman-oğulları veya Tekeli-oğulları adı ile şöhret bulan zenginliğiyle meşhur bir aileye mensuptur. Nitekim söz konusu aile Teke Sancağı'nın idaresini kırk yıldan fazla ellerinde tutmuşlardır. Ancak bazı kaynaklarda Tekeli diye adlandırılan bu ailenin Teke'deki eski ailelerle, dolayısıyla Teke-oğullarıyla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır.³⁰

Tanzimat'ın ilanı ile başlayan idari düzenleme sonucunda Teke Sancağı Karaman eyaletine, 1281/1865 yılında çıkarılan Vilayet Nizamnamesi ile de Konya vilayetine bağlanmıştır. Bu dönemde Teke Sancağı'nın *Antalya*, *Akseki*, *Alâiye (Alanya)* ve *Kızılkaya* olmak üzere beş kazası mevcuttur. Bunun sonucunda daha önce sancak olan *Alâiye* ve kazaları Teke Sancağı'na bağlanmıştır. 1306/1890 yılı kayıtlarına göre Teke Sancağı'nın, *İstanos*, *Bucak*, *Kızılkaya*, *Beşkonak*, *Millü*, *İğdir* ve *Serik* nahiyelerinin bağlı olduğu *Antalya kazası*, *İbradi* nahiyesinin bağlı olduğu *Akseki kazası*, *Finike* nahiyesinin bağlı olduğu *Elmalu kazası* ile *Kaş kazasından* müteşekkil olduğu görülmektedir. 1317/1901-1902 tarihinde Teke Sancağı, *Antalya*, *Akseki*, *Alâiye*, *Elmalu* ve *Kaş* kazaları ile 11 nahiye ve 524 köyden meydana gelmektedir.³¹ 1923-1924'te Antalya'da nüfus, çoğu ahşap evlerde oturan 23.000 kişiden oluşmaktadır. Arap, Girit, ve Yunanistan Göçmenleri de bulunmakla birlikte, nüfusun büyük çoğunluğu Türklerdir. Osmanlı döneminden kalan Rumlar, nüfusun yaklaşık 1/3'ünü oluşturmaktadır. Antalya'da ayrıca çok sayıda Yahudi ve Ermeni yaşamaktadır. Türklerin iki mezarlığı, bir hastanesi, on kadar okulu; Rumların da Metropolitikleri, dört kilisesi, on iki adet çeşitli düzeyde okulu ve bir itfaiye örgütü mevcuttur. Daha sonra 1925 yılında Atatürk'ün büyük gayretleri ile Antalya kentindeki Rumların yerine Selanik ve Girit Adası'ndan getirilen Türk göçmenlerle "değişim" yapılarak Antalya şehri Türkleştirilmiştir. 1927'de Antalya'daki nüfus Selanik ve Girit'ten gelen göçmenlerle ancak 17.373 kadardır.³²

²⁷ Kale içinde gümrük dibindeki Bezir Hanı, Kapan Hanı, Durveli Hanı, Pirinç Hanı, Murat Paşa Hanı, Çavuş Hanı, Urum Ali Hanı, Serçe-i Nebi Hanı ve kale dışındaki Dizdar Cafer Ağa hanıdır. (Aynı, s.147).

²⁸ Evliya Çelebi, A.g.e., s.147-148.

²⁹ Fahrettin Tızlak, "Tekelioğlu İsyanı", *XIII. Türk Tarih Kongresi*, (4-8 Ekim 1999), C.III-I.Kısım, TTK Yayınları, Ankara 2002, s. 239.

³⁰ Ahmet Halaçoğlu, *Teke (Antalya) Mütesellimi Hacı Mehmet Ağa ve Faaliyetleri*, Fakülte Kitabevi Yayınları, Isparta 2002, s.11.

³¹ Behset Karaca, "XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı'nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu" *Antalya İl Yıllığı*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya 2010, s.118.

³² Çimrin, A.g.e., s.57.

BİRİNCİ BÖLÜM

ANTALYA’DA YER ALAN OSMANLI DÖNEMİ TEK KUBBELİ CAMİ ve MESCİTLER

1.1 Süleymaniye (Alâeddin) Cami:

Cami, Antalya ilinin yaklaşık 140 km. doğusunda, Alanya ilçesindeki kale içinde yer almaktadır. Cami, Alâeddin, Alaüddin, Kale, Orta Hisar ve Sultan Süleyman adlarıyla anılmaktadır.³³ Günümüzde cami işlevini devam ettiren yapının inşa tarihi ve mimari bilinmemektedir. Vaaz kürsüsü üzerinde H.955/1548 tarihli kitabe yer almaktadır. Cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1960, 1964, 1973 ve 1989 yıllarında restore ettirilmiştir.

Dikdörtgen planlı cami, sekizgen kasnak üzerine oturan merkezi bir kubbeyle örtülmüştür. Caminin kuzeybatı köşesinde minare ve kuzeyinde beş gözlü son cemaat mahalli yer almaktadır. Kuzeydoğu köşeye ise dikdörtgen planlı sarnıç konumlandırılmıştır (Plan 1-2). Caminin beden duvarı kalınlığı 1.55 m.dir.

Caminin doğu, batı ve güney beden duvarlarında almalı teknikte tuğla ve kabayonu taş kullanılmıştır. Kuzey cephe, son cemaat yeri ve minare tuğla malzemeye örülmüştür. Caminin ve son cemaat yerinin kubbe kasnaklarında, harime giriş kapısında ise kesme taş kullanılmıştır. Harim kubbesi, son cemaat yeri kubbeleri ve minarenin sivri külahı ise kurşunla kaplanmıştır (Fotoğraf 1).

Kubbe kasnağının her cephesinde tuğla dizileriyle hareketlendirilmiş yuvarlak formlu ve alçı filgözü şebekeli bir pencere yer almaktadır. Caminin doğu, batı ve güney cephelerinin pencere düzenlemeleri simetriktir. Pencereleer cephelere üç kademeli olarak yerleştirilmiştir. Alt kotta, cephenin ortasından hafif yanlara kaydırılmış dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli, çökertme alınlıklı ve demir parmaklı ikişer pencere, bu pencerelerin hemen üzerinde ise daha küçük ölçekli, dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli ve fil gözü şebekeli birer pencere yer almaktadır. Üçüncü kademede ise bu pencereleri ortalayacak şekilde yerleştirilmiş aynı form ve özelliğe sahip bir pencere daha yer almaktadır. Pencere kemerleri, tek sıra tuğla dizileriyle belirginleştirilmiştir. Beden duvarları ve kubbe kasnağı iki sıra kirpi saçak ile sonlanmaktadır. Ancak son cemaat yeri kubbe kasnakları tek sıra kirpi saçak ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 2).

³³ Ayşegül Uğuroğlu, Semra Salgırlı ve diğerleri, **Alanya Kaleiçi’ndeki Tarihsel Dokunun Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanılması**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayın no: 1984/5, Alanya, s. 35.

Minare, tek şerefeli olup, caminin kuzeybatısında beden duvarına bitişik olarak yerleştirilmiştir. Minareye kuzeyde yer alan basık kemerli, dikdörtgen formlu kapıdan çıkılmaktadır. Kare planlı olan minare kaidesi yüksek tutulmuş olup tuğla ve moloz taş malzeme kullanılarak almaşık teknikte örülmüştür. Kaidenin doğu cephesinin üst seviyelerinde, kare bir kartuş içinde kitabe yer almaktadır.

İki satırlık kitabede;

علي يدا
لعبد الضعيف

Okunuşu:

Alâ yed'i

l-'abd'iz –za 'îf

Anlamı:

“Zayıf kul tarafından” yazmaktadır³⁴ (Fotoğraf 3).

Kaideden onikigen planlı gövdeye, köşeleri pahlanarak oluşturulmuş papuçluk ve bir sıra kaval silme bilezikle geçilmektedir. Minare gövdesi tamamıyla tuğla örgülüdür. Şerefeye, bir sıra kaval silme bilezik ve hemen üstünde, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen sekiz sıra kirpi saçak ile ulaşılmaktadır. Şerefeye korkuluğu sade olup kurşun gergilerle birbirine kenetlenmiş taş bloklardan meydana gelmektedir. Daha ince tutulan petek kısmı, iki sıra kirpi saçakla sınırlandırılmıştır. Peteğin üzeri sivri külah ile örtülmüştür. Minare iki boğumlu bir alemle sonlanmaktadır. Evliya Çelebi, H. 1082/M.1671 yılında Antalya'yı ziyaretinde minarenin yıldırım sonucunda yıkıldığını belirtmektedir³⁵. Bu tarihten sonra minare yeniden yapılmış, 1886'da tekrar yıkılmıştır.³⁶ 1960 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından aslına uygun biçimde tekrar inşa edilmiştir³⁷ (Fotoğraf 4).

Sarnıç, kuzeydoğu köşede camiye bitişik olarak inşa edilmiştir. Kare planlı ve beşik tonozlu olan sarnıca, kuzeyde yer alan dikdörtgen formlu, basık kemerli kapıdan

³⁴ Bu kitabenin, Selçuklu döneminde yaptırılan caminin ilk inşa kitabesinin bir parçası olduğu ileri sürülmektedir. Bkz; Ali Yardım, **Alanya Kitabeleri**, İstanbul Fetih Cemiyeti Yayınları, I.Baskı, İstanbul 2002, s.141.

³⁵ “...Ve Sultan Süleyman Camii kârgir bina kubbeleri kiremit örtülüdür. Tulen, arzan seksener ayaktır... Ve minaresine yıldırım inüp münhedim olmuştur.” Bkz; Evliya Çelebi, **Seyahatname**, Cilt 9, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1979, s. 296.

³⁶ Ali Boran, “Süleyman Han Camii”, *İslam Ansiklopedisi*, “Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 38, İstanbul, 2010, s.89.

³⁷ VGM, 070201001-RP00..? numaralı rapor.

girilmektedir. Giriş açıklığı, sivri tonozludur (Fotoğraf 5). Evliya Çelebi, seyahatnamesinde bu sarnıçtan bahsetmektedir.³⁸

Caminin kuzeyinde, 15.56x5.47 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlı son cemaat mahalli yer almaktadır. Avludan beş sıra basamakla çıkılan ve tamamıyla tuğla örgülü olan mekan, dört adet paye ve kuzey harim duvarı arasına atılan sivri kemerlerle üç bölüme ayrılmıştır. Kemerler içeri çökertilerek belirginleştirilmiştir. Her kare bölüm pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülmüştür. Ortadaki bölüm daha geniş tutulmuş olup, kubbe çapı daha büyüktür. Kemerlerin hemen üzerinde yer alan iki sıra kirpi saçak, son cemaat yerini sonlandırmaktadır (Fotoğraf 6).

Kuzey harim cephesi, diğer cephelerden farklı olarak düzenlenmiştir. Cephenin ortasında ve hafif yanlara kaydırılmış dikdörtgen formu, yuvarlak kemerli, çökertme alınlıklı ve demir parmaklı ikişer pencere yer almaktadır. Cephenin kuzeybatı köşesine ise, minareye çıkış kapısı konumlandırılmıştır. Kuzey duvarı ortasına yerleştirilen harime giriş kapısı, duvardan öne doğru taşıntı yapan ayaklara atılmış bir yuvarlak kemerin örttüğü derin bir niş olarak tasarlanmıştır. Basık kemerin hemen üzerinde, kare formu kitabelik alan boş bırakılmıştır. Bu boş bırakılan yere daha küçük boyutta, kare formu taş bir kitabe yerleştirilmiş olup içinde “Allah” ibaresi okunmaktadır. Kapı, 0.16 m. genişliğinde, tuğla dizili düz silmeyle çerçevelenmiştir (Fotoğraf 7). Ahşap, kapı kanatlarının üst kısımlarında, kare formu kartuş içine alınmış ve ma’kılî hattıyla yazılmış Fatiha Suresi yer almaktadır. Alt kısımlar ise, dikdörtgen ve kare formlarındaki sade panolarla hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 8).

Merkezi mekânlı cami, 15.56x17.98 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Harime, kuzey cephedeki basık kemerli kapıdan geçilerek girilmektedir. Harimin üzeri, 13.28 m. çapında tek kubbeye örtülüdür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Kubbe pandantiflerinin her yüzeyine akustiği sağlamak amacıyla 15 adet küçük delik açılmıştır. Ancak kuzeydoğu köşedeki pandantifte 14 delik tespit edilmiştir (Fotoğraf 9).

Harimin aydınlatılması, kubbe kasnağına açılan sekiz adet yuvarlak formu ve alçı filgözü şebekeli pencere ve beden duvarının her cephesine iki kademeli olarak yerleştirilen beşer adet pencere ile sağlanmıştır. Alt kotlarda ikişer pencere bulunmaktadır. Pencere dikdörtgen formu, sivri kemerli ve çökertme alınlıklıdır. Üstteki üç pencere ise dikdörtgen formu, yuvarlak kemerli ve filgöz şebekelidir (Fotoğraf 10). Güney duvarın alt kademesindeki pencere kanatları, üç kademeli pano şeklinde düzenlenmiştir. Üst

³⁸ Caminin yanında bir su kuyusu vardır ki, temmuz ayında içen, güyâ âb-ı hayat içmiş gibi safâ bulur. Bkz; Evliya Çelebi, **A.g.e.**, s. 296.

kademedeki kare formlu panolarda, çarkıfelek motif merkezli ma'kılı hatla “Allah” ve “Muhammed” yazılıdır. Alttaki panoların içi boş bırakılmıştır. Ortadaki pano dikine dikdörtgen formunda olup, içi uçları palmet şeklinde nihayetlenen ve oyma tekniğinde işlenmiş dilimli şemselerle süslenmiştir. Şemsenin içi ise oyma tekniğinde işlenmiş kıvrık dallardan çıkan tek dilimli rumi ve üç yapraklı palmet motifleriyle süslenmiştir (Fotoğraf 11). Güney duvarın ortasına mihrap, mihrabın hemen batısına ise minber yerleştirilmiştir. Kuzeybatı köşede müezzin mahfili, güneydoğu köşede ise vaaz kürsüsü yer almaktadır. Kuzey duvarın ortasındaki kapının hemen üzerinde kitabe bulunmaktadır.

Güney duvarından 0.20 m. içe taşırılan mihrap, süsleme açısından sade olup bir sıra düz bir sıra ise iç bükey bir silmeyle çerçevelenmiştir. Mihrap kemer köşeliğinin her iki tarafında birer adet kabara yer almaktadır. Mihrap kavsarası, aşağıdan yukarıya doğru daralan beş sıra mukarnas dizisiyle hareketlendirilmiştir. Beş cepheli olarak düzenlenen mihrap nişinin üst bölümü, ters ve düz şekilde düzenlenmiş yarım şemse motifleriyle bezenmiştir. Mihrap niş derinliği 0.50 m.dir (Fotoğraf 12).

Caminin minberi, harimin kuzeybatı köşesinde bulunmakta olup korkuluk kısmından aşağısı son tamirde alçı ile kaplanmıştır³⁹. Kapı, düz lentolu olup süsleme açısından yalın tutulmuştur. Kapı kanatları alttan ve üstten kare, ortada dikdörtgen bir panodan oluşmaktadır. Minber alınlığında, yatık dikdörtgen pano içerisine alınmış sülüs hatla “*La İlahe illallah, nuru arşillah*” yazmaktadır. Yazılar arası, kıvrık dallardan çıkan iki dilimli rumi motifleriyle süslenmiştir. Minber tepeliği, beş dilimli ahşap bir palmet motifi ile taçlandırılmış olup, palmetin içi, derin oyma tekniğinde işlenmiş, ortada ana motif olarak üç yapraklı palmet ve iki dilimli rumilerle süslenmiştir. Minber köşküne altı basamakla çıkılmaktadır. Köşk korkulukları, merkezden altı kollu yıldız ve altı köşeli yıldız geçmelerden oluşan geometrik bir düzenlemeyle süslenmiştir. Köşkü, son tamirde yapılmış olan sekizgen gövdeli bir külâh örtmektedir (Fotoğraf 13).

Harimin güneydoğu köşesinde duvardan bağımsız, ahşap malzemeyle yapılan vaaz kürsüsü dört ayak üzerinde, yerden 0.25 m. yüksekliğinde düzenlenmiştir. Kürsünün batıya bakan yüzünün korkuluk silmesinde, iki satırlık bir yapım kitabesi yer almaktadır (Fotoğraf 14-15).

³⁹ Ali Boran, **A.g.m.**, s.89.

Kitabede;

غفر الله له و لوالديه بتاريخ عام خمسة وخمسين و تسعمائة
انشا هذا الكرسي----بن موسي----

Okunuşu:

Gaferallâhû lehû ve li-vâlideyhi bi-târîh 'âm hamsetin ve hamsîne ve tis 'a miye
Enşee hâzâ 'l-kürsî (iki kelime) bin Mûsâ (bir kelime)

Anlamı:

“Bu kürsüyü, Musa oğlu (iki kelime), -Allah onun anne ve babasının günahlarını bağışlasın- 955 yılında yaptırdı” yazmaktadır⁴⁰.

Müezzin mahfili, 3.76x2.67 m. ölçülerinde dikdörtgen planlı olup harimin kuzeybatı köşesinde altı adet ahşap direkler üstüne yükselmektedir. Mahfile, dışarıdan minareden bir girişi olan kapıdan ve harimin içindeki dokuz basamaklı merdivenle çıkılmaktadır (Fotoğraf 16).

Kuzey harim duvarının ortasında yer alan kapı, dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerlidir. Kemerin ortasında bir kitabe yer almaktadır (Fotoğraf 17). Kitabede;

فِي بُيُوتِ أَذِنَ اللَّهُ أَنْ تُرْفَعَ وَيُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ

Okunuşu:

*Fî büyûtin, ezine 'llâhü en türfe 'a ve yüzkera fihâ 'smühü yesebbihu lehû fihâ bi 'l-ğudüvvi ve 'l-âsâl*⁴¹

Anlamı:

“Allah’ın, yüksek tutulmasına ve içlerinde adının anılmasına izin verdiği evlerde, insanlar, sabah akşam O’nu tesbîh ederler” yazmaktadır.⁴²

Değerlendirme:

Süleymaniye Cami, Antalya’daki kubbeli camiler içerisinde, beden duvarlarında tuğlanın bu kadar yoğun bir şekilde kullanıldığı ünik bir örnektir. Ahşap kapı ve pencere kanatlarının orijinal ve işlemeli olması bakımından dikkat çekicidir.

Caminin inşa kitabesi günümüze ulaşamamıştır. Bazı araştırmacılar caminin isminden dolayı I. Alâeddin Keykubad tarafından H.628/M.1231 yılında, mimar Akça Aba’ya inşa

⁴⁰ Ali Yardım, **A.g.e.**, s.140.

⁴¹ Kuran, Nur Sûresi, 36. Ayet.

⁴² Ali Yardım, **A.g.e.**, s. 130.

ettirilmiş olduğunu ileri sürmektedir. Daha sonraki yüzyıllarda yıldırım düşmesi sonucu yıkılan caminin Kanuni Sultan Süleyman tarafından H.937-955/M.1530-1550 yılları arasında onartılmış olduğu iddia edilmektedir⁴³. Yine bazı araştırmacılar vaaz kürsüsü üzerinde yer alan H.955/1548 tarihli kitabeden yola çıkarak caminin de aynı yıllar içerisinde inşa edilmiş olabileceğini ileri sürmektedir.⁴⁴ Başbakanlık arşivinde yer alan, Alanya (Alaiye) vakıflarının sıralandığı H. 927/M.1521 tarihli defterde bu cami hakkında herhangi bir bilgi bulunmamasından dolayı inşa edildiği döneme ait vakfiyesinin ya hiç olmadığı ya da o tarihte vakfiyesinin tamamen ortadan kalktığı düşünülmektedir⁴⁵. Evliya Çelebi, H. 1082/M.1671 yılında Alanya'ya gelerek bu camiyi görmüş ve isminin Sultan Süleyman Cami olduğunu belirtmektedir.⁴⁶ Vakıflar Genel Müdürlüğü bünyesindeki Osmanlı Arşivi belgelerinden H.1266/M.1849 yılında caminin ibadete açık ve imam ataması yapılmış olduğu anlaşılmaktadır.⁴⁷

Yukarıda verilen bilgiler ile caminin planı cephelerdeki üç kademeli pencere sistemi ve minaresinin konumu incelendiğinde, bu eserin 16. yüzyıldan önce inşa edilmiş olması mümkün değildir. Harim içerisinde yer alan 1548 tarihli vaaz kürsüsü de muhtemelen cami inşa edilirken konulmuş olmalıdır. Kanaatimiz odur ki hem Evliya Çelebi'nin verdiği caminin ismi hem yukarıda verilen tarihi bilgiler hem de caminin sahip olduğu mimari ve teknik özellikler dikkate alındığında bu eserin 16. yüzyılın ortalarında Kanuni Sultan Süleyman'ın padişahlığı döneminde inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir.

⁴³ Ali Boran, **A.g.m.**, s. 88.

⁴⁴ Ali Yardım, **A.g.e.**, s.141.

⁴⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, **Alanya**, Alanya Ticaret ve Sanayi Odası yayınları, Alanya 2011, s. 294.

⁴⁶ "...Ve Sultan Süleyman Camii kârgir bina kubbeleri kiremit örtülüdür. Tülen, arzan seksener ayaktır... Ve minaresine yıldırım inüp münhedim olmuştur." Bkz; Evliya Çelebi, **Seyahatname**, Cilt 9, s. 296.

⁴⁷ **VGM., Osmanlı Arşivi**, Ev. no: 38709, 5. sayfadan anlaşılabacağı üzere; *Alanya sancağından derun-u kalede vaki Kanuni Sultan Süleyman Cami şerifinin imamı Ahmet Efendi ba-berat kale tımarı bulunduğundan imamet hizmeti için mukaddema 96 tımaratdan Teyfik olunup sandık-ı mezkurdan ahz edip imamet cihetine edayı hizmette bulunup harc-ı muhasebesi matlup olundukta meslisçe hazine-i amireye iştiraki kararı kaydolundu.*

1.2 Bali Bey-Bal Bey Cami:

Cami, Antalya İli Muratpaşa ilçesi, Balibey Mahallesinin Kazım Özalp Caddesi'nde yer almaktadır. İnşa tarihi bilinmeyen caminin Bali Bey⁴⁸ tarafından yaptırıldığı ileri sürülmektedir. Orijinal haliyle günümüze ulaşamayan caminin onarım kitabesi, H.1266/M.1849-50 tarihlidir.⁴⁹ Cami, 1905, 1963 ve 1980 yılları arasında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce restore ettirilmiştir.

Kare planlı cami, sekizgen kasnak üzerine oturan merkezi bir kubbeye örtülmüştür. Caminin kuzeybatı köşesinde tek şerefli minare yer almaktadır (Plan 3-4). Avlunun güneybatı köşesindeki şadırvan, camiye sonradan eklenmiştir. Caminin beden duvarları düz silmelerle sonlanmaktadır. Harimi örten kubbe, dört köşesi pahlı, sekizgen bir kasnağa oturmaktadır. Caminin beden duvarı kalınlığı 1.40 m.dir.

Caminin beden duvarlarında moloz taş, kubbe kaplamasında alaturka kiremit, minarede ve pencere sövelerinde kesme taş malzeme kullanılmıştır.

Harimin doğu, batı ve güney cephelerinde iki kademeli pencere uygulaması görülmektedir. Pencere dikdörtgen formlu olup, alt kademedekiler daha büyük ölçekli planlanmıştır. Cephelerin zemin seviyesine yakın yerlerinde, ikişer adet yuvarlak sağır kemerli pencere yer almaktadır. Pencere çerçeveleri ve bu kemerler kesme taş malzemeye belirginleştirilmiştir.

Güney cephede, alt kademedeki pencereleri ortalayacak şekilde yerleştirilmiş iki adet üst pencere, doğu cephedeki iki adet üst pencere ise alt kademedeki pencerelere asimetrik konumlandırılmıştır. Kuzeybatı köşede, bir adet üst pencere yer almaktadır (Fotoğraf 18).

Tek şerefeli minare kuzeybatı köşede, batı duvarına bitişik olarak konumlandırılmış ve tamamıyla kesme taştan yapılmıştır. Minareye, kuzey cephede yer alan basık kemerli kapıdan girilmektedir. Minare şerefesine 93 basamakla çıkılmaktadır. Minarenin kaidesi altıgen gövdeli olup avludan üç basamakla yükseltilmiş, 2.50 x 2.50 m. ölçülerindeki subasmanı üzerine oturmaktadır. Silindirik gövdeye pahlanarak oluşturulmuş papuçluk ve bir kaval silme bilezikle geçilmektedir. Şerefeye, bir sıra kaval silme bilezik ve hemen

⁴⁸ Bali Bey Antalyalıdır. Enderun'da yetişip ümeradan (emir veren-yüksek rütbeli asker) olmuştur. II. Bayezid devri başlarında kubbe veziri olmuş ve Hüma Sultan'la nikâhlanmıştır. H. 900/M.1494-95'de vefat etmiştir. Antalya'da bir cami yaptıran Bali Bey, İstanbul'da da cami yaptırmaya başlamıştır (Bali Paşa Camii-Hüma Sultan Cami, 1504) ancak vefat etmesinden dolayı cami inşaatını eşi devam ettirmiştir. Bkz; Mehmet Süreyya, **Sicill-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri**, Cilt II, Eski Yazıda Yeni Yazıya Aktaran; S.A. Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 357. Ancak caminin banisi hakkında tam olarak net bir bilgi yoktur. Bkz; Leyla Yılmaz, **Antalya, Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)**, TTK Basımevi, Ankara, 2002, s. 27.

⁴⁹ AKMED arşivinde bulunan, Kemal Turfan'ın 1955 yılında hazırladığı *Eski Eser Fişleri* adlı defterde yapının bir onarım kitabesinin bulunduğu belirtilmektedir. Bu kitabede yapının banisi olarak Bali Bey adı geçmektedir.

üstünde, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dört sıra kirpi saçak ile ulaşılmaktadır. Şerefe korkuluğu sade olup kurşun gergilerle birbirine kenetlenmiş taş bloklardan meydana gelmektedir. Minarenin petek kısmı, gövdeye göre daha ince tutulmuş olup sivri külahla örtülmüştür. Minare âlemle sonlanmaktadır. 1963 yılında, ne zaman yıkıldığı belli olmayan caminin minaresi yeniden kalker kesme taştan yapılmıştır⁵⁰ (Fotoğraf 19-20).

2007 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yapılan röleve ve restitüsyon çalışmasında caminin kuzey duvarına ilintili, camekanlı son cemaat yerinin olduğu tespit edilmiştir. Ancak günümüzde böyle bir uygulamanın olmadığı görülmektedir (Fotoğraf 21).

Kuzey harim cephesi, gerek pencere düzeni gerekse harime giriş kapısının yer almasından dolayı diğer cephelerden farklıdır. Cephenin doğu ve batısında, kapıya simetrik olarak konumlanmış dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı ve yuvarlak sağır kemerli birer pencere bulunmaktadır. Cephenin merkezine konumlandırılan mermer söveli giriş kapısı, basık kemerli olup süsleme açısından sadedir. Kapının üzerinde yuvarlak kemer içerisine alınmış boş bir kitabelik yer almaktadır. Kemerin içi tuğlayla örülmüştür (Fotoğraf 22). K. Turfan, caminin kuzey cephesinde, yapının H. 1266/M. 1849-50 yılında onarıldığını belirten bir kitabenin bulunduğunu ifade etmektedir.

Dikdörtgen formlu kitabelik üzerinde, üç satırlık sülüs hatla;

مع بنا و اساس بالي نك جامع شريف

روح شاد اولسون اكا جنت دارلبقا

تاريخ تعمير ثاني ١٢٦٦

Okunuşu

... mi bena ve esas Bali Bey Camii Şerif

... Ruhü şad olsun ana cennet dar-ül beka

... tarih-i tamir-i sani 1266, (İkinci tamir tarihi M. 1849-1850) yazmaktadır.⁵¹

Ancak kitabe, bilinmeyen bir tarihte tahribata uğramış ve günümüze gelememiştir.

⁵⁰ Anonim, *Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler I*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983, Ankara, s.556.

⁵¹ Kemal Turfan, *1955 Yılı Antalya Merkez, Eski Eser Fişleri*, Fiş No: 26

Kuzey cephenin orta aksındaki saçağın hemen altında, yatay dikdörtgen bir kitabe yer almaktadır;

هر که آمد بجهان اهل فنا خو اهد بود آنک باید ؟.....

Okunuşu:

Her ki amed be-cihan ehl-i fena hahed bud anki bayed...[?]

Anlamı:

Dünyaya kim geldiyse ölecektir. Onun...[?] yazılıdır.⁵²

Harim, 16.05 x 16.10 m. ölçülerinde kare planlı olup 12.62 m. çapında merkezi bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Harimin içi tamamıyla beyaz renkte boyanmış olup kubbe ve pandantif göbekleri, madalyon içine alınmış barok dönem üsluplu kalem işleri ile süslenmiştir. Kubbe göbeği bir sıra silmeyle çevrelenmiştir. Silmenin içi, siyah zemin üzerine altın sarısı renginde sarmaşık dal motifleriyle doldurulmuştur. Kubbe merkezi ise akant yapraklarıyla süslenmiştir. Mihrabın her iki yanında ve doğu-batı cephelerde yer alan pencerelerin üzerlerinde ve pandantiflerde, barok üsluplu çelenk içine alınmış Hz. Muhammed ve dört halifenin isimleri yer almaktadır (Fotoğraf 23-24).

Güney cephenin ortasına konumlandırılan mihrap, duvardan içe doğru 0.17 m. taşırılmıştır. Tamamıyla boyalı olan mihrabın malzemesi tespit edilememiştir. Ancak daha önceki çalışmalara göre mihrap malzemesinin mermer olduğu bilinmektedir⁵³. Mihrap kavsarası yuvarlak kemerli olup niş derinliği 0.75 m.'dir. Mihrap tepeliği, alçı malzeme üzerine barok etkili süslemelere sahip bir taçla sonlanmaktadır (Fotoğraf 25).

Tacın merkezinde, kitabe yer almaktadır;

اٰ كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

Okunuşu:

kullemâ de hale aleyhâ zekeriyyal mihrâbe

Anlamı:

“Ve Zekeriyya (A.S)’ı, onun mihrabına her girdiğinde” (Ali İmran Suresi- Âyet 37- Cüz 1) yazılıdır.

⁵² Leyla Yılmaz ve Kemal Tuzcu, *Antalya’da Türk Dönemi Kitabeleri*, Sato Yayınları, 2010, s.223-237.

⁵² VGM, Antalya Bölge Müdürlüğü, Bali Bey Camii, s.262.

⁵³ Yılmaz, *A.g.e.*, 2002, s.27.

Mihrabın her iki yanında ve 1.12 m. derinliğinde, yuvarlak kemerli niş içerisine alınmış, dikdörtgen formlu alt pencere, bu pencerelere simetrik olarak yerleştirilmiş ve alt pencerelere göre daha küçük boyutta tasarlanmış, birer üst pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 26).

Tamamıyla ahşaptan yapılan minber, mihrabın batısına konumlandırılmıştır. Minberin süpürgelik kısmı sade olup burada üç adet yuvarlak kemerli açıklıklar yer almaktadır. Minber kapısı, dilimli sivri kemerli olup, kapı söveleri kazıma tekniğinde işlenmiş balıksırtı motifi ile hareketlendirilmiştir. Kemer köşelikleri, yeşil zemin üzerine sarı renkli kıvrık dallı rumilerle kalem işi tekniğinde süslenmiştir. Minber alınlığında, dikdörtgen çerçeve içine alınmış “*Lailâhe illâllah, Muhammedürresûlullah H.1366/M.1942*” yazılı bir kitabe yer almaktadır. Sivri kemerin üzerinde, Tepelik, aynı renkteki rumilerle ve oyma tekniğinde işlenmiş beş kollu yıldızla süslenmiştir. Minber aynalıklarını, farklı ölçülerdeki kare ve dikdörtgen panolar doldurmaktadır. Korkuluk kısmı, maşrabiye tekniğinde bir düzenlemeyle oluşturulmuştur. Minber köşüne 13 basamakla çıkılmaktadır. Köşk, dört ince ahşap arasına yuvarlak kemer atılarak baldaken tarzında düzenlemiş olup yalancı soğan kubbeye örtülmüştür. Vaaz kürsüsü orijinal olmayıp mihrabın doğusuna yerleştirilmiştir (Fotoğraf 27-28).

Doğu cephe, altta ve üstte ikişer pencere olmak üzere toplam dört pencereyle hareketlendirilmiştir. Derin niş içerisine alınan pencereler, dikdörtgen formludur. Alt pencereler, üst pencerelere kıyasla daha büyük ölçeklidir.

Batı cephede, altta iki üstte ise bir pencere uygulaması görülmektedir. Pencereler, diğer cephelerdeki pencerelerle aynı özelliği taşımaktadır.

Kuzey cephede, kapıya simetrik 1.12 m. derinliğinde, yuvarlak kemerli birer pencere bulunmaktadır. Kuzey cephede yer alan kadınlar mahfili, 14 adet ahşap destekle taşınmaktadır. Kadınlar mahfilinin giriş kısmı, herhangi bir bölmeyle kapatılmamıştır. Mahfile, harim kapısından içeri girildiğinde, hemen doğuda yer alan 16 basamakla çıkılmaktadır. Mahfil, ahşap korkuluklarla sınırlandırılmıştır. Kadınlar mahfilinin altında ise, yerden bir basamakla yükseltilmiş müezzin mahfili yer almaktadır (Fotoğraf 29).

Değerlendirme:

Caminin inşa kitabesi yoktur. Başbakanlık Osmanlı Arşivi’ndeki H.937/M.1530-31 tarihli Tahrir Defteri’ndeki Teke livasına ait belgelerde caminin adı geçmektedir. Caminin 1568 tarihli tahrir defterinde; Bali Bey Camii mahallesinde imam kaydedilen Süleyman v. Veli ve Ca’fer v. Hacı Ali ile müezzin yazılan Hasan v. İsmail’in mezkûr camide vazife

almış oldukları anlaşılmaktadır.⁵⁴ Yine Başbakanlık Osmanlı Arşivi'ndeki H.1015/M.1606-07 tarihli Muhasebe Defteri'nde caminin vakıf gelirlerinin kayıtları yer almaktadır. Bali Bey Cami vakfının H.1295/M.1878 senesi muhasebe kayıtlarından, caminin giderleri birçok dükkandan elde edilen gelirlerden sağlandığı anlaşılmaktadır.⁵⁵ Günümüze ulaşamayan caminin onarım kitabesi, H.1266/M.1849-50 tarihli'dir.⁵⁶ Camiye ismini veren Bali Bey, II. Bayezid'in kızı Hüma Hatun ile evli olduğu ve H.900/M.1494-95 tarihinde vefat ettiği bilinmektedir.⁵⁷ Caminin planı, cephelerdeki pencere düzeni ve sahip olduğu bütün özellikler ile camiye adını veren Bali Bey'in de yaşadığı dönem dikkate alınığında eserin 15. yüzyıl sonlarında inşa edilmiş olduğu düşünülmektedir. Cami inşa edildikten sonra pek çok defa onarıma tabi tutulduğu, hem kitabelerden hem de bugün sahip olduğu mimari detaylardan anlaşılmaktadır.

1.3 Murat Paşa Cami:

Cami Antalya ilinin Murat Paşa Mahallesi'nde, Kazım Özalp Caddesi üzerinde 95.00 x 98.00 m. ölçülerinde geniş bir avlu içinde yer almaktadır. H. 978/M. 1570-71 tarihli kitabeden ve H.982/M.1574-H.1282/M.1865-1866 tarihli vakfiyelerden⁵⁸ caminin, "Murat Paşa⁵⁹" tarafından inşa ettirildiği anlaşılmaktadır. Caminin mimarı bilinmemektedir.

⁵⁴ Behset Karaca, **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002, s. 323.

⁵⁵ VGM, **Osmanlı Arşivi, EH. MH.: 1984/00135** numaralı belge. Bali Bey Camii Şerifi vakfının H.1295/M.1878 sene Muharremi iktidasından zilhiccesi nihayetine değin mütevellisi marifetiyle ruyet olunan bir senelik muhasebesine göre; *Süleyman icarında 1 dükkân, Eyup icarında 1 dükkân, Andırye icarında 1 dükkân, Çakıcı Arap icarında 1 dükkân, Demirci Mehmet icarında 1 dükkân, Hancı Abdurrahman icarında 1 dükkân, Hancı Roman icarında 1 dükkân, Kürekçi 1 dükkân, İsmail Efendi dükkânından muaccile, Karamustafa dükkânından muaccele, Hacı Mustafa bahçesinden muaccele, imama meşrut hane icarı bahçe dükkânı, kayyuma meşrut hane icarı, nukuda mevkufe'den toplanan 2699 kuruş cami giderlerine harcanmıştır.*

⁵⁶ AKMED arşivinde bulunan, Kemal Turfan'ın 1955 yılında hazırladığı *Eski Eser Fişleri* adlı defterde yapının bir onarım kitabesinin bulunduğu belirtilmektedir. Bali Bey Camisi'nin onarım kitabesinden, caminin daha önceden de bir onarım gördüğü anlaşılmaktadır. Ancak, caminin ilk onarımına dair herhangi bir belgeye ulaşılamamıştır.

⁵⁷ Bali Bey ile ilgili ayrıntılı bilgi için Bkz; 1 nolu dipnot.

⁵⁸ Murat Paşa'nın Vakıf Mütevellisi Mustafa Efendi'dir. Murat Paşa Cami civarında, kemikli denilen yerde, 8 dönüm arsa vakıf arazisi olduğu bilinmektedir. Bkz; Erdal Taşbaş, *15 No'lu Antalya Şer'iyye Sicili Defterine Göre 1866-1867 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, (Danışman: Haluk Kortel), Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007, s.227.

⁵⁹ Murat Paşa; "Hırvat asıllıdır. Maktul Mahmud Paşa'ya kethüda olup Mısır Beylerinden oldu. Sonra Beylerbeyilerinden olup İran savaşlarında bulunarak esir oldu. Kurtulduktan sonra Kıbrıs, Halep, iki defa Yemen, Karahisar-ı Şarki, 1595-96 Diyarbakir ve 1601-02'de Anadolu ve sonra Rumeli beylerbeyi oldu. 1606'da sadrazam olup Anadolu'da eşkiyayı tamamen yok etti. Hatta hasta iken tahturevan ile eşkiyayı takip etmiştir. Maktulleri kuyuya attığından "Kuyucu" lakabını almıştır. 1611'de Diyarbakir'de vefat etti." Bkz; Süreyya, **A.g.e.**, s.1116. Ancak caminin banisinin kimliği üzerine tartışmalar vardır; Caminin banisinin aslında Sultan Murat Paşa olmağı, incelenen vakıf senetlerinde Murat Paşa'nın "Karaman Vilayeti Emirül Ümerası", yani beylerbeyi olduğu açıkça belirtilmektedir. 17. yy.da Antalya'ya gelen Evliya Çelebi bu camiye, "Celali Kuyucu Murat Paşa Camii bir havadar darül-karar cami" şeklinde tanımlamıştır. Süleyman Fikri Erten ise, *Antalya Livası Tarihi* adlı kitabında camiye, Kuyucu Murat Paşa'nın 978/M. 1570-71'de yaptırdığını ve vakfiyesinin H. 982/M. 1574 tarihli olduğunu söylemektedir. Bu yıllar arasında Karaman

Günümüzde hala ibadete açık olan cami, 1960, 1991, 1996-1997, 2001 ve 2003 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından restore ettirilmiştir. Caminin H.982/M.1574 tarihli vakfiyesinden anlaşıldığına göre; pek çok tarla, bağ, bahçe, bostan, çeltik tarlalarından elde edilen gelirin camiye vakfedildiği tespit edilmiştir.⁶⁰

Dikdörtgen planlı cami, sekizgen kasnak üzerine oturan merkezi bir kubbeyle örtülmüştür. Caminin kuzeybatı köşesinde iki şerefeli minare, kuzey cephede ise üç gözlü son cemaat mahalli ve şadırvan yer almaktadır (Plan 5-6). Caminin beden duvar kalınlığı 1.60 m.dir. Ancak, kuzey cephe duvar kalınlığı 1.20 m.dir (Fotoğraf 30).

Caminin cephelerinde, kubbe kasnağında ve minaresinde kesme taş kullanılmış olup harim kubbesi ve son cemaat yerinin kubbeleri kurşunla kaplanmıştır. Harime açılan kapıda, şadırvanın su haznesi ve sütunlarında mermer kullanılmıştır. Son cemaat yeri sütunları ise mermer ve granittir.

Caminin doğu, batı ve güney cephe düzenlemeleri simetriktr. Cepheler, üç kademeli olarak yerleştirilmiş pencerelerle hareketlendirilmiştir. Altta kotta simetrik olarak yerleştirilmiş dikdörtgen formlu, sivri kemerli, çökertme alınlıklı ve demir parmaklı ikişer pencere bulunmaktadır (Fotoğraf 31). Doğu cephenin kuzeyinde yer alan alt pencerenin sövesini, merkezde 10 kollu yıldız ve çevresini ise beş kollu yıldızların çevrelediği bir adet rozet süslemektedir (Fotoğraf 32). Cephelerin saçak kornişine yakın yerlerinde, kare formlu, sivri kemerli ve alçı fil gözü şebekeli iki üst pencere ile bunların hemen üzerinde ve iki pencereyi ortalayacak şekilde konumlandırılmış bir adet fil gözü şebekeli, yuvarlak pencere yer almaktadır. Bu üçlü kompozisyonu oluşturan üst pencereler içeriden kubbe kasnağına açılmaktadırlar.

valiliği yapmış başka bir Murat Paşa ismine ne Sicill-i Osmanî ne de Kamus-u Alam vesair tarihi kitaplarında rastlanmaması, cami banisinin Kuyucu Murat Paşa olduğunu destekler niteliktedir. Fakat G. Ercenk, caminin aslında Kuyucu Murat Paşa tarafından değil de başka bir Murat Paşa tarafından inşa ettirildiği öne sürmektedir. Çünkü caminin yapım aşamasında, Kuyucu Murat Paşa'nın Mısır'da olduğu, caminin vakfiyesinin düzenlendiği 1574 tarihinde ise, yine Mısır'da Yemen valiliği için büyük uğraş verdiği ve 1576 yılında Yemen Beylerbeyliğine getirildiği bilinmektedir. Oysa 1574 tarihli vakfiyede, vakıftan "merhum" diye söz edilmesi caminin banisi olan Murat Paşa'nın o tarihte hayatta olmadığı anlamına gelmektedir. Bkz: Giray Ercenk, "Hangi Murat Paşa", *Adalya*, no: 1, AKMED, Antalya, 1996, s.111-112.

⁶⁰ Antalya VBM, 596 numaralı defterin 67. sayfa ve 57. sıra numarasında ve dolapta mahfuz 214/60 numarada kayıtlı Abdüsselam oğlu Murat Paşa'ya ait evasiti Cemaziyel, ula 982 tarihli vakfiyeden; "*Antalya kasabasında kain tahtani ve fevkani ikişer odayı ve bir sofayı ve birbirine bitişik üç hücreyi ve bir fırını ve bir mahzeni ve ortasında akan nehri ve bir bahçeyi müştemil menzilin temami, şimdi zikredilmiş olan menzile muttasıl olup bir ahuru ve meyveli ağaçları ve ortasından akan bir nehri havi bostanın temami, bundan önce mezkûr bostana mutasıl meyveli ve meyvesiz ağaçları ve ortasından akan bir nehri müştemil bostanın temami, ..., mezbur vakfın Han'ı kurbunda kain ve hududi iki taraftan tarikiam ile ve bir taraftan vakfın vakfi ile mahdut arz kıt'asının temami, ..., mezbur kaza tevabiinden İstanos nahiyesine bağlı Karakilise karyesinde ve Sandıbucağı nam mahalde vaki ve mahallindeki şöretine mebni tahditten müstağni arz mahsulünün temami, ..., yukarda adı geçen İstidos nehrinden vakfın kazdırdığı harktan sulanan ve çeltiklik namile maruf mezraalerdeki yarı hissesinin temami, aslını tekid için yarısı dörtbin beşyüz dinar olan sekizbin dokuzyüz altın mikdar meblağın temamidir.*" anlaşılmaktadır.

Caminin minaresi, iki şerefeli olup harimin kuzeybatı köşesinde, beden duvarları üzerine oturmaktadır. Tamamıyla kesme taştan yapılan minareye kuzeyde yer alan dikdörtgen formlu kapıdan girilmektedir. Minarenin birinci şerefesine 98 basamakla, ikinci şerefesine ise 108 basamakla çıkılmaktadır. Minarenin silindirik gövdesine pahlanarak oluşturulmuş sekizgen gövdeli papuçluk ile geçilmektedir. Minare gövdesinin başlangıç noktası ile şerefe altları, kaval silme bileziklerle hareketlendirilmiştir. Minare gövdesi süsleme açısından sadedir. Şerefe altları, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dört sıra silmeyle çevrelenmiştir. Alt kısım, iki sıra ince kaval silme formundadır. Üçüncü silme, yumurta dizisiyle süslenmiştir. En üstteki silme ise üç bükey formdadır. Şerefe korkulukları süsleme açısından sadedir. Petek kısmı sivri külah ve âlemle sonlanmaktadır (Fotoğraf 33). Bilinmeyen bir tarihte yıkılan minare, tek şerefeli olarak bilinmektedir. Bugün iki şerefeli olan minare 1960 yılında yeniden inşa edilmiştir.⁶¹

Şadırvan, avlunun kuzeyinde, harime giriş kapısının ekseninde yer almaktadır. Sekizgen bir plan şemasına sahip olan şadırvanın ortasında bir su haznesi mevcuttur. Mermer kaplı su haznesi de sekizgen olup her cephede musluklar yer almaktadır. Dönem özelliği taşıyan şadırvan, mukarnas başlıklı sekiz mermer sütunun desteklediği konik bir külahla örtülmüştür (Fotoğraf 34).

Caminin kuzeyinde, dikdörtgen planlı son cemaat mahalli yer almaktadır. Mekan, 5.70x17.50 m. ölçülerinde olup avlu zemininden 0.20 m. yüksek tutulmuştur. Dört adet sütun ve kuzey harim duvarı arasına atılan sivri kemerlerle üç bölüme ayrılmıştır. Her kare bölüm pandatiflerle geçilen kubbe ile örtülmüştür. 1960 yılında yapılan onarımla yenilenmiş olan son cemaat yerinin kemerleri gergi demirler ile birbirine bağlanmıştır.⁶² Kemerlerde çift renk taş kullanılmıştır. Giriş açıklığının hemen batısında bulunan sütun mermer olup mukarnas başlıklıdır. Diğer sütunlar granittir ve devşirme (kompozit) sütun başlıklıdır (Fotoğraf 35). Boylamasına atılan kemerlerden ikisi kuzey cephenin her iki köşesinde yer alan, duvara gömülmüş mukarnas profilli konsollara otururken, diğer ikisi, kapının hemen yanında, yarım daire profilli gömme sütunlara oturmaktadır. Kubbe merkezinden kubbelere geçişlerde kullanılan pandantiflere kadar, beyaz zemin üzerine mavi ve kırmızı renklerin ağırlıkta olduğu palmet, rumi, şemse ve kıvrık dal motifli kalem işi süslemelerle bezenmiştir. Kabaran ve dökülen kalemleri, 1996-1997 yılında aslına uygun şekilde yenilenmiştir. Son cemaat yeri duvarının saçak kısmında, simetrik olarak yerleştirilmiş iki adet taş çörten yer almaktadır (Fotoğraf 36-37).

⁶¹ VBM, 070001008-TF001 tescil numaralı Vakıf Eski Eserler Fişi.

⁶² Anonim, *Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler I*, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, II. Baskı, Ankara, 1953, s.543.

Kuzey harim cephesi, diğer cephelerden farklı olarak düzenlenmiştir. Bu cephede, alt kotta ve yanlara kaydırılmış iki pencere yer almaktadır. Pencereilerin form ve biçimleri diğer cephelerdekilerle benzerlik göstermektedir. Ancak, batıdaki pencere, günümüzde kadınlar mahfiline giriş kapısı olarak kullanılmaktadır. Doğudaki pencerenin lentosunda alçak kabartma tekniğinde işlenmiş dairesel formlu bir bezeme dikkat çekmektedir. Pencereilerin hemen yanında birer mihrabiye yer almaktadır. Doğudaki mihrabiye, beş köşeli ve 0.80 m. derinliğinde olup kademeli olarak yükselen kavsaraya sahiptir. Kavsara, beş sıra makarnasla hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 38). Batısındaki mihrabiye ise yarım daire formunda, sivri kemerli ve 0.80 m. derinliğindedir ve mihrabiyeinin hemen yanında minareye çıkış kapısı bulunmaktadır. Cephenin ortasında, bütünüyle mermerden yapılmış harime giriş kapısı yer almaktadır. Süsleme açısından sade olan kapı, zıvanalı ve basık kemerlidir. Kapıyı, aşağıda yarım daire yaparak kıvrılmış iki sıra kaval silme ile çevrelemektedir. Kapı kemerinin hemen üzerinde, dışa hafif taşkın, yatay dikdörtgen formunda, mermer bir pano yer almaktadır (Fotoğraf 39).

Panonun içi, altı satırlık, istifli sülüs hatlı inşa kitabesiyle doldurulmuştur. Kitabede;

اوله دائم مراد پاشانك رحمت حق رواننه واصل
 ياپدي بو جامعي مراد ايدوب بنو قلدي عقبا ثوابني حاصل
 ايدہ خير اتني خدا مقبول جنت عدن اولہ اکا منزل
 تاريخ سنا ۹۷۸

Okunuşu:

Ola da'im Murad Paşa Rahmeti Hakk revanına vasıl
Yaptı bu cami'i murad idiüb bunu Kıldı 'ukba sevabını hasıl
İde hayratını hüda makbul Cennet'i Adn ola ana menzil
*Tarihi sene 978.*⁶³

Anlamı:

“Murad Paşa'nın yaptığı iyilikle tanrı yoluna ulaşsın. O öteki dünya sevabı için bu camiye yaptırdı. Tanrı bu iyiliğini kabul etsin. Ona cennet bahçelerini durak yapsın. Tarihi sene 978” yazmaktadır.

Kitabeden caminin banisinin Murat Paşa olduğu ve onun hayratı için yaptırıldığı anlaşılmaktadır (Fotoğraf 40).

⁶³ Evliya Çelebi, *Seyahatname*, Cilt 9, 1976, s.121.

Merkezi mekanlı cami, 24.70 x 17.50 m. ölçülerinde dikdörtgen planlıdır. Yerden 0.20 m. yükseltile harim, sekizgen bir kasnağa oturan, 13.65 m. çapında ana kubbe ile örtülüdür. Kubbeye geçişlerde tromp kullanılmıştır. Kubbenin yükü, aynı zamanda tromplar ve beden duvarlarının teşkil ettiği sekizgenin köşelerine aktarılmıştır.

Kubbe eteğini üç sıra bordür çevrelemektedir. En alttaki bordür kırmızı zemin üzerine beyaz meandırlarla süslenmiştir. Hemen üstündeki bordür daha geniş tutulmuş olup, mavi zemin üzerine kırmızı, beyaz ve sarı renkteki hatayi motifleriyle doldurulmuştur. En üstteki bordür ise diğer silmelere göre daha dardır ve birbirini tekrar eden ok ucu motifleriyle süslenmiştir. Bordürün üstünde kırmızı zemin üzerine, sarı, lacivert ve yeşil renk kullanılarak palmet, rumi ve hatai motifleri yer almaktadır. Kubbe eteği ile kubbe göbeği arasında kalan boşlukları şemse ve sekiz kollu yıldızlar doldurulmuştur. Kubbe göbeği, merkeze 16 kollu yıldız yerleştirilerek rumi ve hatayi üslubunda yapılmış bitkisel motiflerle süslenmiştir. Yıldızların uçlarında palmet motifleriyle hareketlendirilmiştir. Merkezi çevreleyen ikinci bordürde, siyah zemin üzerine beyaz renkle celi sülüs hattıyla yazılmış Fatiha Sûresi yer almaktadır. Kubbe yüzeyindeki kalem işleriyle yapılmış kompozisyonlarda lacivert, aşı kırmızısı, siyah, yeşil ve sülyen kırmızısı kullanılmıştır (Fotoğraf 41).

Kubbe kasnağında yer alan tromp kemerleri kırmızı ve beyaz renkte boyanmış olup tromp eteği ve merkezi rumi, palmet ve kıvrım dal kalem işleriyle süslenmiştir. Doğu, batı ve güney cephedeki tromplar arasında kalan perde duvarlar, iki kademeli olarak yerleştirilmiş üç adet pencere, kuzey duvarda ise bir adet pencereyle hareketlendirilmiştir. Alt iki pencere, kare formlu ve sivri kemerlidir. Hemen üstünde ve alt ikiz pencereyi ortalayacak şekilde konumlandırılmış daire formlu küçük bir pencere yer almaktadır. Kuzey cephede giriş aksının hemen üzerinde, geniş tutulmuş bir boşaltma kemeri ve kemerin hemen üzerinde ise kare formlu, sivri kemerli bir pencere yer almaktadır. Pencere kenarları, bordürler içinde stilize edilmiş kalem işi lotus, palmet ve çiçek motifleri ile süslenmiştir. Bu bordürlerin zemini mavi, konturları ise beyaz ve siyah renklidir. Bordürdeki çiçek motifleri kahverengi, siyah ve beyaz renklerle işlenmiştir. Kasnakta yer alan pencereler, şemse motifli alçı şebekelidir (Fotoğraf 42).

Kubbe kasnağının hemen altında iki sıra bordür yer almaktadır. Alt bordür daha dar tutulmuş olup kırmızı zemin üzerine beyaz, mavi ve yeşil renkler kullanılarak kıvrım dal ve güllerle süslenmiştir. Daha geniş tutulmuş olan üst bordürde, siyah zemin üzerine beyaz renk kullanılarak sülüs hatlı Mülk Suresi yazmaktadır.

Güney cephenin ortasında mihrap ve mihrabın her iki yanında dikdörtgen formlu, sivri kemer alınlıklı pencereler yer almaktadır. 0.25 m. genişliğinde mermer sövelerle belirgin hale getirilen pencerelerin sivri kemer içine alınmış alınlıklarında, çini panolar yer almaktadır. Çiniler, üçgen alınlığının formunu tekrar edencesine üç bölüme ayrılmıştır. Merkezde, dilimli bir kartuş içinde, beyaz zemin üzerine koyu mavi renkte sülüs hatla;

فَاللَّهُ خَيْرٌ حَافِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ

Okunuşu:

Fallahü hayrun hafızan ve hüve erhamür-rahimin (Yusuf Suresi-64. Ayet)

Anlamı:

“En iyi koruyan Allah’tır ve O merhametlilerin en merhametlisidir” yazılıdır.

Yazılar arasında rumi motifleri yer almaktadır. Merkezdeki kartuşu, lacivert zemin üzerine beyaz, kırmızı ve kahverengi renkler kullanılarak oluşturulmuş bahar açmış çiçek dalları çevrelemektedir. Panonun üçgen biçiminin merkezinden geçen dikey simetri eksenine göre yerleştirilen bahar dalları yaprakların arasından çıkar ve üçgenin iki tarafını dolaşarak tepede sivri uç noktasında birleşir. Bu iki noktada, iki koldan gelen bahar dalları tam simetrik değildir. Beyaz zemin üzerine, profilden görülen lale motifleri ve rozetlerden oluşan ince kuşak ise tüm panoyu çevrelemektedir (Fotoğraf 43-44).

Batı ve doğu duvarlar birbirleriyle simetrik olarak düzenlenmiştir. Duvarlar mermer söveli, dikdörtgen formlu ve sivri kemer alınlıklı pencerelerle hareketlendirilmiştir. Güney yöndeki pencere alınlıklarında, dilimli kartuş içine alınmış, lacivert zemin üzerine beyaz renkte Yusuf Suresi’nin 64. Ayeti yazmaktadır. Kartuşun dilimli kemeri bir önceki panolarda olduğu gibi simetrik değildir. Dilimli kartuşun etrafını beyaz zemin üzerine kırmızı, açık ve koyu mavi renklerde şemse, gül ve kıvrık dallar süslemektedir. Alınlığı çevreleyen bordürde, lacivert zemin üzerine beyaz ve açık mavi renkler kullanılarak hatayi ve hançeri yaprak motifleri yer almaktadır (Fotoğraf 45-46).

Batı ve doğu duvarlarının kuzey yöndeki pencere alınlığındaki çini panolar yazısızdır. Dilimli ve simetrik olmayan orta kartuş içerisinde, beyaz zemin üzerine kırmızı konturlara sahip, lacivert şemse motifi yer almaktadır. Şemsenin çevresinde ise panonun dikey simetri eksenine doğru kıvrımlar oluşturarak gelen, beyaz zemin üzerine mavi, lacivert ve kırmızı renkler kullanılarak profilden çizilmiş lale, sümbül gibi çiçeklerle, yapraklar ve kuşbakışı çizilmiş çiçekler bulunmaktadır. Beyaz zeminli alanla panonun üçgen formu arasında kalan köşelerde ise rozetlerden çıkan çin bulutları mavi zemin üzerinde yer almaktadır. Yaprak

ve gül motiflerinin almasıık düzenlemesiyle oluşan dış bordür ise panoyu biçimlendirir (Fotoğraf 47).

Doğu cephe, pencere alınlığındaki çini süslemeler aynı eksende tekrarlanmış olup renk ve üslup bakımından benzerlik göstermektedir. Kuzey cephede dikdörtgen formlu, çinisiz iki pencere yer almaktadır. Kuzeybatıdaki pencere, kadınlar mahfiline çıkışı sağlarken kuzeydoğudaki pencereyi imam odası kapatmıştır.

Güney duvarından içe doğru çok hafif taşırılan mihrap, tamamıyla gri ve beyaz mermerden yapılmıştır. Mihrabı zikzaklardan oluşan altın sarısı bir bordür çevrelemektedir. Zikzak motiflerinin aralarına beş yapraklı çiçekler yerleştirilmiştir. Sivri kemerli mihrap kavsarası sadedir. Yarım daire formlu mihrap nişinin derinliği 0.80 m.dir. Nişin her iki yanında mukarnas başlıklı sütunceler yer almaktadır. Mukarnas başlıklar altın sarısına boyanmış olup doğudaki başlığın mukarnas yuvaları palmet motifleriyle süslenmiştir. Sütuncelerin kaideleri yine aynı renkte mukarnaslıdır (Fotoğraf 48-49). Mihrap alınlığında, dikdörtgen pano içerisinde siyah zemin üzerine altın yıldız renkli, celi-sülüs hat ile;

راس الحکمتي مخافتی الله

Okunuşu:

Re'sul hikmeti mehafetullah.

Anlamı:

“Hikmetin başı ALLAH korkusudur” Hadis-i Şerifi yazılıdır.

Panonun her iki yanında yüzeyleri palmet ve çiçek motifli konsol yer almaktadır. Mihrap tepeliği, altın sarısı renkte boyanmış bir sıra mukarnas dizisiyle hareketlendirilmiştir.

Mihrabın üstünde şemse motifi içerisinde, celi-sülüs hatlı;

قَوْلٍ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ

Okunuşu:

fevelli vecheke şatral-mescidil-harâm (Bakara Sûresi-ayet 149. Ayet)

Anlamı:

“Yüzünü mescidi haram tarafına çevir” yazılıdır.

Minber, mihrabın batısında olup tamamıyla mermerden yapılmıştır. Minberin süpürgelik kısmı sade olup burada üç adet kare planlı bölme yer almaktadır. Bölmelerin içini kahverengi mermer bloklar doldurmaktadır. Minber kapısı basık kemerli ve

zıvanalıdır. Minberin taç kısmı altın sarısı renginde mukarnas dizileriyle hareketlendirilmiştir. Minber aynalıkları boş bırakılmıştır. 15 basamakla çıkılan mihrap köşkü, önde mukarnas başlıklı iki zarif sütunce, geride de duvar içine yerleştirilmiş konsollar üzerine oturan kemerle baldaken tarzında düzenlenmiştir. Sivri kemerlerde iki renk mermer kullanılırken, sütuncenin mukarnas başlıkları ve konsollar altın sarısı rengine boyanmıştır. Köşk, pramidal bir külah ve âlemle sonlanmaktadır. Vaaz kürsüsü orijinal olmayıp güneybatı köşede yer almaktadır (Fotoğraf 50-51).

Kadınlar mahfili, harimin kuzeyinde yer almaktadır. 17.59 x 5.09 m. ölçülerinde olup kuzey cepheyi tamamıyla kaplamaktadır. Mahfili, altı adet mermer sütun taşımaktadır. Sütunlar arası yuvarlak formlu kemerlerle düzenlenmiş olup, kapı aksındaki kemer daha geniş tutulmuştur. Sütun başlıkları altın sarısı rengine boyanmış mukarnas başlıklıdır. Doğu ve batıdaki sütunlar duvara gömülmüştür. Kadınlar mahfiline kuzeybatıda yer alan 19 basamaklı ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Giriş kapısının sağında ve solunda, kadınlar mahfilinin hemen altında, zeminden 0.20 m. yükseltilmiş müezzin mahfili yer almaktadır (Fotoğraf 52-53).

Değerlendirme:

İnşa tarihi ve banisi bilinen Murat Paşa Camii planı, son cemaat mahalli, minarenin konumu, cephelerdeki pencere düzeni ve çini panoların kullanımı bakımından klasik dönem mimarisinin Antalya'daki en iyi örneklerinden birisidir.

Caminin beden duvarlarının üst kademedeki ikiz pencereler ve üzerindeki daire formlu pencere ile kubbenin karakteri, yapının XVII. veya XVIII. yüzyılda büyük bir onarım geçirdiğini göstermektedir. Silindirik kesme taş gövdeli minare eserin yapıldığı XVI. yüzyıl karakterlerinden farklı ve daha çok XVIII. yüzyıl minareleri özelliği taşımaktadır.⁶⁴

Antalya'da Osmanlı Dönemi'nde inşa edilen camiler içerisinde en erken tarihli çini süslemeler ile Murat Paşa Cami'sinde karşılaşılmaktadır.⁶⁵ Harim içinde yer alan ve tüm çini panolarda görülen bitkisel motifler ve yazı çeşidi XVI. yüzyıl klasik Osmanlı duvar çinilerinde görülen motiflerden oluşmaktadır. Ancak başkent örneklerine göre üslup açısından oldukça ilginç farklılıklar tespit edilmektedir. Bunlardan ilkinde, panoların üçgen formunun bölünme biçimlerinden kaynaklanmaktadır. İstanbul Kılıç Ali Paşa Cami (1580-81), Edirne Selimiye Cami (1574-75) gibi yapılarda üçgen alınlıklar içinde bulunan yazılı çini panolarda ince kuşaktan sonra tüm yüzeyi kaplayan bir düzenleme vardır. Oysa Murat

⁶⁴ Anonim, **A.g.e.**, s.543-545.

⁶⁵ Filiz Yenişehirlioğlu, "Antalya Murat Paşa Camii Çinileri ve İznikli Mustafa", *Kültür ve Sanat*, Sayı 2, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1989, s.34-38.

Paşa örneğinde yazı, dilimli ve geniş bir kartuş içine alınarak sınırlandırılmıştır. İstanbul'da Rüstem Paşa Cami (1561), Hürrem Sultan Türbesi (1555), Edirne Selimiye Cami (1574-75) gibi yapılarda üçgen alınlıklı panolarda genellikle merkezde bir ana motiften çıkan kıvrık dallar, üçgen alınlığın yanlarına doğru ufalarak yayılırlar ve tüm yüzeyi kaplarlar. Böylece çini panonun formuyla, kompozisyon şeması açısından biçimsel olarak tam bir uyum sağlanır. Murat Paşa Camisi'ndeki panoda ise, merkezde dairesel bir alan yaratılmak istenmiştir. Bu alan içerisinde merkezden çevreye yayılan bir kompozisyon şeması yerine, merkezdeki küçük şemse motifinin çevresinde, zeminden tepeye doğru dikey simetri eksenine yönelerek gelen çiçekler yer almaktadır. Tanımlanan bu kompozisyon düzeni ise Klasik Dönem duvar çinilerinde değil, günlük kullanım eşyasında sıkça kullanılan bir düzenlemedir. Özellikle tabak içerisinde sıkça görülen bu düzenleme ilk kez bir duvar çinisinde karşımıza çıkmaktadır.

Murat Paşa Camisi panolarındaki diğer bir farklılık ise Klasik Dönemde başkent yapılarında kullanılan duvar çinilerinde, kompozisyonun bir levhadan öbür levhaya geçişindeki uyumun, bu camideki çini panolarda görülmemektedir.

Panolarda görülen farklılıklar değerlendirilecek olursa, camide görülen duvar çinilerinin, Klasik Dönem Osmanlı çini sanatı ve motiflerini bilen bir sanatçı tarafından yapıldığı söylenebilir. Ancak gerek panoların pencere enlerine oranla daha küçük yapılması, gerekse de panolarda görülen asimetrik öğeler ve tüm kompozisyondaki kaymalar bu panoları yapan kişinin elinde tam bir şablon olmadığını veya elindeki şablonla ürettiği levha boyutları arasında 1/1 orantı sağlayamadığını ortaya koymaktadır. Tüm bu veriler bize, çiniyi üreten kişinin daha çok günlük kullanım eşyası yapmaya yatkın biri olduğunu, ancak duvar çiniciliğinde çok da usta olmadığını göstermektedir.

Camide kullanılan çini panolar, Tekeli Mehmet Paşa (1593-1607) ve Elmalı-Ömer Paşa Cami (1610) duvar çinilerinden farklıdır. Ancak Ömer Paşa Camisi'nin doğu duvardaki çini panosunda hattatın adı geçmektedir: "Ketebehu fakir resm-i Mustafa İznik". Yenişehirlioğlu, olasılıkla çini ustası olarak gösterdiği İznikli Mustafa'nın, Antalya'ya yerleştiği ve bu sayede çevresindeki yapıların süslemelerinde önemli rol oynadığı üzerinde durmaktadır. Bu nedenle de birden bire duvar çinisi kullanımının yaygınlaşmış olması da anlaşılmaktadır.⁶⁶

⁶⁶ Yenişehirlioğlu, **A.g.m.**, s.37-38.

1.4 Tekeli Mehmet Paşa Camii:

Cami, Antalya İli Muratpaşa İlçesi, Tuzcular Mahallesinde, Kale Kapısı mevkisinde, Yivli Minare Külliyesi'nin güneydoğusunda bulunmaktadır. Kuzeybatısında Uzun Çarşı Sokak, batı ve güneyinde Cami Sokak, doğusunda ise İmaret Sokağı ile çevrelenmiştir. Bugün halk tarafından “Tekeli Mehmet Paşa⁶⁷”, “Mehmet Paşa”, “Tekeli Paşa” adlarıyla anılan caminin mimarı, banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir.⁶⁸ Ancak Cami, H.1266/M.1850 ve H.1326/M.1908 yılında onartılmıştır.⁶⁹ H.1248/M.1832 ve H.1249/M.1833 tarihli cami vakfiyesine göre camiye han, hamam, bostan ve dükkan gelirleri vakfedilmiştir.⁷⁰ Vakıf belgelerine göre camide ders vermek amacıyla

⁶⁷ III. Mehmet'in Çavuşbaşı iken H.1004/M.1595-96'da Silahtar Ağası olmuş, sonradan ilerleyerek beylerbeyi ve H.1014/M.1605-06'da Kastamonu Valisi olup Kalender oğlu savaşına memur olmuş, onlara esir olmuş sonra affedilerek H.1017/M.1608-09'da Van Beylerbeyi, H.1023/M.1614'de Diyarbakır Valisi, H.1024/1615-16'da azil ve H.1025/M.1616'da yine Van Valisi olmuş ve orada vefat etmiştir; Süleyman Fikri Erten, **Antalya Livası Tarihi (1338-1340)**, Antalya, 1948,s.101.

⁶⁸ Mehmet Ağa Teke mütesellimi ve Antalya'da nüfuzlu olduğu için caminin banisi olduğu düşünülmektedir. Evliya Çelebi, 17.yy.'da Antalya'ya geldiğinde Tekeli Paşa Cami'den söz etmektedir. Bkz; Evliya Çelebi, **Seyahatname**, IX. Kitap, I. Cilt, s. 312. Böylece caminin Evliya Çelebi'den önce de var olduğunu ve Tekeli Mehmet Paşa'nın yaşadığı tarihi de düşünürsek (?- M.1616) Mehmet Ağa döneminde yapıldığı sonucuna varabiliriz. Müsellim Camiyi yaptıran Hacı Mehmet Ağa ile Tekeli Camiyi yaptıran Mehmet Ağa'nın aynı kişiler olduğu tartışılmaktadır. Fakat her iki zat arasında hiçbir yakınlığın olmadığı gibi mütesellim olduğu yıllar arasında da farklılıklar vardır; Tekeli Mehmet Paşa, ?- M.1616 yılları arasında mütesellimliğe atanmışken, Hacı Mehmet Ağa ise M. 19 Eylül 1794'te atanmıştır. Bkz; Halaçoğlu, **A.g.e.**, s.11.

⁶⁹ H.1266/M.1849'da yapılan onarım çalışması için, Sultan Abdülmecit Rodos'u ziyaret ederken Antalya'ya da uğramak istemiştir, bunun üzerine hemen caminin tamirine girişilmiş ve büyük fiskiyeli havuz ile ayak yolları yapıldığı, halk arasında bir söylenti olarak kalmıştır. Bkz; Erten, **A.g.e.**, s.78

⁷⁰ **B.O.A. 09692 numaralı EVKAF Defteri**, 1-4. sayfalardan anlaşılacağı üzere “ ... “Yonca zirasında bir bap han, Karakoyunlu toprağında yağhoğlu bahçesi, çifte hamam kurbunda sekiz adet eski cihan dükkanları, kemiklik (güllük) nam mahalde bir kıta bahçe, defa kemiklik üç bab mütehasıl hane bir kıta bahçe, Rum kuş nam mahalde bir kıta bahçe, sakızlı zımmi inşa eylediği dükkan, kızılharimde Memiş Ağa bahçesi, Rum kuş nam mahalde Tosunoğlu bahçesi, Sagirlide Kel Ahmet bahçesi, meydan mahallesinde Koca Oğlan bahçesi, küçük yalı nam mahalde Emir Ahmetoğlu bahçesi, değirmen önü nam mahalde Manavoğlu bahçesi, sevk sultanında defa çifte hamam, defa Ispartalı Said Ali'nin bina eylediği dükkan, meydan mahallesinde Mehmed Ağa bahçesi, arasta arasında dükkan arsası, karıpazar'da helvacı dükkanı, Rum kuş nam mahalde Abdurrahman bahçesi, değirmenönü nam mahalde Sagirlioğlu bahçesi, Yukarı Pazarda yağhane, Alaiye'deki Yani zımminin inşa eylediği dükkan, Cemalzade Hacı İbrahim'in inşa eylediği dükkan, İbrasta(İrasta)'da sıraç dükkanı arsası, Perişan Halil bina eylediği kahve dükkanı, hark altında Abdüllatif'in bahçesi, sulk sultanıye'de iki kapılı kahve hizasında dükkan arsası, kemiklik nam mahalde Eminoğlu bahçesi, meydan mahallesinde Danabaşoğlu bahçesi, meydan mahallesinde culah (dokuyucu) sarıcı, yine mahalle-i mezkurda Yestokollu bahçesi, değirmenönü nam mahalde Saidoğlu deruhte-i merkum, meydan mahallesinde bir kıta bahçe, ibriş pazarında terzi Nikola bina eylediği deruhte-i merkum, Yerşen zirasında terzi dükkanı arsası, büyük yalıda Emir Ahmetoğlu bahçesi, Çifte Hamam kurbunda Bostanlı Hasan'ın bina eylediği dükkan, Karamanoğlu bahçesi, han civarında Anastaşoğlu'nun inşa eylediği dükkan, yukarı pazarda culah dükkanı, iki kozlar nam mahalde Molla Musaoğlu bahçesi, yukarı pazarda çeşme hizasında dükkan, paşa kavağında Kasapoğlu bahçesi, meydan mahallesinde Kıtmiroğlu bahçesi, Ayaş (iş)ateş? pazarında Hafız Babası dükkanı, değirmenönü nam mahalde çınarlı bahçe, dükkan önü nam mahalde Sarioğlu bahçesi, paşa kavağında Nasiroğlu bahçesi, tahta pazarında 4 adet dükkan arsalari, değirmen önünde Emir Osmanoğlu bahçesi, değirmen önünde Kıtmiroğlu bahçesi, meydan mahallesinde Hasan Kethüda bahçesi, meydan mahallesinde Hacı Musaoğlu bahçesi, şehitliler sırasında Kıtmiroğlu bahçesi, odalar kapısında Kalo(Killi) zımmi inşa eylediği dükkan, pazar içinde Nafiz Hissesi dükkan, Karakoyunlu toprağında Benlioğlu bahçesi, değirmen önünde Saidoğlu bahçesi, çakallık nam mahalde harrup bahçe arsası, yukarı pazarda culah dükkanı, Ispartalı Abidin'in bina eylediği dükkan, tahta pazarında tahmis dükkanı, sıraç dükkanı, mahal-i mezkurda dikici dükkanı, iş pazarında Kocabaş'ın eylediği dükkan, çulcu Nikola'nın bina eylediği dükkan, tahta pazarında vaki dükkan arası, Balibey hamamı kapısında dükkan arsası, İbrahim Bey'in inşa eylediği

H.1273/M.1856 yılında Ahmet ibn Ömer Efendi tayin edilmiştir.⁷¹ Evliya Çelebi de camiden bahsetmektedir.⁷² Cami, 18. yüzyılda, 1940, 1941, 1942, 1952, 1971, 1996 ve 1997 yıllarında Vakıflar Genel Müdürlü tarafından restore ettirilmiştir.

Kareye yakın bir plan şeması gösteren cami, altıgen kasnak üzerine oturan merkezi bir kubbeyle örtülmüştür. Caminin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minare, doğu cephede ise şadırvan yer almaktadır (Plan 7-8). Caminin beden duvar kalınlığı tüm cephede 1.40 m.dir (Fotoğraf 54).

Caminin kubbe kasnağında, harime açılan kapılarında, cephelerin birleşim noktalarında ve minarede kesme taş kullanılmıştır. Diğer kısımlar sıvalı olduğu için malzeme tespit edilememektedir. Caminin üst örtüsü kurşunla kaplanmıştır.

Şadırvan, doğu cephedeki avlunun ortasına konumlandırılmıştır. Sekizgen planlı olan şadırvan, sekiz adet taş sütunun taşıdığı konik külâhla örtülüdür (Fotoğraf 55). 1977 yılında camiye sonradan ilave edilmiştir.⁷³

Tek şerefeli minare, harimin kuzeybatı köşesinde, batı duvarına bitişik olarak konumlandırılmış ve tamamıyla kesme taştan yapılmıştır. Minareye, kuzey cephede yer alan basık kemerli kapıdan girilmektedir. Minarenin şerefesine 93 basamakla çıkılmaktadır. 1 m. yüksekliğinde kare bir subasmanı üzerine oturan altıgen gövdeli kaidenin beş cephesi, sivri kemerli sağır nişlerle hareketlendirilmiştir. Ayrıca her sağır nişin 0,75 m. yukarısına yatay formu şemseyi andıran süslemeler, sağır olarak yerleştirilmiştir. Kaideden silindirik gövdeye, pahlanarak oluşturulmuş papuçluk ve bir kaval silme bilezikle geçilmektedir. Minare gövdesi, süsleme açısından sadedir. Şerefeye, bir sıra kaval silme formundaki bilezik ve hemen üstünde, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dört sıra kirpi saçak ile ulaşılmaktadır. Şerefeye korkuluğu sade olup kurşun gergilerle birbirine kenetlenmiş taş bloklardan meydana gelmektedir. Petek kısmının üzerine sivri külâh yerleştirilmiştir ve minare bir âlemle sonlanmaktadır (Fotoğraf 56-57).

dükkan, Karakoyunlu bahçelerinde Kara Mehmet bahçesi, Sulk Sultanide Bali Bey hamamı, lonca hizasında bir bap han, defa meydan mahallesinde Kocaoğlan bahçesi, defa değirmenönü nam mahalde Mina ve oğlu bahçesi, sulk sultaniye’de Said Ali’nin bina eylediği dükkan, yukarı pazar’da helvacı dükkanı arasası, bahçeler arasında Derelioğlu bahçesi, ikikozlar nam mahalde Molla Musaoğlu bahçesi, sulk sultaniye’de Pazar içinde nisf-ı dükkan hissesi, yukarı pazar’da boyacı dükkanı, yukarı Pazar’da Timurcu(demirci) dükkanı, Çakmakçızade’nin inşa eylediği dükkan, Balibey hamamı muaccesesi, ’ndan toplanan 1868 kuruşun 905,5 kuruşu, cami giderleri için harcanmıştır.

⁷¹ Nevi cihet-i ders-amm Hayrettin Efendi vakfından 23 akçe vazife ile yıllık 360 kuruş Ahmet ibn Ömer Efendi 11. Rebiülahir 273. Bkz; VGM., **Osmanlı Arşivi, Şahsiyet Kaydı**, defter no:148, sayfa no:102, sıra no:801.

⁷² “... Kalabalık cemaate maliktir ve gayet sanatlı kurşun örtülü yüksek kubbelerdir. Bir düzgün minaresi var ki bu şehir içinde misli yoktur. Yol kenarında bulunmakla avlusu da yoktur, ama cemaati çoktur; Evliya Çelebi, **Seyahatname**, IX. Kitap, I. Cilt, s. 312.

⁷³ VGM, A-452 numaralı karar, 1977.

Caminin doğu, batı ve kuzey cephe düzenlemeleri simetriktir. Cepheler iki kademeden oluşan beşer adet pencere ile hareketlendirilmiştir. Harime, doğu, batı ve kuzey cephelerin ortasına açılan kapılardan girilmektedir. Süsleme açısından sade olan kapılar, ahşap sundurmalı ve basık kemerlidir. Doğu ve batı cephelerde bulunan kapıları, iki sıra silme çevrelemektedir. İçteki silme düz profilli, dıştaki ise kaval silme formundadır. Silmeler, basık kemer hizasından yukarıya doğru üç kademeli olarak yükselmektedir. Günümüzde kullanılmayan batı cepheindeki kapıya, kod farkından dolayı dört sıra basamakla çıkılmaktadır. Her kapının sağında ve solunda dikdörtgen formlu, taş söveli, demir parmaklıklı, sivri kemerli ve çökertme alınlıklı birer pencere bulunur. Alt pencerelere göre daha küçük ölçekli olan üst pencereler, sivri kemer içine alınmış fil gözü şebekelidir. Giriş kapısının hemen üstünde diğerk üst pencerelerle aynı forma sahip bir adet pencere yer almaktadır (Fotoğraf 58-59-60).

Güney cephe, diğerk cephelerden farklı düzenlenmiştir. Üç bölümden oluşan güney cephenin yan kanatları iki kademeli pencere, orta bölüm ise yan kanatlardan daha yüksek tutularak üç kademeli pencere ile hareketlendirilmiştir. Orta bölümün alt kademesinde iki adet dikdörtgen formlu, mermer söveli, sivri kemerli, çökertme alınlıklı ve demir parmaklıklı pencere yer almaktadır. İkinci kademedeki üç pencere, kendi aralarında simetrik olarak konumlandırılmıştır ve alt pencerelere kıyasla daha küçük ölçekli, sivri kemer içine alınmış fil gözü şebekelidir. Üst kademedeki iki pencere yine kendi aralarında simetrik olarak yerleştirilmiştir ve hemen altındaki pencerelerle aynı forma ve aynı boyuta sahiptir. Yan kanatlardaki alt koddaki pencereler ise taş söveli, dikdörtgen formlu, sivri kemer, çökertme alınlıklı ve demir parmaklıdır. Üstteki pencereler, alt pencerelerle simetriktir ve sivri kemer içine alınmış fil gözü şebekeli olup alt pencerelere göre daha küçük boyuttadır (Fotoğraf 61-Plan 9).

Harim duvarının güneybatı köşesi, yol geçmesinden dolayı, duvar yüksekliğinin 3/1 oranında pahlanmıştır. Üstteki üçgen pah yüzeyi, üç sıra mukarnasla süslenmiştir. Mukarnasın hemen üzerinde, her iki köşede, merkezine altı kollu yıldız motifi yerleştirilmiş rozetler dikkati çekmektedir (Fotoğraf 62).

Kuzey cephe, süsleme açısından diğerk cephelere nazaran daha zengindir. Alt kademedeki pencerelerde sivri kemerli çökertme alınlıkları içine yerleştirilmiş, 18. yüzyıla ait, talik hatlı çini yazıtlar bulunmaktadır (Fotoğraf 63). Çinilerin her ikisinde lacivert zemin üzerine kırmızı, turkuaz ve beyaz renkler kullanılmıştır. Yazıtların tepesi kıvrım dallarla birbirine bağlanan palmet ve rumi motifleriyle süslenmiştir. Yazılar arasında ise iki ve üç dilimli rumi, hançeri yaprak ve şakayık motifleri işlenmiştir. Kapının her iki yanında,

simetrik olarak yerleştirilmiş birer mihrabiye yer almaktadır. Mihrabiyeler yuvarlak kemerli ve 0,35 m. derinliğinde olup süsleme açısından sadedirler.

Kuzey kapının doğusunda yer alan kitabe (Fotoğraf 64);

و صلوة الليل مساقتها فازهب فيها با لفهم وجي
وتأملها و معابيهاتأت الفر دوس و تنفرج
واشرب تسنيم مفجرها لا ممتزجا و بمتزج

Okunuşu:

Salatu 'l-Leyli mesafetuha f'ezheb fiha bi'l Fehmi ve ci
Ve Te'emmelha ve me'aniha te'te l-Firdevse ve tenferici
Ve'sreb tesnime mufecceriha la mumtezecen ve bi-mumtezici

Anlamı:

Gece namazının bir zamanı vardır, onu bilerek git ve gel.
Onu ve manalarını düşün, Firdevs Cennetine gelir ve açılırsın
O mana pınarlarının tam aktığı yerden iç, ne karıştıranınkinden, ne de karışık.⁷⁴

Kuzey kapının batısında yer alan kitabe (Fotoğraf 65);

مدح العقل الآتية هدي وهوي متول عنه هجي
صلوات الله علي المهدي الهادي الباس إلي النهج
وخيار الخلق هداتهم وسواهم من همج الهمو

Okunuşu:

Mudiha el-'aklu' l-atihi huden ve heven mutevellin anhu huci
Salavatu'llahi 'ala' l-Mehdi el-hadi'n-nasi ile'n-neheci
Ve hiyaru'l- hakli hudatuhum ve sivahum min hemeci'l-hemeci

Anlamı:

Doğru yola gelen akıl övülür, heves ve hevaya uyup, yüz çeviren yerilir.
Allah'ın hayrı insanları doğru yola ileten hidayet rehberinin üzerine olsun.
Halkın en hayırlıları onları doğru yola götürenlerdir. Onların dışındakiler önemsizdir.⁷⁵

⁷⁴ Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s. 227.

⁷⁵ Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s. 228.

Kuzey duvarın ortasına yerleştirilen harime giriş kapısı, diğer cephelerde bulunan kapılara göre daha süslüdür. Kapıyı kalın iki silme çevrelemektedir. Silmelerden içteki düz, dıştaki ise kaval silme formundandır. Kapı kemerinin hizasından beş kademe olarak yükselen silme, bir sivri kemer formu oluşturmaktadır. Zıvanalı basık kemerli kapı açıklığının hemen üstünde bulunan kare formlu, sivri kemerli kitabelik boş bırakılmıştır (Fotoğraf 66).

Merkezi mekânlı cami, 26,00 x 25,50 m. ölçülerinde kareye yakın bir plan sunmaktadır. Harim kısmı, altıgen destek sistemine oturan 12.71 m. çapındaki merkezi bir kubbeyle örtülüdür. 19. yüzyılda yapılan tadilat ve onarımlarda harimin kuzeyi, üç adet kubbeyle tamamen örtülmüştür.

Ana kubbeyi taşıyan yığma ayaklardan dördü serbest, ikisi güney duvara gömülüdür. Kuzeyde genişletilen kısım doğu-batı doğrultusunda üç adet küçük kubbeyle örtülmüştür. Harimin güneydoğu ve güneybatı köşelerinde ana kubbeyi taşıyan ayakların arasında kalan kısım yarım kubbelerle örtülmüştür. Bu yarım kubbelerin alt kısımlarının güney duvarda oluşan köşelerinde tromp uygulaması yer almaktadır. Ana kubbeye pendentiflerle geçilmektedir. Kubbe kasnağında 16 tane sivri kemerli pencere yer almaktadır. Kasnağın alt kısmı, bir sıra konsol dizisi ve aralara küçük nişçiklerin yerleştirildiği bir uygulama ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 67). Kasnak pencerelerinin hemen üstünde bir yazı kuşağı dolanmaktadır. Bu kuşakta bej zemin üzerine, siyah renkle, celi divani hatla Yasin Suresi yazılmıştır. Kuşağın üst kısmında aynı renklerde sitle edilmiş yürek motifli kıvrım dallar ve lotus motifleri yer almaktadır. Kubbe merkezinde beyaz zemin üzerine siyah renkle ve sülüs hatla yazılmış İhlas Suresi bulunmaktadır. Dairesel formlu bu yazı kuşağının iç kısmına, siyah-sarı-kırmızı renkle oluşturulmuş bir çiçek motifi konumlandırılmıştır. Yazı kuşağının dış kısmı, sarı-siyah-kırmızı renkteki, akant yaprakları ve gül motiflerini barındıran kuşakla sınırlandırılmıştır (Fotoğraf 68). Ana kubbeyi taşıyan ayakların köşeleri pahlanarak, mukarnas dizileriyle hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 69).

Mihrap güney cephenin ortasında yer almaktadır⁷⁶. Mihrap üç yönde, dıştan içe doğru birincisi dışbükey, ikincisi ve dördüncüsü daha ince düz, üçüncüsü dışbükey, beşincisi daha ince dışbükey olmak üzere beş adet silmeyle çerçevelendirilmiştir. Silmelerden sonra yüzeyi yalın tutulmuş geniş bir bordür, bu bordürün iç kısmında da dıştan içe birincisi dışbükey ikincisi düz olmak üzere iki silme, alınlık ve mihrap nişini üç yönden kuşatmaktadır. Yatay dikdörtgen formlu alınlık kısmı, kemer köşeliklerinden düz bir silme

⁷⁶ Caminin mihrabı kıbleden 37° doğuya dönüktür. Sebebi tam olarak anlaşılamasa da bazı yaşlı cemaatin söylemine göre; asıl binanın bedesten olarak başlatıldığını fakat daha sonra camiye dönüştürüldüğü ileri sürülmektedir. Ancak caminin şekline göre bu rivayet doğru görülmemektedir. Bkz. Erten, **A.g.e.**, s.78.

ile ayrılmaktadır. Alınlığın ortasında iki yanda birer sivri kemerle sonuçlanan yatay bir kartuş bulunmaktadır. Kartuş, iki yanda birer adet kare panoyla sınırlandırılmaktadır. Bu kare panoların yüzeyleri dörde bölünmüş olup, her bölümde kufi hatla ve alçak kabartma tekniğiyle, batıdakinde “Allah”, doğudakinde “Muhammed” ibaresi yer almaktadır. Mihrap kavsarası, altı sıra mukarnas dizisiyle doldurulmuştur. Alt sırada yer alan dişler kartuş şeklinde tasarlanmışken, üst sıradakiler badem formundadır. Kavsarayı kuşatan kemerin kilit taşı seviyesinde, –aşırı tahribata rağmen- dairesel formu bir bezemenin varlığı, bakiyelerden anlaşılmaktadır. Kemer köşeliklerinde, birer adet göbeği çökertilmiş gülbezek yer almaktadır. Kemer köşelikleri alt kısımda palmetle sonlanmaktadır. Yedi cepheli nişin alt kısmı 0.60 m. derinliğe sahip olup, iki yanda birer tane kaval silme ile sınırlandırılmıştır (Fotoğraf 70).

Mihrabın her iki yanında bulunan dikdörtgen formu pencereler, 0.45 m. genişliğinde mermer sövelerle belirgin hale getirilmiştir. Pencerelerin sivri kemer içine alınmış alınlıklarında çini kitabeler yer almaktadır. Süsleme ve renk kullanımı açısından kuzey cephenin dış yüzeyinde yer alan çini panolarla benzerlik göstermektedir.

Güney cephe, mihrabın batısındaki çini kitabede (Fotoğraf 71);

أَعُوْزُ بِاللّٰهِ مِنْ هٗ لِشَيْطَانِ الرَّجِيْمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيْمِ

Okunuşu:

E'uzu bi'llahi mine's-şeytani r-racim

bi'smillahi er-rahmani er-rahim.

Anlamı:

Allah'ın rahmetinden kovulmuş, taşlanmış şeytandan Allah'a sığınırım

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla.

Güney cephe, mihrabın doğusundaki çini kitabede (Fotoğraf 72);

الهدم لمولا با فرج والشكر به ارجو فرجي
الحمد إليه منه بدا والشكر إلينا منه يجي
كم فرج عنا من كرب و هدانا الحق بلا عوج

Okunuşu:

el-Hamdu li-Mevlana Ferec ve 'ş-Şukru bihi ercu fereci
el-Hamdu ileyhi minhu beda ve 'ş-şukru ileyna minhu yeci
Kem ferrece 'anna min kereb ve hedana el-hakka bila 'ivec

Anlamı:

Hamd ve şükür efendimiz Ferec'edir. Bununla kalp huzuru dilerim.

Onun bize yaptıklarından sonra ona hamd ve şükretmek gerekir.

kaç kere acımızı gidermiş ve bizi dosdoğru gerçeğe ulaştırmıştır.⁷⁷

Pencerelerin hemen üzerinde alt pencerelerden daha küçük boyutta, aralarında simetrik olarak sıralanmış üç adet sivri kemerli, kırmızı ve yeşil vitraylı pencere bulunmaktadır. Bu pencerelerin hemen üzerinde aynı özelliklere sahip iki pencere daha bulunmaktadır (Fotoğraf 73).

Minber, mihrabın batısında olup tamamıyla mermerden yapılmıştır. Süpürgelik bölümünde, dilimli kemerle hareketlendirilmiş üç adet niş yer almaktadır. Dikdörtgen formlu ve sivri kemerli olan minber kapısının söve köşeleri, iki sıra mukarnas dizisiyle pahlanmıştır. Minber alınlığında, şemse motifi içine alınmış *La İlahe İllallah* yazısı okunmaktadır. Tepeliğin ön yüzü, palmet, rumi ve karanfil motifleri ile bezenerek, üç dilimli olarak düzenlenmiştir. Minber aynalıklarında, gülbezek merkezli 12 kollu yıldız motifi yer almaktadır. 15 basamakla çıkılan minber köşkü, baldaken tarzında sivri kemerli bir açıklığa sahip olup, küçük çaplı bir kubbeye örtülüdür (Fotoğraf 74-75). Vaaz kürsüsü orijinal olmayıp mihrabın doğusunda yer almaktadır.

Güney cephenin doğu ve batı kanatlarında 0,25 m. genişliğinde mermer söveli, dikdörtgen formlu, yine sivri kemer alınlığı içerisinde benzer süsleme ve renklere sahip, çini kitabeler bulunmaktadır.

⁷⁷ Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s. 234.

Güney cephenin doğusundaki çini kitabede (Fotoğraf 76);

فإزا ضاقت أحوالك قل باقلب و إخلص بهج
اشتدي أزمة تنفرج قد آزن ليلك بالنلج
وظلام الليل له سرج ختي يغشاه أبو السرج

Okunuşu:

Fe'iza zakat ahvaluke kul bi'l-Kalbi ve ihlasin behec
İşteddi ezmetun tenferic kad azene leyleke bi'l-belec
Ve zalamu 'l-leyli lehu suruc hatta yağşahu ebu's-Suruc

Anlamı:

Durumun kötüleştiği zaman; muhlis, açık bir kalple şöyle de:

“Ey sıkıntı dağılıp git!” Bakarsın ki gecen nur ile aydınlanmış.

Yıldızların en büyüğü ışığı ile karanlık yok edene kadar, gecenin karanlığında yıldızlar vardır.⁷⁸

Güney cephenin batısındaki çini kitabede (Fotoğraf 77);

من يخطب حور الخلد ها يظهر بالهور وبالغنج
فكن المر ضي لها بتقي ترضاه غدا وتكون نجى
واتل القر آن بقلب زي خزن وبصوت فيه شجى

Okunuşu:

Men yahtib hure 'l-huldi yazhar bi 'l-huri ve bi 'l-ğunc
Fe 'kun el-marziyye leha bi-tuka terzahu ğaden ve tekunu neci
Ve 'tlu 'l-Kur 'ane bi-kalbin zi huznin ve bi-savtin fihi şeci

Anlamı:

Kim ebedi hayatta cennet hurilerini isterse, Allah'a itaatle en güzellerini elde eder.

Takvayla itaate razı ol, yarın kıyamette karşılığını görür, kurtulursun.

Hazin bir kalple, yanık, acı bir sesle Kur'an oku. Yazmaktadır.⁷⁹

Pencerelerin hemen üzerinde, diğer üst pencerelerle aynı özelliğe sahip olan birer adet pencere, simetrik olarak yerleştirilmiştir.

⁷⁸ Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s. 235-236.

⁷⁹ Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s.232-233.

Doğu ve batı cepheler birbirleriyle simetrik olarak düzenlenmiştir. Simetrik olarak yerleştirilmiş karşılıklı iki giriş kapısı, kapının her iki yanında mermer söveli, dikdörtgen formlu ve sivri kemer alınlıklarında çini kitabeler bulunan birer pencere yer almaktadır. Ancak doğu cephede, girişin kuzeyindeki pencerenin alınlığı ahşap mahfil tarafından kapatılmıştır. Kapı ve pencerelerin hemen üzerinde birer adet asimetrik olarak konumlandırılmış küçük ölçekli, sivri kemerli, kırmızı ve yeşil renkli vitray pencere bulunmaktadır.

Batı cephenin kuzeyindeki çini kitabede (Fotoğraf 78);

وإِذَا حَاولَتْ نِهايتِها فاحْزِرْ إِزْ زَاكَ مِنْ العِرجِ
لِتَكُونِ مِنَ السِّباقِ إِزا ما جِئْتَ إِلى تِلْكَ الفِرجِ
فَهِناكَ العِيشَ وَهْ بِهَجتِه فَلَمَنْتِهِجْ وَ لَمَنْتِهِجْ

Okunuşu:

Ve İza havelte nihayeteha fe'hzar iz zake mine'l-'arec
li-tekune mine's-subbak iza ma ci'te ile tilke'l-furec
fe'hunake'l-'ayşu ve behcetuhu fe'l-mubtehicin ve li-muntehic

Anlamı:

Bu kapıların sonuna kadar gitmek istersen, dikkat et, oralar miraç makamlarındandır.

Oraya yarışanlardan olmak için (dikkat et), kalben o cennet kurtuluşuna erdiğinde, İşte o zaman, takva yoluna girip mesrur olanlar için bir hayat ve yaşama sevinci vardır.⁸⁰

Batı cephenin güneyindeki çini kitabede (Fotoğraf 79);

فَهَجِ الأَعمالَ إِزا رَكَدْتَ فَإِزا ما هَجتَ إِزا تَهَجِ
وَمَعَاصِي اللهِ سَمَاجَتِها تَزْ دَانَ الحَلْقِ السَّمَجِ
وَلِطاعَتِهْ وَ صَباحَتِها أَبْوارَ صَباحِ مَنبَلَجِ

Okunuşu:

Fehice'l-'amal iza rekedet fe'iza ma hict eizen tehic
Ve me'asiye Allahi semacetuha tezdane li-zi'l-huluki's-semic
Ve li-ta 'atihi ve sabahatiha envaru sabahin munbelic

⁸⁰ Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s. 230-231

Anlamı:

Hayırlı amellerin ardı kesildiğinde yenile, bunu yaparsan onlar canlanır.
Allah’a isyan çirkindir. İyi ahlak sahibini Allah katında lekeler.
Ona itaatin güzelliği parlayan sabah ışıkları gibidir.⁸¹

Doğu cephenin kuzeyindeki çini kitabede (Fotoğraf 80);

و أصحاب (سحاب) الحير لها مطر فإزا جالألبان يجي
وفي اند مولانا جمل لسروح الانفس و النهج
ولها أرج مهى أبدا فاقصد محيا زاك الارج

Okunuşu:

Ashabu [Sehabu]’ l-hayri leha matar fe’iza ca’e’l-ibbanu teci
ve feva’idu Mevlana cumel li-suruhi’l-enfusi ve’n-nehec
ve leha erecun muhyin ebeda f’aksud mahyen zake’l-erec

Anlamı:

Hayır bulutları yağmurludur. Zamanı geldiğinde o yağmurlar yağar.
Rabbimizin, kurtuluş ve doğru yola ermek isteyen nefislere hayrı pek çoktur.
Bu yararların yayılan güzel kokuları daima hayat verir. Ancak bu mübarek kokulara zamanında yönel.⁸²

Kuzey cephe pencere uygulaması, doğu ve batı cephelerin tekrarı niteliğindedir. Ancak, pencere sövelerinde kullanılan taş malzemeye diğer cephelerden ayrılmaktadır. Ayrıca harim ile son cemaat yeri arasında, ortadaki kemerin hemen üzerinde, yarı açık, sivri kemerli, kırmızı ve yeşil renk vitraylı bir üst pencere yer almaktadır. Kapının her iki yanında dikdörtgen formlu ve sivri kemer alınlıklarında çini kitabeler yer almaktadır. Ancak kadınlar mahfili, doğusunda bulunan pencere alınlığını kapattığından dolayı burada yer alan çini kitabe okunamamaktır.

⁸¹ Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s.231-232.

⁸² Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s.236-237.

Kuzey cephenin batısındaki kitabede (Fotoğraf 81);

شهدت بعجا أبها حجج قامت بالأمر علي الحجج
ورضي بقضاء الله حجي فعلي مر كوزته فعو
فاعجل لخزائها (ولج) وإزا انفتحت أبواب هدي

Okunuşu:

Şehidet bi- 'aca 'ibiha hucec kamet bi 'l-emri 'ale 'l-hicec
Ve raziye bi-kazaillahi heca fe 'ala merkuzetihi fe 'uc
Ve iza infetehat ebvabu huda fe 'a 'cil li-haza 'iniha velic

Anlamı:

Bütün deliller onun mucizelerine şahitlik eder. Onun ilahlığı ebedidir.

Allah'ın kaza ve kaderine rıza göstermek gerekir. Başkasına uyma, bırak

Hidayet kapıları açılınca, oranın hazinelerini almak için acele et ve o makamlarda kal.⁸³

İç mekânda kemer, pencere söveleri ve taşıyıcı ayaklar dışında kalan kısımlar beyaz renkte sıvanmıştır.

Kadınlar mahfili, harimin kuzeydoğusunda bulunmaktadır. Mahfile doğu kapısından girildikten hemen sonra kuzeyde bulunan bir kapıdan 12 basamaklı ahşap bir merdivenle çıkılmaktadır. Kuzeydoğu cephesinin beden duvarına dayanan mahfil, dört ince ahşap sütun tarafından taşınmaktadır. İmam odası, harimin kuzeydoğu köşesinde yer almaktadır (Fotoğraf 82). Odanın çevresi ahşap camekânla kapatılmış olup zeminden 0,20 m. yükseltilmiştir.

Müezzin mahfili, harimin kuzeybatısında fil ayağına bitişiktir. Dört adet ahşap sütun tarafından taşınan mahfil, 3,00x3,85 m. ölçülerindedir. 10 basamakla çıkılan ahşap mahfil, süsleme açısından sadedir (Fotoğraf 83).

Değerlendirme:

Caminin inşa kitabesi yoktur. Günümüzde cami, Tekeli Mehmet Paşa, Mehmet Paşa ve Tekeli Paşa isimleriyle anılmaktadır. Evliya Çelebi de caminin isminin Tekeli Mehmet Paşa olduğunu seyahatnamesinde belirtmektedir.⁸⁴ Yukarıda da bahsedildiği üzere Tekeli Mehmet Paşa, Osmanlı Devleti'nde pek çok görev almış, son olarak da Van valisi iken

⁸³ Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s.229.

⁸⁴ Evliya Çelebi, **A.g.e.**, s. 312.

1616 yılında vefat ettiği bilinmektedir.⁸⁵ Başbakanlık Arşivi'ndeki H.937/M.1530 tarihli Osmanlı Tahrir Defteri ile yine Başbakanlık Arşivi'ndeki H.1015/M.1606-07 tarihli Osmanlı Maliyeden Müdevver Defteri'nde Antalya'da bulunan pek çok yapının adı geçmesine rağmen Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin adına rastlanmamaktadır. H.1059/M.1649 tarihli Adem Efendi Vakfiyesi'nde ilk defa caminin banisinin Tekeli Mehmet Paşa olduğu hakkında bilgilere ulaşılmaktadır. Başbakanlık Arşivi'ndeki H.1015/M.1606-07 tarihli Osmanlı Maliyeden Müdevver Defteri'nde Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin adına rastlanılmaması, ancak H.1059/M.1649 tarihli Adem Efendi Vakfiyesi'nde ilk defa caminin banisi olarak Tekeli Mehmet Paşa'nın adının geçiyor olması dikkate alındığında, caminin 1607 ile 1616 tarihleri arasında adı geçen bani tarafından inşa ettirildiği düşünülmektedir.⁸⁶ Caminin daha sonra H.1266/M.1850 ve H.1326/M.1908 yıllarında onartıldığı bilinmektedir.⁸⁷ Caminin H.1248/M.1832 ve H.1249/M.1833 tarihli vakfiyesine göre; camiye han, hamam, bostan ve dükkan gelirleri vakfedilmiştir. Vakıf belgelerine göre camide ders vermek amacıyla H.1273/M.1856 yılında Ahmet ibn Ömer Efendi tayin edilmiştir.

Caminin merkezi kubbesi dört adeti serbest, ikisi de güney duvarına gömülü olmak üzere toplam altı destek üzerine oturmaktadır. Tekeli Mehmet Paşa Camii, Klasik Dönem Osmanlı Mimarisi'nde Mimar Sinan tarafından uygulanan altıgen plan şemasının uygulandığı taşradaki en güzel örneklerinden birisidir.

Cami orijinal planıyla kısmen günümüze gelememiştir. Tarihi tespit edilemeyen bir dönemde yapılan onarımlar sırasında harim ile son cemaat mahalli arasındaki kuzey cephedeki duvar, tamamen kaldırılarak son cemaat bölümü harime dahil edildiği düşünülmektedir. Cami, orijinal planında harimin altı destek tarafından taşınan merkezi kubbeyle örtülü olduğu ve kuzey yönde de üzeri kubbeyle örtülü, üç bölümlü son cemaat mahalline sahip olduğu anlaşılmaktadır (Plan 10). Yine günümüzde harim ile son cemaat yeri arasında yer alan yarı açık üst pencere uygulamasının da son cemaat yerinin harime sonradan eklendiğini kesin olarak ortaya koymaktadır. Harim ile son cemaat yeri arasında yer alan ve yıkılmasından dolayı günümüze ulaşamayan bu cephe üzerindeki pencere tasarımının da diğer cephelerde yer alan pencerelerle aynı form ve biçimde yapıldığı düşünülmektedir.

⁸⁵ Tekeli Mehmet Paşa hakkında daha ayrıntılı bilgi için Bkz; dipnot 1.

⁸⁶ Leyla Yılmaz, "Antalya-Tekeli Mehmet Paşa Camii ve Tarihendirilmesi" *Adalya IV*, AKMED, 1999-2000, s.305.

⁸⁷ Erten, **A.g.e.**, s.78

Son cemaat yerindeki pencereler, diğer cephelerdeki pencerelerle aynı form ve özelliklere sahip olup pencere alınlıklarına XVIII. yüzyıla ait çini panolar eklenmiştir. Çini panolarda talik tarzda Arapça şiirler yazmaktadır. Gerekğinde son cemaat yeri olarak kullanılmak üzere, iki adet mermer seki ile zeminden 0,25 m. kadar yükseltilmiş bir alan oluşturulmuştur.

1.5 Ömer Paşa Cami:

Cami, Antalya ilinin, Elmalı ilçesinde Hükümet Caddesinde yer almaktadır. Ömer Paşa Külliyesi içindeki cami, kitabesine göre H.1019/M.1610 yılında Ketenci Ömer Paşa⁸⁸ tarafından inşa ettirilmiştir. Ancak caminin banisi olan Ömer Paşa hakkında kesin bilgilere ulaşılamamaktadır.⁸⁹ Caminin mimarı bilinmemektedir. Cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1938 ve 1969 yılında onartılmıştır.⁹⁰ Camiden iki yıl önce hazırlanmış olan ve H.1017/M.1608 tarihli vakfiyeden anlaşılabileceği üzere, caminin giderleri camiye vakfedilen dükkân, han, hamam, değirmen ve bedesten gelen gelirlerden sağlanmaktadır.⁹¹

Külliye, şadırvanlı ortak bir avluda karşılıklı yerleştirilen cami ve medrese, caminin güneydoğusuna bitişik türbe ve külliyenin bir parçası olarak düşünülen Bey Hamamı'ndan oluşmaktadır.

Cami, kare planlı olup merkezi bir kubbeye örtülmüştür. Caminin kuzeyinde beş gözlü son cemaat yeri, şadırvan ve medrese yer almaktadır (Plan 11). Kuzeybatı köşede ise harim duvarına bitişik olarak inşa edilen minare yükselmektedir. Caminin güneydoğu köşesine

⁸⁸ Ömer Paşa (Ketenci) Manavgatlıdır. Kapı ağası cerağı olup çavuşbaşı olmuş ve matbah emini ve H.1006/M.1597-98'de çavuşbaşı olup azilden sonra beylerbeyi oldu. H.1012/M.1603-04'de Diyarbekir valisi ve azilden Eflak ve Boğdan beylerini nasb ve tayine memur edilmiştir. Sonra H.1032/M.1623'de Trablusgarb beylerbeyi olup sonra Antakya beylerbeyi olmuştur ve H.1035/M.1625-26 tarihlerinden sonra orada vefat etmiştir. Bir mescid yaptırdı ki, Ketenci Mescidi denir. Bu mescide topçubaşı Abdülkerim Ağa minber koymuştur. Oğlu, Mehmed Paşa'dır. Bkz; Süreyya, **A.g.e.**, s. 1326. Aslında, Ömer Paşa'nın hakkında çok fazla bir bilgi yoktur. Sicil-i Osmanî ve Mir'at-ı İstanbul adlı eserler bu kişiler hakkında tutarsız bilgiler vermektedir. Ölüm yılı

⁸⁹ Abdullah Ekiz, **Dünden Bugüne Elmalı**, Elmalı'yı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği, Birinci Basım, Eylül 2001, s. 100-102.

⁹⁰ Cami, ilk 1870 yılında Halil'ül-rahman adında bir usta tarafından tamir edilmiştir. Kuzey dış duvar üzerinde bulunan bu kitabe günümüze ulaşamamıştır. Bkz; Ekiz, **A.g.e.**, s. 96.

⁹¹ VGM, 582 numaralı defterin 424 sahife ve 332 sırasında yazılı Hazreti Ömer Paşa İbni Ali Bey Vakfına ait 1017 tarihli Arapça vakfiyesinin tercümesinde şu bilgiler yer almaktadır: *Antalya kasabası dahilinde Mahmut Çelebi milki ve Müşiri Bey milki ve çarşı ile mahdud Yeni Han'ın tamamı, mezkur Antalyada kale haricinde mezkur bedesten kurbünde vaki dükkânların tamamı, Elmalı karyesinde vaki ve şöhretine binaen tahditten müstağni Yeni Han'ın tamamı, Tekke (Antalya) livasında Finike kazası tevabi'inden Pınarbaşı karyesinde ceryan eden nehir üzerinde dönen değirmenin tamamı, Antalya tevabi'inden İstanos nahiyesinde Mirahor karyesinde vaki külâhçı değirmenleri namile meşhur ve tahditten müstağni üç adet değirmenin tamamı..., mazbur nahiyesinin eteğinde vaki ve şöhretine binaen tahditten müstağni bir bina içinde dönen iki adet değirmenin anbar ve oradaki bahçe ile ve cümle tevabi ve levahiki ile birlikte tamamı, Elmalı kasabasında mumaliyeh vakfe mensup camii şerif kurbünde vaki ve vakfa nisbetle meşhur olmakla tahditten müstağni iki dükkânın tamamı, Elmalı kasabasında vaki ve şöhretine binaen tahditten müstağni bedestan tabir olunan ticarethanenin tamamı.*

Ahi Baba⁹² türbesi konumlandırılmıştır. Kuzeydoğu köşedeki Kur'an odası harime bitişik olarak yerleştirilmiştir. Caminin beden duvar kalınlığı 1.80. m.dir (Fotoğraf 84).

Caminin beden duvarlarında, kubbe kasnağında, son cemaat yerinde, Ahi Baba türbesinde, minaresinde ve Kur'an odasında kesme taş kullanılmıştır. Son cemaat yerini taşıyan sütunlar, granit ve mermerdir. Cami, son cemaat yeri, şadırvan, Ahi Baba türbesi ve Kur'an odasının örtü sistemleri kurşunla kaplanmıştır.

Caminin merkezi kubbesi, iki kademeli yükselen bir kasnak üzerine oturmaktadır. Alt kasnak kare planlı, üst kasnak ise yuvarlak formudur. Kubbeyi, birinci kademede kasnağın her cephesinde ikişer adet, sekizgen formu ve konik külahlı ağırlık kuleleri ve çapraz köşelerde ise ikişer adet aslan göğüsleriyle desteklenmektedir. Yuvarlak formu kasnak, çok kenarlı olup dikdörtgen formu, sivri kemerli ve alçı şebekeli 16 pencereyle hareketlendirilmiştir. Caminin beden duvarları iki kademeli olarak yükselmekte olup, güneydoğu ve güneybatı köşeleri payandalarla desteklenmektedir (Fotoğraf 85). Ayrıca, kuzey cephe hariç, diğer cephelerin ortasında birer destek payandası takviye edilmiştir.

Yüksek bir su basmanı üzerine oturan harim beden duvarı, aşağıdan yukarıya doğru giderek daralan üç kademedan oluşmaktadır. Harimin doğu, batı ve güney cephe düzenlemeleri simetrik olup cephelerde üç kademeli pencere uygulaması görülmektedir. Birinci kademede üzerinde, iki sıra halinde pencereler yer almakta olup bunlardan alt sıradakiler dört adet olup, dikdörtgen formu, demir parmaklıklı, sivri kemerli ve çökertme alınlıklıdır. Üstteki iki pencere ise daha küçük ölçekli, sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Bu pencereleri ortalayacak şekilde yerleştirilmiş kare formu payandaların tepesinde, yuvarlak formu pencere ve hemen üzerinde ise çökertilerek oluşturulmuş simgesel bir sivri kemer formu dikkat çekmektedir. Ancak, batı cephenin ortasındaki payandada yuvarlak pencere uygulaması görülmemektedir. İkinci kademede cepheler biraz daha içeriden devam etmiş ve birinciye göre daha alçak tutulmuştur. Üçüncü kademeye birlikte pramidal ve abidevi bir görünüm kazandırılmıştır. İkinci kademede cephelerde, ikişer tane yan yana sivri kemerli ve alçı şebekeli pencere bulunmaktadır. Cami güney ve batı cephelerinin zemin seviyelerinde yer yer, alçak kabartma tekniğinde işlenmiş, lale, karanfil ve geometrik motifler görülmektedir. Ayrıca güneydoğudaki payandaların zemin seviyelerine, yarım olarak işlenmiş plasterler yerleştirilmiştir (Fotoğraf 86-87-88).

⁹² Osmanlı Şehrinde ne kadar esnaf teşekkülü varsa, her birinin ayrı reisleri olup en büyüğüne ahi baba denirdi. Osmanlı ülkesindeki bütün Müslüman sanatkarlar, ahi babalardan ve onların yetki verdiği kişilerden aldıkları izin belgesiyle iş görmekteydiler. Bkz; Ziya Kazıcı, "Ahi Baba" *İslam Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul, 1988, s. 527-528. Ömer Paşa Cami'nin güneydoğusundaki Ahi Baba türbesinin, Ömer Paşa'nın hocasına ait olduğu düşünülmektedir. Bkz; Ekiz, *A.g.e.*, s. 102.

Ahi Baba türbesi, caminin güneydoğu köşesine bitişik olarak konumlandırılmıştır. Ömer Paşa Camisi'nin vakfıyesine göre türbe, 1610 yılında camiyle aynı dönemde inşa edilmiştir.⁹³ Yüksek subasmanı üzerine oturan türbe, kare planlı olup üzeri kubbeyle örtülüdür. Türbe tamamıyla kesme taş malzemeden inşa edilmiştir. Türbenin inşa özelliklerine bakıldığında, camiden daha sonraki bir dönemde inşa edildiği düşünülmektedir.⁹⁴ Türbenin doğu, batı ve güney cephesinin ortasında dikdörtgen formlu, demir parmaklı birer pencere yer almaktadır. Batıdaki pencere, camiyle irtibatlıdır. Türbeye, kuzey cephenin ortasında yer alan düz lentolu kapıdan girilmektedir (Fotoğraf 89). Türbe içinde dört adet betonarme sanduka bulunmaktadır. Bu sandukaların, Ömer Paşa'nın eşi ve iki kızına ait olduğu düşünülmektedir.⁹⁵

Caminin minaresi, harimin kuzeybatı köşesine konumlandırılmış olup, tamamıyla kesme taştan inşa edilmiştir. Beşgen planlı minare kaidesinin cepheleri, kartuşlarla hareketlendirilmiştir. Kartuşlar dikdörtgen formlu ve kaş kemerli olup, bir sıra kaval silmeyle belirginleştirilmiştir. Ancak, kuzey cephe diğer cephelerden farklı düzenlenmiştir. Minareye çıkış, bu cephenin ortasında yer alan dikdörtgen formlu, basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Kemerin hemen üzerinde, üç sıra düz silmeyle kare bir çerçeve oluşturulmuştur. Kartuşun içinde, alçak kabartma tekniğinde işlenmiş sivri kaş kemer formu yer almaktadır. Kemerin üst köşeleri birer adet rozet, alt köşeleri ise birer lale motifiyle süslenmiştir. Giriş kapısı, bir sıra kaval, bir sıra iç bükey silmeyle çerçeve içine alınmıştır. Minarenin çokgen gövdesine pahlanarak oluşturulmuş papuçluk ve bir kaval silme bilezikle geçilmektedir. Minare gövdesinin alt kısmı ile şerefe altı da birer kaval silme bilezikle hareketlendirilmiştir. Minare gövdesi yalın tutulmuştur. Şerefeye, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üç sıra mukarnas dizisiyle ulaşılmaktadır. Alt mukarnas dizisi sarkıtlıdır. Şerefe korkulukları, taş oyma tekniğinde işlenmiş geometrik bir düzenlemeyle süslenmiştir. Minarenin petek kısmı silindirik olup, sivri bir külahla örtülmüştür. Minare, iki boğumlu alemle sonlamaktadır (Fotoğraf 90). 20 Eylül 1929 yılında, yıldırım düşmesi sonucu yıkılan eski minare 1969 yılında aslına uygun bir şekilde ve biraz daha ince olarak aslına uydurulmuştur.⁹⁶

⁹³ VGM, 582 numaralı defter, 424. sayfa ve 332 sıralı kayıt.

⁹⁴ Abdullah Şevki Duymaz, "Kentsel Gelişim ve Mimari Yapılar Üzerine Bir Çalışma Örneği: Elmalı Şehri", *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, Aralık 2008, s.210.

⁹⁵ Zeynep Çelik Okur, "Elmalı Ömer Paşa Cami ve Medresesi Değerlendirme ve Rölöve Analiz Raporu", Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 1725. karar, 2007, s. 3.

⁹⁶ Ekiz, **A.g.e.**, s.96.

H.1017/M.1608 tarihli cami vakfiyesinden anlaşılabacağı üzere⁹⁷ camiyle aynı dönemde inşa edilen medrese, caminin kuzeyinde ve cami ile aynı avlu içerisinde yer almaktadır. Avluyu üç yönden çevreleyen “U” planlı medresenin 12 hücresi vardır. Ancak medreseye ait bir dersane odası bulunmaması, derslerin cami içinde verildiği kanaatini düşündürmektedir. Medrese, günümüzde Çocuk ve Halk Kütüphanesi olarak kullanılmaktadır.

Şadırvan, caminin kuzeyinde, medrese ile cami arasında yer almaktadır. Taş malzemeye inşa edilen şadırvan, sekizgen planlı olup ortasında bir havuz mevcuttur. Havuzun dış cephesi 16 dilimlidir. Her cephe, gömme sütuncelerle birbirinden ayrılarak dikdörtgen panolara ayrılmıştır. Bu panoların ortalarında birer adet abdest muslukları yer almaktadır. Su hanesini, üç kademeli olarak işlenmiş silmeler hareketlendirmektedir. En altta iki sıra kaval silme, bu silmelerin hemen üzerinde ve haznenin sonlandığı kısımlar ise, üç sıra iç bükey formu silmeyle çevrelenmiştir. Havuzu içten örten basık kubbe, 16 adet sütunla desteklenmiştir. Şadırvan, betonarme sekiz ayak arasına atılan ve Bursa tipi kemerlerle desteklenen konik bir külah ile örtülmüştür (Fotoğraf 91).

Son cemaat mahalli, dikdörtgen planlı olup caminin kuzeyinde yer almaktadır. Mekan, 3.00x16.60 m. ölçülerinde olup, iki basamakla avlu zemininden yükseltilmiştir. Altı adet sütun ve kuzey harim duvarı arasına atılan sivri kemerlerle beş bölüme ayrılmıştır. Sivri kemerler hafif içeri çöktürülerek belirginleştirilmiştir. Kuzey harim duvarına atılan kemerler, cephedeki gömme sütunlara oturmaktadır. Sütunların hepsi mukarnas (sarkıtlı) başlıklıdır. Orta bölüm, yanlara göre daha geniş tutulmuş olup, kaburgalı çapraz tonozla, diğer bölümler ise pandantiflerle geçilen kubbeye örtülmüştür. Pandantiflerden başlamak üzere beyaz zemin üzerine mavi ve kırmızı renklerin ağırlıkta olduğu lotus, palmet, rumi, şemse ve kıvrık dal motifli kalem işleriyle süslenmiştir. Aynı bezeme öğeleri, kaburgalı çapraz tonozda da uygulanmıştır (Fotoğraf 92).

Kur'an odası kuzeydoğu köşede, harim duvarına bitişik olarak inşa edilmiştir. Kare planlı odanın kuzey, doğu ve güney cepheleri dikdörtgen formu, demir parmaklıklı ve yuvarlak kemerli birer pencere ile hareketlendirilmiştir. Pencereilerin hemen üzerinde çöktürme alınlıklı sivri kemerler yer almaktadır (Fotoğraf 93).

Kuzey harim cephesi, diğer cephelerden farklı olarak düzenlenmiştir. Cephenin ortasında harime giriş kapısı yer almaktadır. Kapıya simetrik olarak konumlandırılmış ve

⁹⁷ VGM, 582 numaralı defterin 424 sahife ve 332 sırasında yazılı Hazreti Ömer Paşa İbni Ali Bey Vakıf kaydında şu şekilde yazmaktadır; “...Elmalı’da vakfı kuran kuranın yaptırdığı cami şerif ile medrese... Ahi baba türbesinde hizmet edene günlük bir dirhem... Elmalıda vakf edenin sıbyan mektebi öğretmenine günlük dört dirhem, yarımısına iki dirhem verilecektir...”

diğer cephelerin alt kotundaki pencerelerle aynı formda ve aynı düzende yerleştirilmiş dört adet pencere yer almaktadır. Ancak, kuzeybatı köşedeki pencere kapatılarak kadınlar mahfne giriş kapısı olarak kullanılmaktadır (Fotoğraf 94). Pencerelerin sivri kemerli alınlıkları farklı formlarda bölümlere ayrılmış çini panolarla kaplanmıştır. Her bölüm koyu mavi zemin üzerine, beyaz renkte yazılarla doldurulmuştur. Panolar, beyaz zemin üzerine, yeşil renkte işlenmiş dendan motifleriyle çevrelenmektedir. Ayet ve hadisler celi hatla; şiirler, talik yazı ile olanlar kalın, sülüs yazılı olanlar ise ince hatlıdır⁹⁸.

Pencere alınlıklarından harime giriş kapısının batısında yer alan birinci alınlıkta; en üstte madalyon içerisinde, merkezde, kırık çizgilerden gelişen sekiz kollu yıldız bulunmaktadır. Yıldızı, aynı sistemle gelişen sekiz köşeli yıldız içine almaktadır. Bu kompozisyonun çevresinde ise sülüs hatla “İhlâs Suresi”⁹⁹ yazılıdır. Madalyon ve yazı kartuşları arasındaki boşluklar, firuze zemin üzerine kırmızı, mavi ve beyaz renk kullanılarak hatayi, rumi ve palmetlerle süslenmiştir. Alınlığın ortasındaki dikdörtgen kartuşta, sülüs hatla Âl-i İmran Suresi,191. Âyetin sonu yazmaktadır. Altta ve iki ayrı şemse motifi içerisine alınmış, kalın talik hatla iki satırlık Türkçe beyit okunmaktadır.¹⁰⁰

Giriş kapısının batısındaki birinci panoda (Fotoğraf 95);

طوق طاعت بغليوب عفريت نفس بوينه
آصف عقل رعايت قيل سليما نلق دير

Okunuşu:

- 1- Tavk-ı taat bağleyup ifrit-i nefsin boynuna
- 2- Asaf-ı akla riayet kıl Süleymanlık dır.

Anlamı:

İfrit gibi nefsin boynuna ibadet halkasını bağlayarak akıl Asafına uy işte Süleymanlık budur.¹⁰¹

Kapının en batısındaki ikinci alınlıkta, en üstte yine madalyon içerisinde sekiz kollu yıldız ve çevresinde sülüs hatla “İhlâs Sûresi” yer almaktadır. Madalyon ve yazı kartuşları arasındaki boşluklar, firuze zemin üzerine kırmızı, mavi ve beyaz renk kullanılarak hatayi ve rumilerle bezenmiştir. Altta üç satır halinde kitabe vardır. Üstteki ilk satırda, dikdörtgen

⁹⁸ İsmail Ünal, “Antalya Bölgesindeki Çini Eserler” *Türk Etnografya Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sayı: XIV, Ankara 1974, s. 24-25.

⁹⁹ Kuran, İhlas, Sure 112.

¹⁰⁰ Ünal, **A.g.e.**, s.25.

¹⁰¹ Zerrin Köşklü, “Antalya/Elmalı Ömer Paşa Külliyesi”, *Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 2, Aralık 2003, s. 8.

kartuş içerisinde kalın celi hatla Tesbih Duası'nın sonu okunmaktadır. Yazılar arası, koyu mavi zemin üzerine kırmızı, yeşil ve beyaz renkteki rumi, hatayi ve gül motifleriyle süslenmiştir.

Giriş kapısının batısındaki ikinci panoda (Fotoğraf 96);

أعوز بالله من الشيطان الرجيم بسم الله الرحمن الرحيم
سبحان الله و الحمد لله و لا إله إلا الله
و الله اكبر و لا حول و لا قوة إلا بالله العلي العظيم

Okunuşu:

- 1- *Euzubillahimineşşeytanirracim, Bismillahirrahmanirrahim.*
- 2- *Sübhane'llahi velhamdü'lillehi vele ilahe illallahu*
- 3- *Vallahu ekber. Vela havle vela guvvete illa billahil aliyyil azim*

Anlamı:

Çünkü hakta bana Sen'den başka yardım edecek yoktur. Onu da ancak sen verirsin.
Havl ve kuvvet sadece yüce ve azim Allah'ın elindedir.¹⁰²

Kapının doğusundaki birinci alınlığın sol alt köşesinden anlaşıldığı üzere kitabe, 1955 yılındaki onarımında yenilenmiştir. Çini pano, beş satır halinde düzenlenmiştir. birinci satırda “Kelime-i Tevhid”, ikinci satırda “Besmele”, üç ve dördüncü satırda ise “Ayet-el Kürsi”¹⁰³ yazılıdır. Son satırda Arapça bir beyit okunmaktadır. Çini panonun en tepesindeki üçgenimsi alanda, koyu mavi zemin üzerine beyaz ve kırmızı renk kullanılarak oluşturulmuş çin bulutları dikkat çekmektedir. En alt satırın ortasında ise iç içe geçmiş ters ve düz lotus motifi yer almaktadır.

Giriş kapısının doğusundaki birinci panoda (Fotoğraf 97);

إن نلت يا ریح الصباح يوما الي الا رض الحرم
بلغ سلامي روضة فيها النبي المحترم

Okunuşu:

- 1- *İn nilte ya rihas saba yevmen ile'l-ardi'l haram*
- 2- *Belliğ selami ravdaten fiha 'n-ne biyyul muhterem.*

¹⁰² Köşklü, **A.g.m.**, s.8.

¹⁰³ Kuran, Ayet-el Kürsi Bakara Suresi, Ayet 255.

Anlamı:

Eğer ey saba rüzgârı bir gün Harem’e (toprağına) varırsan, saygıdeğer Peygamberin bulunduğu Ravda’ya benden selam ilet.¹⁰⁴

Kapının en doğusundaki ikinci alınlık, üç satır halinde düzenlenmiştir. En üstte sülüs hatla “Âyet-el Kürsi’nin” sonu yazılıdır. Ortadaki satırda ise Hacet Duası görülmektedir. Süsleme açısından daha zengin olan panonun tepesinde, koyu mavi üzerine beyaz, kırmızı ve firuze renk kullanılarak oluşturulmuş sekiz yapraklı gül motifi yer almaktadır. Motifin sağından ve solundan çıkan rumiler kompozisyonu zenginleştirmektedir. Yazı araları kırmızı, beyaz, mavi ve firuze renkli çiçek, hatayi, rumi ve yapraklarla süslenmiştir.

Giriş kapısının doğusundaki ikinci panoda (Fotoğraf 98);

اللهم إني أسألك باسمك ا لعظيم الذي ترزق به العالمين
طوق طاعت بغليوب عفريت نفس بويننه
أصف عقل رعایت قيل سليما نلق دير

Üst sırada, *Allahümme inni es’elüke biismikel azimi ellezi terzügu bihil alemin.*

Alt sırada, kalın talik hatla; *Tavk-ı taat bağlayup ifrit-i nefsin boynuna Asaf-ı akla riayet kıl Süleymanlık dır*

Anlamı:

“Ey Allah’ım âlemlere rızık verdiğin ismin hürmetine senden isterim. İfrit gibi nefsin boynuna ibadet halkasını bağlayarak akıl Asafına uy işte Süleymanlık budur” şeklindeki iki satırlık beyit okunmaktadır.¹⁰⁵

Kuzey cephede yer alan mihrabiyeler 0.35 m. derinliğinde, 0.75 m. genişliğindedir. Mihrabiye nişi beş cepheli olarak düzenlenmiştir. Mihrabiye kavsaraları oldukça keskin hatlarla işlenen üç sıra mukarnasla süslenmiştir. Mukarnasların alt seviyede birer püskülle bitirildiği gözlenmektedir (Fotoğraf 99).

Harime giriş kapısı, kuzey cephenin ortasında yer almaktadır. Kapıyı dört sıra silme çevrelemektedir. Silmelerden en dıştaki, kaval silme profillidir. İkinci silme, oval formdadır. Üçüncü ve dördüncü sıradakiler ise ince kaval silmelerdir (Fotoğraf 100). Kapı sövelerinin iç yüzleri, dikdörtgen bir pano içerisine alınmış süslemelerle hareketlendirilmiştir. Panolarda, dikey ve yatay eksende yerleştirilip birbirlerine saplarla

¹⁰⁴ Köşklü, **A.g.m.**, s. 9.

¹⁰⁵ Köşklü, **A.g.m.**, s.9.

bağlanmış, üç yapraklı palmetleri çerçeveleyen basit ve dilimli rumilerden oluşan bitkisel düzenleme yer alır. Yaprak yüzeyleri yivlenerek damarlandırılmıştır. Dıştaki rumilerin sap kıvrımları oldukça şematik bir kartuş biçimi oluşturur. Panonun en üstü, bir sıra mukarnas dizisiyle hareketlendirilmiştir. Bu dizilerin hemen altında iki çizgisel palmet ortasına alınmış rumi ve palmetlerin altında ise bir sıra daha küçük palmet dizisi yer almaktadır (Fotoğraf 101). Yuvarlak kemerli giriş açıklığı yüksek tutulmuş olup, kapı kemerinin hemen üzerinden geniş bir sivri kemer yükselmektedir. Kapıyı çevreleyen dördüncü silme, bu sivri kemeri belirginleştirmiştir. Kemer, çökertilmiş olup merkezine kare formu, mermer bir kitabe yerleştirilmiştir. Sekiz satır halinde düzenlenen kitabenin her satırı, yatık şemse motifi içine alınmış olup çiçek motifleriyle süslemiştir. Sivri kemerin üst seviyesinde ve her iki köşede birer kabara yer almaktadır. Kabaralar, altıgenlerin meydana getirdiği altı kollu yıldız motifiyle süslenmiştir. En tepede, hafif dışa taşırılmış bir kum saati ve her iki yanında yatık dikdörtgen formu birer kartuş yer almaktadır. Kartuşlar, yine yatık dikdörtgen şeklinde şemseler ve uçlarında palmet motifleriyle süslenmiştir. Saat, düz profilli başlıklara oturan iki sıra basık kemer içine alınmıştır. Kemer ve ayaklar, iki kademeli yerleştirilerek derinlik sağlanmıştır. Başlıkları taşıyan birinci ayaklar, burgulu olarak düzenlenmiştir. İkinci kemer ve ayaklar ise inci makara dizilidir (Fotoğraf 102). Böyle bir süsleme kompozisyonuna diğer cami cephelerinde rastlanmaması dikkat çekicidir. Çift kanatlı ahşap kapının üst bölümlerinde, kare pano içine alınmış kitabeler yer almaktadır. Kapının doğu kanadında celi sülüs hatla “*udhulûhê bis selâm êminîn*”, batı kanadında ise “*bismillâhirrahmânirrahîm*” yazmaktadır. Kapının alt bölümleri, yatay ve dikey yönde yerleştirilmiş panolarla süslenmiştir.

Kapı üzerindeki sekiz satırlık kitabede;

دين أسلامه شرف ويردي عمر پاشا بو كون
نتكيم فاروك اعظامله زينت بولدي سين
جان و دلدن سعي ايدون اول مبارك جمعه يا
يابادي بوندا كه ايده ر حمة رحمة للعالمين
عر ضه روز قيا متده اومارم كيم اوله
جورم عسبان عسكر نندن حفظ ايجون حصن حسين
شاد اولوب تما منك يحي ديدي تار يحي
جامع بنياد بيت الله هاد ركن سين
سنة ١٠١٩

Okunuşu:

- 1- Dîn-i İslâma şeref verdi Ömer Paşa bugün,
- 2- Netekim Faruk-u âzamla ziynet buldu din,
- 3- Cân-ü dilden sa 'yidüb ol mübarek Cum 'aya,
- 4- Yapdı bunda ki ide rahmet Rameten lil-âlemin,
- 5- Arza rûz-i kıyametde umarım kim ola,
- 6- Cürm-i isyân askerinden hıfz için hısn-ı hâsin,
- 7- Şâd olub itmamının târihini dedi ğiret,
- 8- Câmi-i bünyad Beytullah-ı hâdi rüknü din.

sene 1019.

Anlamı:

“Ömer Paşa bugün İslam dinine şeref verdi. Sanki Faruk-ı Azam yani Hz. Ömer ile İslam dini süslendi. O mübarek toplanma yerini canu gönülden çalışarak alemlere rahmet olan Hz. Muhammed ona yardım etmesi için yaptı. Umarım yaptığı eser kıyamet gününde suç ve isyan askerlerinden kendisini koruyan sağlam bir kale olsun. Şair Yahya sevinerek şöyle tarif düşürdü. Dinin esas yol göstericisi ve Beytullah'ın temeli camidir” yazmaktadır.¹⁰⁶

¹⁰⁶ Köşklü, A.g.m., s. 94.

Cami, 16.85x16.86 m. ölçülerinde kare planlı ve tek kubbeli bir harime sahiptir. Harimin üzeri yuvarlak kasnak üzerine oturan, 11.80 m. çapında bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbeye geçiş, tromplarla sağlanmıştır. Trompların merkezine açılmış olan rezonans kuleleri ile cami akustiğini sağlamaktadır. Harimin dört cephesinde yer alan büyük sivri kemerler, kubbenin ağırlığını köşelerden payandalar üzerine aktarmıştır. Böylece bu kemerlerin içi perde duvarlarla kapatılarak, yüzeylerine çok sayıda pencere açılabilmiştir. Harimin kubbesi ve beden duvarları beyaz renkte boyanmıştır. Tromp ve tromplar arası atılan kemerlerin yüzeyi ise yalın tutulmuştur (Fotoğraf 103).

Caminin merkezi kubbesi, merkezinde kırmızı zemin üzerine, beyaz konturlarla belirginleştirilmiş 16 kollu bir yıldız motifi ile süslenmiştir. Yıldız, turuncu zemin üzerine mavi, yeşil ve kırmızı renklerle oluşturulmuş lotus, palmet ve kıvrık dallardan oluşan sekiz kollu bir yıldızla çevrelenmiştir. İki sıra şeklinde iç içe geçmiş olan 16 kollu yıldız, bütün bu süslemeyi içine almaktadır. Yıldızların uçları, mavi renkte lotus motifleriyle hareketlendirilmiştir. Lotusların içi, kırmızı zemin üzerine mavi ve beyaz renklerde palmet ve rumi motifleriyle doldurulmuştur. Kubbe eteği ise, ritmik bir şekilde işlenmiş büyük ve küçük palmet motifleriyle hareketlendirilmiştir. Kubbe merkezi ile kubbe eteği arasında kalan boşluklar da mavi zemin üzerine, kırmızı, sarı ve beyaz renkle oluşturulmuş 12 kollu yıldız motifleri ile süslenmiştir. Kubbe kasnağını, 16 adet sivri kemerli, alçı şebekeli pencere dolaşmaktadır (Fotoğraf 104). Pencere, iç içe geçmiş ve birbirini tekrar eden kıvrım dal motifleriyle çerçeve içine alınmıştır.

Tromplar arası atılan perde duvarlarının ortası üstte iki, altta ise dört adet pencereyle hareketlendirilmiştir. Alttaki dört pencerenin ortasında bir adet gül pencere yer almaktadır. Üstteki ikiz pencere, alttaki pencereleri ortalayacak şekilde konumlandırılmıştır. Pencere, dikdörtgen formu, sivri kemerli ve alçı şebekelidir. Pencere, birbirini takip eden şakayık, palmet ve rumi motiflerinin oluşturduğu bordürlerle süslenmiştir. Ancak, güney cephe, alt pencereler sade tutulmuş ve çok hafif içe çöktürülmüştür.

Güney cephenin ortasına mihrap ve mihrabın hemen batısına ise minber yerleştirilmiştir (Fotoğraf 105). Harim cepheleri, pencere düzenlemesi açısından simetrik. Her cephe, dört adet dikdörtgen formu pencereyle hareketlendirilmiştir. Pencere, 0.30 m. yukarısında sivri kemer içerisine alınmış çini panolar yer almaktadır. Kuzeydoğu köşedeki pencere, Kur'an Odasına girilmektedir. Kuzeybatı köşedeki pencere, düzenlenerek dışarıdan kadınlar mahfiline çıkışı sağlayan kapıya dönüştürülmüştür.

Harim içi pencere alınlarındaki çini panolar, sıratlı tekniğinde yapılmış olup XVI. yüzyıl sonu ve XVII. yüzyıl başlarına ait İznik çinileridir¹⁰⁷. Panolarda Kur’andan alınmış ayetler, hadis ve şiirler yer almaktadır.

Kuzeybatı köşeden başlayarak sırasıyla bu panolar üzerinde,

1. Panoda(Fotoğraf 106);

اللهم احفظ جميع سو اكن هذا الدار و البيوت
اكا نسنت شاخ كل ديدكلر ها بر دكن
سير اديدي كر بو استادانه قصر ك نقشني

Üst sırada, “*Allahümmehfez cemi’a sevekini heze’d-dari ve’l buyu ti*”

Alt sırada, “*Ana nispet şah-ı gül dedikleri külliha bir diken*

Seyredeydi ger bu usta dane kasrın nakşını” yazılıdır.

Anlamı:

“Bu evlerin ve yurdun bütün sakinlerini sen kuru Allah’ım
Ferhat bu sanatkarane yapılmış köşkün eğer bir nakşını görseydi
gül dalı dedikleri ona göre bir dikenden farklı görülmezdi”¹⁰⁸

2. Panoda (Fotoğraf 107);

و تو ابعها من شر جميع قتع قتك يا حي يا قيوم
قصر شیر اينك قومزدي يرده نقشين كو هكن
هر قجن كيم قطره بار اولسه بو قصر ك چشمه سي

Üst sırada, “*Veteva’bi’iha min şerri cemi’i mahlukatike ya Hay ya Kayyum*”

Alt sırada, “*Kasr-ı Şirinin komazdı yerde nakşın küh-ken*

Her kaçan kim katre-bar olsa bu kasrın çeşmesi”

Anlamı:

“Ey Hay ve Kayyum olan Allah’ım. Bu yurdun ve evlerin buna bağlı olan sakinlerini (Senin) yarattıklarının her türlü kötülükten koru.

Bu köşkün çeşmesi her ne zaman aksa kühken yani Ferhat yaptığı Şirin’in kökünün nakşını yerde koymazdı”¹⁰⁹

3. Panoda (Fotoğraf 108);

¹⁰⁷ Ünal, A.g.e., s.24.

¹⁰⁸ Köşklü, A.g.m., s. 101.

¹⁰⁹ Köşklü, A.g.m., s. 101.

المومن المسجد في كالسمك في لما
كورسه زوقين بر رغيب ايلر فر اموش وطن
زوق داخي بر يوزدن اولوردي بو مأواده اكر

Üst sırada, “*El mü’minü fil’ mescidi kes-semeki fil’ mei*”

Alt sırada, “*Görse zevkin bir garip eyler feramuş-ı vatan
Zevk dahi bir yüzden olurdu bu me’vada eger*”

Anlamı:

“Müminler mescidde suda balık gibi
Bir garip bu köşkün rahatlığını görse vatanını unuttur.
Eğer zevk alınacaksa bu yerde bu eserden dolayı zevk alınır”¹¹⁰

4. Panoda (Fotoğraf 109);

المنافق في المسجد كالطير في القفص
صا جيلور كل كبي كويا حوضه برك ياسمن
بيجه آدم ونتي و صف ايتسون اول مأو اده كيم

Üst sırada, “*El münafigu fil mescidi ket-tayri fil kafesi*”

Alt sırada, “*Saçulur gül gibi guya havza berk-i yasemen
Nice Âdem Cenneti vasf etsun ol me’vada kim*”

Anlamı:

- 1- Münafıklar mescidde kafeste kuş gibi
- 2- Bu köşkün havuzuna yasemin yaprakları adeta gül gibi saçılır.
- 3- Bu eserin bulunduğu yerde Âdem yani insan nasıl cennetin özelliklerinden bahsetsin.¹¹¹

5. Panoda (Fotoğraf 110);

لا إله إلا الله
رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

Üst sırada, Kelime-i Tevhid (La İlahe İllallah)

Alt sırada, Rabbenâ mâ halakte hâzâ bâtilâ(bâtılan), subhâneke fekinâ azâben nâr(nârı)¹¹²

¹¹⁰ Köşklü, A.g.m., s. 102.

¹¹¹ Köşklü, A.g.m., s. 102.

¹¹² Kuran, Ali İmran Sûresi, 191. Ayetin sonu.

6. Panoda (Fotoğraf 111);

لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ
سَلَامٌ عَلَيْكُمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فَنِعْمَ عُقْبَى الدَّارِ

Üst sırada, Kelime-i Tevhid (La İlahe İllallah)

Alt sırada, Selâmun aleykum bi mâ sabertum fe ni'me ukbed dâr¹¹³

7. Panoda (Fotoğraf 112);

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

Üst sırada, Besmele (*Bismillâhir rahmânir rahîm*).

Alt sırada, İhlas Suresi (*Kul huvalâhu ehad, Allâhus samed, Lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehu kufuven ehad*).

8. Panoda (Fotoğraf 113);

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
Besmele (*Bismillâhir rahmânir rahîm*).

9. Panoda (Fotoğraf 114);

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَالِمُ
Haşr Sûresi¹¹⁴ ilk yarısı (*Huvalâhullezî lâ ilâhe illâ huve âlimul*).

10. Panoda (Fotoğraf 115);

الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ
Haşr Sûresi¹¹⁵ son yarısı (*gaybi veş şehâdeh(şehâdeti), huver rahmânur rahîm(rahîmu)*).

11. Panoda (Fotoğraf 116);

هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْمَلِكُ
Haşr Sûresi¹¹⁶ ilk yarısı (*Hüvallahüllezi la ilahe illahu elmelikü*).

¹¹³ Kuran, Rad Sûresi, Ayet 24.

¹¹⁴ Kuran, Haşr Sûresi, Ayet 22.

¹¹⁵ Kuran, Haşr Sûresi, Ayet 22.

12. Panoda (Fotoğraf 117);

الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيَّمِنُ الْعَزِيزُ الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ

Haşr Sûresi¹¹⁷ son yarısı (*kuddûsus selâmul mû'minul muheyminul azîzul cebbârul mutekebbir, subhânallâhi ammâ yuşrikûn*).

13. Panoda (Fotoğraf 118);

هُوَ اللَّهُ الْخَالِقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى

Haşr Sûresi¹¹⁸ ilk yarısı (*Huvallâhul hâlikul bâriûl musavviru lehul esmâul husnâ, yusebbihu lehu mâ fî*).

14. Panoda (Fotoğraf 119);

يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

Haşr Sûresi¹¹⁹ son yarısı (*semâvâti vel ard(ardı) ve huvel azîzul hakîm(hakîmu)*).

15. Panoda (Fotoğraf 120);

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ

كتبه الفقير رسمي مصطفى ازنقي

Üst sırada, Madalyon içinde İhlas Sûresi (*Kul huvallâhu ehad, Allâhus samed, Lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehu kufuven ehad*).

Alt sırada, *Ketebu-hu el-fakir Resmi Mustafa İzniki*¹²⁰ (Bunu yazan fakir İznikli Mustafa'dır).

16. Panoda (Fotoğraf 121);

المومن المسجد في كالسمك في لما

رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَاطِلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ

¹¹⁶ Kuran, Haşr Sûresi, Ayet 23.

¹¹⁷ Kuran, Haşr Sûresi, Ayet 23.

¹¹⁸ Kuran, Haşr Sûresi, Ayet 24.

¹¹⁹ Kuran, Haşr Sûresi, Ayet 24.

¹²⁰ Yazıların hattatının bu sanatkar olduğu anlaşılmaktadır. Sanatçının isminin süslemelerle berber kullanılması hattat ve çinicinin aynı kişiler olabileceği düşünülmektedir. Bkz; Semavi Eyice, "Ömer Paşa Külliyesi", *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul, 2007, s. 79.

Üst sırada, “*El mü'minü fil'mescidi kes-semeki fil'mei*” (Müminler mescidde suda balık gibi)

Alt sırada, “*Rabbenâ mâ halakte hâzâ bâtilâ(bâtılan), subhâneke fekinâ azâben nâr(nârı)*¹²¹

17. Panoda (Fotoğraf 122);

المنافق في المسجد كالطير في القفص
طوق طاعت بغليوب عفريت نفس بويننه
آصف عقل رعایت قيل سليما نلق دير

Üst sırada, “*El münafiku fil mescidi ket-tayri fil kafesi*”

Alt Sırada, “*Tavk-ı taat bağlayup ifrit-i nefsin boynuna Asaf-ı akla riayet kıl Süleymanlık budur.*”

Anlamı:

Münafıklar mescidde kafeste kuş gibi
Ey Allah'ım âlemlere rızık verdiğin ismin hürmetine senden isterim.
İfrit gibi nefsin boynuna ibadet halkasını bağlayarak akıl Asafına uy işte
Süleymanlık budur.¹²²

18. Panoda (Fotoğraf 123);

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ اللَّهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ
(صاحب خيرات) خيرات عمر پاشا يسر الله ما يشاء

Üst sırada, Madalyon içinde İhlâs Sûresi (*Kul huvalâhu ehad, Allâhus samed, Lem yelid ve lem yûled ve lem yekun lehu kufuven ehad*).

Alt Sırada, “*Sahib-i hayrat: Hayrat-ı Ömer Paşa yesserallâhu mâyeşa*” (Allah dilediği hayrı Ömer Paşa'ya kolay kılsın) yazmaktadır.

Tamamıyla taş malzemedен yapılmış mihrap, güney cephenin ortasına konumlandırılmış olup üç yönden yedi adet bordürle çerçevelendirilmiştir. Dıştan içe doğru birinci ve üçüncü bordür, yüzeyleri düz bırakılmış kaval silme olup, mihrap nişi ve alınlık kısmını kuşatmaktadır. İkinci ve üçüncü bordür arasında kalan bölümün üst kısmı,

¹²¹ Kuran, Ali İmran Sûresi, 191. Ayetin sonu.

¹²² Köşklü, A.g.m., s. 100.

testere dişi motifi şeklinde düzenlenmiştir. Kalemşi tekniğiyle yapılmış olan dördüncü bordür, yeşil zemin üzerine sarı ve kırmızı renklerle oluşturulan şemse dizisi ve bu şemselerin iç kısımlarında bulunan hatayilerle bezenmiştir. Beşinci bordür, yüzeyi yalın bırakılmış kaval silmedir. Altıncı bordür ise iç bükey formdadır. Yedinci bordür ise kırmızı zemin üzerine siyah ve sarı renkle uygulanmış, kıvrım dallarla birbirlerine bağlanan natüralist çiçek ve yapraklarla doldurulmuştur. Kemer köşelikleri yeşil zemin üzerine, sarı renkte kıvrık dallı rumilerle bezenmiş olup gülbezeklerle hareketlendirilmiştir. Mihrap kavsarası, aşağıdan yukarıya doğru daralan yedi sıra mukarnas dizisiyle doldurulmuştur. En alttaki mukarnas dizisine püsküller, üç, dört ve beşinci sıradaki mukarnas dişlerinin üst kısımlarına ise sarkıtlar yerleştirilmiştir. En üstteki mukarnasın her iki yanında, daire içine alınmış altı kollu yıldız yer almaktadır. Mukarnaslar altın yaldızla boyanarak belirginleştirilmiş olup geri kalan yerler ise kırmızı ve yeşil renge boyanmıştır. 0.70 m. derinliğindeki mihrap nişi, yedi cephe olarak düzenlenmiştir. Her cephenin tepe noktası madalyon veya gülbezeklerle süslenmiştir. Mihrap alınlığının üzerinde, rozet sırasından oluşan bir kuşak vardır. Bu kuşağın hemen üzerine alçı çerçeve içine yerleştirilmiş ve Ayet-el Kürsi'nin yazılı olduğu çini pano yerleştirilmiştir (Fotoğraf 124-125).

Minber, mihrabın batısında olup tamamıyla mermerden yapılmıştır. Süpürgelik bölümü sade olup, altı adet sivri kaş kemerli açıklıkla hareketlendirilmiştir. Bir sıra ince kaval ve bir sıra düz silmeyle çerçeve içine alınan minber kapısı, dikdörtgen formlu ve sivri kemerlidir. Tekeli Mehmet Paşa Cami'sindekiyle aynı uygulamaya sahip olan kapı köşeleri pahlanarak, mukarnas süslemelerle hareketlendirilmiştir. Kemer alınlığında, yatay şemse motifi içerisinde *“La İlahe İllallah, Muhammeden Resulullah”* yazmaktadır. Üçgen tepeliğin ön yüzü, birbirini takip eden palmet motifleriyle süslenmiştir. Minber aynalıkları boş bırakılmıştır. Minber korkulukları ise, simetrik olarak yerleştirilmiş, birbirinden farklı üç adet gülbezekle süslenmiştir. 17 basamakla çıkılan minber köşkü, sivri kemerlerle bağlanan sütuncelerle desteklenmekte olup üstü konik bir külahla örtülmüştür (Fotoğraf 126-127).

Kadınlar mahfili olarak da kullanılan üst kat uygulaması doğu, batı ve kuzey olmak üzere üç yönden harimi kuşatmaktadır. Üst kata çıkış, kuzeybatı ve kuzeydoğu köşelerde yer alan ve beden duvarı içine yerleştirilmiş olan iki merdivenle sağlanmaktadır. Harimi “U” şeklinde çeviren bu bölüm, mermer sütunlar tarafından taşınmaktadır. Sütunlar arasına atılan kemerin köşeliklerinde, merkezde altı köşeli yıldız olacak biçimde yerleştirilmiş onikigenlerden oluşan geometrik düzenleme, taş oyma tekniğinde uygulanmıştır (Fotoğraf 128).

Değerlendirme:

İnşa tarihi ve banisi bilinen Ömer Paşa Cami, Antalya'daki Osmanlı Dönemi'ne ait kubbeli camiler içerisindeki en gelişmiş örnektir. Ömer Paşa Camisi; planı, son cemaat mahalli, minarenin konumu, cephelerdeki doluluk-boşluk oranları ve caminin kuzey cephe ve harim içi pencere alınlıklarında yer alan çini panolar, klasik dönem Osmanlı Mimarisi'nin tüm özelliklerini taşımaktadır. Ömer Paşa Camisi'nin harimine girişi sağlayan cümle kapısı üzerindeki dikdörtgen pano içerisine yerleştirilmiş olan kum saati süslemesinin yapılmış olması bakımından Antalya'daki tek örnektir. Osmanlı Mimarisi'nde de böyle bir uygulamayla karşılaşılmamıştır.

1.6 Nasreddin-Kasaba-Yusuf Ağa Cami:

Cami, Antalya ilinin Kaş kazasına 22 km. mesafede bulunan Kasaba Köyü'nde yer almaktadır. Cami, inşa kitabesine göre H. 1190/M. 1776 yılında Yusuf Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Camiye, H.1329/M.1911 tarihinde mütevellî ataması yapılmıştır¹²³. Caminin mimarı bilinmemektedir. Cami, 1977, 1987 ve 2003 yılında, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onartılmıştır.

Cami, kare planlı olup tek kubbeyle örtülmüştür (Plan 12-13). Caminin kuzeyinde üç gözlü son cemaat yeri, kuzeybatısında minaresi yer almaktadır (Fotoğraf 129). Harimi örten kubbe, iki kademeli yükselen sekizgen kasnağa oturmaktadır. Alt kademedeki kasnak kare, üst kademedeki kasnak ise sekizden planlıdır. Caminin dış cepheleri taş silmelerle sonlanmaktadır. Cami beden duvarı kalınlığı 0.95 m.dir.

Harimin beden duvarlarında, kubbe kasnağında, harime giriş kapısında ve son cemaat yerinde kesme taş, mihrapta alçı malzeme kullanılmıştır. Kubbe kurşunla kaplanmıştır.

Caminin doğu, batı ve güney cephesi simetrik olup, iki kademeli pencere düzenlemesine sahiptir. Zemine yakın ve simetrik yerleştirilmiş üç alt pencere (güney cephede iki alt pencere), bu pencereleri ortalayacak şekilde konumlandırılmış iki üst pencere yer almaktadır. 0.77x1.20 m. ölçülerindeki alt pencereler, beden duvarından 0.10 m. içeri çöktürülmüştür. 1.30x2.36 ölçülerinde, dış bükey ve iç bükey formlu iki sıra silme ile çerçeve içine alınan pencereler dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı ve sivri kemer çöktürme alınlıklıdır. Üst pencereler daha küçük ölçekli olup dikdörtgen formlu, sivri kemerli ve demir parmaklıdır (Fotoğraf 130-131).

¹²³ B.O.A., **Şahsiyet Kaydı**, Defter No: 150, Sayfa No: 192, Sıra No: 4328 arşiv belgesine göre; *Merkez liva Antalya nevalisinden Serik nahiyesine tabi Dikmen karyesi ahalisinden ve Beyşehir muhacirlerinden sahib-ül hayrat Karaosmanoğlu bin Salih mütevellî tayin edilmiştir. Fi el yevmü's-sani min saferü'l-hayr safer li sene seman ve işrin ve selase mie ve elf 329.*

Minare, harimin kuzeybatı köşesinde, batı duvarına bitişik olarak konumlandırılmış ve tamamıyla kesme taştan yapılmıştır. Tek şerefeli ve sekizgen kaideli minareye, kuzey cephede yer alan dikdörtgen formlu kapıdan girilmektedir. İki sıra kaval silmeyle çerçeve içine alınan kapının hemen üzerinde sivri kemerli, çökertme alınlıklı bir uygulama yer almaktadır. Kaiededen pahalanarak oluşturulmuş papuçluk, silindirik gövdeye geçişi sağlamaktadır. Silindirik gövde altta ve üstte birer kaval silme bileziklerle sınırlandırılmıştır. Şerefeye, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dört sıra mukarnas dizisiyle ulaşılmaktadır. Şerefe korkuluğu sade olup kurşun gergilerle birbirine kenetlenmiş taş bloklardan meydana gelmektedir. Petek kısmı konik bir külahla örtülmüş olup üç boğumlu bir âlemle sonlanmaktadır (Fotoğraf 132). 1987 yılında VGM tarafından, yıkılma tehlikesi olan minarenin kaideye kadar olan bölümü sökülmüş ve aynı malzeme kullanılması şartıyla tekrardan yapılmıştır¹²⁴.

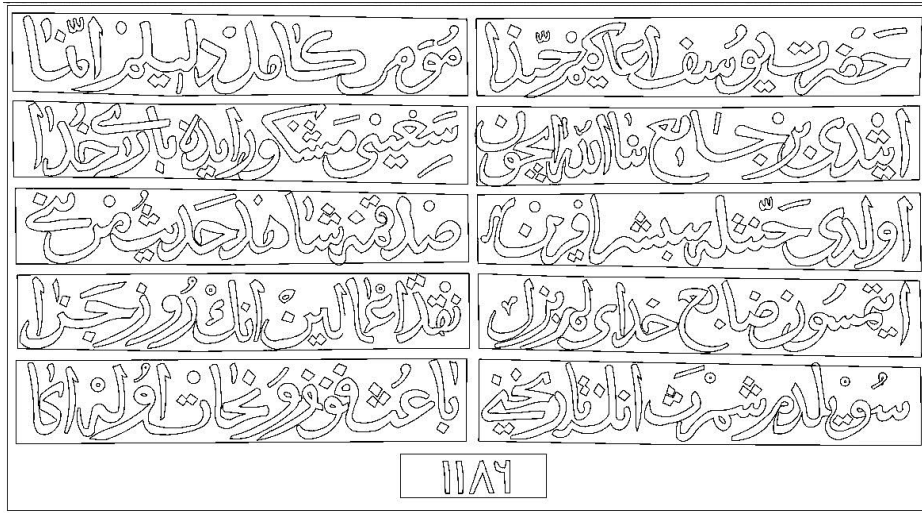
Caminin kuzeyinde dört adet sütun arasına sivri kemerler atılarak oluşturulmuş üç gözlü son cemaat mahalli yer almaktadır. Sütun başlıkları sade sepet başlıklıdır. Sivri kemerler ise çok hafif çökertilerek belirgin hale getirilmiştir. Bu üç bölüm, pandantiflerle geçilen kubbelerle örtülmektedir. Mekan, zemininden 0.20 m. yüksek tutulmuştur. 1977 yılından önce, ahşap sundurmalı ve beş gözlü olan son cemaat yeri, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından yıkılarak bugünkü halini almıştır¹²⁵ (Fotoğraf 133).

Kuzey cephenin ortasında, yuvarlak kemerli harime giriş kapısı yer almaktadır. Kapı, iki sıra silmeyle çerçeve içine alınmıştır. Dıştaki silme kaval, içteki silme ise iç bükey formdadır. Silmeler, kapı kemerinin dış konturlarını oluşturarak kemeri belirgin hale getirmiştir. Kemerin hemen üzerinde iki sıralı, beş satırlık inşa kitabesi, kitabenin üzerinde alçak kabartma tekniğinde işlenmiş, yürek ve ters palmet motiflerden oluşan bir kartuş ve en üstte de simetrik yerleştirilmiş üç adet gülbezek mevcuttur. Rozetlerin üzerinde, kare pano içine alınmış ayrı bir kitabe daha mevcuttur (Fotoğraf 134).

¹²⁴ Vakıflar Genel Müdürlüğü, 070902003-OF001 nolu onarım fişi, 1987.

¹²⁵ Vakıflar Genel Müdürlüğü, 070902003-OF002 nolu onarım fişi, 1977.

Kapı kemerinin hemen üzerindeki kitabede;¹²⁶

*Hazreti Yusuf Ağa kim habbeza
etti bir cami bina Allah için
oldu cennetle mübeşşir aferin
etmesun zayığ Hudayı lem yezel
se-bu yeldem şöhrat anın tarihini*

*Mümin kamil delilim innem-a
sağyini meşkur ide bar-i hüda
sıdkıma şahid hidayet minbeni
fekat a'malin anın ruz-ı ceza
ba-isi fevzü necat ola ana
yazmaktadır¹²⁷.*

En üstteki kitabede ise üç satır halinde;

Bismillahirrahmanirrahim, Lekad sadakallahu, Rasulehu 'r-rü'ya bil hakk (Fetih Sûresi 27. ayet) yazmaktadır.

Giriş kapısının her iki yanında, yarım daire planlı birer mihrabiye yer almaktadır. mihrabiyeler, kaval ve iç bükey formda iki sıra silmeyle çerçeve içine alınmıştır. Mihrabiyelerin niş derinliği 0.37 m. olup, 0.64 m. genişliğindedir. Mihrabiye kavsaraları, aşağıdan yukarıya doğru daralan ve dört kademedan oluşan süslemeyle doldurulmuştur. Kademeler ince silmelerle sınırlandırılmaktadır. Alt birinci kademeyi, inci makara dizisi ve testere dişi motiflerinin sınırladığı bir sıra damla dizisi doldurmaktadır. İkinci kademede, palmet motifleri, üçüncü kademede ise ince düz silme ile sınırlandırılan damla dizileri yer almaktadır. Dördüncü kademe, yarım daire formunda ve istiridye kabuğu şeklinde olup tepesinde bir alemle sonlanmaktadır (Fotoğraf 135). Cephenin her iki köşesinde, diğer cephelerdeki pencerelerle benzer özellikte birer alt pencere yer almaktadır.

¹²⁶ Antalya VBM, Kaş Kasaba, Nasreddin Camii Proje Raporu, 2008, s.14.

¹²⁷ Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde Prof. Dr. İsmail Yakıt tarafından tercüme edilmiştir.

Merkezi mekanlı cami, 11.10x11.07 ölçülerinde kare planlıdır. Harim, sekizgen kasnağa oturan 9.12 m. çapındaki merkezi kubbeye örtülüdür. Kubbeye geçişler, istiridye şeklindeki tromplarla sağlanmıştır. Süsleme bakımından sade olan kubbe, tamamıyla beyaz renkte boyanmıştır. Kubbe kasnağının her cephesinin ortasında, simetrik olarak açılmış, ikişer adet dikdörtgen formlu küçük pencereler yer almaktadır. Trompların içi ve tromplar arası atılan kemerler beyaz, perde duvarlar ise yeşil renkte boyanmıştır. Kemerler arasında, dairesel form içinde cel-i sülüs hatla, dört halifenin ve Hasan-Hüseyin'in isimleri yazmaktadır (Fotoğraf 136). 1987 ve 2003 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce kubbeye meydana gelen çatlaklar kapatılmış olsa da bu çatlaklar günümüzde hala görülmektedir.

Harim duvarlarının tamamı yeşil renkte boyanmıştır. Harimin doğu ve batı cephe düzenlemeleri simetriktir. Alt kotta, üç sıra halinde dikdörtgen formlu ve ahşap çerçeveli pencereler yer almaktadır. Güney cephenin ortasında mihrap ve mihrabın her iki yanında dikdörtgen formlu, ahşap çerçeveli birer pencere yerleştirilmiştir. Minber ise mihrabın hemen batısına konumlandırılmıştır. Vaaz kürsüsü, harimin güneydoğu köşesinde yer almaktadır (Fotoğraf 137).

Mihrap, yarım daire planlı olup basit profilli, üç sıra kaval silmeyle çerçeve içine alınmıştır. Mihrap kavsarası dışında tüm yüzey beyaz renkte, mihrap kavsarası ise firuze renkte boyanmıştır. Kavsara, şerefe altında görülen ve aşağıdan yukarıya doğru daralan dört sıra mukarnasla süslenmiştir. Mukarnas dişleri badem formunda olup, mukarnasların yüzeyleri ve sınırlarını belirleyen konturlar, altın yaldızla boyanmıştır. Kavsara tepeliği, daire formunda olup istiridye motifiyle düzenlenmiştir. Mihrap niş derinliği 0.42 m.'dir (Fotoğraf 138).

Minber, tamamıyla taştan yapılmış olup yüzeyi tümüyle boyalıdır. Minber süpürgeliği, küçük ölçekli ve sivri kemerli birer açıklık ile hareketlendirilmiştir. Korkuluk kısmı, iki sıra silmenin oluşturduğu yatay dikdörtgen bir panoyla belirginleştirilmiştir. Aynalıklar yalın tutulmuştur. Minber kapısı yuvarlak kemerli olup, kapı alınlığının her iki köşesinde rinso, ortada ise kalem işi tekniğinde işlenmiş ay ve yıldız motifi yer almaktadır. Rinso motifleri, korkuluk ile köşkün birleştiği yerde de görülmektedir. Minber köşküne sekiz basamakla çıkılmaktadır. Dört ayak üzerine oturan, kare kesitli köşk, konik külah ve bir âlem ile sonlanmaktadır (Fotoğraf 139-140).

Üç basamakla çıkılan vaaz kürsüsü, yine taş malzemeden yapılmış olup, süsleme bakımından sadedir.

Kuzey cephe, pencere düzeni açısından güney cepheyle simetriktir. Harimin kuzey cephesini boydan boya kaplayan ahşap mahfile kuzey duvarına bitişik olarak yapılan 11

basamaklı merdivenle çıkılmaktadır. Tamamıyla mavi renge boyanmış mahfil, bursa tipi kemerlerle birbirine bağlanan sekiz adet ahşap direk taşınmaktadır. Kare planlı mahfil balkonu, batıya kaydırılarak güneye taşırılmıştır. Mahfilin güneybatı köşesinde dışa taşkın bir balkon uygulaması yer almakta olup güney cephe ve balkon uygulaması, maşrabiye tekniğinde işlenmiş ahşap çıtalarla sınırlandırılmıştır. Mahfilin alt kısmı da, aynı form ve tekniğe sahip ahşap çıtalar ile sınırlandırılmıştır (Fotoğraf 141-142).

Değerlendirme:

İnşa tarihi ve banisi bilinen cami, plan ve pencerelerin düzenlenişi ve diğer taşıdığı mimari özellikler bakımından inşa edildiği dönemin üslubunu yansıtmaktadır. Caminin kuzeyindeki üç gözlü son cemaat mahalli ile minarenin gövdesi orijinal olmayıp, yakın tarihlerde yapılan onarımlarda yenilenmiştir. Cami süsleme bakımından oldukça yalın tutulmuştur.

1.7 Müsellim Cami:

Cami, Antalya ilinin Kışla Mahallesi, Belediye Caddesi üzerinde yer almaktadır. Camini kitabesinden anlaşılacağı üzere yapı, H. 1211/M. 1796 yılında, Hacı Osman Ağa oğlu Kapıcıbaşı Mehmet Ağa¹²⁸ tarafından yaptırılmıştır¹²⁹. Teke Mütesellimi El-hacc Ali Ağa'nın M. 1790 ve 1810 tarihli vakfiyesine göre camiye han, çok sayıda dükkan, hamam, bahçe ve yağhane vakfedilmiştir¹³⁰. Cami, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1952, 1955, 1985, 1989 ve 1991 yıllarında onartılmıştır.

¹²⁸ Teke mütesellimi Kadı Abdurrahman Paşa'nın katlini icra etmişti. Malını gasbetmekle 29 ay muhasaraya dayanıp 1226'da (1811) kendisi ve evladı kadledildiler. Bkz; Mehmet Süreyya, **Sicilli-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri**, Cilt III, Eski Yazıda Yeni Yazıya Aktaran; S.A. Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 948.

¹²⁹ Hacı Mehmet Ağa, Osmanlı Devletinin Anadolu Eyaletinde tabi Teke Sancağında Hacı Osman-oğulları veya Tekeli-oğulları adı ile şöhret bulan zenginliğiyle meşhur bir aileye mensuptur. Nitekim söz konusu aile Teke Sancağının idaresini kırk yıldan fazla ellerinde tutmuşlardır. Ancak bazı kaynaklarda Tekeli diye adlandırılan bu ailenin Teke'deki eski ailelerle, dolayısıyla Teke-oğullarıyla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır. Bu yüzden çoğunlukla kaynak ve vesikalarda Tekeli-oğulları veya Hacı Osman-oğulları olarak geçmektedir. Bkz; Halaçoğlu, **Ag.e.**, s. 11.

¹³⁰ **B.O.A, K. K Muhallefat Beytülmal**, Gen. No: 2458, Öz. No: 25, s.7-10'deki vakıf bilgilerine göre camiye; *"toplamda 1 han, 39 dükkân, 1 yağhane ve 3 hamam"* vakfedilmiştir. Bunların M. 1796'da inşa edilen Müsellim Cami ile kütüphane, mektep ve medrese için 1 Muharrem H.1204M.1790 tarihli Mehmet Ağa tarafından düzenlenen vakıfname ile tahsis edildiği bilinmektedir. Bkz; Mürsel Sümer, "189 Yıl Önce Antalya'da Kurulan Bir Vakıf Kütüphanemiz; Mütesellim (Müsellim) Kütüphanesi", *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C.35, S.35, 1986, s.34. Mutesellim Mehmed Ağa 1225 (M.1810) tarihli vakfiye kaydında; *"mutevellisinin ölene kadar kendisi, öldükten sonra da ailesinden kişilerin olmasını"* şart koşturmuştur. Vakfiyede; *"kırk iki ayrı bahçe, bir bab han, üç bab hamam, kırk bab dükkân..."* camiye vakfedildiği anlaşılmaktadır. Bkz; Hasan Moğol, "XIX. Asrın İlk Yarısında Antalya'da Vakıf Müessesesi" *Türk Dünya Araştırmaları*, Sayı: 083, İstanbul 1993, s.196.

Kare planlı olan cami, merkezi bir kubbeyle örtülmüş olup kuzeyinde ahşap sundurmalı son cemaat mahalli yer almaktadır (Plan 14-15). Caminin minaresi harimin kuzeybatı köşesine konumlandırılmıştır. Harimin güneybatı köşesinde kare planlı kütüphane odası yer almaktadır (Fotoğraf 143).

Harimin beden duvarlarında ve kubbe kasnağında kesme taş, pencere sövelerinde mermer kullanılmıştır. Minarenin kaide ve pabuçluk kısımlarında kesme taş kullanılmış olup silindirik gövde ve şerefe altı sıvalı olduğu için malzeme tespiti yapılamamaktadır. Cami ve minare örtüsü kurşunla kaplanmıştır. Harimin beden duvarı kalınlığı 1.58 m.dir.

Caminin kuzeyinde yer alan son cemaat yeri, sekiz adet, sekizgen formu ahşap desteklerle taşınmaktadır. 3.56 x 15.20 m. ölçülerinde olan bu bölüm, bir basamakla avlu zemininden yükseltilmiştir. Ahşap dikmeler birbirine taş kemerlerle bağlanmıştır. Bu bölümün üst örtüsü ahşap sundurma şeklindedir (Fotoğraf 144).

Tek şerefeli minare kuzeybatı köşede, camiye bitişiktir. Minareye 1.50 x 64 m. ölçülerinde dikdörtgen formu bir kapıdan girilmektedir. Kapının 0.40 m. yukarısındaki sivri kemer alınlığını, diğer cephelerde görülen çini panolar süslemektedir. Sivri kemerin 0.12 m. yukarısını, kesme taş üzerine kazınarak işlenmiş yatay şemse motifi süslemektedir (Fotoğraf 145). Minarenin şerefesine 71 basamakla çıkılmaktadır. Kaideye silindirik gövdeye, pahlanarak oluşturulmuş papuçluk ve bir kaval silme bilezikle geçilmektedir. Minare gövdesi, beyaz renkte boyanmış olup, yalın tutulmuştur. Şerefeye, bir sıra kaval silme bilezik ve hemen üstünde, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dört sıra kirpi saçak ile ulaşılmaktadır. Şerefe korkuluğu, 0.30 m. genişliğinde taş bloklarla çevrilmiş olup blokların merkezi dikey yönde, her iki ucu yuvarlatılarak oluşturulmuş dikdörtgen formu bir motifle bezenmiştir. Petek kısmı, sivri külah ve bir âlemle sonlanmaktadır. Minarenin papuçluk kısmından yukarısı beyaz sıvayla badanalandığı için malzeme tespiti yapılamamaktadır (Fotoğraf 146). Ancak 1965 yılındaki camiye ait resimlerde, minarenin silindirik gövdesinin ve şerefe kirpilerinin tuğla olduğu bilinmektedir¹³¹ (Fotoğraf 147).

Kütüphane, kare planlıdır ve basık bir kubbeyle örtülerek kiremitle kaplanmıştır. Kütüphanenin beden duvarı sıvalı olduğu için malzemesi tespit edilememektedir. Kütüphanenin batı cephesi, dikdörtgen formu iki pencereyle, doğu cephe ise aynı forma sahip bir pencereyle hareketlendirilmiş olup kütüphaneye giriş batı cephede yer alan kapıdan sağlanmaktadır¹³² (Fotoğraf 148).

¹³¹ Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi, 1985.

¹³² İlk dönemlerde “Müsellim” ya da “Mütesellim” adıyla anılan kütüphaneye, Hacı Mehmed Ağa, ilk etapta 501 cilt, sonraki tarihlerde ise 88 cilt kitap bağışlamıştır. Bkz; Sümer, **A.g.m.**, s. 35-36.

Kare planlı caminin harim bölümü, iki kademeli kasnak üzerine oturan kubbeyle örtülüdür. Kare formulu alt kasnağın köşeleri kesilerek sekizgen bir form elde edilmiştir. Üst kasnak ise ongen bir forma sahiptir. Birinci kademedeki kubbe kasnağının her cephesi, dikdörtgen formulu, sivri kemer içine alınmış alçı fil gözü şebekeli birer pencere ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 149). Caminin kubbe kasnağının doğu tarafındaki pencere altında Türkçe Mesih tamir kitabesine göre H. 1279/M.1862 ve H. 1325/M. 1907 yıllarında onarım gördüğü anlaşılmaktadır.

Onarım kitabesinde;

و ما أرسلناك إلا رحمة للعالمين

۱۲۷۹ سنه ۱۳۲۵ سنه yazmaktadır.¹³³ Ancak bu kitabe, günümüze ulaşamamıştır.

Caminin doğu, batı ve güney cepheleri simetrik olarak düzenlenmiştir. Cephelerde alt kotta dikdörtgen formulu, taş söveli (sadece doğu cepheindeki pencere söveleri mermerdir) ve sivri kemer çökertme alınlıklı ikişer pencere yer almaktadır. Alınlıkları 0.22 x 0.22 m. ölçülerinde, beyaz zemin üzerine açık lacivert ve turkuaz renk kullanılarak işlenmiş, bitkisel motifli çiniler süslemektedir (Fotoğraf 150). Güney duvarın batı penceresinin lentosunda, oyma tekniğinde yapılmış yarım şemse ve hemen üstünde palmet motifi yer almaktadır (Fotoğraf 151).

Kuzey cephenin merkezinde, tamamıyla taştan yapılmış, basık kemerli bir kapı yer almaktadır. Süsleme açısından sade olan kapıyı bir sıra kaval silme çevrelemektedir (Fotoğraf 152). Kapının 0.90 m. yukarısında, 0.50 x 0.80 m. ölçülerinde dikdörtgen formulu, beyaz mermer üzerine, sülüs hatlı kitabe yer almaktadır.

Altı satır ve altı mısra olarak yazılan kitabe;

سر بوابین عالی چون اولدی زبداء اقران

بنام الحاج محمد اغا ابن حاجی عثمان

لواء تکه ده سالار اولوب با امر سلطانی

سپهر بی بقا نقش ایدوب ادراک ایلہ از عان

نیهر دم ایکیوب نیت وجوه خیر ایچون اندیش

رضاء لله ایچون یاپدی بو زیبا جامعی دران ۱۲۱۱

¹³³ Kemal Turfan, 1955 Yılı Antalya Merkez, Eski Eser Fişleri, Fiş No: 21.

Ser bevvabin-i ali çün oldu Züptei Akr'an benamı el Hac Mehmet Ağa'yı İbni Hacı Osman Livai Tekede Salar olup ba emri Sultan-i Spihri bi-baka nakş idüp idrak ile izan nicedem eyleyip niyet vücuh-u hayriçün endiş-rızaullah için yaptı bu ziba cami deran 1211.

- 1- Bab-ı Ali (Padişahlık) kapıcı başı, meslektaşları arasında en ileri geleni oldu.
- 2- Hacı Osman oğlu Hacı Mehmed Ağa adıyla.
- 3- Tekke (Antalya) sancağında sultanın emriyle kumandan olup,
- 4- Bu fani Dünya'ya kalıcı bir eser bırakmak gerektiğini anlayıp,
- 5- Uzun zamandır bir hayır yapma niyeti ve düşüncesinde olduğu için
- 6- Allah rızası için bu güzel camiyi hemen inşa etti. H.1211/M. 1796-1797 yazmaktadır.¹³⁴

Kapının her iki yanında dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı, sivri kemer çökertme alınlıklı birer pencere bulunmaktadır. Pencere alınlıklarını, aynı tarzda yapılmış çini panolar doldurmaktadır. Pencerelerin hemen yanında yuvarlak kemerli, 0.24 m. derinliğinde, 1.40 m. yüksekliğinde ve 0.70 m. genişliğinde sade birer mihrabiye yer almaktadır (Fotoğraf 153).

Harim, 14.00 x 14.00 m. ölçülerinde kare planlıdır. Merkezi mekânlı olan harim 9.13 m. çapında tek kubbe ile örtülmüştür. Kubbeye geçişlerde tromp kullanılmıştır. Kubbe göbeği kalem işlerinin doldurduğu üç bordürle çevrelenmiştir. Kubbe merkezine altı kollu yıldız motifi ve yıldızın merkezine altıgen yerleştirilmiştir. Yıldızların uçlarına üçer defa “ya hannan- ya mennan” yazılıdır. Yıldızın merkezindeki altıgenin yüzeyi mavi, yıldızın uçlarında oluşturulan yazılar beyaz, zemin kahverengi, yazıların arasında kalan boşluklar da yeşildir. İkinci bordürde beyaz zemin üzerine siyah, açık yeşil ve kırmızı renklerden oluşan bitkisel bir kompozisyon yer almaktadır. Akant yaprağı motiflerinin arasına güller serpiştirilmiş olup güller kırmızı renkli, yaprakları ise açık yeşil renklidir. Üçüncü bordürde siyah zemin üzerine beyaz renkli celi-sülüs ile “Besmele ve Ayet-el Kürsü” yazılıdır. Bu üç bordür, beyaz zemin üzerine pembe, mavi ve kırmızı renk kullanılarak bezenmiş bir çelenk içine alınmıştır (Fotoğraf 154). Kubbe göbeği ile eteği arasında kalan bölgeyi de sekiz adet madalyon içine alınmış sekiz kollu yıldız süslemektedir (Fotoğraf 155). Yıldızlarda kırmızı ve lacivert, diğer kısımlarda lacivert, kırmızı ve yeşil renkler kullanılmıştır. Kubbe eteğinde, iki aşamalı kompozisyon uygulanmıştır. İlk aşamada iki

¹³⁴ Erten, A.g.e., s.79.

sıralı bordür, ikincisinde barok ve rokoko tarzı süslemeler yer almaktadır. Kubbenin başlangıç noktasında yer alan bordürlerden, alttaki bordür beyaz zemin üzerine gri ve turuncu renklerde ters-düz palmet dizisi ile doldurulmuştur. Üstteki bordürde ise yeşil renkli zemin üzerine siyah renkle ters formda kompoze edilmiş tığ motifleri yer almaktadır. İkinci aşamada ise barok ve rokoko üslubunda birbirini takip eden ve birim motifte stilize edilmiş cami, vazo ve sivri kemerli pencereler, zencereklerle birbirine bağlanarak kompoze edilmiştir. Stilize cami kompozisyonunun her iki kenarında birer adet kaideli sütun yer almaktadır. Caminin her iki köşesinde minaresi, üstünde dilimli kubbesi ve alemleri bulunmaktadır. Sütun kaidesi ve başlık kısmı kahverengi, sütunun gövdesi ile kubbe konturu mavidir. Kubbe beyaz alem ise kahverengidir. Caminin içinde çeşitli çiçeklerin olduğu iki kulplu vazo yer almaktadır. Caminin hemen yanında yer alan vazo iki ayaklıdır. Vazonun şişkin olan gövdesinin iç yüzeyinde yuvarlak bir form oluşturulmuştur. Vazonun yayvan formlu ağız kısmı üzerine natürmortlar yer almaktadır. Sivri kemerli pencere kompozisyonunda kemer bordür mavi, iç bordür turuncu renklidir. Pencerenin gri renkli olan iç yüzeyine mavi renkle birbirini kesen çapraz çizgilerle geometrik şekil verilmiştir. Sivri kemerli pencerenin tepe noktasında palmet motifi yer almaktadır (Fotoğraf 156). 1985 yılında harim içi ve dışında zaman aşımı nedeniyle dökülen, zarar gören çiniler sökülerek aslına uygun bir şekilde Kütahya çinileriyle yeniden kaplanmıştır¹³⁵ (Fotoğraf 157-158). 1989 yılında ise kubbe ve kubbe eteğinde yer alan kalemleri temizlenerek aslına uygun bir şekilde tekrardan yapılmıştır¹³⁶ (Fotoğraf 159).

Kubbe trompları beyaz renkte sıvanmıştır. Trompların içi madalyonlarla süslenmiş olup içleri, siyah zemin üzerine beyaz renkte dört halifenin ismi yazmaktadır. Güneybatıdaki trompun merkezinde “*Ebu Bekir Es-Sıdık Radiya’llahu Anhu*”, güneydoğudaki trompun merkezinde “*Ömer El-Faruk Radiya’llahu Anhu*”, kuzeybatıdaki trompun merkezinde “*Osman Zı’n-Nureyn Radiya’llahu Anhu*” ve kuzeydoğudaki trompun merkezinde “*Ali El-Murtaza Radiya’llahu Anhu*” yazmaktadır. Tromplar arası atılan kemer köşeliklerinde, üçgen bir kartuş içinde dört halifenin isimleri ile Hz. Muhammed’in torunlarının isimleri yazılıdır (Fotoğraf 160).

Kasnağın kuzey-güney, doğu-batı cephelerinde dikdörtgen formlu, sivri kemerli, alçı şebekeli birer pencere yer almaktadır. Altıgen formlara sahip olan alçı şebekelerin içi mavi ve sarı renkteki camlarla doldurularak vitray süsü verilmiştir. Caminin hariminde mukarnaslı mihrap kavsarası dışında kalan duvarlar, zeminden 4.40 m. yüksekliğine kadar

¹³⁵ Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu, Abide ve Eski Eser Onarım Fişi, Sayı 492.

¹³⁶ VGM, Abide ve Eski Eser Onarım Fişi, 29.03.1989, Sayı: 492.

(kubbe kasnağının başlangıcına kadar) beyaz zemin üzerine açık lacivert renk kullanılarak işlenmiş, birbirini tekrar eden çini panolarla kaplıdır.

Çini panolar, kare ve dikdörtgen olmak üzere iki ayrı formda kullanılmıştır. Kare parçalar 0.22 x 0.21,7 m. boyutlarındadır. Dikdörtgen formdaki çiniler iki ayrı boyutta tasarlanmıştır. Bir grubu 0.7,8 x 0.14,8 m. bir grubu ise 0.10 x 0.17 m. boyutlarındadır. Küçük boyutlu olanlar kare formu çiniler gibi mavi, beyaz ve siyahla renklendirilmiştir. Büyük boyutlu dikdörtgen çinilerse bunlardan farklıdır. Beyaz gözenekli olan hamuru olan bu parçalar 0.01 m. kalınlığındadır ve üzerlerine lacivert, mor, mavi ve turkuazla renklendirme yapılmıştır. Hepsi sır altı tekniğiyle yapılmış çinilerde 0.05 m. kalınlığında şeffaf beyaz sır kullanılmıştır. Harim duvarlarını bezemede kullanılan çiniler arasında, bazılarının çok koyu lacivert bazılarının ise turkuaz-yeşille renklendirilmiş olduğu dikkat çekmektedir. Çok az sayıda olan bu örnekler doğu duvarında rastlanmaktadır. Kare panoların içi rozet çiçeği yaprak, badem v.b. gibi bitkisel süslemelerle tasarlanmıştır. Bunlar ulamayla birbirine bağlanacak biçimde hazırlanmıştır. Dört köşesine birer yıldız çiçeğinin dörtte biri oturtulan kare formu parçaların dört kenarının ortasına daha farklı oluşturulmuş yıldız çiçeklerinin yarısı yerleştirilmiştir. Bu dört yarım yıldız çiçeği birer badem biçimi ile birbirine bağlanmış ve böylece bir bilezik meydana getirilmiştir. Bu bileziğin ortasındaki rozet çiçeğinin her yaprağı bir ay ve bir ok başı motifi ile bezenmiştir. Siyah ve koyu gri konturları olan bütün figürler lacivert ile renklendirilmiştir¹³⁷ (Fotoğraf 161).

Mihrap, güney cephenin merkezine yerleştirilmiştir. Mihrap kavsarası dışında kalan yerler, harim duvarlarındaki çinilerle kaplanmıştır. Kavsara, üç sıra silmeyle hareketlendirilmiştir. Silmeler, mukarnası andıran çentiklerle süslenmiştir. Kavsaranın tepe noktasında, sarkıt şeklinde yerleştirilmiş ters palmet motifi dikkat çekmektedir. Mihrap niş derinliği, 0.70 m.'dir (Fotoğraf 162). Mihrabın her iki yanından 1.40 m. derinliğinde niş içerisine alınmış, 0.79 x 1.45 m. ölçülerinde dikdörtgen formu, sivri kemer çökertme alınlıklı birer pencere yer almaktadır. Pencere nişleri ahşap çerçevelidir. Çerçeveler kırmızı, mavi, yeşil ve pembe renk kullanılarak işlenmiş gül ve yaprak motifli kalem işleriyle süslenmiştir.

Mihrabın batısında yer alan minber tamamıyla ahşaptır. Minberin süpürgelik bölümü üç sıra kaş kemerli açıklıkla hareketlendirilmiştir. Minber kapısı kaş kemerli olup kemer köşelikleri, sarı zemin üzerine pembe, kırmızı ve yeşil renkte işlenmiş gül ve yaprak

¹³⁷ Örcün Barışta, "Antalya Müsellim Camiini Bezeyen Çiniler ve Topkapı Sarayında Bulunan Benzerleri Üzerine" Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları no:10, Konya, 1993, s. 117-118.

motifleriyle kalem işi tekniğinde doldurulmuştur. Minberin aynalıkları, farklı ölçülerdeki panolara bölümlendirilerek sarı zemin üzerine, kırmızı, pembe ve yeşil renkler kullanılarak oluşturulmuş çeşitli gül ve yaprak motifleriyle süslenmiştir. panoların etrafı, kırmızı renk çerçevelerle sınırlandırılmıştır. Dokuz basamakla çıkılan minber köşkü, baldaken tarzında planlanmış olup, benzer kalem işi süslemelerle renklendirilmiştir. Minber konik bir külahla sonlanmaktadır (Fotoğraf 163-164).

Doğu ve batı cephe, birbirleriyle simetrik olarak düzenlenmiştir. Cepheler, 1.40 m. derinliğinde niş içerisine alınmış, 0.79 x 1.45 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu, sivri kemer çökertme alınlıklı ikişer pencereyle hareketlendirilmiştir. Alınlıkları çini bezemeli pencereler, ahşap pervaz ile çerçevelenmiş ve kaş kemer içine alınmıştır. Pervazlar, kalem işi gül ve yaprak motifleriyle süslenmiştir (Fotoğraf 165). Harimin kuzeybatı ve kuzeydoğu köşesinde dolap nişi yer almaktadır. Ancak kadınlar mahfiline çıkılan merdiven, kuzeybatıdaki dolap nişini kapatmaktadır.

Kuzey cephenin merkezinde yer alan kapının her iki yanına birer adet pencere konumlandırılmıştır. Pencereler, diğer cephelerdeki pencerelerle aynı özelliktedir. Ancak kuzeydoğuda bulunan imam odası, doğudaki pencereyi kapatmaktadır.

Kadınlar mahfili, harimin kuzey cephesinde yer almaktadır. Mahfili, altı adet ahşap direk taşımakta olup direkler arası kaş kemerlerle bağlanmıştır (Fotoğraf 166). Kemerlerin güney yöndeki köşeliklerinde sarı zemin üzerine, sapları pembe kurdele ile fiyonk şeklinde bağlanmış çiçek buketi şeklinde yerleştirilen kompozisyonda; açmış güller, gonca güller, çiğdemler, papatyalar, karanfiller, dal ve yapraklar yer alır. Güller kırmızı ve pembe, çiğdemler, laleler ve papatyalar mavi, gonca güller ise pembe renklidir. Dal ve yapraklarda yeşil renk kullanılmış, turuncu ve siyah renkte cetveller ile kompozisyon sonlandırılmıştır (Fotoğraf 167).

Kemelerin kuzey yöndeki köşeliklerinde ise, güney yönündekinden farklı bir kompozisyon görülmektedir. Kemer boşlukları tek kulplu gri renkli, siyahla konturlanmış vazo içerisinden çıkan natüralist çiçeklerden oluşan bir kompozisyonla süslenmiştir. Mahfile, kuzeybatıda yer alan 11 basamaklı ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Konsollarla desteklenen mahfil, teras şeklinde düzenlenmiş olup ahşap lokma çitlerle sınırlandırılmıştır. Mahfilin güney cephesinin mihrap aksında, yarım daire formunda küçük bir balkon uygulaması bulunmaktadır. Mahfili destekleyen konsollar arasındaki kare panolara, sarı zemin üzerine kırmızı ve mavi renkte çiçek motifleri işlenmiştir (Fotoğraf 168). Mahfilin altı, zeminden bir basamak yükseltilmiş olup kuzeydoğu köşesinde imam odası ve müezzin kürsüsü yer almaktadır.

Değerlendirme:

İnşa tarihi ve banisi bilinen Müsellim Camii'nin en dikkat çekici özelliği cephelerdeki pencere alınlıkları ile ve harim içi duvar yüzeylerindeki bitkisel bezemeli çini panoların kullanılmış olmasıdır. Ö. Barışta, Müsellim Camisi'nde yer alan bir grup çinilerin Topkapı Sarayı'nın Hamid-i Evvel Dairesi koridorunda görülen çinilerle benzerlik gösterdiğini ve çinilerin XVIII. yüzyıla ait olabileceğini ileri sürmektedir (Fotoğraf 169). Diğer taraftan Müsellim Camii'nde bulunan beyaz gözenekli hamurlu çiniler daha geç dönemde Kütahya'da yapılan bazı çinilerin hamurunu, boyama biçimini ve sırnı andırmaktadır. Benzer desenli, iki farklı kaliteye sahip çini hamuru ile yapılmış, renklendirme ve sırlamada bazı farklı özellikler gösteren kare formlu çinilerin bir grubunun XVIII. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Harim içi duvarlarını süsleyen çinilerin, orijinalinde kubbe kasnağı seviyesine kadar devam edip etmediği tespit edilememiştir. Caminin vakfiyesi, tıpkı Ömer Paşa Camisi'nin vakfiyesi gibi, yapı inşa edilmeden önce düzenlenmiştir.

1.8 Ağalar Önü Mescidi (Cami):

Mescit, Antalya'ya bağlı Aksu ilçesinin yaklaşık 8 km. kuzeyinde, Yurtpınar Beldesi'nde yer almaktadır. Kitabesine göre mescit, Arapzade Mehmet Ağa tarafından H.1226/M.1811 yılında inşa ettirilmiştir. Mescidin mimarı bilinmemektedir. Günümüzde işlevini sürdüren mescit, 2011 yılında Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından onartılmıştır.

Mescit, kare planlı olup tek kubbeyle örtülmüştür (Plan 16). Mescidin son cemaat mahali, minaresi ve şadırvanı bulunmamaktadır (Fotoğraf 170). Harimi örten kubbe, iki kademeli olarak yükselen sekizden kasnak üzerine oturmaktadır. Harimin beden duvarları dar silmelerle sonlanmaktadır. Beden duvarı kalınlığı 1.40 m.dir. 2011 yılında mescidin kubbe, tromp ve beden duvarlarındaki çatlaklarda sıva raspası yapılmıştır.¹³⁸

Harimin beden duvarlarında ve kubbe kasnağında kesme taşın yanı sıra yer yer devşirme malzemenin de kullanıldığı tespit edilmektedir. Üst örtünün tamamında ise iki kademeli olarak hareketlendirilmiş alaturka kiremit malzeme kullanılmıştır.¹³⁹

Harimin doğu, batı ve güney cepheleri simetrikidir. Her üç cephenin duvarlarında merkezden yanlara kaydırılmış ve zemin seviyesine yakın yerlerde 1.07x1.34 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı ikişer adet pencere yer almaktadır. Ancak, doğu ve batı pencereler, dilimli sivri kemer alınlıklıdır. Harimin güneybatı

¹³⁸ Yapılan bu onarım sonucunda mescitin statüğünde bir değişimin olmadığı, tespit edilen çatlakların devam ettiği görülmektedir.

¹³⁹ Mescidin yaklaşık 2 km. batısında yer alan Perge Antik Tiyatrosu'nun malzemeleri olduğu düşünülmektedir. Mescitte çoğunlukla mimari plastik olarak arşitrav ve frizler kullanılmıştır.

köşesinde, zeminin yaklaşık 3 m. yukarısında, yüzeyden 0.7 m. çökertilen alan içerisine, antik tiyatroların basamaklarında kullanılan aslan ayağı profilli kabartma, kuzeybatı köşesinde alçak kabartma tekniğinde, çelenk içine alınmış sümbül motifini andıran bir süsleme ögesi dikkati çekmektedir (Fotoğraf 171-172).

Kuzey cephe diğer cephelerden farklı olarak tasarlanmıştır. Bu cephede de pencerelerin form ve biçimleri diğer cephelerle aynıdır (Fotoğraf 173). Ancak, batıdaki pencerenin alınlığına devşirme malzemedan yatay bir lento yerleştirilmiştir. Lento, beş kademli süsleme şeridiyle sınırlandırılmıştır. En alttaki birinci şeridi yumurta dizileriyle, üstündeki şerit ise stilize edilmiş akant ve lotus yapraklarıyla süslenmiştir. Üçüncü şerit ise boş bırakılmıştır. Dördüncü şeridi akant yaprakları ve çiçek motifleri doldururken, beşinci şerit daha ince tutulmuş ve yumurta dizileriyle bezenmiştir (Fotoğraf 174). Harime giriş kapısı ile batıdaki pencerenin ortasına yerleştirilen mihrabiye 0.52 m. derinliğindedir. Mihrabiye'nin söve ve lentoları devşirme malzeme kullanılarak yapılmıştır. Sövelerde geniş akant yaprakları alçak kabartma tekniğinde işlenmiştir. Lentoda ise üç sıra inci makara dizisi ve yumurta dizisi motifleri kullanılmıştır. Mihrabiye kavsarası, kaş kemeri andıran dekoratif bir kemerle sonlandırılmıştır (Fotoğraf 175).

Kuzey cephenin doğu köşesinin alt kısmındaki duvar yüzeyinde; üzerinde yazı bulunan devşirme malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Harime giriş kapısı, kuzey cephenin merkezine konumlandırılmıştır. Düz lentolu kapının lento ve sövelerinde de devşirme malzeme kullanılmıştır. Lento ve söveler süsleme açısından benzer olup dört sıra süsleme şeridine sahiptir. Birinci ve ikinci şeritte inci makara dizisi, üçüncü şeritte yumurta dizisi ve dördüncü şeritte akant yaprağı motifleri yer almaktadır (Fotoğraf 176). Kapının hemen üzerindeki sivri kemerli alınlığın içerisi, farklı ölçülerde altı kademeli olarak tasarlanmıştır. En içten başlayarak ilk dört kademedeki silmeler üzerinde yazıt yer almaktadır.

Kitabede;

1- *vakti sultan Mahmut han sahib'ül hayrat vel-hasenat*

2-.....

3-*el-merhum el mağfur Esseyit Arapzade Mehmet Ağa*

4-*ibni el hac Osman Ağa*

5-*Ma'sallah medh sene 1226, yazmaktadır.*¹⁴⁰

En üstteki iki kademedeki silmelerin üzeri yalındır (Fotoğraf 177-178).

¹⁴⁰ Kitabeyi okuyan Araş. Gör. Enes Kavalçalan'a teşekkürü borç bilirim.

Harim, 9.92x9.88 m. ölçülerinde kare planlı olup 7.72 m. çapında merkezi bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Harimin içi tamamıyla beyaz renkle boyanmıştır. Kubbe eteğini, geniş bir silme çevrelemektedir. Kubbe kasnağının her cephesinin ortasına simetrik olarak açılan basık kemerli küçük pencerelerin tamamının içleri doldurularak kapatılmıştır. Tromp ve kemerler, harimi dört bir yandan saran konsola oturmaktadır. Kubbe üzerinde ve duvarlardaki derin çatlaklar cemaat için tehlike oluşturmaktadır (Fotoğraf 179).

Doğu ve batı cephe düzenlemeleri simetriktir. Cephelerin merkezinden yanlara kaydırılmış ve zemin seviyesine yakın yerlerde, dikdörtgen formlu ikişer pencere yer almaktadır. Güney cephe, pencere düzenlemesi bakımından diğer cephelerle aynıdır. Cephenin ortasında mihrap, güneybatı köşesinde ise minber yer almaktadır (Fotoğraf 180).

Kuzey cephede, merkezden yanlara kaydırılmış, dikdörtgen formlu birer pencere düzenlemesi görülmektedir. Pencereler, merkezde yer alan kapıya asimetrik olarak konumlandırılmıştır. Kapının hemen üzerinde yuvarlak kemerli, çökertme alınlıklı bir uygulama dikkat çekmektedir. Alınlık, beyaz zemin üzerine mavi renkte boyanmıştır. Ancak yüksek tahribattan dolayı, alınlıktaki süslemeye dair herhangi bir çözümlemeye gidilememiştir. Alınlığın çevresi ise beyaz zemin üzerine kahverengi tonlarında bir bordür oluşturacak şekilde kalem işiyle süslenmiştir. Bordürün içi, yine aynı renklerde çapraz çizgilerle doldurulmuştur (Fotoğraf 181). Harimin kuzeydoğu köşesine müezzin mahfili yerleştirilmiş olup zeminden bir basamak yüksek tutulmuştur. Mahfil kare kaideli, pramidal başlıklı taşlar arasına atılan ahşap korkuluklarla sınırlanmaktadır (Fotoğraf 182).

Mihrap, güney cephenin merkezine konumlandırılmış olup duvardan çok hafif içe taşırılmıştır. Mihrap niş derinliği 0.57 m.dir. Mihrap tamamen devşirme malzeme kullanılarak yapılmıştır. Mihrap kenarları dört sıra süsleme şeridiyle bezenmiştir. İçte ilk üç şerit ince makara dizisiyle, dördüncü şerit yumurta dizisiyle ve beşinci şerit ise çiçek ve akant yapraklarıyla süslenmiştir. Mihrap kenar başlıkları da aynı formda düzenlenmiştir. Mihrap alınlığı ve tepeliğinde ise iki sıra süsleme şeridi yer almaktadır. Alt birinci şerit, akant yapraklarıyla, ikinci şerit ise yumurta dizisiyle doldurulmuştur (Fotoğraf 183-184). Harimin güneybatı köşesinde yer alan ahşap minber orijinal değildir.

Değerlendirme:

İnşa tarihi ve banisi bilinen Ağalar Önü Mescidi'nin inşa edildikten sonra pek çok defa onarıma tabi tutulduğu; hem günümüze ulaşan bakiyelerden hem de devşirme malzemelerin kullanılmış olmasından anlaşılmaktadır.

Ağalar Önü Mescidi, Antalya’da yer alan küçük ölçekli mescitler içerisinde, devşirme malzemenin yoğun kullanıldığı tek örnektir. Devşirme malzemelerin mescit içine konumlandırması ve yontularak yeniden düzenlenmesi mahalli sanatçının ustalığını yansıtmaktadır. Ancak, mescidin kubbesinin çok yüksek tutulması yapının statığı açısından sorun yaratmaktadır. Günümüzde mescidin kubbesinden başlayarak tromp merkezlerinden zemine kadar inen derin çatlakların olduğu ve rutubetten sıvaların döküldüğü tespit edilmektedir¹⁴¹. Mescidin acil olarak restore edilmesi gerekmektedir.

1.9 Hasköy (Eski) Mescidi (Cami):

Mescit, Antalya’ya bağlı Finike ilçesinin 12 km. doğusun, Hasköy-Hasyurt beldesinin Koloklar Mahallesinde yer almaktadır. Mescidin mimarı, banisi ve inşa tarihi bilinmemektedir. Günümüzde ibadete kapalı olan mescit, Vakıflar Bölge Müdürlüğü tarafından 1983 yılında onartılmıştır.

Harimin beden duvarları sıvalı olduğundan malzeme tespit edilememiştir. Ancak, pencerelerin alınlıklarında tuğla ve parmaklıklarında ise demir kullanılmıştır. Son cemaat yerinin kemerlerinde ve minarenin gövdesinde tuğla kullanılmıştır. Harim kubbesi ve son cemaat yerinin kubbeleri iki kademeli olarak hareketlendirilmiş alaturka kiremit ile kaplanmıştır.

Kare planlı mescit, sekizgen kasnak üzerine oturan merkezi bir kubbeye örtülmüştür (Plan 17-18). Mescidin kuzeybatı köşesinde tek şerefeli minare, kuzey cephede ise üç gözlü son cemaat mahalli yer almaktadır (Fotoğraf 185). Mescidin beden duvar kalınlığı 1.00 m.dir.

Mescidin doğu, batı ve güney cepheleri simetrikidir. Cephelerin duvarlarında merkezden yanlara kaydırılmış ve zemin seviyesine yakın yerlerde 0.98x1.30 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı ve hafif içeri çöktürülmüş, sivri kemer alınlıklı ikişer adet pencere yer almaktadır. Kemer alınlıkları tuğla ile örülmüştür. Doğu cephenin kuzey pencere sövesinde, 0.30x0.22 m. ölçülerindeki kitabe dikkat çekmektedir. Tam olarak okunamayan kitabe “H.1212/M.1797” tarihi yazmaktadır (Fotoğraf 186).¹⁴² Harimin beden duvarları, testere dişi saçaklarla sonlanmaktadır (Fotoğraf 187).

Mescidin minaresi kuzeybatı köşede, harimden 4 m. mesafede ayrı tutulmuştur. Minarenin kaidesi, sekizden planlı olup tamamıyla kesme taştan yapılmıştır. Minareye,

¹⁴¹ 12.04.2012 yılında, 50 yaşındaki mescidin imamı ile yapılan söyleşide; kendi imkânlarıyla mescidi ayakta tuttuklarını ve eğer kapsamlı bir onarım yapılmazsa mescidin yıkılabileceğini belirtilmektedir.

¹⁴² Mescidin doğu cephesinin kuzey yöndeki pencere sövesindeki kitabenin, mescide ait olmadığı ve devşirme malzeme olarak kullanıldığı düşünülmektedir.

kaidenin doğu cephesinde yer alan dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli kapıdan girilmektedir. Minare şerefesine 46 basamakla çıkılmaktadır. Kaideden silindirik gövdeye köşeleri pahlanarak oluşturulmuş papuçluk ve bir sıra kaval silme ile geçilmektedir. Minare gövdesi tuğla örgülüdür. Şerefeye, bir sıra kesme taş ve hemen üzerinde aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dört sıra kirpi saçak ile ulaşılmaktadır. Şerefeye korkuluğu sade olup beyaz renkte boyanmıştır. Tuğla gövdeli petek kısmı, konik bir külah ile örtülmüştür. Bilinmeyen bir nedenle yıkılan minare, 1983 yılında VGM tarafından onartılmıştır (Fotoğraf 188-189).

Mescidin kuzeyinde 9.32x3.00 m. ölçülerinde, dikdörtgen planlı son cemaat mahalli yer almaktadır. 1983 yılından önce ahşap bir sundurmayla örtülü olan son cemaat yeri, bu yıldan sonra VGM tarafından dört adet beton sütun ve kuzey harim duvarı arasına atılan sivri kemerlerle üç bölüme ayrılarak yeniden düzenlenmiştir. Her kare bölüm pandantiflerle geçilen kubbe ile örtülmüştür. Orta bölüm, yanlara göre daha dar tutulmuştur. Basık formlu sütunlar, sade sepet başlıklara sahiptir. Sütunlar arası atılan kemerler, içe çökertilmiş olup tuğla örgülüdür. Kuzey harim duvarına atılan kemerler, duvardan 3/2 oranında dışarı taşırılmış gömme sütunlara oturmaktadır. Süsleme açısından sade olan mekan, testere dişi saçakla sonlanmaktadır (Fotoğraf 190).

Kuzey harim duvarı, diğer cephelerden farklı olarak düzenlenmiştir. Cephenin doğu köşesinde, diğer cephelerle aynı form ve özelliği sahip bir pencere yer almaktadır. Cephenin batı köşesine 0.30 m. derinliğinde, 0.45 m. genişliğinde mihrabiye konumlandırılmıştır. Mihrabiye kavsarası, aşağıdan yukarıya doğru daralan testere dişi ile hareketlendirilmiştir. Kavsara altı ise yarım daire formundadır (Fotoğraf 191). Kuzey cephenin ortasında dikdörtgen formlu, düz lentolu ve basık kemerli harime giriş kapısı yer almaktadır. Kapı kemeri zıvanalı olup, kapı sövelerinin iç yüzleri, kabartma tekniğinde işlenmiş birer adet gül motifiyle süslenmiştir. Giriş açıklığı, bir sıra ince kaval silme ile belirginleştirilmiş olup kapının geneli iki sıra silmeyle çerçeve içine alınmıştır. En dıştaki kaval, içteki ise düz profilli silmedir. Bu silmeler, kapı kemerinin hemen üzerinde kaş motifi oluşturmuştur (Fotoğraf 192-193).

Harim, 9.95x10.08 m. ölçülerinde kare planlı olup 7.13 m. çapında tek kubbeye örtülmüştür. Kubbeye geçiş pandantiflerle sağlanmıştır. Harimin içi süsleme açısından sade olup tamamıyla beyaz renkte boyanmıştır. Kubbe eteğini, geniş bir silme dolaşmaktadır. Pandantifler arası atılan kemerler hafif içe taşırılarak belirgin hale getirilmiştir (Fotoğraf 194).

Doğu ve batı cephe düzenlemeleri simetriktir. Cephelerde, merkezden yanlara kaydırılmış ve zemin seviyesine yakın yerlerde dikdörtgen formlu ve ahşap çerçeveli ikişer adet pencere yer almaktadır. Kuzey cephenin doğu kanadında ise aynı özelliklere sahip bir adet pencere yer almaktadır. Güney cephe, pencere düzenlemesi bakımından diğer cephelerle aynıdır. Ancak, diğer cephelerdeki pencerelere asimetric konumlandırılmıştır (Fotoğraf 195). Cephenin ortasında mihrap, güneybatı köşesinde ise minber yerleştirilmiştir

Mihrap, güney duvarı merkezine konumlandırılmıştır. Mihrabı, tepede bir kademe olarak yükselen, 0.30 m. genişliğinde geniş bir silme çevrelemektedir. Mihrap kavsarası, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen, dört sıra testere dişi ile doldurulmuştur. Kavsara altı yarım daire formunda olup 0.58 m. derinliğindedir (Fotoğraf 196). Altı basamakla çıkılan ahşap minber, orijinal değildir.

Kadınlar mahfili kuzey cephede yer almaktadır. Mahfil, tamamıyla ahşaptan yapılmış olup altı sıra ahşap payeyle taşınmaktadır. Mahfilin orta bölümü dilimli kaş kemerlidir. Mahfile, kuzeybatıda yer alan 11 basamaklı ahşap merdivenle çıkılmaktadır. Mahfilin güney cephesi ahşap lokma çitlerle sınırlandırılmıştır (Fotoğraf 197).

Değerlendirme:

Mescidin inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Günümüzde mescidin içinin ve dışının tamamen sıvalı olması ve eserin pek çok defa onarıma tabi tutulmuş olması nedeniyle mescidin tarihlendirilmesinin yapılmasını güçleştirmektedir. Ancak, bu mescidin minare kaidesi ve plan olarak Antalya'daki Nasreddin Camii (1776) ile benzer özellikler gösteriyor olması dikkate alındığında da muhtemelen XVIII. sonu ile XIX. yüzyıllarının başlarında inşa edilmiş olması mümkün gözükmemektedir. Ancak, ileride yapılacak olan arşiv çalışmalarında ortaya çıkacak yeni belgelerle mescidin doğru biçimde tarihlendirilebileceği düşünülmektedir. Mescit, süsleme bakımından oldukça sade yapılmıştır.

1.10 Takkacı Mustafa-Müftü Mescidi (Cami):

Mescit, Antalya ilinin Muratpaşa ilçesindeki Balbey Mahallesi'ne bağlı olan Fahrettin Altay Caddesi üzerinde yer almaktadır. “Varsaklı, Takkacı Mustafa ve Müftü” adlarıyla bilinen mescidin, inşa tarihi ve banisi tam olarak bilinmemektedir. Mescit, günümüzdeki kitabesine göre H. 736/M. 1335 tarihinde inşa edilmiştir.¹⁴³ H. 1276/M. 1860 yılına ait Osmanlı arşivine göre mescide imam ataması yapıldığı bilinmektedir.¹⁴⁴ Mescit, VGM tarafından 1976 yılında onarım görmüştür.

Mescit, kare planlı olup sekizgen kasmağa oturan tek kubbeye örtülmüştür (Plan 19). Mescidin minaresi, harimin kuzeybatı köşesine konumlandırılmıştır. Kuzey cephede ise beş kubbeli son cemaat mahalli yer almaktadır (Fotoğraf 198). Harim duvar kalınlığı 0.82 m. dir.

Mescidin beden duvarları sıvalı olduğu için malzeme tespiti yapılamamıştır. Kubbe ve minare örtüsü kurşunla kaplanmıştır. Son cemaat yerinde mermer ve demir malzeme kullanılmıştır.

Minare, harimin kuzeybatı köşesinde harim duvarına bitişiktir. Tamamı sıvalı olan minareye kuzeybatıda yer alan dikdörtgen formlu kapıdan girilmektedir. Tek şerefeli olan minarenin kaidesi, sekizgen planlıdır. Harim kasmağına kadar yükselen kaideden direkt minare gövesine geçilmektedir. Şerefe altı, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üç sıra testere dişi ile çevrelenmiştir. Süsleme açısından sade olan şerefe korkuluğu geniş tutulmuştur. Petek kısmı, gövdeden daha ince olup sivri külah ve âlemle sonlanmaktadır (Fotoğraf 199).

Harimin doğu ve batı cepheleri simetrikidir. Cephelerde iki kademeli pencere uygulaması görülmektedir. Alt koddaki pencereler dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı ve basık sivri kemerlidir. Üst pencereler, beden duvarı saçağının olduğu yere konumlandırılmış olup alt pencereler göre daha küçük boyutta ve dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerlidir (Fotoğraf 200).

Harimin güney cephesi, mihrabın üç cephe olarak dışa taşırılmasından dolayı diğer cephelerden farklıdır. Harimin güneydoğu ve güneybatı köşeleri ise, yol geçmesinden dolayı, duvar yüksekliğinin 3/1 oranında pahlanmıştır (Fotoğraf 201).

Mescide sonradan eklenen 16.285 x 3.800 m. ölçülerinde, beş gözlü ve camekanlı son cemaat yeri, kuzey cepheye yedirilmiş dört payeyle desteklenmektedir. Son cemaat

¹⁴³ Mescidin inşa kitabesi Latin harfleriyle yazılmıştır. Mescidin plan, cephe düzeni ve süsleme öğeleri incelendiğinde, mescidin Erken Osmanlı Dönemi'nden ziyade daha çok Geç Dönem Osmanlı özelliği taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır.

¹⁴⁴ VGM, **Osmanlı Arşivi**, 16857 numaralı Efka Defteri, , s.1.

yerinin orta aksından dışa taşırılmış, 2.70 x 2.95 m. ölçülerinde kareye yakın ve giriş kapısı doğuya kaydırılmış, kubbe örtülü bir mekandan girilmektedir. Beş gözlü son cemaat yerinin her bölümü, farklı çaplarda basık kubbelerle örtülüdür. Harime giriş kapısı aksında olan bölüm, dar bir koridor olarak tasarlanmış olup kubbesi yan kubbelerle göre daha küçük tutulmuştur. Doğu ve batı uçtaki bölümlerin kubbeleri ise de hemen yanındaki kubbelerle nazaran daha küçüktür. Mekana giriş bölümünün doğu ve batı cephelerinde iki pencere yer almaktadır. Son cemaat yerinin her iki kanatı, dikdörtgen formu ve demir parmaklıklı yedişer pencereyle hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 202).

Kuzey cephenin merkezinde, bütünüyle mermerden yapılmış harime giriş kapısı yer almaktadır. Süsleme açısından sade olan kapı basık kemerlidir (Fotoğraf 203). Kapının her iki yanında demir parmaklıklı, dikdörtgen formu, basık sivri kemerli birer pencere yer almaktadır. 1.00 x 0.50 m. ölçülerinde dikdörtgen formunda olan minare kapısı, harimin kuzey batı köşesine konumlandırılmıştır.

Merkezi mekanlı mescit, 6.80 x 6.80 m. ölçülerinde kare planlıdır. Harim, 6.66 m. çapında, basık bir kubbeye örtülüdür. Kubbeye geçiş, üst pencere hizasından başlayan ve ters-düz üçgenlerin oluşturduğu üçgen kuşakla sağlanmaktadır. Harim tamamen yeşil renkte boyanmış olup, süsleme açısından yalın tutulmuştur. Kubbe eteğinde, daire formu içerisinde siyah zemin üzerine, beyaz renkte “*Allah, Muhammet, Dört Halife’nin isimleri ve Ya Hazreti Balal-i Habeşi*” ismi yazmaktadır. Üçgen kuşağın başladığı noktada, her cepheye simetrik olarak yerleştirilmiş dikdörtgen formu, yuvarlak kemerli ve alt pencerelere kıyasla daha küçük boyutta birer üst pencere yer almaktadır (Fotoğraf 204). Harimin doğu-batı ve kuzey-güney cephelerdeki pencere düzenlenmeleri simetrikidir. Cephelerde, yanlara kaydırılmış, dikdörtgen formu, yuvarlak kemerli iki adet pencere yer almaktadır.

Güney duvarından dışa doğru 0.60 m. gömülen mihrap, tamamıyla gri mermerden yapılmıştır (Fotoğraf 205). Mihrap orijinal değildir. Mihrabın doğu ve batısında dikdörtgen formu, yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır. Minber, harimin kuzeybatı köşesinde ve tamamıyla mermerden yapılmıştır. Orijinal olmayan minber, mihrapta kullanılan mermerle aynı özelliktedir (Fotoğraf 206). Kuzey cephenin merkezinde son cemaat yerine açılan, dikdörtgen formu bir kapı yer almaktadır. Mescidin kadınlar mahfili yoktur.

Değerlendirme:

İnşa tarihi ve banisi bilinmeyen mescit, plan ve cephe düzenlenişi bakımından Nasreddin (1776), Müsellim (1796) Ağalar Önü (1811) camileriyle büyük benzerlik göstermektedir. Bu mescit de yukarıdaki camilerle olan benzerliklerinden dolayı muhtemelen XVIII. yüzyılın sonu ile XIX. yüzyılın başlarında inşa edilmiş olmalıdır. Mescidin kuzeyindeki beş bölümlü son cemaat yeri ile tek şerefeli minaresi orijinal değildir. Mescit, süsleme bakımından yalın tutulmuştur.

1.11 Hacı Hasan Ağa Mescidi (Cami):

Mescit, Antalya ilinin Serik ilçesine bağlı Boztepe köyünde yer almaktadır. Mescit, kitabesine göre, H.1236/M.1820 yılında Hacı Hasan Ağa tarafından inşa ettirilmiştir. Mescidin mimarı bilinmemektedir. Mescit, bir dönem okul olarak kullanılmış olup, 1975 yılından bu yana boştur. Boztepe Köyü Aşağı Mahalle Camii Yaptırma ve Yaşatma Derneği tarafından 1997 yılında onartılmıştır.¹⁴⁵

Mescit, kare planlı ve tek kubbelidir (Plan 20-21-22). Minaresi ve şadırvanı bulunmayan mescidin kuzeybatı köşesinde hazire yer almaktadır. Mescidin hemen batı tarafında bulunan sarnıç, günümüze ulaşamamıştır.¹⁴⁶

Harimin saçak kısmı, beden duvarlarından taşıntı yapan düz profilli silmelerle sonlanmaktadır. Harimi örten kubbe, yuvarlak bir kasnak üzerine oturmaktadır. Mescidin bütün cephelerinde beden duvar kalınlığı, 0.93 m.dir.

Mescidin beden duvarlarında moloz taş, pencere sövelerinde ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. Mescidin kubbesi alaturka kiremitle kaplanmış olup kasnak sıvalı olduğu için malzeme tespiti yapılamamıştır (Fotoğraf 207).

Harimin doğu ve batı cepheleri simetriktir. Cephelerin ortasında, zemine yakın olan yerlerde 0.77x0.95 m. ölçülerinde, dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklı birer pencere yer almaktadır (Fotoğraf 208). Güney ve kuzey cephelere, aynı form ve ölçülere sahip ikişer adet pencere konumlandırılmıştır. Güney cephede mihrabın, kuzey cephede ise harime giriş kapısının yer almasından dolayı bu pencereler yanlara doğru kaydırılmıştır (Fotoğraf 209).

Kuzey cephenin ortasında, tamamıyla taştan yapılmış harime giriş kapısı yer almaktadır. Basık kemerli kapı, iki sıra silme ile çerçeve içine alınmış olup, bu silmelerden dışta olan kaval, içte olan ise iç bükey formludur. Basık kemer, çok hafif içe çökertilerek

¹⁴⁵ VGM, B.02.1.VGM.0.10.00.02/0700/4550 1997 Sayılı karar.

¹⁴⁶ 01.06.2012 tarihinde, köy sakini ve 86 yaşındaki İsmet Nidaipüskül ile yapılan söyleşide; mescidin hemen batısında bir sarnıç olduğu ve cemaatin bu sarnıçtaki suyla abdest aldığı bilgisine ulaşılmıştır.

hareketlendirilmiştir. Kemerin hemen üzerinde, kare formu taşıyan bir kitabe yer almaktadır (Fotoğraf 210).

Kitabede üç satır halinde;

صاحب الحائرات

والحسنات

السيد لحاج حسن

١٢٣٦

Sahip-ül Hayrat

Ve'l Hasenat

Es-seyit el-hac Hasan

1236' yazmaktadır (Fotoğraf 211).

Harim, 10.28x10.00 ölçülerinde kare planlıdır. Harimin merkezi, yuvarlak dört sütun tarafından taşınan 2.90 m. çapında kubbeye, dört ana eksen ve köşelerde kalan alanların üzeri de sivri beşik tonozlarla örtülüdür. Merkezi kubbeyi taşıyan, güneybatı yönde yer alan sütun başlığının köşeleri pahlanmış ve oldukça sade bırakılmışken diğer üç sütun başlıklarının üzerleri üçgenler, dış sıraları ve dalga motifini andıran motiflerle hareketlendirilmiştir. Sütun başlıklarının yüzeyleri sarı ve yeşil renkte boyanmıştır (Fotoğraf 212). Bu sütunlar hem birbirine hem de duvarlara sivri kemerlerle bağlanmıştır. İç mekan süsleme açısından yalın tutularak, tamamıyla beyaz renkte boyanmıştır (Fotoğraf 213).

Doğu ve batı güney harim cepheleri simetrik. Cephelerin orta aksının zemine yakın yerlerinde, 1.02x1.34 m. ölçülerinde, dikdörtgen formu ve yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır. Güney harim duvarının ortasına mihrap, mihrabın her iki yanına ise aynı özelliğe sahip birer pencere yerleştirilmiştir (Fotoğraf 214). Kuzey cephenin mihrap aksında dikdörtgen formu, yuvarlak kemerli ve düz lentolu bir kapı, kapının her iki yanında ise güney cephedeki pencerelere simetrik olarak konumlandırılmış birer pencere yer almaktadır.

Mihrap, güney cephenin merkezine konumlandırılmış olup duvardan çok hafif içe taşırılmıştır. Sade olan mihrap, tamamıyla beyaz renkte boyanmış olup 0.27 m. genişliğinde düz bir silmeyle üç yönden çevrelenmiştir. Mihrap niş derinliği 0.37 m.dir. Mihrap nişinin kemer kilit taşı, sarkıtlı olarak düzenlenmiştir (Fotoğraf 215). Mescidin, minber ve kadınlar mahfili bulunmamaktadır.

Değerlendirme:

İnşa tarihi ve banisi bilinen Hacı Hasan Ağa Mescidi, planı bakımından Antalya'daki kubbeli Osmanlı Dönemi cami ve mescitleri içerisinde; harimin içerisindeki merkezi kubbenin dört ana eksen ile köşelerde kalan alanlarının üzerinin sivri beşik tonozla örtülü olduğu tek örnektir. Süsleme bakımından oldukça yalın tutulan eser, pek çok defa onarıma tabi tutulduğu, günümüze ulaşan bakiyelerden anlaşılmaktadır.

1.12 İskele Mescidi (Cami):

Mescit, Antalya il merkezinin Eski Liman bölgesinde, deniz kıyısında yer almaktadır. Mescit kitabesine göre H.1321/M.1903-1904 yılında, H. Kenan Paşa ve A. Şakir Efendi tarafından yaptırılmıştır. Mescidin mimarı bilinmemektedir. Kullanıma açık olan mescit, 1952 yılında mahalle halkı tarafından onartılmıştır.¹⁴⁷

Mescit iki katlı ve altıgen planlı olup dıştan konik bir çatıyla örtülmüştür (Plan 23-24-25). Mescidin minaresi, ikinci katın kuzeybatı köşesinde duvara bitişik olarak tasarlanmıştır.

İki katlı olan mescidin alt katı baldeken tarzında, üst bölümü ise harim olarak tasarlanmıştır. Alt kat ile üst katın duvarlarının birleşme noktaları, beden duvarlarını tamamen dolaşan ve cepheden taşıntı yapan üç kademeli silmeyle hareketlendirilmiştir. Mescidin alt katındaki altı adet “V” biçimli ayakların kalınlığı 0.60 m. iken üst kat beden duvar kalınlığı 0.30 m. dir (Fotoğraf 216).

Mescidin beden duvarlarında düzgün kesme taş, harimin örtü sisteminde ise kiremit malzeme kullanılmıştır.

Ahşap minare, kuzey cephenin batı köşesindeki üst kattaki harimin beden duvarlarının üzerine yerleştirilen iki kademeli silindirik taş kaide üzerine oturmaktadır. Tamamıyla ahşaptan yapılmış olan minareye harimin içinden, kuzeybatıdaki dikdörtgen formlu kapıdan girilmektedir. Minare şerefesine 14 basamakla çıkılmaktadır. Minare gövdesi süsleme açısından sade olup, beyaz renkte boyanmıştır. Şerefe altı aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üç sıra düz silmeyle çevrelenmiştir. Silmelerin uçları idol figürüne benzer sarkıtlarla süslenmiştir. Şerefe korkuluğu yalın tutulmuş olup korkuluğun alt kısmı yuvarlak dişlerle hareketlendirilmiştir. Petek kısmı, ahşap çıtaların taşıdığı sivri külah ve âlemle sonlanmaktadır (Fotoğraf 217-218).

Alt kat, harimle aynı plan özelliği göstermekte olup altı adet kalın ayak arasına basık kemerler atılarak oluşturulmuştur. Kemerler, mihrabı sınırlayan ayaklarla aynı

¹⁴⁷ Antalya Kültür Envanteri, s.40.

düzenlemeye sahip olan taşıyıcı elamanlara oturmaktadır. Alt katın ortasında bir su kaynağı bulunmaktadır. Kaynağa doğu ve batıdan dört basamakla inilmektedir (Fotoğraf 219).

Harim, aynı zamanda mescidin altıgen köşelerini oluşturan altı kalın paye üzerinde yükselmektedir. Dıştan kırma çatıyla örtülü olan harimin güney cephesi dışında, diğer cephelerin pencere düzenlemeleri simetriktir. Cephelerin ortasında dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli ve duvardan çok hafif dışa taşırılarak yerleştirilmiş birer pencere yer almaktadır. Güney duvar yalın bırakılmıştır. Güneybatı duvarının köşesinde talik hatlı, üç satırlık bir kitabe yerleştirilmiştir (Fotoğraf 220). Kitabede;

1. سایه دیانت پیرایه حضرت سلطان عبد الحمید خان ثانیہ تکن متصر فی

2. بدر خان پاشا زادہ سعادتلو حسین کنعان پاشا و نائب الشرلواء فضیائلو أحمد شاکر

افندی

3. حضرتلرینک بالزات اثر غیرتلرله و أهالضنک اعانه صلا بتکارانه سیله انشاسنه موفقیته

میسر کرده رب العزت اولمشدر فی ۱۱ سنه ۱۳۲۱ جا

Okunuşu:

1- Saye-i diyanet piraye-i Hazret-i Sultan 'Abdülhamid Han-ı Sanide Teke mutasarrıfı

2- Bedirhan Paşa-zade Sa'adetlü Hüseyin Ken'an Paşa ve Na'ibi's-Şer'-i Liva' Faziletlü Ahmed Şakir Efendi

3- Hazretlerinin bi'z-zat eser-i gayretleriyle ve ahalinin i'ane-i salabetkaranesiyle inşasına muvaffakiyet müyesser kerde-i rabbi'l-izzet olmuştur fi 11 Ca sene 1321.

Anlamı:

1- Dini süsleyen Hazret-i Sultan İkinci 'Abdülhamid'in sayesinde Teke mutasarrıfı,

2- Bedirhan Paşa oğlu Hüseyin Kenan Paşa ve sancak kadı naibi, faziletli Ahmet Şakir Efendi

3- Hazretlerinin bizzat gayret ve halkın sıkı yardımlarıyla, yüce Allah inşasına kolayca muvaffak etti. H. 11 Cemaziye'l-Evvel 1321/M. 1903-1904, yazmaktadır¹⁴⁸ (Fotoğraf 221).

Kuzey cephenin ortasında harime giriş kapısı yer almaktadır. Hafif dışa taşkın ayaklarla sınırlandırılan kapı, dikdörtgen formlu ve basık kemerlidir. Basık kemer, üç sıra silmeli ve

¹⁴⁸ Yılmaz ve Tuzcu, **A.g.e.**, s.252.

iç bükey profilli başlıklara oturmaktadır. Kapının üzeri ahşap bir sundurmayla örtülmüştür (Plan 24).

Harimin üzeri, 4.93 m. çapında basık bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbe, köşelerde pendentifi andıran geçiş elemanları üzerine oturtulmuştur. Pendentiflerin tamamının alt bölümleri, ahşap silmelerle hareketlendirilmiştir. Kubbe ve kubbe eteği beyaz renkte boyanmış olup kubbenin merkezinde ve eteğinde madalyonlar yer almaktadır. Merkezde siyah zemin üzerine beyaz renkte İhlâs suresi yazmaktadır. Kubbe eteğinde ise aynı renklerde Allah, Muhammed ve dört halifenin ismi yazmaktadır. Harim cepheleri süsleme açısından sade tutulmuştur. Harim güney cephe dışında, diğer cephelere açılan dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli pencerelerle aydınlatılmaktadır (Fotoğraf 222).

Mihrap, güney cephenin ortasına konumlandırılmış olup iki yandan 0.07 m. içe taşan birer ayakla sınırlandırılmıştır. Kare kaide üzerinde üçgen prizmal pabuçlara oturan bu ayaklar, üst kısımda aşağıdan yukarıya doğru genişleyen ve dört sıra düz silmeli başlıklarla sonlanmaktadır. Mihrap, en üstte düz atkı taşı üzerine oturtulmuş üçgen alınlığa sahiptir. Üçgen alınlık, kademeli olarak yükselen üç sıra kaval silmeyle hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 223). Alınlıkla atkı taşı arasında kitabe yer almaktadır.

Kitabede;

اَكْلَمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ

Okunuşu;

Küllemâ de Hale aleyhâ Zekerîyyal Mihrabe

Anlamı;

“Ve Zekerîyya (A.S)’ı, onun mihrabına her girdiğinde” yazmaktadır.¹⁴⁹

Mihrap kavsarası ve mihrap nişi yalın olarak düzenlemiştir. Niş derinliği 0.19 m.dir. Minber, mihrabın hemen batısına konumlandırılmıştır, ancak orijinal değildir.

Değerlendirme:

Mescidin inşa tarihi ve banisi bilinmemektedir. Altıgen planlı mescit, eski Antalya Limanı’nda bulunmasından dolayı baldaken tarzında inşa edilmiştir. Mescit, hem planı hem baldaken tarzında inşa edilmesi hem de ahşap minareli tek örnek olması bakımından Antalya’daki Osmanlı Dönemi kubbeli cami ve mescitler içerisinde farklı bir yere sahiptir.

Mescidin orijinal planıyla günümüze geldiği ve mescit onarımlarının plana sadık kalınarak yapıldığı bakiyelerden anlaşılmaktadır.

¹⁴⁹ Kuran, Ali İmran Suresi 37. Ayet.

1.13 Yeşilkaraman Mescidi (Cami):

Mescit, Antalya ilinin yaklaşık 34 km. kuzeyinde, Isparta yolu üzerinde, Yeşilkaraman köyünün dışındaki mezarlık alanda yer almaktadır. Kitabesine göre mescit, H. 1330/M. 1912 yılında yapılmıştır. Mescidin mimarı ve banisi bilinmemektedir. Mescit, 2011 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından onartılmıştır.

Mescit, kare planlı olup tek kubbeyle örtülmüştür (Plan 26). Mescidin son cemaat mahalli, minaresi ve şadırvanı bulunmamaktadır (Fotoğraf 224). Harim, sekizden kasnak üzerine oturan tek kubbeyle örtülmüştür. Harimin beden duvarları kirpi saçakla sonlanmaktadır. Beden duvarı kalınlığı 1.04 m.dir.

Harim beden duvarında moloz taş, pencere ve kapı sövelerinde kesme taş, kubbe kaplamasında alaturka kiremit kullanılmıştır.

Harimin doğu ve batı cepheleri simetriktr. Cephelerin merkezine konumlandırılmış, zemin seviyesinde, 0.87x1.44 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı birer pencere yer almaktadır. Pencere sövelerinde kesme taş kullanılarak pencereler belirgin hale getirilmiştir (Fotoğraf 225). Pencerelerin hemen üzerinde, moloz taşlarla yuvarlak kemer izlenimi verilmeye çalışılmıştır.

Güney cephenin, zemin seviyesinde, yanlara kaydırılmış iki adet pencere yer almaktadır. Pencereler diğer cephelerdeki pencerelerle aynı forma sahiptir.

Kuzey cephede, mescide sonradan eklenen ahşap bir sundurma yer almaktadır. Kuzey harim duvarı, cephe düzenlemesi açısından sadedir. Cephenin mihrap aksında, sade ve 2.66x1.00 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu kapı yer almaktadır (Fotoğraf 226). Kapının pencere ve sövelerinde kesme taş kullanılmıştır.

Kapının hemen üzerinde beş satırlık kitabe konumlandırılmıştır (Fotoğraf 227). Kitabede;

Üç yüz otuzda cami hitam buldu tamam
Her dem hamd-ı sena daim olsun devam
Sebeb-i rahmet eylesün ol Ganiyi yezdan
Bezmi delilin ola.....
Sene 1330' yazmaktadır.¹⁵⁰

¹⁵⁰ Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü'nde Prof. Dr. İsmail Yakıt tarafından okunmuştur.

Harim, 9.00x9.00 m. ölçülerinde kare planlı olup 6.77 m. çapında merkezi bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbeğe geçişlerde tromp kullanılmıştır. Harimin içi tamamıyla beyaz renkte sıvanarak, orijinal olmayan kalem işleriyle süslenmiştir (Fotoğraf 228). Ancak harimin bazı yerlerinde sıvaların döküldüğü ve sıvaların altında silik orijinal kalem işi süslemelerin olduğu tespit edilmiştir. Böylece var olan yeni süslemelerin, orijinal süslemelere göre yeniden düzenlendiği düşünülmektedir (Fotoğraf 229). Kubbe merkezini dört sıra bordür çevrelemektedir. Merkezde, beyaz zemin üzerine kahverengi renkte, dört yapraklı akant yer almaktadır. İkinci bordür ise mavi zemin üzerine kahverengi renkli sekiz kollu yıldızla bezenmiştir. Üçüncü bordür daha geniş tutulmuş olup beyaz zemin üzerine, kahverengi renkte stilize edilmiş akant yaprakları ve lacivert renkte kıvrık dal motifleriyle süslenmiştir. En dıştaki bordür ince olup konturları siyah renktedir. Bordürün içi, sarı ve lacivert rengine, fırça darbeleriyle oluşturulmuş noktalarla doldurulmuştur. En dıştaki bordürün etrafını, mavi, kahverengi ve siyah renklerden oluşan dairesel formlu, ince bir bordür içine alınmış, altı kollu yıldız çevrelemektedir. Yıldızlar, kahverengi renkte olup merkezlerinde altıgen bir form oluşturulmuştur. Dairenin tepelerinde kahverengi âlemler yer almaktadır (Fotoğraf 230). Kubbe eteğinin hemen üzerini, dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli pencere motifleri çevrelemektedir. Pencerelemin çerçeveleri siyah renkte, pencere şebekeleri ise kahverengi çizgilerle belirtilmiştir. Pencerelemin tepeleri kahverengi âlemlerle sonlanmaktadır (Fotoğraf 231). Kubbe eteğini geniş bir kaval silme çevrelemektedir. Tromplar arası atılan kemerler hafif dışarı taşırılmış ve dış yüzleri koyu kahverengi çizgilerle belirgin hale getirilmiştir. Trompların merkezi, daire içine alınmış farklı renkteki akant yapraklarıyla süslemiştir. Daire formu açık ve koyu kahverengi çizgilerle oluşturulmuştur (fotoğraf 232). Güneybatı trompta mavi, güneydoğudakinde yeşil, kuzeybatıdakinde koyu kahverengi ve kuzey doğudakinde açık kahverengi akant yaprakları yer almaktadır. Doğu ve batı kemer alınlıklarının ortasında, kahverengi bir vazo içerisinden çıkan yeşil dallı yapraklar ve yaprakların uçlarında stilize edilmiş beyaz renkteki karanfiller dikkat çekmektedir. 2011 yılında beyaz sıva üzerine yapılan bu kalem işi süslemeler, mescit içindeki yoğun rutubetlenmeden dolayı bozulmalara maruz kalmıştır. Bundan dolayı mescit, ibadete açık değildir.

Harimin doğu ve batı cepheleeri simetriktir. Her cephenin ortasında, zemine yakın yerde, dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır.

Güney cephenin ortasında mihrap ve mihrabın her iki yanında dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli, sade birer pencere yer almaktadır (Fotoğraf 233). Kuzey cephe sade olup

cephenin merkezine, 2.66x1.24 m. ölçülerinde dikdörtgen formlu bir kapı konumlandırılmıştır.

Mihrap, güney cephenin ortasında yer almaktadır. Duvardan çok hafif içe taşırılmış olan mihrabın niş derinliği 0.31 m.dir. Mihrabı, koyu kahverengi bir çizgi çerçevelemektedir. Yuvarlak kemerli nişin içi, beyaz zemin üzerine kahverengi konturlu, mavi renkte perde motifleriyle süslenmiştir. Kemer tepesinden aşağıya doğru, kahverenginde, zincirli kandil motifi sarmaktadır. Mihrap tepeliğinde açık kahverengi tonlarında, şamdansı bir vazo yer almaktadır. Vazonun içinden, sağa ve sola doğru sarkan, yeşil renkte akant yapraklı birer kıvrık dal çıkmaktadır. Vazo, yine yeşil renkte bir alemle ile sonlanmaktadır (Fotoğraf 234).

Mihrabın hemen batısına ilâştirilen ahşap minber, dokuz basamaklıdır. Harimin güney doğu köşesinde küçük ölçekli, ahşap vaaz kürsüsü yer almaktadır. Minber ve vaaz kürsüsü orijinal değildir.

Değerlendirme:

İnşa tarihi bilinen mescit, oldukça mütevazı bir yapıdır. Harim kubbesindeki orijinal kalem işi süslemeler, silik de olsa günümüzde görülebilmektedir. Bu kalem işi süslemeler geç dönem özellikleri taşımaktadır. Bu mescit, plan ve kullanılan malzemenin kalitesi bakımından Antalya mescitlerinin genel özelliklerine sahiptir.

1.14 Kızıllı Mescidi (Cami):

Mescit, Antalya ilinin yaklaşık 30 km. kuzeyinde, Varsak Beldesine 12.5 km. uzaklıkta Kızıllı köyü meydanında yer almaktadır. Kitabesine göre M.1912 yılında inşa ettirilen mescidin, banisi ve mimarı bilinmemektedir.¹⁵¹ Günümüzde hala ibadete açık olan mescit, Vakıflar Genel Müdürlüğü tarafından 1980, 1987 ve 2007 yılında restore ettirilmiştir.

Mescit, kare planlı olup harimin üzeri sekizgen bir kasnak üzerine oturan kubbeyle örtülüdür (Plan 27). Harimin kuzeyinde son cemaat yeri, kuzeybatısında minare yer almaktadır. Orijinal olmayan şadırvan, mescidin kuzey cephesindeki avlu içerisinde yer almaktadır (Fotoğraf 235).

Harimin beden duvarlarında moloz, pencere sövelerinde ise kesme taş malzeme kullanılmıştır. Kubbe sıvalı olduğu için malzeme tespiti yapılamamış olup kubbe kasnağı

¹⁵¹ Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 02.02.2001 tarihindeki raporunda; "Caminin kitabesinin olmadığı, mihrap üstünde bulunan sıva üstüne boya ile yazılmış olan ve caminin 1912 yılında yapıldığını bildiren tarihin, sıva yapımı sırasında kaybolduğu bilgisine ulaşılmıştır."

betonla sıvanmıştır. Minare, beton malzemeyle inşa edilmiştir. Son cemaat yerinde, beton ve demir kullanılmıştır. Mescit beden duvarı kalınlığı 1.00 m.dir.

Mescidin doğu, batı ve güney cepheleri simetriktir. Her üç cephenin duvarlarında merkezden yanlara kaydırılmış ve zemin seviyesine yakın yerlerde dikdörtgen formlu, demir parmaklıklı ikişer adet pencere yer almaktadır. Pencere taş sövelerle belirgin hale getirilmiştir (Fotoğraf 236).

1987 yılında yapılan betonarme minare¹⁵², harimin batı cephesinin kuzey köşesinde ve harim duvarından 0.30 m. ayrı tutularak konumlandırılmıştır. İki şerefeli minarenin, kaidesi sekizgen planlıdır ve minareye kuzey cephede yer alan dikdörtgen formlu bir kapıdan girilmektedir. Mescidin 1987 yılından önce orijinal bir minaresinin var olduğu bilinmemektedir.¹⁵³

1980 yılında, mescidi genişletmek amacıyla harimin kuzeyine son cemaat yeri eklenmiştir.¹⁵⁴ İki bölümlü olan son cemaat yerinin en kuzeyi camekânlıdır. Harim duvarına bitişik olan ikinci bölüm ise betonarme, düz damlı ve dikdörtgen planlıdır. Ancak beton malzeme kullanılarak yapılan bu son cemaat yeri, mescidin asıl duvar malzemesiyle örtüşmemekte ve ahengini bozmaktadır (Fotoğraf 237).

Harime, kuzey cephenin ortasına yerleştirilen düz lentolu kapıdan girilmektedir. Bu cephedeki kapı ve pencerelerin çevresi orijinal olmayan kalem işi süslemelerle bezenmiştir (Fotoğraf 238).

Harim, 9.00 x 9.00 ölçülerinde kare planlı olup 8.80. m. çapında tek kubbeye örtülüdür. Kubbeye geçiş tromplarla sağlanmıştır. Kubbe ve harim duvarlarının tamamı beyaz renkte boyanmıştır. Kubbe merkezinde, tromplarda ve harim duvarında yer alan kalem işleri 2007 yılında yapılmıştır (Fotoğraf 239).

Harim duvarlarının her cephesinde simetrik olarak yerleştirilmiş dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli ikişer pencere yer almaktadır. Pencere, rumi ve gül motiflerinin süslediği bir bordürle çerçeve içine alınmıştır (Fotoğraf 240).

Mihrap, güney cephenin merkezine yerleştirilmiş olup 0.30 m. içe taşırılmıştır. Mihrap nişi 0.36 m. derinliktedir.¹⁵⁵ Mihrap, yakın bir zamanda yapılan onarımlarda tamamen Kütahya çinileriyle kaplanmıştır (Fotoğraf 241). Orijinal olmayan minber, harimin güneybatısına konumlandırılmıştır.

¹⁵² **Antalya Kültür Envanteri**, Merkez, Antalya 2003 s.161.

¹⁵³ **Aynı.**

¹⁵⁴ **Aynı.**

¹⁵⁵ 21.03.2012 tarihinde cami imamı Fevzi Karakuş ile yapılan söyleşide; 2007 yılındaki onarımlardan önce mihrabın duvara gömülü olduğu anlaşılmaktadır.

Değerlendirme:

Antalya Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nün 02.02.2001 tarihli rapordan; “Caminin kitabesinin olmadığı, mihrap üstünde bulunan sıva üstüne boya ile yazılmış olan ve caminin 1912 yılında yapıldığını bildiren kitabenin, sıva yapımı sırasında kaybolduğu bilgisine ulaşılmıştır.” Mescidin bugün sahip olduğu bütün mimari özellikler dikkate alındığında mahalli sanatçılar tarafından yapıldığı anlaşılmaktadır. Mescit, muhtemelen yukarıda bahsedilen tarihte inşa edilmiş olmalıdır. Mescit, süsleme bakımından yalın tutulmuştur.

1.15 Alacami Mescidi (Cami):

Mescit, Antalya ilinin Serik ilçesine bağlı, Alacami köyünde yer almaktadır. Mescidin İnşa tarihi, banisi ve mimarı bilinmemektedir. Ancak XVIII. yüzyılda yapıldığı tahmin edilmektedir.¹⁵⁶ Ancak, arşiv belgelerine göre mescide 1950 yılında imam ataması yapıldığı tespit edilmiştir.¹⁵⁷

Mescit, kare planlı ve tek kubbelidir (Plan 28). Mescidin batısında tek şerefeli minare, kuzeybatısında ise şadırvan yer almaktadır. Ancak, minare ve şadırvan orijinal değildir.

Harimin beden duvarlarının kalınlığı 1.02 m olup, saçak seviyesinde düz profilli silmelerle sonlanmaktadır. Harimi örten kubbe, sekizgen bir kasnak üzerine oturmaktadır.

Mescidin temel seviyesindeki çalışmalardan gözlemlendiği kadarıyla harim duvarlarında moloz taş ve tuğla malzeme kullanılmıştır. Mescidin kubbesi alaturka kiremitle kaplanmış olup kubbe kasnağı boyalı olduğu için malzeme tespiti yapılamamıştır (Fotoğraf 242).

Harimin doğu ve batı cepheleri simetriktr. Cephelerin güney köşelerinin zemine yakın olan yerlerinde dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli ve demir parmaklıklı birer pencere yer almaktadır. Güney cephe ise yine aynı kot ve formlarda, ancak yanlara doğru kaydırılmış, iki pencere ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 243).

Harimin kuzey cephenin merkezinde, yuvarlak kemerli harime giriş kapısı ve hemen batısında ise dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli ve demir parmaklıklı bir pencere yer almaktadır (Fotoğraf 244). Giriş kapısı geç dönemde beyaz renkte boyandığı için orijinal durumu bilinmemektedir.

¹⁵⁶ VGM Arşivi, 1969 tarihli ve 071402004-TF001 numaralı tescil fişi.

¹⁵⁷ VGM, Osmanlı Arşivi, Şahsiyet Kaydı, Defter no:152, sayfa no:6, sıra no:26. vakıf belgesine göre; *Açık olan bu yere mahalli 12.12. 949 günü, mazbatar ve makam 28.2.950 gün onayı ile Mustafa Gölçü tevcih olunmuştur.*

Harim, 8.75x8.76 m. ölçülerinde kare planlı olup, 6.40 m. çapındaki merkezi bir kubbeyle örtülmüştür. Kubbeye, tromplarla geçilmektedir. İç mekan, tamamıyla beyaz renkte boyanmıştır. Doğu ve batı güney harim cepheleri simetriktr (Fotoğraf 245). Cephelerin güney köşelerinin zemine yakın yerlerinde, dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır. Güney cephe, diğer cephelerden farklı düzenlenmiştir. Cephenin ortasında mihrap, mihrabın her iki yanında ise birer pencere yer almaktadır. Pencereleler, diğer cephelerdeki pencerelerle aynı özelliktedir(Fotoğraf 246). Güneybatı köşedeki minber, mescide sonradan eklenmiştir. Kuzey cephenin mihrap aksında dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli ve düz lentolu bir kapı, kapının hemen batısında ise diğer cephelerdeki pencerelere benzer bir pencere yer almaktadır (Fotoğraf 247).

Mihrap, güney cephenin merkezine konumlandırılmış olup süsleme açısından sadedir. Mihrap kavsarası aşağıdan yukarıya doğru daralan, sekiz sıra düz silmelerle hareketlendirilmiştir. Mihrap niş derinliği 0.44 m.dir.

Değerlendirme:

İnşa kitabesi bulunmayan mescidin, iç ve dış cephelerinin tamamen sıvalıdır. Bugün mescidin sahip olduğu bütün mimari özellikler incelendiğinde de tarihlendirme yapılabilmesi için hiçbir ipucu vermemektedir. Bu nedenle mescit tarihlendirilememiştir.

1.16 Kürüş Köyü Mescidi (Cami):

Antalya ilinin Serik ilçesine bağlı, Kürüş köyünde yer alan mescidin inşa tarihi,¹⁵⁸ banisi ve mimarı bilinmemektedir. Ancak, vakıf belgelerine göre mescide, 1930 yılında hatip ataması yapıldığı tespit edilmiştir.¹⁵⁹ Mescit, günümüzde köy halkı tarafından kullanılmaktadır.

Mescit, kare planlı ve merkezi kubbelidir (Plan 29). Mescidin kuzeyinde son cemaat yeri, güneybatısında ise mescitten bağımsız bir şekilde konumlandırılan minare yer almaktadır (Fotoğraf 248). Harimin beden duvar kalınlığı 0.88 m.dir.

¹⁵⁸ Mescidin Osmanlı dönemi eseri olduğu ileri sürülmektedir. Bkz; Karaca, **A.g.e.**, s. 351.

¹⁵⁹ *Yusuf Efendi ölmesi ile bu cihat 27. 4. 930 gün ve sayılı 281 sayılı tehcih H. Kararı ile Abdullah Efendi'ye verilmiştir.* Bkz; VGM., **Osmanlı Arşivi, Şahsiyet Kaydı**, sayfa no: 100, sıra no: 437.

Mescidin beden duvarları ve kasnağı, yeşil renkte boyalı olduğu için malzeme tespiti yapılamamıştır.¹⁶⁰ Mescidin kubbesinde, kasnak ve beden duvarı saçaklarında alaturka kiremit, pencere parmaklıklarında ise demir malzeme kullanılmıştır.

Harimi örten kubbe, hafif konik planlı olup aşağıdan yukarıya doğru daralan ve üç kademeli olarak yükselen kasnak üzerine oturmaktadır. En alttaki birinci kasnak sekizgen, diğer iki kasnak ise yuvarlak formludur.

Harimin doğu ve batı cepheleri simetriktir. Cephelerin ortalarında, zemine yakın seviyede dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklı birer pencere yer almaktadır. Güney cephe ise yine aynı kot ve formlarda, ancak yanlara doğru kaydırılmış, aynı özelliklere sahip iki adet pencere ile hareketlendirilmiştir (Fotoğraf 249).

Harimin kuzey cephesi, diğer cephelere göre farklı düzenlemiştir. Cephenin ortasında dikdörtgen formlu ve yuvarlak kemerli harime giriş kapısı, kapının her iki yanında ise yine yanlara doğru kaydırılmış, dikdörtgen formlu ve demir parmaklıklı birer pencere yer almaktadır. Bu pencereler, güney cephedeki pencerelerle asimetriktir (Fotoğraf 250).

Harime giriş kuzey cephedeki yuvarlak kemerli kapıdan geçilerek sağlanır. Giriş kapısı, geç dönemde beyaz renkte boyandığı için orijinal durumu bilinmemektedir (Fotoğraf 251).

Harim, 9.32x9.28 m. ölçülerinde kare planlı olup 7.39 m. çapındaki merkezi bir kubbeyle örtülmüştür. İç mekan, tamamıyla beyaz renge boyanmıştır (Fotoğraf 252). Ancak, pencere açıklıkları ve mihrap mavi renge boyanarak belirgin hale getirilmiştir. Harimin doğu ve batı cephesi simetrik olarak düzenlenmiştir. Cephelerin ortalarında, zemine yakın seviyede dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli birer pencere yer almaktadır (Fotoğraf 253).

Cephenin ortasında mihrap, mihrabın her iki yanında ise birer pencere yer almaktadır. Pencereler, diğer cephelerdeki pencerelerle aynı özelliktedir. Güneybatıdaki ahşap minber mescide sonradan eklenmiştir (Fotoğraf 254).

Mihrap, güney cephenin ortasına konumlandırılmış olup süsleme açısından sadedir. Mihrap kavsarası, aşağıdan yukarıya doğru daralan beş dişle hareketlendirilmiştir. Mihrap niş derinliği 0.53 m.dir (Fotoğraf 255).

Kuzey cephenin mihrap aksında dikdörtgen formlu, yuvarlak kemerli ve düz lentolu bir kapı, kapının her iki yanında ise diğer cephelerdeki pencerelere benzer birer pencere yer almaktadır (Fotoğraf 256).

¹⁶⁰ Mescidin beden duvarları boyanmadan önce, duvarların moloz taşla örüldüğü bilinmektedir. Bkz; VGM, 071402003-TF001 numaralı Eski Eserler Fişi.

Değerlendirme:

Mescidin inşa kitabesi yoktur. Mescidin içinin ve dışının tamamen sıvalı olması, pek çok defa onarıma tabi tutulmuş olması ve mahalli sanatçılar tarafından inşa edilmiş olmasından dolayı eserin tarihlendirilmesine yardımcı olacak hiçbir özellik tespit edilememiştir. Yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı mescit tarihlendirilememiştir. Ancak ileride yapılacak olan arşiv çalışmalarında elde edilen yeni belgelerle, mescidin doğru olarak tarihlendirilmesi mümkün olabilir. Mescit süsleme programı bakımından oldukça sadedir.

İKİNCİ BÖLÜM

DEĞERLENDİRME

Bu çalışmada Antalya ili, ilçeleri ve köylerinde Osmanlı Dönemi'nde inşa edilmiş olan toplam 16 adet tek kubbeli cami ve mescit incelenmiştir. Bu yapıların tamamı tipoloji, malzeme, süsleme, yapı ve cephe elamanları ana başlıkları altında değerlendirilecektir.

2.1 TİPOLOJİ:

Anadolu'da kare mekânlı harimin tek kubbe ile örtüldüğü plan seması, Selçuklulardan Osmanlıya kadar sıkça kullanılmıştır. Bu plan tipinde inşa edilmiş erken dönem örnekleri arasında; Konya Beşarebey Mescidi (1213),¹⁶¹ İznik Hacı Özbek Camisi (H.734/M.1333),¹⁶² Bilecik Orhan Gazi Camisi (1331-?),¹⁶³ Edirne Şehabeddin Paşa (Kirazlı) Mescidi (H.840/M.1436-1437),¹⁶⁴ klasik dönem örnekleri arasında Tekirdağ Rüstem Paşa Camisi (H.960/M.1553),¹⁶⁵ Karaman Nuh Paşa Camisi (H.1005/M.1596)¹⁶⁶ yer almaktadır.

Antalya'da incelenen Osmanlı Dönemi'ndeki tek kubbeli cami ve mescitler, merkezi ve tek mekânlı plan tipinde inşa edilmiştir. Kataloga dâhil edilen anıtlardan yedi adeti cami, dokuz adeti ise mescittir.

Süleymaniye, Bali Bey, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Müsellim, ve Nasreddin camileri, taşıdıkları plan ve cephe özellikleri bakımından camiler kategorisine dâhil edilmiştir.

Ağalar Önü, Hasköy, Takkacı Mustafa, Hacı Hasan Ağa, İskele, Yeşil Karaman, Kızıllı, Alacami ve Kürüş camileri, her ne kadar cami olarak nitelendirilse de, bu eserlerin sahip oldukları hacim, plan, malzeme ve diğer tüm özellikleri bakımından daha çok mescit özelliği taşıdıkları anlaşılmaktadır. Yukarıda belirtilen mescitlerin harim bölümlerine bakıldığında en küçüğü 6.80x6.80 m., en büyüğü ise 10.28x10.08 m. ölçülerindedir. Yine, bu mescitlerin hem harim bölümlerinin ölçüleri hem de bu bölümdeki minberlerinin tamamının orijinal olmayıp, yapıya sonradan eklenmesi dikkate alınığında da bu yapıların

¹⁶¹ Murat Katoğlu, "13. yüzyıl Konya'sında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve "Son Cemaat Yeri", *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı:9, Ankara, 1967, s. 82.

¹⁶² Ekrem Hakkı Ayverdi, *Osmanlı Mi'marisinin İlk Devri*, Cilt I, Damla Ofset, İstanbul, 1989, s. 163.

¹⁶³ Doğan Kuban, *Osmanlı Mimarisi*, Yem Yayınları, İstanbul, 2007, s. 125.

¹⁶⁴ Sedat Bayrakal, *Edirne'deki Tek Kubbeli Camiler*, Ankara, 2001, s. 31-36.

¹⁶⁵ Mehmet Tuncel, *Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri*, Ankara, 1974, s. 31-35.

¹⁶⁶ Mustafa Denktaş, "Karaman'daki Klasik Devir Osmanlı Camileri", *Vakıflar Dergisi*, Sayı:25, Ankara, 1995, s.129.

camiden daha çok mescit özelliği taşıdığı açıkça görülmektedir. Bu nedenle de yukarıda adı geçen eserlerin tamamı mescit olarak değerlendirilmiştir.

2.1.1 Merkezi Planlı Cami ve Mescitler:

Antalya Osmanlı dönemi cami ve mescitler içerisinde Tekeli Mehmet Paşa cami ve Hacı Hasan Ağa mescidi merkezi plan tipinde inşa edilmişlerdir. Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin harim merkezi, yuvarlak dört sütun tarafından taşınan 2.84 m. çapında kubbeyle, dört ana eksen ve köşelerde kalan alanların üzeri de sivri beşik tonozlarla örtülüdür. Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin harim kısmı, altıgen destek sistemine oturan 12.71 m. çapında, ana kubbeyle örtülüdür. Harimin güneydoğu ve güneybatı köşelerinde ana kubbeyi taşıyan ayakların arasında kalan kısım, yarım kubbelerle örtülmüştür. 18. yüzyılda yapılan onarımlarda harimin kuzeyindeki üç kubbeli son cemaat yeri de harime dâhil edilerek daha geniş bir ibadet mekânı elde edilmiştir. Bu cami, plan olarak İsta bul Nişancı Mehmet Paşa (1584-1588)¹⁶⁷, Fındıklı (1589)¹⁶⁸ ve Hadım İbrahim Paşa¹⁶⁹ camileriyle benzerlik göstermektedir. Mimar Sinan'ın geliştirerek zirveye taşıdığı bu plan tipinin 16. yüzyılda taşrada yapılmış olan örnekleriyle de karşılaşmış olması dikkat çekicidir.

2.1.2 Tek Mekânlı Cami ve Mescitler:

Antalya'daki Osmanlı Dönemi'nde tek kubbeli cami ve mescitlerden Hacı Hasan Ağa Mescidi ve Tekeli Mehmet Paşa Camii dışındaki yapıların tamamının harimleri tek mekândan oluşmakta olup, üzerleri tek kubbeyle örtülmüştür. Anadolu Türk Sanatı'nda tek kubbeli mescitlerin ilk örnekleri Selçuklu döneminde karşımıza çıkmaktadır. Daha sonra bu plan tipinde mescitlerin yapılmasına Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde de devam edildiği bilinmektedir.

Alanya kale içinde yer alan Süleymaniye Camisi, 1231 yılında Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmıştır. Ancak bilinmeyen bir nedenle yıkılan cami, 1550 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından tekrardan inşa ettirilmiştir. Anamur İç Kale Camisi (1565)¹⁷⁰ ise Alâeddin Keykubad tarafından yaptırılmış olup, Osmanlı Dönemi'nde yeniden inşa edilmiştir. Her iki caminin inşasında yoğun tuğla kullanımı, son cemaat yerlerinin üç gözlü

¹⁶⁷ Kuban, **A.g.e.** s. 381.

¹⁶⁸ Tahsin Öz, **İstanbul Camileri**, I-II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1997, s. 25.

¹⁶⁹ Doğan Kuban, **Osmanlı Uygarlığı**, II. Cilt, III. Basım, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2009, 675.

¹⁷⁰ Ali Boran, **Anadolu'daki İç Kale Cami ve Mescitleri**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2001, s. 163.

olması ve en önemlisi Selçuklu Dönemi'ndeki banilerinin aynı olması, her iki yapının da aynı dönemde inşa edildiğini ortaya koymaktadır.

Murat Paşa Camisi, Karaman-Pir Ahmet Cami (1547)¹⁷¹ planıyla benzer özellikler taşımaktadır. Ömer Paşa Camisi plan, hacim ve cephe kurgusu bakımından katalogda yer alan diğer camilerden ayrı tutulmaktadır. Osmanlı Klasik Dönemi özelliği taşıyan cami, Konya Karapınar Sultan Selim Camisi'nin (1560-1563)¹⁷² plan, cephe düzeni ve malzeme bakımından benzemektedir. Erzurum-İbrahim Paşa Camisi'nin (1748)¹⁷³ inşa dönemi, plan ve cephe gelişimi bakımından Nasreddin Camisi'yle aynı özelliktedir. İskele Mescidi'nin plan ve cephe düzeni, Kıbrıs-Büyük Han Köşk Mescidi'yle (1572) benzer özellik göstermektedir.¹⁷⁴

2.2 MALZEME ve TEKNİK:

Antalya'daki tek kubbeli cami ve mescitlerinin inşaatlarında ana malzeme olarak kesme, kabayonu, moloz taş ve tuğla; yardımcı malzeme olarak da mermer, ahşap, çini, kurşun ve devşirme malzemelerin kullanıldığı tespit edilmektedir.

2.2.1 Taş:

Tespit edilen camilerden yedisi kesme taş, altısı ise moloz taş malzemeyle inşa edilmiştir. Hasköy, Takkacı Mustafa, Kürüş ve Alacami mescitlerinin beden duvarları sıvalı olduğundan, ana yapı malzemeleri tespit edilememiştir.

Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin, Müsellim, Ağalar Önü ve İskele cami ve mescitlerinde kesme taş; Süleymaniye Camisi'nin beden duvarlarında kabayonu; Bali Bey, Yeşil Karaman, Hacı Hasan Ağa, Alacami, Kızıllı cami ve mescitlerinde ise moloz taş ana yapı malzemesidir¹⁷⁵. Süleymaniye Camisi'nin harim duvarlarının birleştiği kısımlar ile kubbe kasnağı ise kesme taş malzemeyle örülmüştür.

Bali Bey, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin minareleri, bütünüyle kesme taştan inşa edilmiştir. Müsellim, Hasköy ve Takkacı Mustafa cami ve mescitlerinin sadece minare kaidelerinde kesme taş kullanılmıştır.

¹⁷¹ Haşim Karpuz, **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Karaman 70**, Atatürk Kültür, dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXVII. Dizi-Sayı 13, Ankara 2009, s. 101.

¹⁷² Boran, **A.g.e.**, s. 223.

¹⁷³ Aslanapa, **A.g.e.**, s.386.

¹⁷⁴ Tuncer Bağışkan, **Kıbrıs'ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Yayınları, Kıbrıs, 2005, s. 321-324.

¹⁷⁵ Bali Bey Camisi'nin dışındaki cami ve mescitlerin konumlarına baktığımızda, tamamı ilçe ve köylerde yer almaktadır. Bu bakımdan da camilerin inşa malzemelerinde moloz taş kullanılması gayet normaldir.

Devşirme malzemenin Ağalar Önü Mescidi'nde yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Caminin beden duvarlarında, harime giriş kapısının lento ve sövelerinde, mihrabiyesinde, kuzey cephenin batı penceresinde ve mihrapta devşirme malzemeler kullanılmıştır¹⁷⁶. Murat Paşa Camisi'nde ise son cemaat yerinde devşirme sütun başlıkları gözlemlenmektedir.

Mermer malzeme kullanımı Murat Paşa Camisi'nde; harime giriş kapısında, mihrap ve minberinde, şadırvanın su haznesinde, son cemaat yeri sütunlarında, pencere sövelerinde ve mahfili taşıyan sütunlarda izlenebilmektedir.¹⁷⁷ Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin mihrap ve minberinde, harim içi pencereleri ile güney cephe alt kademe pencerelerinin sövelerinde mermer bloklar kullanılmıştır. Ömer Paşa Camisi'nin ise son cemaat yerini ve mahfili taşıyan sütunlar ile minberinde mermer malzeme tercih edilmiştir.

2.2.2 Tuğla:

Katalogda yer alan iki adet camide tuğla malzeme kullanılmıştır. Süleymaniye Camisi'nin moloz taşla örülen beden duvarlarında (düzensiz olarak), saçaklarda, pencere çerçevelerinde ve minarede, yoğun tuğla kullanımı dikkat çekmektedir. Caminin doğu, batı ve kuzey cepheleri, almaşık teknikte örülmüştür. Hasköy Mescidi'nin son cemaat yeri sütunları arasına atılan kemerlerde, saçaklarda, pencere alınlıklarında ve minare gövdesinde tuğla malzeme kullanılmıştır. Bali Bey Camisi ile Yeşil Karaman, Hacı Hasan Ağa, Kürüş, Ağalar Önü, Kızıllı, İskele ve Alacami mescitlerinin harimi örten kubbeleri alaturka kiremitle kaplanmıştır.

2.2.3 Ahşap:

Ahşap malzeme, kapı ve pencerelerin kanatlarında, minberler, vaaz kürsüleri ve mahfillerde yapı malzemesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Katalogda yer alan camilerin harime giriş kapılarının tamamı ahşaptır. Ancak sadece Süleymaniye Camii'nin kapı ve pencere kanatları ile vaaz kürsüsü orijinal olarak günümüze gelebilmiştir. Süleymaniye, Bali Bey, Tekeli Mehmet Paşa, Müsellim, Nasreddin camileri ile Hasköy Mescidi'nin mahfil ve minberlerinin tamamında ahşap kullanılmıştır. Müsellim ve Nadreddin camilerinin mahfilleri orijinaldir. Murad Paşa ve Ömer Paşa camilerinin ise sadece mahfil

¹⁷⁶ Devşirme malzemenin tespitinde, parçalardaki Antik Çağ örgeleri esas alınmıştır.

¹⁷⁷ Kullanılan mermerler üzerinde çeşitli süslemeler mevcut olup süslemeler başlığı altında ayrıntılı olarak değerlendirilecektir.

korkuluklarında ahşap malzeme kullanılmıştır. İskele Mescidi'nin minaresi ise bütünüyle ahşaptır.

2.2.4 Alçı:

Antalya'da tespit edilen Osmanlı dönemi tek kubbeli cami ve mescitlerden, Nasreddin ve Müsellim camilerinin mihrapları ile Süleymaniye Camisi'nin minberinde alçı malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Bu camilerdeki alçı malzeme kullanımı, süsleme başlığı altında ayrıntılı olarak incelenecektir.

2.2.5 Çini:

Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa Ömer Paşa ve Müsellim camilerinin alt kademedeki sivri kemerli pencere alınlıkları ile Müsellim Camisi'nin harim iç duvarlarında çini malzemenin kullanıldığı görülmektedir.

2.2.6 Kurşun:

Katalogda yer alan 11 adet camide kurşun malzeme görülmektedir. Kurşunların tamamı, cami ve mescitlerin örtü sistemlerinin kaplamalarında kullanılmıştır.

Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin, Müsellim camileri ile Takkacı Mustafa Mescidi'nin harimi örten kubbeleri; Süleymaniye, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin son cemaat yeri kubbeleri kurşunla kaplanmıştır.

Süleymaniye, Bali Bey, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin, Müsellim camileri ile İskele, Hasköy, Takkacı Mustafa ve Alacami mescitlerinde minarelerin külahları kurşun malzemeye örtülmüştür.

2.3 SÜSLEME:

Antalya'daki Osmanlı Dönemi cami ve mescitlerinde süslemeler, “bitkisel”, “geometrik”, “kalem işi”, “mukarnas” ve “yazı” başlıkları altında ele alınacaktır. İncelenen örnekler içerisinde figürlü süslemelerle karşılaşılmamıştır. Yukarıda saydığımız süsleme grupları, malzeme ve teknik açıdan değerlendirilecektir.

2.3.1 Malzeme ve Teknik:

İncelenen cami ve mescitlerde taş, çini, alçı ve ahşap malzemeler üzerinde uygulanmış süsleme öğeleri görülmektedir. Süslemeler; taş üzerine oyma, sır altı tekniğinde çini, alçı kalıplama, ahşap üzerine oyma, ahşap ve sıva üzerine kalem işi tekniğinde işlenmiştir.

2.3.2 Taş Süsleme:

Katalogda yer alan Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin ve Müsellim camileri ile Hasköy Mescidi'nde taş süslemelerle karşılaşılmaktadır. Süslemeler; Murat Paşa Camisi'nin kuzey ve doğu cephelerindeki pencere lento ve sövelerinde, doğudaki mihrabiyede, Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin harime giriş kapıları ve minare kaidesinde, Ömer Paşa Camisi'nin batı ve güney dış cephelerinde, harime giriş kapısı ve minberlerinde, Müsellim Camisi'nin minareye giriş kapısı üzerinde ve güney dış cephede yer alan pencere lentosunda, Nasreddin Camii ve Hasköy Mescidi'nin harime giriş kapısı ve kapı sövelerinde görülmektedir.

2.3.2.1 Bitkisel Süsleme:

Antalya'daki Osmanlı Dönemi tek kubbeli cami ve mescitlerde en çok kullanılan bitkisel süsleme öğeleri; rumi, palmet, lotus, kıvrık dal, gül ve çiçek motiflerinin kullanıldığı tespit edilmektedir.

2.3.2.1.1 Rumi:

Taş üzerine oyma tekniğinde işlenmiş rumi motifi sadece Ömer Paşa Camii'nin harime giriş kapsının sövelerinin iç yüzlerinde görülmektedir. Sövelerin iç yüzü, dikdörtgen bir pano içerisine alınmış süslemelerle hareketlendirilmiştir. Panolarda, dikey ve yatay ekseninde yerleştirilip birbirlerine saplarla bağlanmış, üç yapraklı palmetleri çerçeveleyen ve üç dilimli rumilerden oluşan bitkisel düzenleme yer alır. Yaprak yüzeyleri yivlenerek damarlandırılmıştır. Dıştaki rumilerin sap kıvrımları oldukça şematik bir kartuş biçimi oluşturur.

2.3.2.1.2 Palmet:

Türk Sanatı'nda bitkisel tezyinat içerisinde en çok kullanılan motiflerin başında gelen palmet motifi, özellikle Selçuklu, Beylikler ve Erken Osmanlı dönemlerinde rumi ile birlikte yaygın olarak kullanılmıştır.

İncelen 16 adet cami ve mescit içerisinde sadece Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinde taş üzerine işlenmiş palmet motifleri görülmektedir. Tekeli Mehmet Paşa Camii minberinin aynalıklarının merkezindeki oniki kollu yıldız motifi aralarına işlenmiş üç ve beş yapraklı palmet motifleri dikkat çekicidir. Palmetler, mermer üzerine alçak kabartma tekniğiyle işlenmiştir. Ömer Paşa Camisi'nin harime giriş kapısının sövelerinin iç yüzleri, dikdörtgen pano içerisine alınmış palmet ve rumi motifleriyle hareketlendirilmiştir. Merkezde, kıvrık dallı rumilerin dış konturunu belirlediği şemse motifi yer almaktadır. Şemse motifinin ortasında ise ters ve düz şekilde yerleştirilmiş, iki sıra daire yarım daire profilli şeridin oluşturduğu beş dilimli bir palmet biçimi izlenebilmektedir. Şemsenin uçları birer adet lotus motifiyle sonlanmaktadır. Minber tepeliğinin ön ve yan yüzleri ise ritmik tekrarlar yapan tek dilimli rumi yaprakları ve birbirine bağlanmış palmet motifleriyle süslenmiştir. Nasreddin Camisi'nin harime giriş kapısındaki kitabenin hemen üzerinde, yatay formu taş bir pano üzerinde palmet dizileri görülmektedir. Bir sıra palmet bir sıra yürek motifinden oluşan bu kompozisyon, eğer kesim tekniğinde işlenmiştir. Palmetler üç yapraklı olarak tasarlanmıştır.

2.3.2.1.3 Gül:

Kataloga dahil edilen 16 adet cami ve mescitten, taş üzerine işlenmiş olarak sadece Hasköy Mescidi'nin harime giriş kapısı sövelerinde gül motifi görülmektedir. Batı yöndeki sövede dallı olarak tasarlanmışken, doğu yöndeki sövede sadece gül başı tasvir edilmiştir. Güllerin her ikisi de 13 yapraklıdır.

2.3.2.1.4 Gülbezek ve Lale:

Ele alınan camilerden, sadece Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinde gülbezek motifi ile karşılaşılmaktadır.

Gülbezek Motifi, Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin mihrabının kemer köşeliklerinde, minber aynalıklarının merkezinde, Ömer Paşa Camisi'nin mihrabının kemer köşelikleri ile mihrap nişinin tepe noktalarında ve minber korkuluklarında taş üzerine çöktürülmüş olup ortaları kabaralarla hareketlendirilmiştir. Nasreddin Camisi'nin inşa kitabesinin üstündeki üç adet gülbezek ise taş üzerine oyma tekniğinde yapılmıştır.

Ömer Paşa Camii'nde batı cephenin zemin seviyesine yakın bölümünde, taş üzerine işlenmiş lale motifi yer almaktadır. Lale motifi, her iki yanında bulunan birer adet karanfille zenginleştirilmiştir.

2.3.2.2 Geometrik Süsleme:

Katalogda incelenen camilerden sadece Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Müsellim camilerinde taş üzerine işlenmiş çember yaylar ve yıldız motifli geometrik süslemelerle karşılaşılmaktadır.

2.3.2.2.1 Kırık Çizgi Siteminden Gelişen Geometrik Süsleme:

Bu sistemde yatay ve dikey eksenlerde çizgilerin birbirleri ile kesişerek aynı ritimle ilerlemesiyle beş, altı, sekiz, oniki ve onaltı kollu ya da köşeli yıldız kompozisyonları oluşturulmuştur.

2.3.2.2.2 Altı Köşeli-Kollu Yıldızlar:

Ömer Paşa Camii'nin harime giriş kapısındaki kabaralarının ön yüzleri, kadınlar mahfilini taşıyan sütunlar arasına atılan kemer köşelikleri ve mihrap kavsarasının tepe noktası merkezden altı kollu yıldız ve altı köşeli yıldız geçmelerden oluşan geometrik bir düzenlemeyle süslenmiştir. Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin güneybatı dış duvarının kesişme noktasında daire içine alınmış altı kollu yıldız görülmektedir.

2.3.2.2.3 On kollu Yıldızlar:

Murat Paşa Camisi'nin doğu cephesindeki pencere sövesinde kırık çizgilerin kesişmesiyle meydana gelmiş, daire merkezli on kollu yıldız motifi yer almaktadır. Yıldızı, küçük boyutlu on adet, beş kollu yıldız çevrelemektedir.

2.3.2.2.4 Oniki Kollu Yıldızlar:

Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin minber aynalıklarında gülbezek merkezli, yatay çizgilerin birbirini kesmesiyle oluşturulmuş oniki kollu yıldız motifi görülmektedir.

2.3.2.2.5 Çember Yaylardan Gelişen Geometrik Süslemeler:

Bu geometrik süsleme sistemi, daire merkezli olup, uygulanması düşünülen yıldız ya da diğer kompozisyonların tamamı, çember yayların birbirlerini belirli eksenlerde kesmesi ile oluşturulmaktadır.

Ömer Paşa Camii'nin minare şerefesinin korkuluklarında ve kadınlar mahfilini taşıyan sütunlar arasına atılan kemerlerin köşeliklerinde, merkezde altı köşeli yıldız oluşturacak biçimde yerleştirilmiş on ikigenlerden oluşan geometrik düzenleme, taş üzerine kafes oyma tekniğinde işlenmiştir.

2.3.2.3 Mukarnas:

Mukarnas, İslam mimarisinde hem dekorasyon, hem de strüktürel eleman olarak kullanılmış bir biçimdir. Erken Osmanlı taş tezyinatında mukarnas, taçkapı, mihrap ve mihrabiye kavsaralarının yanı sıra, sütun başlıkları, minareler ve yapı duvarlarında kullanılmıştır.

Süleymaniye Camisi'nin sadece mihrap kavsarasında, Murat Paşa Camisi'nin son cemaat yeri, şadırvan ve minber örtü sistemini taşıyan sütun başlıklarında, mihrabiyede ve mihrap sütuncelerinde mukarnaslara rastlanmaktadır. Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin mihrap kavsarasında, kubbeyi taşıyan ayaklarda, minber kapısında ve güneydoğu cephede; Ömer Paşa Camisi'nin son cemaat yerinde, şerefe altında, mihrabiyelerde, mihrap kavsarasında ve minberde; Nasreddin Camisi'nin ise şerefe altlarında ve mihrap kavsarasında; Müsellim Camisi'nin sadece mihrap kavsarasında mukarnaslar görülmektedir.

Süleymaniye Camisi'nin mihrap kavsarası beş sıra mukarnaslarla doldurulmuştur. Alttan birinci sırasından yüzeyi boş bırakılmış kartuşlar sıralanmıştır. Diğer dört sıra mukarnas dişlerini ise üçgen yırtmaçlar oluşturmaktadır.

Murat Paşa Camisi'nin harime giriş kapısının hemen batısında yer alan, son cemaat yeri sütun başlığında sarkıtlar arasına yerleştirilmiş badem formunda mukarnas dişleri yer almaktadır. Şadırvanın örtü sistemini taşıyan sütun başlıkları ise üçgen yırtmaç formundadır. Kuzey cephenin doğu yönündeki mihrabiye kavsarası, beş sıra mukarnasla hareketlendirilmiştir. Mukarnası oluşturan dişler, sivri kemerli sağır nişlerden meydana gelmektedir. Caminin mihrap sütunce başlıkları ise iki sıra mukarnas dişleriyle süslenmiştir. Minber köşkünün örtü sistemini taşıyan sütun başlıkları, üç sıra mukarnas dizisiyle bezenmiş olup, alt sırada yer alan dişler kartuş şeklinde tasarlanmışken, üst sıradakiler üçgen yırtmaç formundadır.

Müsellim Camisi'nin mihrap kavsarası üç sıra silmeden oluşmaktadır. Alttan birinci sıradaki silmenin yüzeyi badem formunda mukarnas dişleriyle, ikici sıra, ters düz şeklinde yerleştirilmiş üçgenlerle, üçüncü sıra ise baklava dilimleriyle doldurulmuştur.

Ömer Paşa Camisi'nin son cemaat yerindeki sütun başlıkları dört sıra mukarnas dizisiyle süslenmiştir. Alttan birinci sırada yan yana dizilmiş sivri kemerli kartuşlar, diğer sıralardaki mukarnas dişleri badem formunda tasarlanmıştır. Altıncı sıradaki mukarnas dizilerinin dört köşesine birer sarkıt yerleştirilmiştir. Şerefe altları aşağıdan yukarıya doğru genişleyen üç sıra mukarnas dizisiyle hareketlendirilmiştir. Alt sırada, her bir mukarnas dişi üzerinde birer sarkıt yer almaktadır. Bu sarkıtların altında ise üçgen yırtmaçlı nişlerler bulunmaktadır. diğer iki sıra mukarnas dizileri badem formunda tasarlanmıştır.

Caminin mihrabiye kavsaraları oldukça keskin hatlarla işlenen üç sıra mukarnasla süslenmiştir. Mukarnasların alt seviyede birer püskülle bitirildiği gözlenmektedir. Mihrap kavsarası, aşağıdan yukarıya doğru daralan yedi sıra mukarnas dizisiyle doldurulmuştur. En alttaki mukarnas dizisine püsküller, üç, dört ve beşinci sıradaki mukarnas dişlerinin üst kısımlarına ise sarkıtlar yerleştirilmiştir. Alttan birinci sıra hariç, diğerlerinin yüzeyleri badem formundadır. Caminin minber kapı köşeleri pahlanarak, badem formundaki iki sıra mukarnasla hareketlendirilmiştir.

Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin mihrap kavsarası, altı sıra mukarnas dizisiyle doldurulmuştur. Alt sırada yer alan dişler kartuş şeklinde tasarlanmışken, üst sıradakiler badem formundadır. Güneybatı duvarının kesişme noktası pahlanmış olup üç sıra badem formu mukarnaslarla, minber kapı kenarları ise yine aynı şekilde pahlanarak iki sıra mukarnas dizisiyle süslenmiştir. Harim kubbesini taşıyan yığma ayakların üst köşeleri pahlanmıştır. Pahlanan yüzey, bir ve beş sıra badem formu mukarnas dizisiyle doldurulmuştur.

Nasreddin Camisi'nin şerefe altı ile mihrap kavsarası, dört sıra mukarnas dizisiyle süslenmiştir. Mukarnası oluşturan dişler, badem formunda tasarlanmıştır.

2.3.2.4 Yazı:

Erken Osmanlı Dönemi taş tezyinatında, yapıların banî, sanatçı isimlerini ve inşa tarihlerini bildiren, dolayısıyla belge niteliği taşıyan kitabelerin yanı sıra, yazının bir dekoratif unsuru olarak da kullanıldığı bilinmektedir. Kitabelerde daha çok sülüs ve bezeme ağırlıklı kullanılan kûfî'dir. Kûfî yazının bezeme amacıyla kullanımında, yazının köşeli hatlara sahip olması ve dolayısıyla geometrik bezemelere imkan vermesi etkili olmuştur.

Katalogda incelenen camilerden Murat Paşa, Nasreddin, Müsellim camileri ile Hacı Hasan Ağa ve Ağalar Önü mescitlerinin kitabeleri sülüs; İskele Mescidi'nde talik; Ömer Paşa Camisi'nde ise istifli nesih hatla yazılmıştır.

Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin mihrap alınlığında, kare pano içinde “Allah ve Muhamed” ibareleri kufi hatla yazılmıştır.

2.3.3 Çini Süsleme:

Türk Sanatı'nda genellikle yardımcı malzeme olarak kullanılan çini, Osmanlının klasik döneminde sıklıkla kullanılmıştır.

Ele aldığımız 16 adet cami ve mescitlerden Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa ve Ömer Paşa camilerinin alt kademede ki sivri kemerli pencere alınlıkları ile Müsellim Camisi'nin harim iç duvarları ve cephelerdeki pencere alınlıklarında çini malzemenin kullanıldığı görülmektedir. Çiniler rumi, palmet ve hatayi motiflerinin oluşturduğu üçlü kompozisyonlarla süslenmiştir. Sadece Müsellim Camisi'ndeki çiniler tek birim motifiyle süslenmiştir. Camilerdeki çini panoların tamamı sır altı tekniğinde yapılmıştır.

2.3.3.1 Bitkisel Süsleme:

2.3.3.1.1 Rumi, Palmet, Şakayık, Hatayi ve Rozet Çiçeği:

Murat Paşa Camisi'nin harim içi pencere alınlıklarındaki yazılı olan çini panolarda, yazıların arasına lacivert zemin üzerine beyaz renklerde, beyaz zemin üzerine ise lacivert renklerde üç dilimli rumi motifleri işlenmiştir.

Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kuzey cephedeki pencere alınlıklarında yer alan çini panoların merkezinde kitabe bulunmaktadır. Kitabe alınlığındaki kıvrım dallarla birbirine bağlanan palmet ve rumi motifleri, lacivert zemin üzerine kırmızı, turkuaz ve beyaz renk kullanılarak oluşturulmuştur. Yazılar arasında ise iki ve üç dilimli rumi ve şakayık motifleri yer almaktadır.

Ömer Paşa Camisi'nin sivri kemer alınlıklarındaki çini panolar, farklı formda bölümlere ayrılmıştır. Her bölüm koyu mavi zemin üzerine, beyaz renkte yazılarla doldurulmuştur. Madalyon ve yazı kartuşları arasındaki boşluklar, firuze zemin üzerine kırmızı, mavi ve beyaz renk kullanılarak hatayi, rumi ve palmetlerle süslenmiştir. Palmetler üç yapraklı olarak düzenlenmiştir.

Müsellim Camisi'nin cephelerinde ve harim içi duvarlarındaki çiniler kare formu çini panolar, beyaz zemin üzerine lacivert ve turkuaz renkte işlenmiş rozet çiçekleriyle süslenmiştir. Çiçeğin her yaprağı bir ay ve bir ok başı motifi ile bezenmiştir.

2.3.3.1.2 Gül, Lale, Bahar Açmış Çiçek Dalları ve Çin Bulutu:

Murat Paşa Camisi'nin harim içi pencere alınlıklarında yer alan çini panolarda iki farklı renk düzeni söz konusudur; beyaz zemin üzerine kırmızı, lacivert ve firuze renklerinden oluşan bitkisel kompozisyonlar, lacivert zemin üzerine beyaz, kırmızı ve firuze renkleriyle de düzenlenmiştir.

Batı ve doğu duvarlar birbirleriyle simetrik olarak düzenlenmiştir. Güney yöndeki pencere alınlıklarında, dilimli kartuş içine alınmış, lacivert zemin üzerine beyaz renkte Yusuf Suresi'nin 64. Ayeti yazmaktadır. Dilimli kartuşun etrafını beyaz zemin üzerine kırmızı, açık ve koyu mavi renklerde şemse, gül ve kıvrık dallar süslemektedir. Alınlığı çevreleyen bordürde, lacivert zemin üzerine beyaz ve açık mavi renkler kullanılarak hatayi ve hançeri yaprak motifleri yer almaktadır.

Çiniler, üçgen alınlığının formunu tekrar edencesine üç bölüme ayırmıştır. Merkezdeki kartuşu, lacivert zemin üzerine beyaz, kırmızı ve kahverengi renkler kullanılarak oluşturulmuş bahar açmış çiçek dalları çevrelemektedir. Panonun üçgen biçiminin merkezinden geçen dikey simetri eksenine göre yerleştirilen bahar dalları yaprakların arasından çıkar ve üçgenin iki tarafını dolaşarak tepede sivri uç noktasında birleşir. Bu iki noktada, iki koldan gelen bahar dalları tam simetrik değildir. Beyaz zemin üzerine, profilden görülen lale motifleri ve rozetlerden oluşan ince kuşak ise tüm panoyu çevrelemektedir.

Batı ve doğu duvarlarının kuzey yöndeki pencere alınlığındaki çini panolar yazısızdır. Dilimli ve simetrik olmayan orta kartuş içerisinde, beyaz zemin üzerine kırmızı konturlara sahip, lacivert renkte şemse motifi yer almaktadır. Şemsenin çevresinde ise panonun dikey simetri eksenine doğru kıvrımlar oluşturarak gelen, beyaz zemin üzerine mavi, lacivert ve kırmızı renkler kullanılarak profilden çizilmiş lale, sümbül gibi çiçeklerle, yapraklar ve kuşbakışı çizilmiş çiçekler bulunmaktadır. Beyaz zeminli alanla panonun üçgen formu arasında kalan köşelerde ise rozetlerden çıkan çin bulutları mavi zemin üzerinde yer almaktadır. Yaprak ve çiçek motiflerinin almasıyla düzenlenmesiyle oluşan dış bordür ise panoyu biçimlendirir.

2.3.3.2 Yazı:

Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa ve Ömer Paşa camilerinin pencere alınlıklarındaki çinilerde yazılar mevcuttur. Murat Paşa Camisi'nin güney duvarında ve doğu-batı duvarlarının güney yöndeki pencere alınlıklarında dilimli kartuş içine alınmış ayetler yer almaktadır. Ayetlerin tamamı sülüs hatla yazılmıştır.

Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin kuzey cephesindeki pencere alınlıklarında, talik hatla yazılmış öğüt verici sözler yer almaktadır.

Ömer Paşa Camisi'nin kuzey cephedeki pencere alınlıklarında yer alan çini panolarda sülüs hatlı ayetler yer almaktadır. Ancak harime giriş kapısının batısındaki ikici alınlıkta, celi hatla yazılmış kitabe bulunmaktadır. Harim içi pencere alınlıklarındaki çini panolarda sülüs hatla yazılmış Kur'andan ayetler, hadis ve şiirler dikkat çekmektedir.

2.3.4 Kalem İşi Süsleme:

Ele aldığımız 16 adet cami ve mescitten, altı eserde kalem işi süsleme örnekleri görülmektedir. Süslemeler daha çok sıva ve ahşap üzerine işlenmiştir.

2.3.4.1 Bitkisel Süsleme:

2.3.4.1.1 Rumi, Palmet, Lotus ve Hatayi:

Bali Bey Camii minberinin kemer köşelikleri ve tepeliği, ahşap üzerine, yeşil zemin üzerine sarı renkli kıvrık dallı rumilerle süslenmiştir. Tepeliğin merkezinde ise ajur tekniğinde işlenmiş beş kollu yıldız motifi yer almaktadır.

Murat Paşa caminin son cemaat yeri kubbelerinde, harimi örten kubbede ve pencere bordürlerinde palmet, rumi, hatayi ve kıvrık dal motifli süslemeler, sıva üzerine işlenmiştir. Palmetler üç yapraklı, rumiler kıvrık dallardan çıkmış şekilde iki dilimli olarak, hatayiler ise pencere bordürlerinde birbirini tekrarlar nitelikte tasarlanmıştır.

Kalem işi süslemeleri bakımında sade olan Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin sadece harimi örten kubbesinde, kalem işi süslemelere rastlanmaktadır. Kubbenin göbeğinde daire formu bir yazı kuşağı ve çevresinde ise stilize edilmiş bitkisel motifler yer almaktadır. Kubbe eteği ise, kıvrık dallardan çıkan yürek motifleri ile stilize edilmiş lotus motiflerinden oluşan bir bordürle süslenmiştir. Bu bezemeler, beyaz renkli sıva üzerine siyah, sarı ve kırmızı renkler kullanılarak işlenmiştir.

Ömer Paşa Camisi'nin son cemaat yerinde beyaz zemin üzerine mavi ve kırmızı renklerin ağırlıkta olduğu palmet, rumi, şemse ve kıvrık dal motifli kalem işleri yer almaktadır. Harimin kubbe ve pencere bordürlerinde ise aynı kompozisyonlar görülmektedir. Kalem işlerinin görülmeye başlandığı dördüncü bordür, siyah zemin üzerine sarı ve kırmızı renklerle oluşturulan şemse dizisi ve bu şemselerin iç kısımlarında bulunan hatayilerle bezenmiştir. Yedinci bordür ise kırmızı zemin üzerine siyah ve sarı renkle uygulanmış, kıvrım dallarla birbirlerine bağlanan natüralist çiçek ve

yapraklarla doldurulmuştur. Mihrabın kemer köşelikleri yeşil zemin üzerine, sarı renkte kıvrık dallı rumilerle bezenmiştir.

Müsellim Camisi'nin harimi örten kubbesinde, minber ve kadınlar mahfilinde kalem işi süslemeler mevcuttur. Caminin kubbe göbeği ve kubbe eteğinde barok ve rokoko üslubunda yapılmış kalem işi süslemeler ağırlıktayken, kubbe eteğinin birinci bordüründe beyaz zemin üzerine işlenmiş gri ve turuncu renkte üç yapraklı palmet motifleri yer almaktadır. Kubbe ve kubbe eteğinde yer alan kalem işi süslemeler 1985 yılında aslına uygun şekilde yeniden yapılmıştır.

2.3.4.1.2 Gül, Lale, Papatya, Karanfil, Gonca:

Müsellim Camisi'nin kadınlar mahfilinde yoğun bitkisel süsleme örnekleri görülmektedir. Mahfilin güney yöndeki kemer köşelikleri sarı zemin üzerine, sapları pembe kurdele ile fiyonk şeklinde bağlanmış çiçek buketi şeklinde yerleştirilen kompozisyonda; açmış güller, gonca güller, çiğdemler, papatyalar, karanfiller, dal ve yapraklar yer alır. Güller kırmızı ve pembe, çiğdemler, laleler ve papatyalar mavi, gonca güller ise pembe renklidir. Dal ve yapraklarda yeşil renk kullanılmış, turuncu ve siyah renkte cetveller ile kompozisyon sonlandırılmıştır. Kuzey yöndeki kemer köşeliklerinde ise, güney yönündekinden farklı bir kompozisyon görülmektedir. Kemer boşlukları tek kulplu gri renkli, siyahla konturlanmış vazo içerisinden çıkan natüralist çiçeklerden oluşan bir kompozisyonla süslenmiştir. Mahfili destekleyen konsollar arasındaki kare panoların yüzeyi, sarı zemin üzerine kırmızı ve mavi renkte çiçek motifleriyle süslenmiştir. Minberin kapı kemer köşelikleri ile aynalık bölümünde aynı kompozisyonlar yer almaktadır. Müsellim Camisi'nin kadınlar mahfili ve minberini süsleyen kalem işleri, Denizli-Acıpayam Yazır Camisi'nin (1802-1803)¹⁷⁸ tavanında yer alan kalem işi süslemeleriyle benzerlik göstermektedir.

Yeşil Karaman Camisi'nin harim içi duvarlarında ve kubbede yer alan kalem işi süslemeler orijinal değildir.

¹⁷⁸ Süreyya Eroğlu, İnci Sözen, "Antalya Müsellim Camisi'nde Bulunan Ahşap Üzerine Kale İş Bezemeler" *XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu 20-22 Ekim 2010, Konya*, 2011, s.245.

2.3.4.2 Geometrik Süsleme:

Ele alınan cami ve mescitlerden, Murat Paşa, Ömer Paşa, Müsellim camileri ile Yeşil Karaman Mesicidi'nde geometrik süslemeye yer verilmiştir. Süslemelerin tamamı, camilerin harim kısmını örten kubbelerinde görülmektedir.

2.3.4.2.1 Altı Köşeli-Kollu Yıldızlar:

Ömer Paşa Camii'nin harime giriş kapısındaki kabarlarda, kadınlar mahfilini taşıyan sütunlar arasına atılan kemer köşeliklerinde ve mihrap kavsarasının tepe noktasında, Müsellim Camisi ile Yeşil Karaman Mesicidi'nin harimi örten kubbe göbeğinde sıva üzerine kalem işi tekniğinde süslenmiştir.

2.3.4.2.2 Sekiz Köşeli-Kollu Yıldızlar:

Murat Paşa ve Müsellim camilerinin kubbe eteği ile kubbe göbeği arasında kalan boşluklarda, Ömer Paşa Camisi'nin harimi örten kubbe göbeğinde ve harime giriş kapısının batısındaki pencerenin çini alınlığında sekiz kollu yıldız motiflerine rastlanmaktadır.

Murat Paşa Camisi'ndeki yıldız motifi, daire merkezli olup, yıldızların kolları dilimli bitkisel motiflerle oluşturulmuştur. Kubbe merkezi ile kubbe eteği arasında ise beyaz zemin üzerine sarı renkte tasarlanmış sekiz köşeli yıldız motifleri dikkat çekicidir.

Ömer Paşa Camisi'nin pencere alınlığındaki çini panoda görülen yıldız motifi, bir madalyon içine alınmıştır. Merkezde, kırık çizgilerden gelişen sekiz kollu yıldız motifi yer almaktadır. Bu motif, yine aynı sistemle gelişen sekiz köşeli bir yıldız motifi ile sınırlandırılmıştır. Caminin kubbe göbeğinde, 16 kollu yıldız motifini içine alan dilimli sekiz kollu yıldız motifi, mavi zemin üzerine beyaz konturla belirginleştirilmiştir.

Müsellim Camii'nin kubbe merkezi, yatay çizgiler atılarak oluşturulmuş sekiz kollu yıldız motifi ile süslenmiştir. Çizgiler, yıldız merkezinde altıgen formu oluşturmuştur.

2.3.4.2.3 Oniki Kollu Yıldızlar:

Ömer Paşa Camisi'nin harimini örten kubbe merkezi ile eteği arasında kalan bölümde sıva üzerine kalem işi tekniğinde oniki kollu yıldız motifleri işlenmiştir. Yıldızlar ise daire formunun kenarlarına bitkisel motif işlenerek oluşturulmuştur.

2.3.4.2.4 Onaltı Kollu Yıldızlar:

Murat Paşa ve Ömer Paşa Cami'nin harimi örten kubbe merkezinde sıva üzerine kalem işi ile yapılmış onaltı kollu yıldız motifi yer almaktadır. Murat Paşa Camisi'nin kubbe göbeğinde yer alan madalyonun çevresini üç sıra onaltı kollu yıldız süslemektedir. En dıştaki yıldızların uçları palmet motifleriyle hareketlendirilmiştir. Ömer Paşa Camii kubbe göbeği, merkezden dışa doğru gelişen ve iç içe geçmiş dört adet onaltı kollu yıldız motifi ile süslenmiştir. Merkezdeki iki yıldız, çember yaylarından gelişen düzenlemeyle, dıştaki diğer iki yıldız motifi ise beyaz konturlarla belirginleştirilmiş dilimli bitkisel motiflerden oluşmaktadır.

2.3.5 Ahşap Süsleme:

Katalogda yer alan cami ve mescitlerden sadece Süleymaniye Camisi'nde ahşap süslemeye yer verilmiştir. Süslemeler, harime giriş kapı kanatlarında, minber ve güney duvarın pencere kanatlarında karşımıza çıkmaktadır.

2.3.5.1 Bitkisel Süsleme:

2.3.5.1.1 Palmet ve Rumi:

Süleymaniye Camisi'nin güney duvarı alt kademesindeki pencere kanatları, üç kademeli pano şeklinde düzenlenmiştir. Üst kademedeki panolar yazı ile doldurulmuşken alttaki panoların içi boş bırakılmıştır. Ortadaki pano dikine dikdörtgen formunda olup, içi uçları palmet şeklinde nihayetlenen ve oyma tekniğinde işlenmiş dilimli şemselerle süslenmiştir. Şemsenin içi ise oyma tekniğinde işlenmiş kıvrık dallardan çıkan tek dilimli rumi ve üç yapraklı palmet motifleriyle süslenmiştir. Minber tepeliği, beş dilimli ahşap bir palmet motifi ile taçlandırılmış olup, palmetin içi, derin oyma tekniğinde işlenmiş, ortada ana motif olarak üç yapraklı palmet ve iki dilimli rumilerle süslenmiştir. Camii minberinin köşk korkuluklarında, merkezden altı kollu yıldız ve altı köşeli yıldız geçmelerden oluşan geometrik bir düzenleme ajur tekniğinde uygulanmıştır. Cami minberinin köşk korkulukları, ahşap oyma tekniğinde merkezden altı kollu yıldız ve altı köşeli yıldız geçmelerden oluşan geometrik bir düzenlemeyle süslenmiştir.

2.3.5.2 Yazı:

Süleymaniye Camisi'nin harime giriş kapı kanatlarının üst kısımlarında, kare formulu kartuş içine alınmış ve ma'kılî hattıyla yazılmış Fatıha Suresi yer almaktadır. Minber alınlığında, yatık dikdörtgen pano içerisine alınmış sülüs hatla "*La İlahe illallah, nuru*

arşillah” yazmaktadır. Güney duvardaki pencere kanatları üç kademeli pano şeklinde tasarlanmıştır. Üst kademedeki kare formlu panolarda, çarkifelek motif merkezli ma‘kûlî hatla “Allah” ve “Muhammed” yazılıdır.

2.3.6 Alçı Süsleme:

Antalya’daki Osmanlı Dönemi tek kubbeli cami ve mescitler içinde sadece Nasreddin, Müsellim ve Süleymaniye camilerinde alçı malzeme kullanılmıştır.

Nasreddin ve Müsellim camilerinin mihrap kavsarasındaki mukarnas dolgular, alçı kalıplama tekniğinde yapılmıştır. Müsellim Camisi’nin kavsara tepesinde yer alan palmet motifi, sarkıt şeklinde olup aynı teknik uygulanmıştır. Süleymaniye Camii minberinin süpürgelik ve aynalık bölümleri bilinmeyen bir nedenden dolayı günümüze gelememiştir. Eksik olan bu bölümler, yakın tarihte alçı malzemeyle yeniden inşa edilmiş olup süsleme açısından yalın tutulmuştur.

2.4 YAPI ELEMANLARI:

2.4.1 Duvarlar:

Katalogda yer alan cami ve mescitlerin duvar kalınlıkları, 0.82 m. ile 1.80 m. arasında değişmektedir. Duvarlarda kullanılan malzemelerle ilgili olarak malzeme bölümünde ayrıntılı bilgi verilmiştir.

2.4.2 Üst Örtü Elemanları:

Bu çalışmada ele alınan cami ve mescit harimlerinin merkezi kısımlarının tamamı kubbeye örtülmüştür. Kubbeye geçişlerde pendantif, tromp ve Türk üçgeni kullanılmıştır. Tekeli Mehmet Paşa Camisi’nin harimi üzerini örten kubbesi, ikisi duvara gömülü, dördü bağımsız toplam altı adet kare kesitli yığma ayaklar tarafından, Hacı Hasan Ağa Mescidi’nin harim kubbesi ise, yuvarlak formu dört sütun tarafından taşınmaktadır. Yukarıdaki örnek dışında kalan camilerin tamamının harimleri, kasnaklara oturan kubbeye örtülüdür. Süleymaniye, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin camileri ile Hasköy Mescidi’nin son cemaat yerleri kubbelerle, Müsellim Camisi ve Yeşil Karaman Mescidi’nin son cemaat mahalleri ise ahşap sundurmalarla örtülmüştür.

2.4.3 Kubbeler:

Cami ve mescitlerin kubbe çapları, yapıların ölçülerine göre farklılıklar göstermektedir. Cami olarak nitelendirdiğimiz Süleymaniye, Bali Bey, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin ve Müsellim camilerinin kubbe çapları 9.00 m. ile 14.00 m. arasında değişmektedir. Bunlar arasında en küçük çapa sahip olan cami, 9.12 m. ile Nasreddin, en büyük çaplı ise 13.65 m. ile Murat Paşa Camii kubbesidir. Takkacı Mustafa, Yeşil Karaman ve Alacami mescitlerinin kubbe çapları 6.00-7.00 m. arasında değişmektedir. Ağalar Önü, Hasköy ve Kızıllı mescitlerinin harimi örten kubbelerin çapları ise 7.00 m. ile 8.00 m. arasındadır. Antalya'daki tek kubbeli cami ve mescitler içerisinde ünik bir örnek olan Hacı Hasan Ağa ve İskele mescitlerinin kubbe çapları kendi içinde ayrı değerlendirilmektedir. Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin merkezi kubbesi 2.84 m. çapındadır. Yine plan itibarıyla katalogdaki camilerden ayrı tutulan İskele Mescidi'nin harimi örten kubbesi ise 4.93 m. çapındadır.

İncelenen cami ve mescitlerin kubbe kasnakları, kademeli olarak düzenlenmiş olup ongen, sekizden, altıgen ve yuvarlak formlara sahiptir. Sadece İskele Mescidi'nin kubbesi beden duvarı üzerine yükselmektedir. Süleymaniye, Bali Bey, Murat Paşa, Nasreddin camileri ile Ağalar Önü, Hasköy, Takkacı Mustafa, Yeşil Karaman, Kızıllı ve Alacami mescitlerinin kubbe kasnakları, tek kademeli ve sekizgen formludur. Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Müsellim camilerinin kasnakları, iki kademeli olarak düzenlenmiştir. Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin alt kademedeki kasnağı altıgen, üst kademedeki kasnak yuvarlak formludur. Ömer Paşa Camisi'nin alt kademedeki kasnağı kare, üst kademedeki kasnak ise yuvarlak formludur. Müsellim Camisi'nin alt kademedeki kubbe kasnağı sekizgen, üst kademedeki ise ongen planlıdır. Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin harimi örten kubbesi tek kademeli, yuvarlak planlı kasnağa oturmaktadır. Kürüş Mescidi'nin harimi örten kubbesi, üç kademeli olarak düzenlenmiş kasnağa oturmaktadır. En alttaki kasnak sekizden, diğer iki kasnak ise yuvarlak planlıdır.

2.4.4 Tonozlar:

Katalogda yer alan cami ve mescitlerden sadece Serik'teki Hacı Hasan Ağa Mescidi'nde tonoz kullanılmıştır. Harimin merkezi kubbesi dışındaki, dört ana eksen ile köşelerde kalan alanların üzeri sivri beşik tonozlarla örtülüdür.

2.4.5 Geçiş Elemanları:

Antalya'daki Osmanlı dönemi cami ve mescitlerinin kubbelerine geçişlerde pandantif, tromp ve Türk üçgeni uygulanmıştır. Süleymaniye, Bali Bey ve Tekeli Mehmet Paşa camileri ile Hasköy, Hacı Hasan Ağa ve İskele mescitlerinde pandantif; Takkacı Mustafa Mescidi'nde Türk üçgeni; diğer dokuz adet yapıda ise trompların kullanıldığı tespit edilmiştir.

2.4.6 Taşıyıcı Ayak ve Sütunlar:

Katalogda incelenen eserlerde üst örtüyü taşımak için ayak, sütun ve ahşap direklerin kullanıldığı görülmektedir.

İncelenen yapılar içerisinde sadece Süleymaniye Camisi'nin son cemaat yerinin üst örtüsü, kare kesitli yığma ayaklar tarafından taşınmaktadır.

Murat Paşa Camisi'nin son cemaat yeri, kadınlar mahfili ve şadırvanında, Ömer Paşa Camisi'nin son cemaat yeri, harim üst kat ve şadırvanında, Nasreddin Camisi ile Hasköy Mescidi'nin son cemaat yerinde, Hacı Hasan Ağa Camisi'nin hariminin merkezi kubbesinde ana taşıyıcı olarak yuvarlak formu sütunlar kullanılmıştır.

Süleymaniye Camisi'nin müezzin mahfilinde, Bali Bey ve Nasreddin camileri ile Hasköy Mescidi'nin kadınlar mahfilinde, Tekeli Mehmed Paşa Camisi'nin kadınlar mahfili ve müezzin mahfilinde, Müsellim Camisi'nin son cemaat yeri ve kadınlar mahfilinde, ahşap direklerin kullanıldığı görülmektedir.

2.4.7 Son Cemaat Yeri:

Katalogda yer alan Süleymaniye, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa ve Nasreddin camileri ile Hasköy Mescidi'nin üç bölümlü son cemaat mahallileri kubbeye; Ömer Paşa Camisi'nin beş bölümlü son cemaat yeri, doğu ve batı kanatlarında ikişer kubbe, merkezde çapraz tonozla, Müsellim Camisi ve Yeşil Karaman Mescidi'nin son cemaat yerleri ise ahşap sundurmalarla örtülmüştür.

2.4.8 Minareler:

Katalogdaki cami ve mescitler içerisinde 13 anıtın minaresi mevcuttur. Kızıllı, Kürüş ve Alacami mescitlerinin minareleri orijinal değildir. Diğer cami ve mescitlerin minareleri ise kısmen orijinal olarak günümüze gelebilmiştir.

Bali Bey, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin minareleri, bütünüyle kesme taştan inşa edilmiştir. Müsellim Camisi ile Hasköy ve Takkacı

Mustafa mescitlerinin sadece minare kaidelerinde kesme taş kullanılmıştır. Müsellim Camisi ve Takkacı Mustafa Mescidi'nin minare gövdeleri sıvalı olduğundan malzeme tespit edilememiştir. Tuğla malzeme; Süleymaniye Camisi'nin ise almaşık teknikte örölmüş kaidesinde ve gövdesinin tamamında, Hasköy Mescidi'nin ise minare gövdesinde görölmektedir. Diğerlerinden farklı olarak İskele Mescidi'nin minaresi bütünüyle ahşap malzemedен inşa edilmiştir. İskele Mescidi'nin ahşap minaresi, Sivas-Divriği'deki Güllübağ Camisi'nin (XIX. yüzyılın ikinci yarısı) minaresiyle¹⁷⁹ benzer özelliktedir.

Bali Bey, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin, Müsellim camileri ile Takkacı Mustafa Mescidi'nin minareleri harim duvarına bitişik inşa edilmiştir. Murat Paşa Camisi ve İskele Mescidi'nin minareleri harim duvarı üzerine yükselmektedir. Hasköy Mescidi'nin minaresi ise harimden bağımsız konumlandırılmıştır.

Süleymaniye, Murat Paşa ve Müsellim camilerinin minare kaideleri kare; Ömer Paşa Camisi'nin beşgen; Bali Bey ve Tekeli Mehmet Paşa camilerinin altıgen; Nasreddin Camisi, Takkacı Mustafa ve Hasköy mescitlerinin ise sekizgen planlıdır.

Minare gövdeleri, Süleymaniye ve Ömer Paşa camilerinde poligonal, diğer camilerde ise silindirik formdadır.

Katalogdaki tüm cami ve mescitlerin minareleri, -iki şerefeli Murat Paşa Camisi hariç- tek şerefeli olarak düzenlenmiştir. Şerefe geçişlerinde; Süleymaniye Camisi'nde sekiz, Hasköy Mescidi'nde beş, Bali Bey, Tekeli Mehmet Paşa ve Müsellim camilerinde dört ve Takkacı Mustafa Mescidi'nde üç sıra kirpi saçak kullanılmıştır. Murat Paşa Camisi'nde, aşağıdan yukarıya doğru genişleyen dört sıra düze silmeyle; Ömer Paşa Camisi'nde ise üç sıra mukarnas dizisiyle; Nasreddin Camisi'de, dört sıra badem diziyle; İskele Mescidi'nde ise üç sıra düz profilli silmeyle şerefeye geçilmektedir. Ömer Paşa ve Müsellim Camisi'nin şerefe korkuluklarında süslemelere rastlanmaktadır. Diğer camilerin şerefe korkulukları yalın tutulmuştur. Minarelerin tamamı, silindirik petek, konik külah ve alemle sonlanmaktadır.

¹⁷⁹ Mustafa Denктаş, **Divriği'deki Osmanlı Camii ve Çeşmeleri**, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2010, s.68-71.

2.4.9 Mihraplar:

Araştırmamıza dâhil olan 16 adet cami mihrabının dokuz tanesi orijinal, geri kalanlar ise yakın tarihte yapıldığını düşünmekteyiz. Mihrapların tamamı, harimin güney cephesinin ortasına konumlandırılmıştır. Ele aldığımız orijinal olan mihraplardan Müsellim Camii mihrabının sadece kavsara bölümü, Bali Bey Camii'nin ise sadece taç kısmı orijinaldir.

Tekeli Mehmet Paşa ve Murat Paşa camilerinin mihrapları mermerden, diğerleri ise taş malzemeden yapılmıştır. Müsellim Cami sadece kavsarası taş, kavsara dışında kalan kısımların sonradan çini panolarla kaplandığı düşünülmektedir. Bali Bey Camii mihrabının sadece taç kısmı alçı malzemeden yapılmıştır.

Ele alınan Süleymaniye, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin camileri ile Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin mihraplarını, genişliği 0.3 m. ile 0.18 m. arasında değişen farklı sayılarda silmeler çerçevelemektedir. Tekeli Mehmet Paşa Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinde düz, kaval ve iç bükey formu silmeler yer alırken, Süleymaniye Camii'nde düz ve iç bükey, Hacı Hasan Mescidi mihrabında ise sadece düz formu silme yer almaktadır. Bu camilerden farklı olarak İskele Mescidi mihrabı, kaide ve başlığa sahip olan plasterle sınırlandırılmıştır.

Süleymaniye Tekeli Mehmet Paşa ve Ömer Paşa camilerinin farklı yüksekliğe sahip olan mihrap nişlerinin alt bölümleri poligonal, Nasreddin Camisi, İskele ve Hacı Hasan Ağa mescitlerinin ise mihrap nişlerinin alt kısımları dairesel formda planlanmıştır.

Hacı Hasan Ağa ve İskele Mescitlerinin mihrap kavsaraları, nişin alt kısmının devamı niteliğinde tasarlanmış olup yuvarlak kemerle sonlandırılmıştır. Süleymaniye, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin mihrap kavsaraları beş sıra, Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin mihrap kavsarası ise altı sıra mukarnasla doldurulmuştur. Bu mukarnasları oluşturan dişler badem, üçgen yırtmaç ve kanat formlarında tasarlanmıştır.

Süleymaniye Camii ve Tekeli Mehmet Paşa mihraplarının kemer köşelikleri tek parça, Ömer Paşa Camii mihrap köşeliği ise iki parça olarak düzenlenmiştir. Köşeliklerin tamamı kavsara ağzına göre şekillendirilmiştir. Mihrap köşeliğinin üst köşelerine, sembolik bir köşelik daha eklenmiştir. Süleymaniye Camii'nin mihrap köşeliği ise kabalara, Tekeli Mehmet Paşa ve Ömer Paşa Camii mihrap köşelikleri gülçelerle süslenmiştir. Tekeli Mehmet Paşa Camii'nin mihrap köşeliğinde yer alan gülçeler, kavsara ağzına göre şekillenmiş kartuşlar içinde yer almaktadır. Ömer Paşa Camii mihrap köşeliğinde, kavsarayı çerçeveleyen, yüzeyden 0.2 m. taşırılmış, kademeli olarak yükselen bir silme yer almaktadır.

Ömer Paşa Camii mihrabı dışındaki mihraplar, süsleme açısından yalın tutulmuştur. Ömer Paşa camisinin mihrabında kalemişi tekniğiyle yapılmış bitkisel süslemeye yer verilmiştir. Mihrabı çerçeveleyen dördüncü bordür, yeşil zemin üzerine sarı ve kırmızı renklerle oluşturulan şemse dizisi ve bu şemselerin iç kısımlarında bulunan hatalarla bezenmiştir. Yedinci bordür, kırmızı zemin üzerine siyah ve sarı renkle uygulanmış, kıvrım dallarla birbirlerine bağlanan natüralist çiçek ve yapraklarla doldurulmuştur. Kemer köşelikleri ise yeşil zemin üzerine, sarı renkte kıvrık dallı rumilerle bezenmiştir.

Bali Bey Camisi ve İskele Mescidi'nin mihraplarında tepelik yer alırken, diğer cami mihraplarında tepelik bulunmamaktadır. Bali Bey Camisi'nin mihrap tepeliği, alçı malzeme üzerine barok etkisini yansıtan bir taçla sonlanmaktadır. Tacın merkezinde, kitabe yer almaktadır. İskele Mescidi'nin mihrabı, atkı taşı üzerine oturtulmuş üçgen alınlığa sahiptir. Üçgen alınlık, kademeli olarak yükselen üç sıra kaval silmeyle hareketlendirilmiştir. Alınlıkla atkı taşı arasında kitabe yer almaktadır.

2.4.10 Minberler:

Katalogda yer alan cami ve mescitlerin tamamında minber bulunmaktadır. Ancak, Ağalar Önü, Hasköy, Takkacı Mustafa, Hacı Hasan Ağa, İskele, Yeşil Karaman, Kızıllı, Kürüş ve Alacami mescitlerindeki minberler, orijinal olmayıp yakın tarihlerde yapılmışlardır. Süleymaniye, Bali Bey ve Müsellim camilerinin minberlerinde ahşap; Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin minberinde ise taş malzeme kullanılmıştır.

Ahşap minberlerin genel özelliklerine baktığımızda; Süleymaniye Camii minberi, korkuluk kısmından aşağısı son tamirde alçı ile kaplanmıştır¹⁸⁰. Süpürgelik bölümü olmayan minberin kapısı düz lentolu olup, alınlıkta kitabelik bulunmaktadır. Tepelik bölümü oyma tekniğinde işlenmiş dilimli palmet motifiyle sonlanmaktadır. Minber korkuluğu, kare profilli ahşap çitalarla oluşturulmuştur. Köşk kısmı ise kare kesitli olup, konik bir külahla örtülmüştür. Bali Bey ve Müsellim Camii minber süpürgelikleri, üçer nişle hareketlendirilmiştir. Bali Bey Camisi'nde aynalıklar sade bırakılmışken, kapıda kalemişi süslemeler gözlemlenmektedir. Müsellim Camii'nde ise bu uygulama tam tersi yöndedir. Her iki caminin minber kapısı dilimli kaş kemerli olup, Bali Bey'de kapı alınlığında kitabe yer almaktadır. Camilerin minber korkulukları, maşrabiye tekniğinde yapılmıştır. Minberlerin köşk bölümü kare kesitli olup Bali Bey Camii'nde soğan kubbe, Müsellim de ise konik külahla örtülmüştür.

¹⁸⁰ Boran, A.g.m., s.89.

Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa ve Ömer Paşa camilerinin minberleri tamamıyla mermerden yapılmıştır. Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa camilerinin minber süpürgelikleri dilimli kaş kemer formunda, Nasreddin Camii'nde sivri kemerli nişlerle hareketlendirilmiştir. Murat Paşa Camisi'nin minber süpürgeliği ise üç adet kare panoyla süslenmiştir. Murat Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin minber aynalıkları sadedir. Tekeli Mehmet Paşa Camii'nde ise aynalıklarında gülbezek merkezli 12 kollu yıldız motifi yer almaktadır. Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin minber kapısı sivri kemerli, Murat Paşa Camii'nin ise yuvarlak kemerlidir. Tekeli Mehmet Paşa ve Ömer Paşa Camii'nin minber alınlığı kitabeli olup, her dört cami minberlerinin de taç kısımları süslemelidir. Tekeli Mehmet Paşa ve Murat Paşa camilerinin minber korkulukları sadedir. Ömer Paşa minber korkuluğu simetrik olarak yerleştirilmiş gülçelerle, Nasreddin Camisi'nin korkuluğu ise iki sıra kaval silmenin oluşturduğu yatay dikdörtgen panoyla hareketlendirilmiştir. Her dört caminin minber köşkü, kare kesitli olup konik külahla örtülüdür.

2.4.11 Vaaz Kürsüleri:

Katalogda yer alan camilerden sadece Süleymaniye Camii'nin vaaz kürsüsü orijinaldir. Harimin güneydoğu köşesinde duvardan bağımsız, ahşap malzemeye yapılan vaaz kürsüsü dört ayak üzerinde, yerden 0.25 m. yüksekliğinde düzenlenmiştir. Kürsünün batıya bakan yüzünün korkuluk silmesinde, iki satırlık bir yapım kitabesi yer almaktadır.

2.4.12 Mahfiller:

Süleymaniye, Bali Bey, Tekeli Mehmet Paşa, Nasreddin, Müsellim camileri ile Hasköy Mescidi'nin mahfillerinin bütününde, Murat Paşa ve Ömer Paşa Camisi'nin ise mahfil korkuluklarında ahşap malzeme kullanılmıştır. Mahfillerin tamamı, hariminin kuzey duvarı boyunca uzanmakta olup bütün mahfillere ahşap merdivenlerle çıkılmaktadır. Murat Paşa ve Ömer Paşa camilerinin mahfillerini mermer sütunlar, diğer mahfiller ise ahşap direkler tarafından taşınmaktadır.

2.5 CEPHE ELEMANLARI:

2.5.1 Kapılar:

Antalya Osmanlı dönemi kubbeli camilerinden sadece Süleymaniye, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin harimlerine giriş, özel olarak tasarlanan kapılardan sağlanmıştır. Diğer camilerin harimlerine düz lentolu ve yuvarlak kemerli çift ya da tek kanatlı oldukça sade kapılardan geçilerek girilmektedir.

Süleymaniye Camisi'nin harimine giriş, kuzey cephenin ortasına açılan basık kemerli kapıdan sağlanmaktadır. Bu kapı, duvardan öne doğru taşıntı yapan ayaklara atılmış bir yuvarlak kemerin örttüğü derin bir niş olarak tasarlanmıştır. Basık kemerli kapı açıklığının üzerinde caminin inşa kitabesi yer almaktadır. Kapıyı çevreleyen yoğun tuğla örgüleri dikkat çekicidir. Kapının lento ve basık kemerlerinde mermer kullanılmıştır. Çift kanatlı ahşap kapının üst seviyelerinde kare bir pano içinde, Fatih Sûresi ma'kûl hattıyla yazılmıştır. Kapının alt seviyeleri ise, dikdörtgen ve kare formlu sade panolarla hareketlendirilmiştir.

Murat Paşa Camisi'nin kuzey duvarı ortasına yerleştirilen harime giriş kapısı, tamamıyla mermerden yapılmıştır. Duvara hafif şekilde gömülü olan kapı, süsleme açısından sadedir. Kapıyı, üç yönde çerçeve içerisine alan iki sıra kaval silme zeminde volüt yaparak sonlandırılmıştır. Kapı kemeri, zıvanalı taşlarla örülmüş basık kemere sahiptir. Kemerin üst bölümündeki yatay dikdörtgen pano içerisine inşa kitabesi yerleştirilmiştir.

Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kuzey, doğu ve batı cephelerinin ortalarında yer alan kapıların tamamı taştan yapılmış olup basık kemerlidir. Kemerin hemen üstünde bulunan kare formlu, sivri kemerli kitabelik boş bırakılmıştır. Kapının üzeri kurşun kaplı, ahşap bir sundurmayla örtülmüştür.

Ömer Paşa Camisi'nin harimine giriş, kuzey cephenin ortasına açılan kapıdan sağlanmaktadır. Tamamıyla taştan yapılmış olan kapıyı dört sıra silme çevrelemektedir. Bu silmelerden en dıştaki, kaval; ikincisi oval; üçüncü ve dördüncü sıradakiler ise ince kaval silme formundadır. Kapı sövelerinin iç yüzleri, dikdörtgen bir pano içerisine alınmış süslemelerle hareketlendirilmiştir. Kapı üzerindeki bezemelere, süsleme başlığı altında ayrıntılı olarak değinilmiştir.

Nasreddin Camisi'nin harimine, kuzey duvarın ortasına açılan kapıdan girilmektedir. Kapı, iki sıra silmeyle çerçeve içine alınmıştır. Dıştaki silme kaval, içteki silme ise iç

bükey formdadır. Silmeler, kapı kemerinin dış konturlarını oluşturarak kemeri belirgin hale getirmiştir. Kemerin hemen üzerinde, beş satırlık inşa kitabesi yer almaktadır.

2.5.2 Pencereleer:

Cami ve mescitlerin harimleri, beden duvarı ve kasnaklar üzerine açılan pencerelerle aydınlatılmaktadır.

Süleymaniye, Bali Bey, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin ve Müsellim camilerinin harimleri, kademeli olarak yerleştirilmiş pencerelerle aydınlatılmıştır. Alt kademedeki pencereler, dikdörtgen formlu olup sivri kemer ve çökertme alınlıklıdır. (Bali Bey Camisi'nin pencereleri yuvarlak kemerlidir.) Üst kademedeki pencereler ise yine dikdörtgen formlu olup sivri kemerli ve alçı filgözü şebekelidir. Tekeli Mehmet Paşa ve Ömer Paşa camilerinin kasnağını çevreleyen pencereler de dikdörtgen formlu, sivri kemerli ve alçı filgözü şebekelidir.

Takkacı Mustafa Mescidi'nin alt pencereleri basık sivri kemerli, üst pencereleri ise yuvarlak kemerlidir.

Yukarıda saydığımızın örnekler dışındaki camilerin pencereleri tek kademeli olarak tasarlanmıştır. İskele, Kızıllı, Alacami ve Yeşil Karaman mescitlerinin pencereleri yuvarlak kemerli, Hacı Hasan Ağa ve Kürüş Köyü mescitlerin pencereleri ise düz lentoludur. Kalan diğer cami ve mescitlerin pencerelerinin tamamı, sade ve dikdörtgen formludur.

2.6 Kitabeler:

İncelenen cami ve mescitler üzerinde yedi adet inşa kitabesi bulunmakta olup, hiçbir eser üzerinde onarım kitabesi tespit edilememiştir. Kitabelerin tamamı harim ana giriş kapılarının alınlığına konumlandırılmıştır. Murat Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin, Müsellim camileri ile İskele Mescidi'nin kitabeleri mermer; Ağalar Önü, Yeşil Karaman ve Hacı Hasan Ağa mescitlerinin kitabeleri ise taş malzeme üzerine yazılmıştır.

Murat Paşa, Nasreddin ve Müsellim camileri ile Hacı Hasan Ağa ve Ağalar Önü mescitlerinin kitabeleri sülüs; İskele Mescidi'nde talik; Ömer Paşa Camisi'nin kitabesi ise istifli nesih hatla yazılmıştır.

Kitabelerin tamamında camilerin inşa tarihleri rakamla verilmiştir. Sadece Ömer Paşa Camisi'nde ilave olarak kitabenin son satırında ebced hesabıyla tarih düşürülmüştür.

İncelenen kitabelerin hiçbirinde mimar ve sanatçı adı geçmemektedir. Sadece Ömer Paşa Camisi'inin kuzey cephesinde yer alan pencere alınlığındaki çini panoda, çinileri

yapan ustanın adı geçmektedir. İncelenen cami ve mescitlerden sadece Murat Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin ve Müsellim camileri ile Ağalar Önü, Hacı Hasan Ağa ve İskele mescitlerinin kitabelerinde bani isimleri yazmaktadır.

İnşa kitabesi olmayan Süleymaniye, Bali Bey ve Tekeli Mehmet Paşa camileri ile Takkacı Mustafa, Hasköy ve Kızıllı mescitleri taşıdıkları plan, cephe düzenlemeleri, mimari ve süsleme özellikleri dikkate alınarak tarihlendirilmeye çalışılmıştır. Ancak, Kürüş ve Alacami mescitleri sahip oldukları plan, cephe düzenlemeleri ve süsleme programları bakımından hiçbir ipucu vermemelerinden dolayı tarihlendirilememiştir.

SONUÇ

Antalya, 1390 tarihinde Osmanlı Devleti'nin eline geçmiştir. Bu çalışma, Osmanlı Dönemi'nde Antalya'da inşa edilen 16 adet tek kubbeli cami ve mescitleri kapsamaktadır.

İncelenen cami ve mescitlerde iki farklı plan tipinin uygulandığı görülmektedir. Tekeli Mehmet Paşa Camisi ve Hacı Hasan Ağa Mescidi merkezi planlı, diğer cami ve mescitlerin ise tek kubbeli plan tipinde inşa edildikleri tespit edilmektedir. Mescitlerin tamamının, inşa kalitesinin düşük ve ölçülerinin mütevazî oluşları dikkate alındığında; bu anıtların hepsinin mahalle sakinleri tarafından sınırlı bütçe ile inşa edilmelerinden dolayı, daha çok fonksiyonlarının ön planda tutulduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle de mescitlerin tamamı sade ve yalın yapılardır.

Konumuza dâhil edilen tek kubbeli cami ve mescitlerin inşaatlarında ana yapı malzemesi olarak kesme, kabayonu, moloz taş ve tuğla, yardımcı malzeme olarak da mermer, ahşap, çini, kurşun ve devşirme malzemelerin kullanıldığı görülmektedir. Hasköy, Takkacı Mustafa ve Kürüş mescitlerinin beden duvarlarının sıvalı olmasından dolayı, ana yapı malzemelerinin cinsi belirlenememiştir. Ele alınan mescitlerde ana inşa malzemesi olarak daha çok kaba yonu ve moloz taş kullanılmıştır.

Antalya'daki Osmanlı Dönemi cami ve mescitlerinde görülen süsleme öğeleri; bitkisel, geometrik, kalem işi, çini, mukarnaslar, yazı olarak ele alınabilir. Cami ve mescitlerde tespit edilen süsleme öğeleri taş, alçı, ahşap ve çini üzerine malzemeler üzerine uygulandığı görülmektedir. İncelenen örnekler içerisinde figürlü süslemelerle karşılaşmamıştır. Ağalar Önü, Takkacı Mustafa, Hacı Hasan Ağa, İskele, Kızıllı, Kürüş ve Alacami mescitlerinde süsleme programına rastlanmamaktadır. Diğer örneklerde ise ölçülü bir süsleme programı görülür.

Katalogda yer alan cami ve mescitlerde en çok kullanılan bitkisel süslemeler; rumi, palmet, lotus, kıvrık dal ve çiçek motifleridir. Katalogda incelenen cami ve mescitlerde çember yaylardan ve yıldız motiflerinden gelişen geometrik süslemelerle karşılaşmaktadır. İncelenen cami ve mescitlerdeki kalem işi süslemelerin, daha çok sıva ve ahşap malzeme üzerinde uygulandığı görülmektedir. Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Müsellim camilerinde yer alan çinilerin tamamı sıratlı tekniğinde yapılmıştır. Mescit olarak nitelendirdiğimiz anıtların tamamına yakını, süsleme programı açısından yalın tutulmuştur.

Antalya'daki Osmanlı dönemi tek kubbeli cami ve mescitlerin duvar kalınlıkları 0.82 m. ile 1.80 m. arasında değişmektedir.

Bu çalışmada ele alınan cami harimlerinin merkezi kısımlarının tamamı kubbeye örtülmüştür. Bu kubbelerin çapları 2.84 m. ile 13.65 m. arasında değişmektedir. İncelenen cami ve mescitlerden İskele Mescidi hariç, diğer eserlerin tamamında kubbeler, kasnaklar üzerine oturmaktadır. Kubbe kasnakları, kademeli olarak düzenlenmiş olup ongen, sekizden, altıgen ve yuvarlak formlara sahiptir. Katalogda yer alan camilerden sadece Hacı Hasan Ağa Camisi'nde harimin merkezi kubbesi dışındaki, dört ana eksen ile köşelerde kalan alanların üzeri sivri beşik tonozlarla örtülüdür. Kubbeye geçişlerde çoğunlukla pendantif ve tromp kullanılmıştır. Sadece Takkacı Mustafa Mescidi'nde kubbeye geçiş Türk üçgenleriyle sağlanmıştır. Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin harimi üzerini örten kubbesi ikisi bağımlı, dördü bağımsız toplam altı adet kare kesitli yığma ayaklar tarafından, Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin hariminin merkezi kubbesi ise, yuvarlak formulu dört sütun tarafından taşınmaktadır.

Katalogda incelenen eserlerde üst örtüyü taşımak için ayak, sütun ve ahşap direklerin kullanıldığı görülmektedir. Süleymaniye Camisi'nin son cemaat yerinin üst örtüsü ve Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin harimi örten kubbesi, kare kesitli yığma ayaklar tarafından taşınmaktadır. Murat Paşa Camisi'nin son cemaat yeri, kadınlar mahfili ve şadırvanında, Ömer Paşa Camisi'nin son cemaat yeri, harim üst kat ve şadırvanında, Nasreddin Camisi ve Hasköy Mescidi'nin son cemaat yerinde, Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin hariminin merkezi kubbesinde ise ana taşıyıcı olarak yuvarlak formulu sütunlar kullanılmıştır.

Süleymaniye Camisi'nin müezzin mahfilinde, Bali Bey ve Nasreddin camileri ile Hasköy Mescidi'nin kadınlar mahfilinde, Tekeli Mehmed Paşa Camisi'nin kadınlar mahfili ve müezzin mahfilinde, Müsellim Camisi'nin son cemaat yeri ve kadınlar mahfilinde ahşap direklerin kullanıldığı görülmektedir.

Katalogda yer alan Süleymaniye, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin ve Müsellim camileri ile Hasköy ve Yeşil Karaman mescitlerinde son cemaat yerleri bulunmaktadır. Diğer cami ve mescitlerin ölçülerinin küçük olmalarından dolayı son cemaat yerlerinin yapılmadığı düşünülmektedir. Nasreddin ve Müsellim camileri ile Hasköy ve Yeşil Karaman mescitlerinin son cemaat mahalleri orijinal değildir. İncelenen mescitlerin tamamında son cemaat mahalleri bulunmamış olmaları da Antalya'daki mescitlerin ortak özelliğidir.

Katalogdaki cami ve mescitlerden 13 tanesinde minare tespit edilmiştir. Süleymaniye, Bali Bey, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin ve Müsellim camileri

ile Takkacı Mustafa, Hasköy ve İskele mescitlerinin minareleri kısmen de olsa orijinaldir. Kızıllı, Kürüş ve Alacami Mescitlerinin minareleri ise orijinal değildir. Tespit edilen minarelerden sadece Murat Paşa Camii'nin minaresi iki şerefeli olarak, kalan diğer örneklerin tamamı ise tek şerefeli olarak düzenlenmiştir. Diğer örneklerden farklı olarak İskele Mescidi'nin minaresi tamamen ahşaptır. Süleymaniye, Bali Bey, Tekeli Mehmet Paşa ve Müsellim camileri ile Hasköy Mescisi'nin minare şerefelerinde kirpi saçak uygulamasının yapılmış olması dikkat çekicidir.

İncelenen cami ve mescitlerin mihraplarının dokuz adeti orijinaldir. Diğer cami ve mescitlerde bulunan mihraplar basit niş şeklinde tasarlanmışlardır. Murat Paşa ve Tekeli Mehmet Paşa camilerinin mihrapları mermerden, diğer mihraplar ise taş malzemeden yapılmıştır. Tespit edilen mescitlerin mihraplarının tamamı, süsleme programı bakımından oldukça yalın tutulmuştur.

Katalogda yer alan yedi adet caminin orijinal minberleri bulunmaktadır. Süleymaniye, Bali Bey ve Müsellim camilerinin minberlerinde ahşap; Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin minberinde ise taş malzeme kullanılmıştır.

Araştırmaya dâhil edilen camilerden sadece Süleymaniye Camii'nin ahşap vaaz kürsüsü orijinaldir.

Süleymaniye, Bali Bey, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Müsellim ve Nasreddin camileri ile Hasköy Mescidi'nin harimlerinin kuzeyinde kadınlar mahfilleri yer almaktadır. Murat Paşa, Nasreddin ve Müsellim camilerine ait kadınlar mahfillerinin orijinal olduğu düşünülmektedir.

Antalya'daki Osmanlı Dönemi kubbeli camilerinden sadece Süleymaniye, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa ve Nasreddin camilerinin harimlerine giriş, özel olarak tasarlanan kapılardan sağlanmış. Diğer cami ve mescitlerinin harimlerine düz lentolu ve yuvarlak kemerli çift ya da tek kanatlı oldukça sade kapılardan geçilerek girilmektedir. Sadece Süleymaniye Camii'nin kapı kanatları orijinal haliyle günümüze gelebilmiştir.

Cami ve mescitlerin harimleri, beden duvarı ve kasnaklar üzerine açılan pencerelerle aydınlatılmıştır. Süleymaniye, Bali Bey, Murat Paşa, Tekeli Mehmet Paşa, Ömer Paşa, Nasreddin ve Müsellim camilerinin cephelerinde yer alan pencereler, kademeli olarak düzenlenmiştir. Alt kademedeki pencereler, dikdörtgen formlu olup sivri kemer ve çökertme alınlıklıdır. (Bali Bey Camisi'nin pencereleri yuvarlak kemerlidir.) Üst kademedeki pencereler ise yine dikdörtgen formlu olup sivri kemerli ve alçı filgözü şebekelidir. Tekeli Mehmet Paşa ve Ömer Paşa camilerinin kasnağını çevreleyen pencereler de dikdörtgen formlu, sivri kemerli ve alçı filgözü şebekelidir. Yukarıda

belirtilen örnekler dışındaki camilerin pencereleri tek kademeli olup, bütün mescitlerin cephe düzenlemeleri ise birbirleri ile hemen hemen aynıdır.

KAYNAKÇA

Anonim, **Türkiye’de Vakıf Abideleri ve Eski Eserler I**, Vakıflar Genel Müdürlüğü Yayınları, 1983.

Antalya Kültür Envanteri, Merkez, Antalya 2003.

Armağan A. L., “XVI. Yüzyılda Antalya’da Dini-Sosyal Yapılar ve Şehrin Demografik Durumu Üzerine Bir Araştırma”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 23, Sayı 36, Ankara, 2004.s.7-34

Armağan A. L., “XVI. Yüzyılda Antalya”, Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt:24, Sayı: 38, Ankara, 2005. s.93-111.

Ayverdi E. H., **Osmanlı Mi’marisinin İlk Devri**, Cilt I, Damla Ofset, İstanbul, 1989.

Bağışkan T., **Kıbrıs’ta Osmanlı-Türk Eserleri**, Kuzey Kıbrıs Müze Dostları Yayınları, Kıbrıs, 2005, s. 321-324.

Barışta Ö., “Antalya Müsellim Camiini Bezeyen Çiniler ve Topkapı Sarayında Bulunan Benzerleri Üzerine” **Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı**, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayınları no:10, Konya, 1993, s.115-127.

Bayrakal S., **Edirne’deki Tek Kubbeli Camiler**, Ankara, 2001, 31-36.

Boran A., “Süleyman Han Camii” *İslam Ansiklopedisi*, Diyanet Vakfı Yayınları, Cilt 38, İstanbul 2010.

Boran A., **Anadolu’daki İç Kale Cami ve Mescidleri**, TTK Basımevi, Ankara 2001.

Çelik Okur Z., “Elmalı Ömer Paşa Cami ve Medresesi Değerlendirme ve Rölöve Analiz Raporu”, Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, 1725. karar, 2007.

Çimrin H., **Antalya Tarihi ve Turistik Rehberi**, 4. Baskı, Öteki Matbaası, Ankara, 1999.

Darkot B., “Elmalı” *İslam Ansiklopedisi*, İslam Alemi Tarih, Coğrafya, Etnografya ve Bibliografya Lugatı, I. cilt, Eskişehir, 2001, s. 459-462.

Denktaş M., “Karaman’daki Klasik Devir Osmanlı Camileri”, *Vakıflar Dergisi*, Sayı:25, Ankara, 1995, s.129.

Denktaş M., **Divriği’deki Osmanlı Camii ve Çeşmeleri**, Sivas İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Sivas, 2010.

Duymaz A. Ş., “Kentsel Gelişim ve Mimari Yapılar Üzerine Bir Çalışma Örneği: Elmalı Şehri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 18, Aralık 2008, s.210.

Ekez A., **Dünden Bugüne Elmalı**, Elmalı'yı Tanıtma ve Yardımlaşma Derneği, Birinci Basım, Eylül 2001.

Emecen F., “Antalya”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 3, İstanbul, 1991, s.232-233.

Ercenk G., “Hangi Murat Paşa”, *Adalya*, no: 1, Antalya, 1996.

Eroğlu S., İnci Sözen, “Antalya Müsellim Camisi’nde Bulunan Ahşap Üzerine Kale İş Bezemeler” *XIV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu 20-22 Ekim 2010*, Konya 2011.

Ertaş Z., “Perge Yakınlarındaki Ağalar Camii”, *Arkeoloji ve Sanat*, Sayı: 38/39, İstanbul, 1987.

Evliya Çelebi, **Seyahatnamesi**, Cilt 9, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul 1979.

Evliya Çelebi, **Seyahatnamesi**, IX Kitap, I. Cilt, YKY Yayınları, İstanbul, 2005.

Eyice S., “Ömer Paşa Külliyesi” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul, 2007.

Fikri Erten S., **Antalya Livası Tarihi (1338-1340)**, Antalya, 1948.

Fikri Erten S., **Antalya Tarihi**, Üçüncü Kısım, Antalya 1948.

Graf Von Lanckoronski, K., **Pamphylia ve Pisidia Kentleri**, Çev.: Selma Bulgurlu Gün, Suna-İnan Kırac Akdeniz Medeniyetleri Araştırma Enstitüsü, Vehbi Koç Vakfı Yayınları, I. Cilt, İstanbul, 2005.

Halaçoğlu A., **Teke (Antalya) Mütesellimi Hacı Mehmet Ağa ve Faaliyetleri**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.

İbn Batuta, **İbn Batuta Seyahatnamesinden Seçmeler**, (Haz. İsmet Parmaksızoglu, I. Basım, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.

Karaca B., **XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı**, Fakülte Kitabevi, Isparta, 2002.

Karaca B., “XV. ve XVI. Yüzyıllarda Teke Sancağı’nın Siyasi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik ve Askeri Durumu” *Antalya İl Yıllığı*, İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, Antalya, 2010.

Karpuz H., **Türk Kültür Varlıkları Envanteri Karaman 70**, Atatürk Kültür, dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, XXVII. Dizi-Sayı 13, Ankara 2009, s. 101.

Katoğlu, Murat, “13. yüzyıl Konya’ında Bir Cami Grubunun Plân Tipi ve “Son Cemaat Yeri” ”, *Türk Etnografya Dergisi*, Sayı:9, Ankara, 1967, s.82.

Kazıcı Z., “Ahi Baba” *İslam Ansiklopedisi*, Cilt I, İstanbul, 1988.

Konyalı İ. H., **Alanya**, Alanya Ticaret ve Sanayi Odası yayınları, Alanya 2011.

Köşklü Z., “Antalya/Elmalı Ömer Paşa Külliyesi”, *Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:4, Sayı: 2, Aralık, 2003.

Kuban D., **Osmanlı Mimarisi**, Yem Yayınları, İstanbul, 2007.

Kuban D., **Osmanlı Uygarlığı**, II. Cilt, III. Basım, TC. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Ankara, 2009.

Moğol H., “XIX. Asrın İlk Yarisında Antalya’da Vakıf Müessesesi” *Türk Dünya Araştırmaları*, Sayı: 083, İstanbul, 1993.

Moğol H., **19. Yüzyılın Başlarında Antalya**, I. Baskı, Mehter Yayınları, Ankara, 1991.

Öz T., **İstanbul Camileri**, I-II. Cilt, Türk Tarih Kurumu Basınevi, Ankara 1997.

Özdemir R., “Osmanlı Döneminde Antalya’nın Fiziki ve Demografik Yapısı (1800-1867)”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 7. Sayı, 1992.

Strabon, **Antik Anadolu Coğrafyası (Geographika. XII-XLV)**, Çev. Adnan Pekman, İstanbul, 1993.

Sümer M., “189 Yıl Önce Antalya’da Kurulan Bir Vakıf Kütüphanemiz; Mütessellim (Müsellim) Kütüphanesi”, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, C.35, S.35, 1986.

Süreyya M., **Sicilli-i Osmani, Osmanlı Ünlüleri**, Cilt II, Eski Yazıdan Yeni Yazıya Aktaran; S.A. Kahraman, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996.

Taşbaş E., *15 No’lu Antalya Şer’iyye Sicili Defterine Göre 1866-1867 Yılları Arasında Antalya Şehrinin İdari ve Sosyo-Ekonomik Durumu*, (Danışman: Haluk Kortel), Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya, 2007.

Texier C., **Küçük Asya Coğrafyası, Tarihi ve Arkeolojisi**, Cilt II, (Çev. Ali Suat vd.), Enformasyon ve Dökümanasyon Hizmetleri Yayınları, Ankara, 2002.

Tızlak F., “Tekelioğlu İsyanı”, *XIII. Türk Tarih Kongresi*, (4-8 Ekim 1999), C.III-I.Kısım, TTK Yayınları, Ankara, 2002.

Tuncel M., **Babaeski, Kırklareli ve Tekirdağ Camileri**, Ankara, 1974, 31-35.

Turfan K., **1955 Yılı Antalya Merkez, Eski Eser Fişleri**.

Uğuroğlu A., Semra Salgırlı ve diğerleri, **Alanya Kaleiçi’ndeki Tarihsel Dokunun Korunması ve Turizm Amaçlı Kullanılması**, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayın no: 1984/5, Alanya.

Ünal İ., “Antalya Bölgesindeki Çini Eserler” *Türk Etnografya Dergisi*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Sayı: XIV, Ankara, 1974.

VGM, **Osmanlı Arşivi, Şahsiyet Kaydı**, defter no:152, sayfa no:6, sıra no:26.

VGM., **Osmanlı Arşivi, Şahsiyet Kaydı**, defter No: 150, Sayfa No: 192, Sıra No: 4328.

VGM., **Osmanlı Arşivi, Şahsiyet Kaydı**, defter no:148, sayfa no:102, sıra no:801.

VGM., **Osmanlı Arşivi, Şahsiyet Kaydı**, sayfa no: 100, sıra no: 437.

Ramsay W. M., **Anadolunun Tarihi Coğrafyası**, Çev: Mihri Pektaş, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1960.

Yardım A., **Alanya Kitabeleri**, İstanbul Fetih Cemiyeti'nin 98. yayını, I. Baskı, İstanbul 2002.

Yenişehirlioğlu F., “Antalya Murad Paşa Camii Çinileri ve İznikli Mustafa”, *Kültür ve Sanat* 2, Türkiye İş Bankası Yayınları, Ankara 1989.

Yılmaz L., “Antalya-Tekeli Mehmet Paşa Camii ve Tarihlendirilmesi” *Adalya IV*, AKMED, 1999-2000

Yılmaz L., **Antalya, Bir Ortaçağ Türk Şehrinin Mimarlık Mirası ve Şehir Dokusunun Gelişimi (16. Yüzyılın Sonuna Kadar)**, TTK Basımevi, Ankara, 2002.

Yılmaz L., Kemal Tuzcu, **Antalya'da Türk Dönemi Kitabeleri**, Sato Yayınları, 2010.

http://wowturkey.com/t.php?p=tr169/Hakan_Aydin_antalya056_filtered.jpg&sid=3f522d0607f29a405604b330531bb618

FOTOĞRAF LİSTESİ

- Fotoğraf 1:** Süleymaniye Camisi genel görünüş
- Fotoğraf 2:** Süleymaniye Camisi'nin güneydoğu cepheden görünüşü
- Fotoğraf 3:** Süleymaniye Camisi'nin minaresi
- Fotoğraf 4:** Süleymaniye Camisi'nin minare kaidesinde yer alan kitabe
- Fotoğraf 5:** Süleymaniye Camisi'nin doğusunda yer alan sarnıç
- Fotoğraf 6:** Süleymaniye Camisi kuzey cephe
- Fotoğraf 7:** Süleymaniye Camisi'nin harime giriş kapısı
- Fotoğraf 8:** Süleymaniye Camisi'nin harime giriş kapısından detay
- Fotoğraf 9:** Süleymaniye Camisi'nin harim kubbesinden genel görünüş
- Fotoğraf 10:** Süleymaniye Camisi'nin kubbe kasnaklarına açılan pencereler
- Fotoğraf 11:** Süleymaniye Camisi'nin güney duvarın alt kademede ki pencere kanatları
- Fotoğraf 12:** Süleymaniye Camisi'nin mihrabı
- Fotoğraf 13:** Süleymaniye Camisi'nin minberi
- Fotoğraf 14:** Süleymaniye Cami'sinin vaaz kürsüsü
- Fotoğraf 15:** Süleymaniye Camisi'nin vaaz kürsüsünde yer alan kitabe
- Fotoğraf 16:** Süleymaniye Cami'sinin mahfili
- Fotoğraf 17:** Süleymaniye Camisi kuzey harim duvarının ortasındaki kapı üzerindeki kitabe
- Fotoğraf 18:** Bali Bey Camisi güneybatı cepheden görünüş
- Fotoğraf 19:** Bali Bey Cami minaresi
- Fotoğraf 20:** Bali Bey Cami minaresinden detay
- Fotoğraf 21:** Bali Bey Camisi'nin son cemaat yeri (VGM'den)
- Fotoğraf 22:** Bali Bey Camisi'nin kuzey Cephesi
- Fotoğraf 23:** Bali Bey Camisi'nin harim içi kalem işi süslemeleri
- Fotoğraf 24:** Bali Bey Camisi'nin kubbe göbeğinden detay
- Fotoğraf 25:** Bali Bey Camisi'nin mihrabı
- Fotoğraf 26:** Bali Bey Camisi'nin harim içi güney duvarı
- Fotoğraf 27:** Bali Bey Camisi'nin mihrabı
- Fotoğraf 28:** Bali Bey Cami'sinin mihrabından detay
- Fotoğraf 29:** Bali Bey Camisi'nin kadınlar mahfili
- Fotoğraf 30:** Murat Paşa Camisi'nden genel görünüş

Fotoğraf 31: Murat Paşa Camisi'nin doğu cephesi

Fotoğraf 32: Murat Paşa Camisi'nin doğu cephedeki pencere sövesinden detay

Fotoğraf 33: Murat Paşa Camisi'nin minaresi

Fotoğraf 34: Murat Paşa Camisi'nin şadırvanı

Fotoğraf 35: Murat Paşa Camisi'nin son cemaat yeri sütun başlığı

Fotoğraf 36: Murat Paşa Camisi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 37: Murat Paşa Camisi'nin son cemaat yeri kalem işleri

Fotoğraf 38: Murat Paşa Camisi'nin mihrabiyesi

Fotoğraf 39: Murat Paşa Camisi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 40: Murat Paşa Cami'nin inşa kitabesi

Fotoğraf 41: Murat Paşa Cami kubbesindeki kalem işleri

Fotoğraf 42: Murat Paşa Camisi'nin kasnak ve trompları

Fotoğraf 43: Murat Paşa Camisi'nin mihrap batısında yer alan pencere

Fotoğraf 44: Murat Paşa Camisi'nin mihrap batısında yer alan çini panodan detay

Fotoğraf 45: Murat Paşa Camisi doğu duvarının güney yönünde yer alan pencere

Fotoğraf 46: Murat Paşa Camisi doğu duvarının güney yönünde yer alan çini panodan detay

Fotoğraf 47: Murat Paşa Camisi batı duvarının kuzey yönündeki çini pano

Fotoğraf 48: Murat Paşa Cami mihrabı

Fotoğraf 49: Murat Paşa Cami mihrabından detay

Fotoğraf 50: Murat Paşa Cami minberi

Fotoğraf 51: Murat Paşa Cami minber kapısından detay

Fotoğraf 52: Murat Paşa Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 53: Murat Paşa Camisi kadınlar mahfilini taşıyan sütun ve sütun başlıklarından detay

Fotoğraf 54: Tekeli Mehmet Paşa Camisi genel görünüş

Fotoğraf 55: Tekeli Mehmet Paşa Cami şadırvanı

Fotoğraf 56: Tekeli Mehmet Paşa Cami minaresi

Fotoğraf 57: Tekeli Mehmet Paşa Cami minaresinden detay

Fotoğraf 58: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin doğu cephesi

Fotoğraf 59: Tekeli Mehmet Paşa Cami'sinin doğu cephedeki harime giriş kapısı

Fotoğraf 60: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin batı cephesi

Fotoğraf 61: Tekeli Mehmet Paşa Cami güney cephe

Fotoğraf 62: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin güneybatı köşesinden detay

Fotoğraf 63: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kuzey cepheden genel görünüşü

Fotoğraf 64: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin harime giriş kapısının doğusunda yer alan çini pano

Fotoğraf 65: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin harime giriş kapısının batısında yer alan çini pano

Fotoğraf 66: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kuzey cephedeki harime giriş kapısı

Fotoğraf 67: Tekeli Mehmet Paşa Camisi harim içi genel görünüş

Fotoğraf 68: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kubbe eteğinde yer alan kalem işleri

Fotoğraf 69: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin ana kubbeyi taşıyan ayaklardan detay

Fotoğraf 70: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 71: Tekeli Mehmet Paşa Cami mihrabının batısındaki çini panodan detay

Fotoğraf 72: Tekeli Mehmet Paşa Cami mihrabının doğusundaki çini panodan detay

Fotoğraf 73: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin güney cepheden genel görünüşü

Fotoğraf 74: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin minberi

Fotoğraf 75: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin minber kapısından detay

Fotoğraf 76: Tekeli Mehmet Paşa Camisi güney cephenin doğusundaki çini pano

Fotoğraf 77: Tekeli Mehmet Paşa Camisi güney cephenin batısındaki çini pano

Fotoğraf 78: Tekeli Mehmet Paşa Camisi batı cephenin kuzeyindeki çini pano

Fotoğraf 79: Tekeli Mehmet Paşa Camisi batı cephenin güneyindeki çini pano

Fotoğraf 80: Tekeli Mehmet Paşa Camisi doğu cephenin kuzeyindeki çini pano

Fotoğraf 81: Tekeli Mehmet Paşa Camisi kuzey cephenin batısındaki pano

Fotoğraf 82: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 83: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin müezzin mahfili

Fotoğraf 84: Ömer Paşa Camisi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 85: Ömer Paşa Camisi'nin güney cepheden genel görünüşü

Fotoğraf 86: Ömer Paşa Camisi'nin güneybatı cephesinde yer alan taş süslemeler

Fotoğraf 87: Ömer Paşa Camisi'nin güneybatı cephedeki taş süslemelerden detay

Fotoğraf 88: Ömer Paşa Camisi'nin güney batı cephedeki taş süslemelerden detay

Fotoğraf 89: Ömer Paşa Camisi'nin güneydoğusunda yer alan Ahi Baba Türbesi

Fotoğraf 90: Ömer Paşa Camisi'nin minaresi

Fotoğraf 91: Ömer Paşa Camisi'nin şadırvanı

Fotoğraf 92: Ömer Paşa Camisi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 93: Ömer Paşa Camisi'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan Kur'an odası

Fotoğraf 94: Ömer Paşa Camisi kuzey cephe

Fotoğraf 95: Ömer Paşa Camisi, giriş kapısının batısındaki birinci çini pano

Fotoğraf 96: Ömer Paşa Camisi, giriş kapısının batısındaki ikinci pano

Fotoğraf 97: Ömer Paşa Camisi, giriş kapısının doğusundaki birinci pano

Fotoğraf 98: Ömer Paşa Camisi, giriş kapısının doğusundaki ikinci pano

Fotoğraf 99: Ömer Paşa Camisi'nin mihrabiyesi

Fotoğraf 100: Ömer Paşa Camisi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 101: Ömer Paşa Camisi'nin harime giriş kapı sövesinden detay

Fotoğraf 102: Ömer Paşa Camisi'nin harime giriş kapısından detay

Fotoğraf 103: Ömer Paşa Camisi'nin harim kubbesi

Fotoğraf 104: Ömer Paşa Cami kubbesindeki kalem işi süslemelerin genel görünüşü

Fotoğraf 105: Ömer Paşa Camisi'nin güney cephesine genel bakış

Fotoğraf 106: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 1. çini pano

Fotoğraf 107: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 2. çini pano

Fotoğraf 108: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 3. çini pano

Fotoğraf 109: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 4. çini pano

Fotoğraf 110: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 5. çini pano

Fotoğraf 111: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 6. çini pano

Fotoğraf 112: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 7. çini pano

Fotoğraf 113: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 8. çini pano

Fotoğraf 114: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 9. çini pano

Fotoğraf 115: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 10. çini pano

Fotoğraf 116: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 11. çini pano

Fotoğraf 117: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 12. çini pano

Fotoğraf 118: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 13. çini pano

Fotoğraf 119: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 14. çini pano

Fotoğraf 120: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 15. çini pano

Fotoğraf 121: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 16. çini pano

Fotoğraf 122: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 17. çini pano

Fotoğraf 123: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 18. çini pano

Fotoğraf 124: Ömer Paşa Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 125: Ömer Paşa Cami mihrabından detay

Fotoğraf 126: Ömer Paşa Camisi'nin minberi

Fotoğraf 127: Ömer Paşa Camisi'nin minberinden detay

Fotoğraf 128: Ömer Paşa Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 129: Nasreddin Camisi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 130: Nasreddin Camisi'nin batı cephesi

Fotoğraf 131: Nasreddin Camisi'nin güney cephesi

Fotoğraf 132: Nadreddin Camisi'nin minaresi

Fotoğraf 133: Nasreddin Camisi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 134: Nasreddin Camisi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 135: Nasreddin Camisi'nin mihrabiyesi

Fotoğraf 136: Nasreddin Camisi'nin harim kubbesinden genel görünüş

Fotoğraf 137: Nasreddin Camisi'nin harim içi güney cephesi

Fotoğraf 138: Nasreddin Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 139: Nasreddin Camisi'nin minberi

Fotoğraf 140: Nasreddin Camisi'nin minber kapısı

Fotoğraf 141: Nasreddin Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 142: Nasreddin Camisi'nin kadınlar mahfilinden detay

Fotoğraf 143: Müsellim Camisi'nin kuzeydoğu cepheden görünüşü

Fotoğraf 144: Müsellim Camisi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 145: Müsellim Camisi'nin minareye giriş kapısı

Fotoğraf 146: Müsellim Camisi'nin minaresi

Fotoğraf 147: Müsellim Camisi'nin 1965 yılındaki minaresi (VGM'den)

Fotoğraf 148: Müsellim Camisi'nin güneybatı köşesinde yer alan kütüphane odası

Fotoğraf 149: Müsellim Camisi'nin kubbe kasnakları

Fotoğraf 150: Müsellim Camisi'nin doğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 151: Müsellim Camisi'nin güneydoğu cephedeki pencere lentosundan detay

Fotoğraf 152: Müsellim Camisi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 153: Müsellim Camisi'nin kuzey cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 154: Müsellim Camisi'nin kubbe göbeğindeki kalem işi süslemelerden detay

Fotoğraf 155: Müsellim Camisi'nin kubbesinde yer alan kalem işi süslemeler

Fotoğraf 156: Müsellim Camisi'nin kubbe eteğinde yer alan kalem işi süslemeler

Fotoğraf 157: Müsellim Camisi'nin 1985 yılında, harim duvarlarında yapılan onarım çalışmaları (VGM'den)

Fotoğraf 158: Müsellim Camisi'nin 1985 yılındaki onarımlardan sonraki harim duvarları

Fotoğraf 159: Müsellim Camisi'nin 1989 yılındaki kalem işlerinden detay (VGM'den)

Fotoğraf 160: Müsellim Camisi'nin kubbe trompllarında yer alan kalem işi süslemeler

Fotoğraf 161: Müsellim Camisi'nin çinilerinden detay

Fotoğraf 162: Müsellim Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 163: Müsellim Camisi'nin minberi

Fotoğraf 164: Müsellim Cami'nin minber aynalığından detay

Fotoğraf 165: Müsellim Camisi'nin doğu duvarından genel görünüş

Fotoğraf 166: Müsellim Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 167: Müsellim Camisi'nin kadınlar mahfili güney kemerlerinin köşeliklerinde yer alan kalem işleri

Fotoğraf 168: Müsellim Camisi'nin kadınlar mahfili kuzey kemerlerinin köşeliklerinde yer alan kalem işleri

Fotoğraf 169: Topkapı Sarayı Sünnet Odası duvarında yer alan çiniler

Fotoğraf 170: Ağalar Önü Mescidi'nin güneybatı cepheden genel görünüşü

Fotoğraf 171: Ağalar Önü Mescidi'nin güney cephesi

Fotoğraf 172: Ağalar Önü Mescidi'nin güneybatı köşede yer alan devşirme malzeme

Fotoğraf 173: Ağalar Önü Mescidi'nin kuzey cepheden görünüşü

Fotoğraf 174: Ağalar Önü Mescidi'nin kuzeybatı cephede yer alan pencere lentosundan detay

Fotoğraf 175: Ağalar Önü Mescidi'nin mihrabiyesi

Fotoğraf 176: Ağalar Önü Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 177: Ağalar Önü Mescidi'nin harime giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 178: Ağalar Önü Mescidi'nin harime giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeden detay

Fotoğraf 179: Ağalar Önü Mescidi'nin harim bölümünden genel görünüş

Fotoğraf 180: Ağalar Önü Mescidi'nin güneydoğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 181: Ağalar Önü Mescidi'nin harim içi kuzey cephesinin ortasında yer alan kapı kemerinden detay

Fotoğraf 182: Ağalar Önü Mescidi'nin müezzin mahfili

Fotoğraf 183: Ağalar Önü Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 184: Ağalar Önü Mescidi'nin mihrap kavsarasından detay

Fotoğraf 185: Hasköy Mescidi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 186: Hasköy Mescidi'nin doğu cephesinde yer alan kuzey yöndeki pencere sövesinden detay

Fotoğraf 187: Hasköy Mescidi'nin kuzeydoğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 188: Hasköy Mescidi'nin 1981 yılındaki genel görünümü (VGM'den)

Fotoğraf 189: Hasköy Mescidi'nin minaresi

Fotoğraf 190: Hasköy Mescidi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 191: Hasköy Mescidi'nin kuzeybatı köşede yer alan mihrabiyesi

Fotoğraf 192: Hasköy Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 193: Hasköy Mescidi'nin harime giriş kapı sövelerinin iç yüzlerindeki süslemelerden detay

Fotoğraf 194: Hasköy Mescidi'nin harim içi genel görünümü

Fotoğraf 195: Hasköy Mescidi'nin doğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 196: Hasköy Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 197: Hasköy Mescidi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 198: Takkacı Mustafa Mescidi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 199: Takkacı Mustafa Mescidi'nin minaresi

Fotoğraf 200: Takkacı Mustafa Mescidi'nin batı cephesi

Fotoğraf 201: Takkacı Mustafa Mescidi'nin güney cephesi

Fotoğraf 202: Takkacı Mustafa Mescidi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 203: Takkacı Mustafa Mescidi'nin harime giriş kapısı,

Fotoğraf 204: Takkacı Mustafa Mescidi'nin harim içinden genel görünüm

Fotoğraf 205: Takkacı Mustafa Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 206: Takkacı Mustafa Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 207: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 208: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin kuzeydoğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 209: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin güney cephesi

Fotoğraf 210: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin kuzey cephesi ve harime giriş kapısı

Fotoğraf 211: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin kitabesinden detay

Fotoğraf 212: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin harim kubbesini taşıyan sütun başlıklarından detay

Fotoğraf 213: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin harim içinden genel görünüm

Fotoğraf 214: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin harim içi güney cephesi

Fotoğraf 215: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 216: İskele Mescidi'nin güneydoğu cepheden genel görünümü

Fotoğraf 217: İskele Mescidi'nin minaresi

Fotoğraf 218: İskele Mescidi'nin minare şerefesinden detay

Fotoğraf 219: İskele Mescidi'nin alt katında bulunan su kaynağı

Fotoğraf 220: İskele Mescidi'nin güneybatı cepheden genel görünümü

Fotoğraf 221: İskele Mescidi'nin inşa kitabesi

Fotoğraf 222: İskele Mescidi'nin harim içinden genel görünümü

Fotoğraf 223: İskele Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 224: Yeşilkaraman Mescidi'nin kuzeydoğu cepheden görünümü

Fotoğraf 225: Yeşilkaraman Mescidi'nin güneydoğu cepheden görünümü

Fotoğraf 226: Yeşilkaraman Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 227: Yeşilkaraman Mescidi'nin inşa kitabesi

Fotoğraf 228: Yeşilkaraman Mescidi'nin harim içinden genel görünüm

Fotoğraf 229: Yeşilkaraman Mescidi'nin dökülen kalem işlerinden detay

Fotoğraf 230: Yeşilkaraman Mescidi'nin kubbe göbeğindeki kalem işlerinden detay

Fotoğraf 231: Yeşilkaraman Mescidi'nin kubbe eteğindeki kalem işleri

Fotoğraf 232: Yeşilkaraman Mescidi'nin kubbe tromplarındaki kalem işleri

Fotoğraf 233: Yeşilkaraman Mescidi'nin harim içi güney cephesi

Fotoğraf 234: Yeşilkaraman Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 235: Kızıllı Mescidi'nin genel görünümü

Fotoğraf 236: Kızıllı Mescidi'nin batı cephesi

Fotoğraf 237: Kızıllı Mescidi'nin doğu cepheden genel görünümü

Fotoğraf 238: Kızıllı Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 239: Kızıllı Mescidi'nin harim içi kalem işleri

Fotoğraf 240: Kızıllı Mescidi'nin harim doğu duvarı

Fotoğraf 241: Kızıllı Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 242: Alacami Mescidi'nin Genel görünümü

Fotoğraf 243: Alacami Mescidi'nin güney cephesi

Fotoğraf 244: Alacami Mescidi'nin son cemaat yerinden kuzey cepheye bakış

Fotoğraf 245: Alacami Mescidi'nin harim içi doğu duvarı

Fotoğraf 246: Alacami Mescidi'nin harim içi güney duvarı

Fotoğraf 247: Alacami Mescidi'nin harim içi kuzey duvarı

Fotoğraf 248: Kürüş Mescidi'nin genel görünümü

Fotoğraf 249: Kürüş Mescidi'nin güneydoğu cephesinden görünüş

Fotoğraf 250: Kürüş Mescidi'nin kuzey cephesi

Fotoğraf 251: Kürüş Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 252: Kürüş Mescidi'nin harim içi genel görünümü

Fotoğraf 253: Kürüş Mescidi'nin harim içi doğu duvarı

Fotoğraf 254: Kürüş Mescidi'nin harim içi güney duvarı

Fotoğraf 255: Kürüş Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 256: Kürüş Mescidi'nin harim içi kuzey duvarı

PLAN LİSTESİ

- Plan 1:** Süleymaniye Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir.)
- Plan 2:** Süleymaniye Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 3:** Bali Bey Camisi
- Plan 4:** Bali Bey Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 5:** Murat Paşa Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 6:** Murat Paşa Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 7:** Tekeli Mehmet Paşa Camisi güney cephe (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 8:** Tekeli Mehmet Paşa Cami (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 9:** Tekeli Mehmet Paşa Cami Restitüsyon Planı
- Plan 10:** Tekeli Mehmet Cami AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 11:** Ömer Paşa Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 12:** Nasreddin Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 13:** Nasreddin Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 14:** Müsellim Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 15:** Müsellim Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 16:** Ağalar Önü Mescidi
- Plan 17:** Hasköy Mescidi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 18:** Hasköy Mescidi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 19:** Takkacı Mustafa Mescidi
- Plan 20:** Hacı Hasan Ağa Mescidi
- Plan 21:** Hacı Hasan Ağa Mescidi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 22:** Hacı Hasan Ağa Mescidi BB kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 23:** İskele Mescidi'nin alt katı (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 24:** İskele Mescidi'nin kuzeybatı cephesi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 25:** İskele Mescidi'nin üst katı (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)
- Plan 26:** Yeşilkaraman Mescidi
- Plan 27:** Kızıllı Mescidi
- Plan 28:** Alacami Mescidi
- Plan 29:** Kürüş Köyü Mescidi

FOTOĞRAFLAR

Fotoğraf 1: Süleymaniye Camisi genel görünüş

Fotoğraf 2: Süleymaniye Camisi'nin güneydoğu cepheden görünüşü

Fotoğraf 3: Süleymaniye Camisi'nin minaresi

Fotoğraf 4: Süleymaniye Camisi'nin minare kaidesinde yer alan kitabe

Fotoğraf 5: Süleymaniye Camisi'nin doğusunda yer alan sarnıç

Fotoğraf 6: Süleymaniye Camisi kuzey cephe

Fotoğraf 7: Süleymaniye Camisi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 8: Süleymaniye Camisi'nin harime giriş kapısından detay

Fotoğraf 9: Süleymaniye Camisi'nin harim kubbesinden genel görünüş

Fotoğraf 10: Süleymaniye Camisi'nin kubbe kasnaklarına açılan pencereler

Fotoğraf 11: Süleymaniye Camisi'nin güney duvarın alt kademede ki pencere kanatları

Fotoğraf 12: Süleymaniye Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 13: Süleymaniye Camisi'nin minberi

Fotoğraf 14: Süleymaniye Cami'sinin vaaz kürsüsü

Fotoğraf 15: Süleymaniye Camisi'nin vaaz kürsüsünde yer alan kitabe

Fotoğraf 16: Süleymaniye Cami'sinin mahfili

Fotoğraf 17: Süleymaniye Camisi kuzey harim duvarının ortasındaki kapı üzerindeki kitabe

Fotoğraf 18: Bali Bey Camisi güneybatı cepheden görünüş

Fotoğraf 19: Bali Bey Cami minaresi

Fotoğraf 20: Bali Bey Cami minaresinden detay

Fotoğraf 21: Bali Bey Camisi'nin son cemaat yeri (VGM'den)

Fotoğraf 22: Bali Bey Camisi'nin kuzey Cephesi

Fotoğraf 23: Bali Bey Camisi'nin harim içi kalem işi süslemeleri

Fotoğraf 24: Bali Bey Camisi'nin kubbe göbeğinden detay

Fotoğraf 25: Bali Bey Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 26: Bali Bey Camisi'nin harim içi güney duvarı

Fotoğraf 27: Bali Bey Camisi'nin minberi

Fotoğraf 28: Bali Bey Cami'sinin minberinden
detay

Fotoğraf 29: Bali Bey Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 30: Murat Paşa Camisi'nden genel görünüş

Fotoğraf 31: Murat Paşa Camisi'nin doğu cephesi

Fotoğraf 32: Murat Paşa Camisi'nin doğu cephedeki pencere sövesinden detay

Fotoğraf 33: Murat Paşa Camisi'nin minaresi

Fotoğraf 34: Murat Paşa Camisi'nin şadırvanı

Fotoğraf 35: Murat Paşa Camisi'nin son cemaat yeri sütun başlığı

Fotoğraf 36: Murat Paşa Camisi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 37: Murat Paşa Camisi'nin son cemaat yeri kalem işleri

Fotoğraf 38: Murat Paşa Camisi'nin mihrabiyesi

Fotoğraf 39: Murat Paşa Camisi'nin harime giriş kapısı

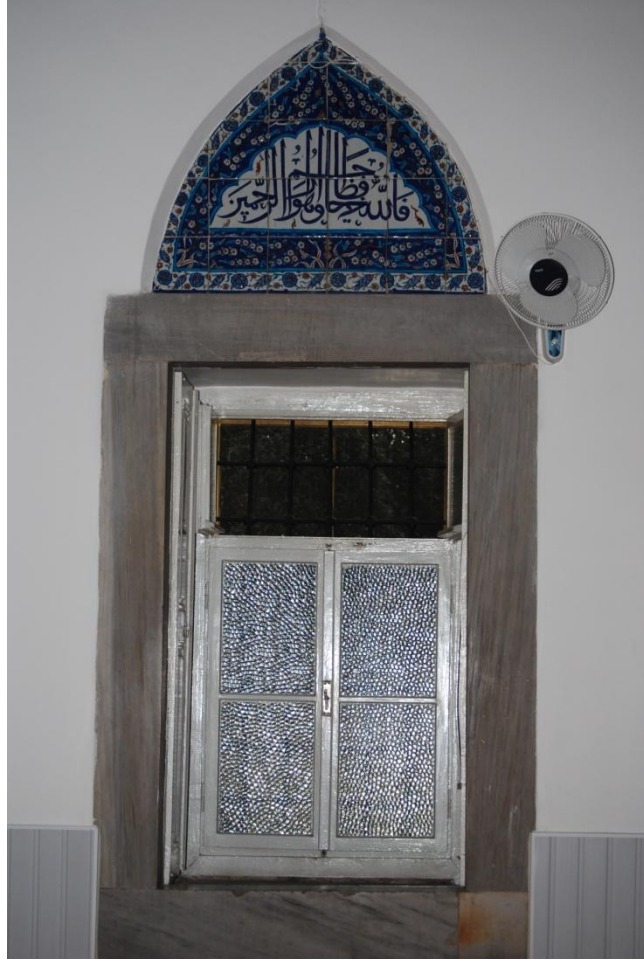
Fotoğraf 40: Murat Paşa Cami'nin inşa kitabesi

Fotoğraf 41: Murat Paşa Cami kubbesindeki kalem işleri

Fotoğraf 42: Murat Paşa Camisi'nin kasnak ve trompları

Fotoğraf 43: Murat Paşa Camisi'nin mihrap batısında yer alan pencere

Fotoğraf 44: Murat Paşa Camisi'nin mihrap batısında yer alan çini panodan detay

Fotoğraf 45: Murat Paşa Camisi doğu duvarının güney yönünde yer alan pencere

Fotoğraf 46: Murat Paşa Camisi doğu duvarının güney yönünde yer alan çini panodan detay

Fotoğraf 47: Murat Paşa Camisi batı duvarının kuzey yöndeki çini pano

Fotoğraf 48: Murat Paşa Cami mihrabı

Fotoğraf 49: Murat Paşa Cami mihrabından detay

Fotoğraf 50: Murat Paşa Cami minberi

Fotoğraf 51: Murat Paşa Cami minber kapısından detay

Fotoğraf 52: Murat Paşa Camisi'nin kadınlar mahfil

Fotoğraf 53: Murat Paşa Camisi kadınlar mahfilini taşıyan sütun ve sütun başlıklarından detay

Fotoğraf 54: Tekeli Mehmet Paşa Camisi genel görünüş

Fotoğraf 55: Tekeli Mehmet Paşa Cami şadırvanı

Fotoğraf 56: Tekeli Mehmet Paşa Cami minaresi

Fotoğraf 57: Tekeli Mehmet Paşa Cami minaresinden detay

Fotoğraf 58: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin doğu cephesi

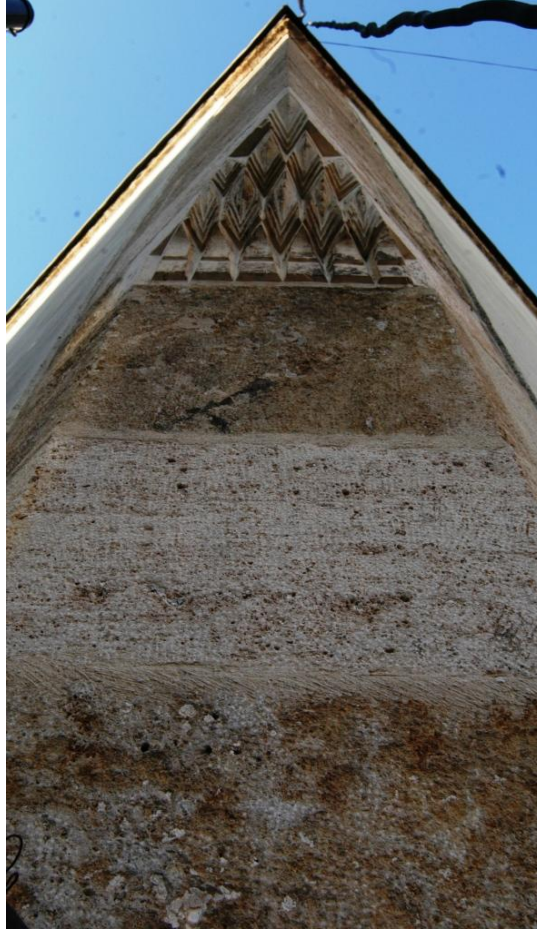
Fotoğraf 59: Tekeli Mehmet Paşa Camii'sinin doğu cephedeki harime giriş kapısı

Fotoğraf 60: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin batı cephesi

Fotoğraf 61: Tekeli Mehmet Paşa Cami güney cephe

Fotoğraf 62: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin güneybatı köşesinden detay

Fotoğraf 63: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kuzey cepheden genel görünüşü

Fotoğraf 64: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin harime giriş kapısının doğusunda yer alan çini pano

Fotoğraf 65: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin harime giriş kapısının batısında yer alan çini pano

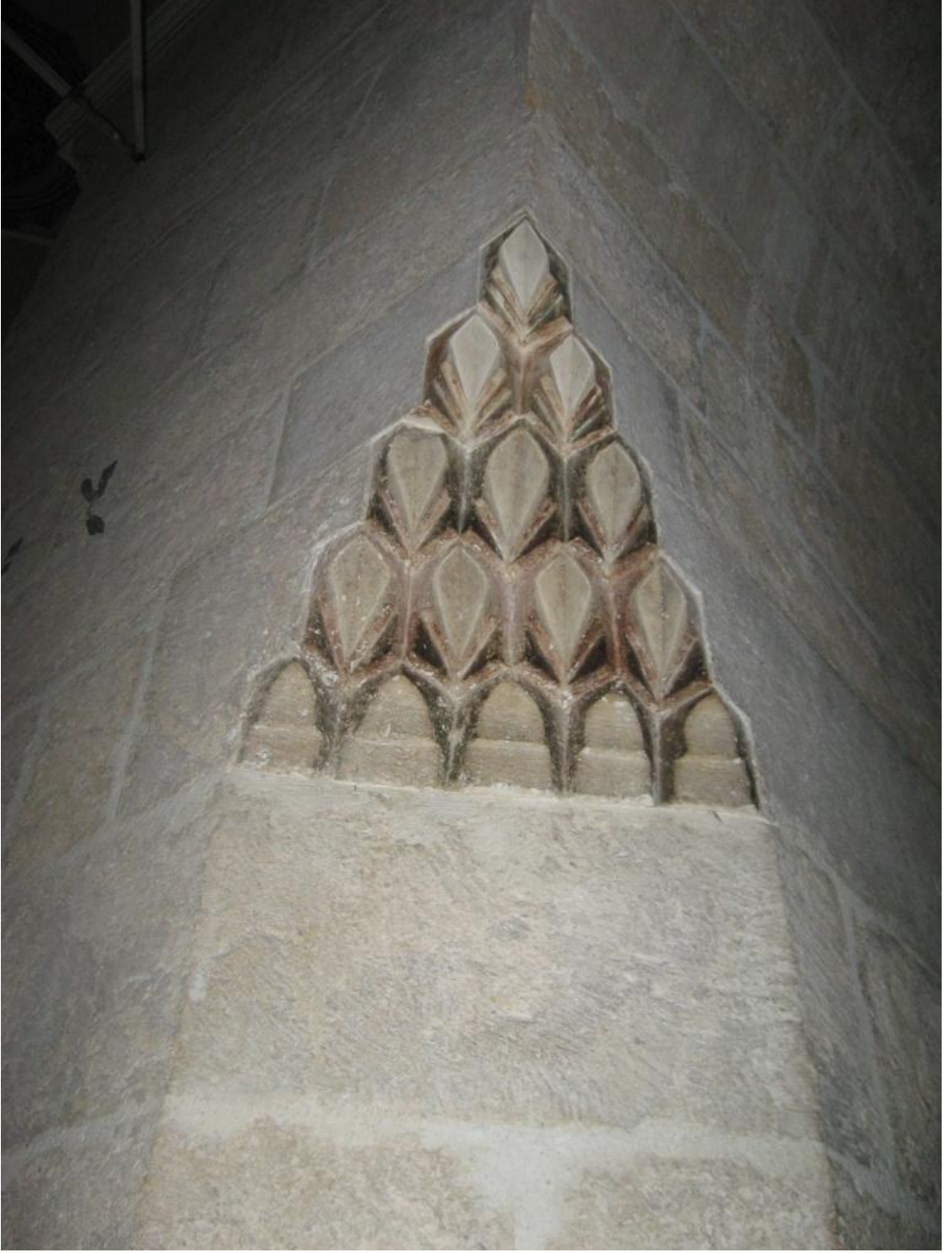
Fotoğraf 66: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kuzey cephedeki harime giriş kapısı

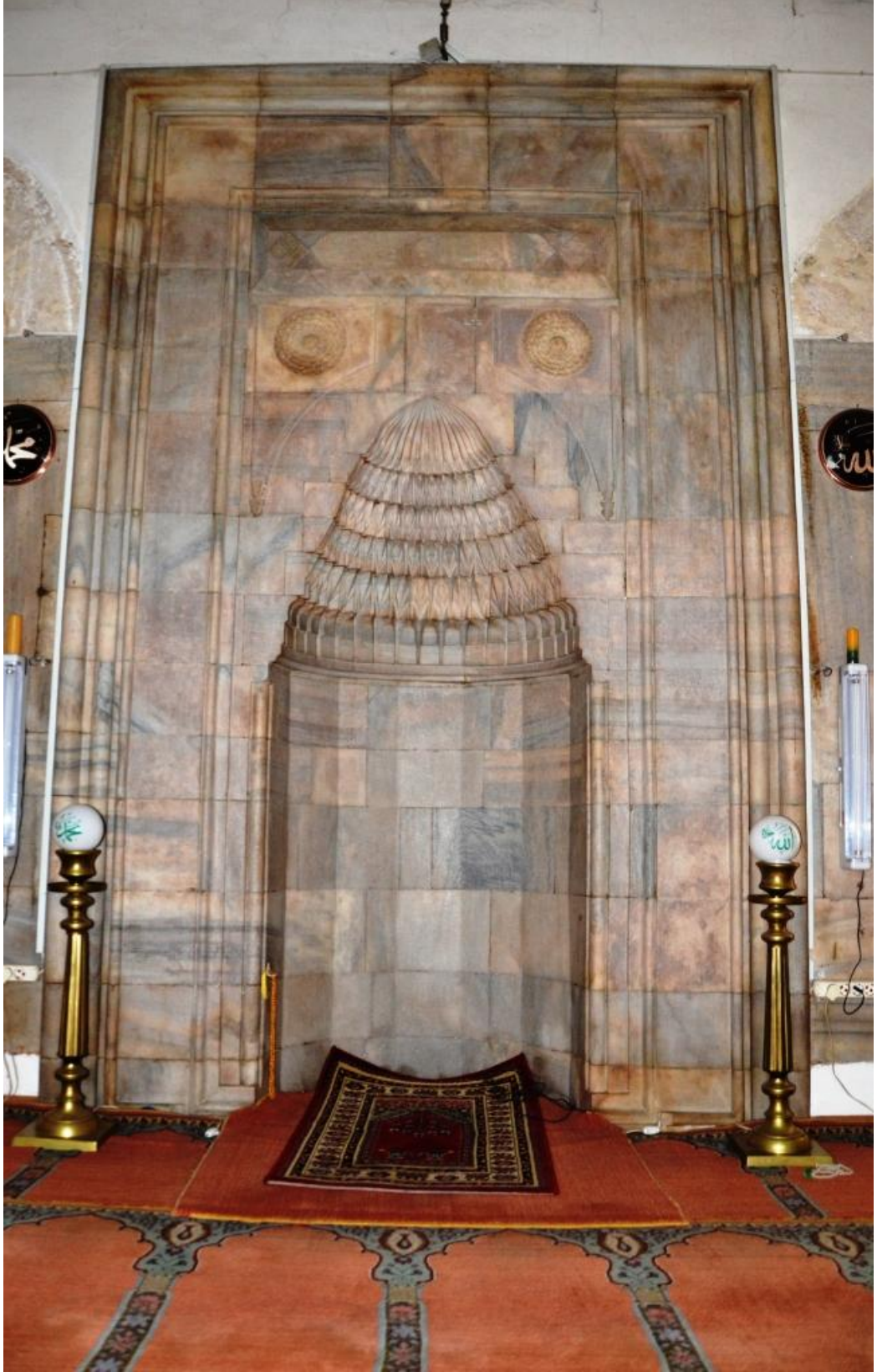
Fotoğraf 67: Tekeli Mehmet Paşa Camisi harim içi genel görünüş

Fotoğraf 68: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kubbe eteğinde yer alan kalem işleri

Fotoğraf 69: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin ana kubbeyi taşıyan ayaklardan detay

Fotoğraf 70: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 71: Tekeli Mehmet Paşa Cami mihrabının batısındaki çini panodan detay

Fotoğraf 72: Tekeli Mehmet Paşa Cami mihrabının doğusundaki çini panodan detay

Fotoğraf 73: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin güney cepheden genel görünüşü

Fotoğraf 74: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin minberi

Fotoğraf 75: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin minber kapısından detay

Fotoğraf 76: Tekeli Mehmet Paşa Camisi güney cephenin doğusundaki çini pano

Fotoğraf 77: Tekeli Mehmet Paşa Camisi güney cephenin batısındaki çini pano

Fotoğraf 78: Tekeli Mehmet Paşa Camisi batı cephenin kuzeyindeki çini pano

Fotoğraf 79: Tekeli Mehmet Paşa Camisi batı cephenin güneyindeki çini pano

Fotoğraf 80: Tekeli Mehmet Paşa Camisi doğu cephenin kuzeyindeki çini pano

Fotoğraf 81: Tekeli Mehmet Paşa Camisi kuzey cephenin batısındaki pano

Fotoğraf 82: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 83: Tekeli Mehmet Paşa Camisi'nin müezzin mahfili

Fotoğraf 84: Ömer Paşa Camisi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 85: Ömer Paşa Camisi'nin güney cepheden genel görünüşü

Fotoğraf 86: Ömer Paşa Camisi'nin güneybatı cephesinde yer alan taş süslemeler

Fotoğraf 87: Ömer Paşa Camisi'nin güneybatı cephedeki taş süslemelerden detay

Fotoğraf 88: Ömer Paşa Camisi'nin güney batı cephedeki taş süslemelerden detay

Fotoğraf 89: Ömer Paşa Camisi'nin güneydoğusunda yer alan Ahî Baba Türbesi

Fotoğraf 90: Ömer Paşa Camisi'nin minaresi

Fotoğraf 91: Ömer Paşa Camisi'nin şadırvanı

Fotoğraf 92: Ömer Paşa Camisi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 93: Ömer Paşa Camisi'nin kuzeydoğu köşesinde yer alan Kur'an odası

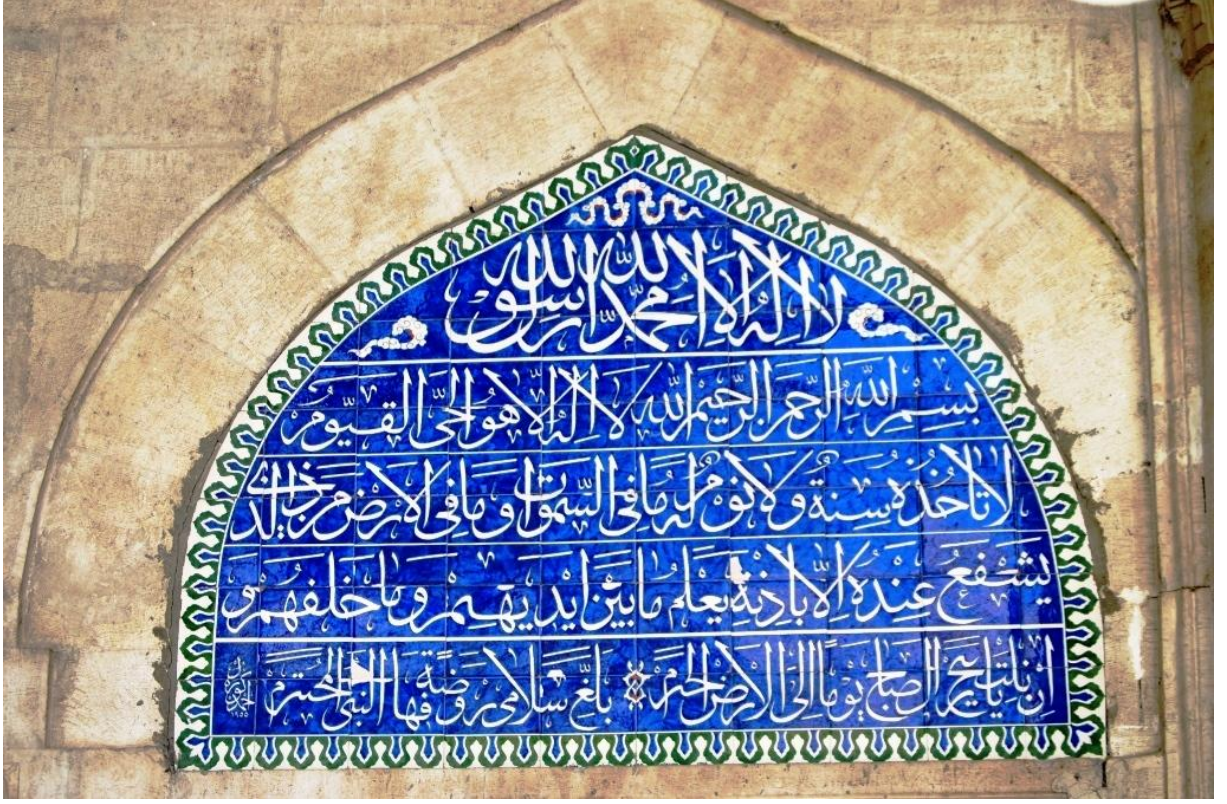
Fotoğraf 94: Ömer Paşa Camisi kuzey cephe

Fotoğraf 95: Ömer Paşa Camisi, giriş kapısının batısındaki birinci çini pano

Fotoğraf 96: Ömer Paşa Camisi, giriş kapısının batısındaki ikinci pano

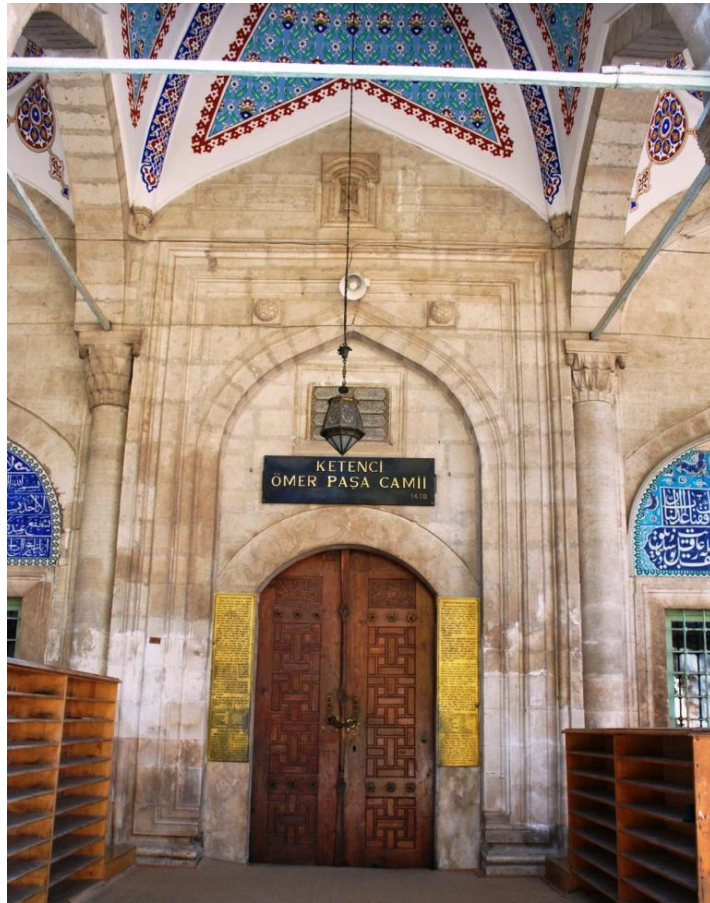
Fotoğraf 97: Ömer Paşa Camisi, giriş kapısının doğusundaki birinci pano

Fotoğraf 98: Ömer Paşa Camisi, giriş kapısının doğusundaki ikinci pano

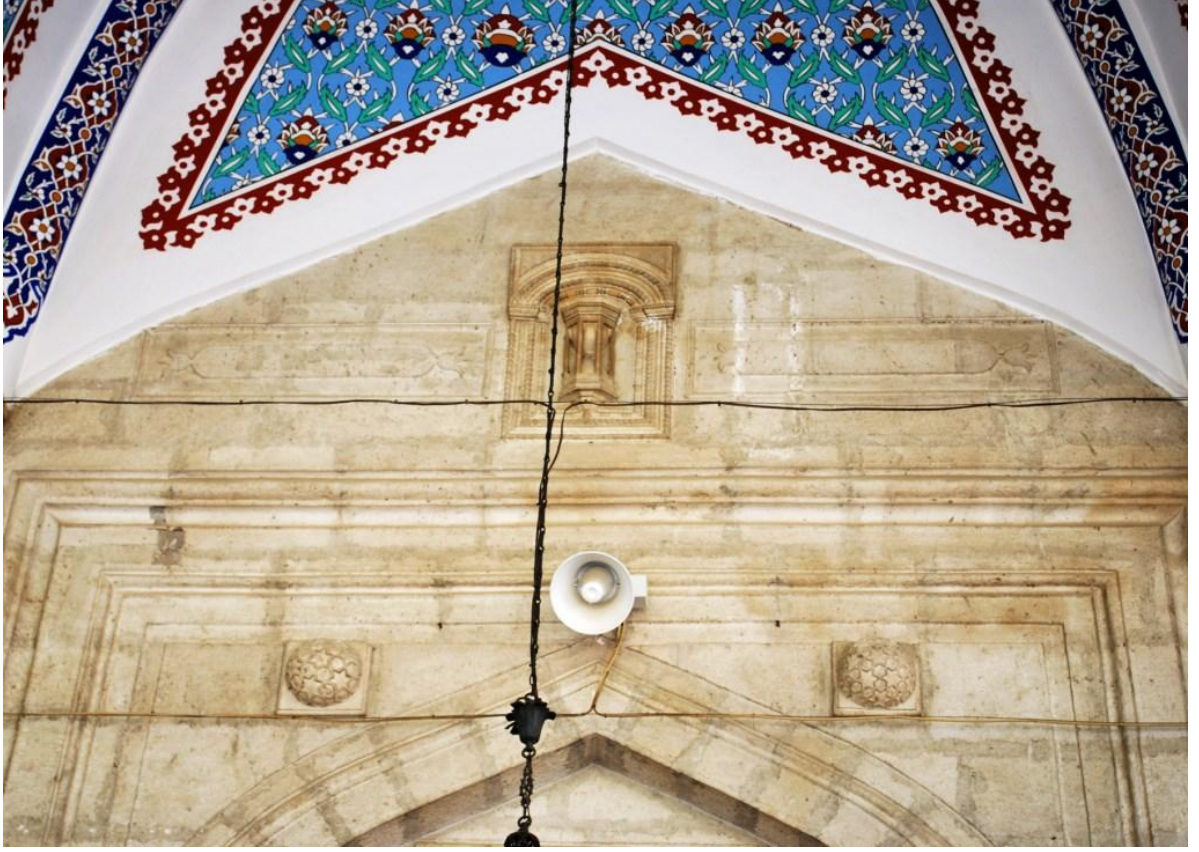
Fotoğraf 99: Ömer Paşa Camisi'nin mihrabiyesi

Fotoğraf 100: Ömer Paşa Camisi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 101: Ömer Paşa Camisi'nin harime giriş kapı sövesinden detay

Fotoğraf 102: Ömer Paşa Camisi'nin harime giriş kapısından detay

Fotoğraf 103: Ömer Paşa Camisi'nin harim kubbesi

Fotoğraf 104: Ömer Paşa Cami kubbesindeki kalem işi süslemelerin genel görünüşü

Fotoğraf 105: Ömer Paşa Camisi'nin güney cephesine genel bakış

Fotoğraf 106: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 1. çini pano

Fotoğraf 107: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 2. çini pano

Fotoğraf 108: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 3. çini pano

Fotoğraf 109: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 4. çini pano

Fotoğraf 110: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 5. çini pano

Fotoğraf 111: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 6. çini pano

Fotoğraf 112: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 7. çini pano

Fotoğraf 113: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 8. çini pano

Fotoğraf 114: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 9. çini pano

Fotoğraf 115: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 10. çini pano

Fotoğraf 116: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 11. çini pano

Fotoğraf 117: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 12. çini pano

Fotoğraf 118: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 13. çini pano

Fotoğraf 119: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 14. çini pano

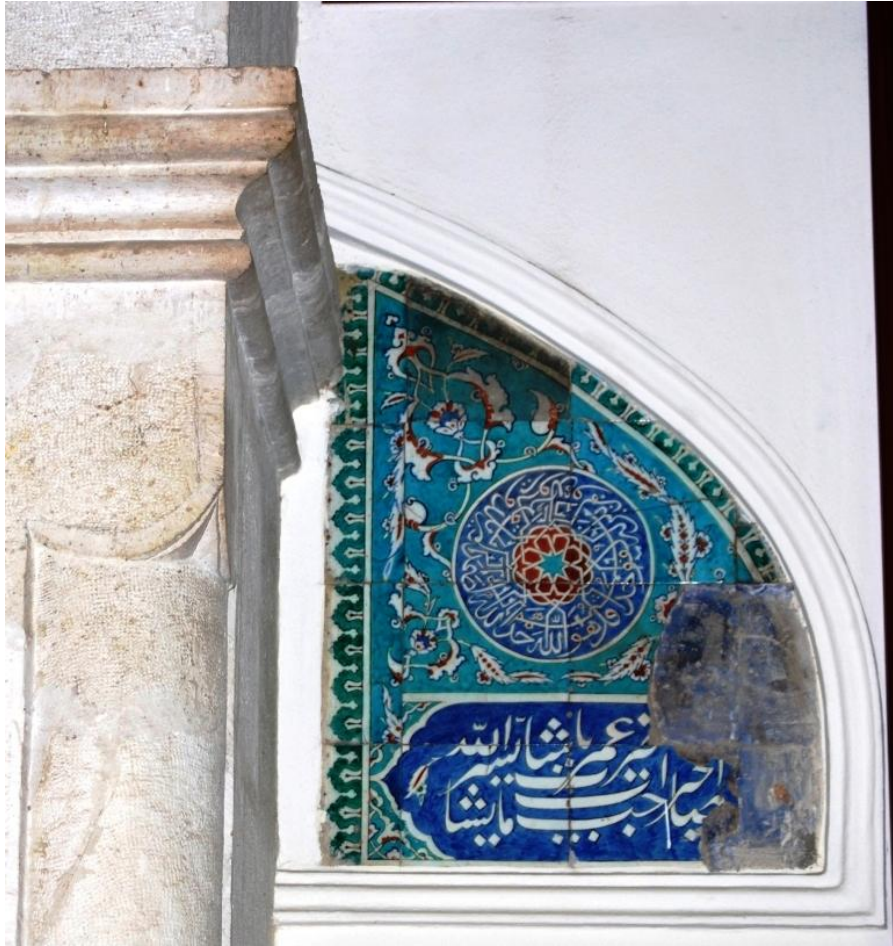
Fotoğraf 120: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 15. çini pano

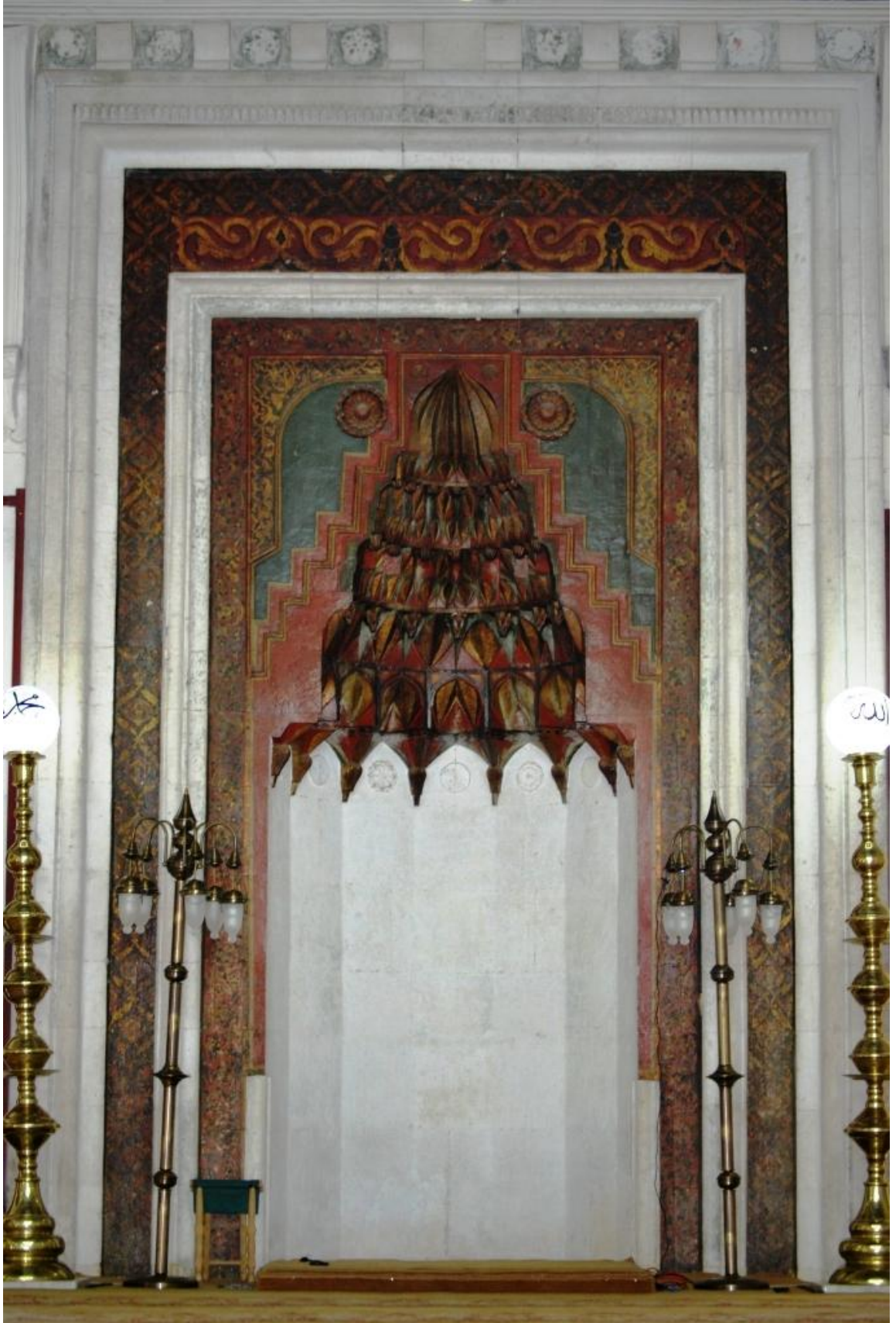
Fotoğraf 121: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 16. çini pano

Fotoğraf 122: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 17. çini pano

Fotoğraf 123: Ömer Paşa Camisi'nin harim içindeki 18. çini pano

Fotoğraf 124: Ömer Paşa Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 125: Ömer Paşa Cami mihrabından detay

Fotoğraf 126: Ömer Paşa Camisi'nin minberi

Fotoğraf 127: Ömer Paşa Camisi'nin minberinden detay

Fotoğraf 128: Ömer Paşa Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 129: Nasreddin Camisi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 130: Nasreddin Camisi'nin batı cephesi

Fotoğraf 131: Nasreddin Camisi'nin güney cephesi

Fotoğraf 132: Nadreddin Camisi'nin minaresi

Fotoğraf 133: Nasreddin Camisi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 134: Nasreddin Camisi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 135: Nasreddin Camisi'nin mihrabiyesi

Fotoğraf 136: Nasreddin Camisi'nin harim kubbesinden genel görünüş

Fotoğraf 137: Nasreddin Camisi'nin harim içi güney cephesi

Fotoğraf 138: Nasreddin Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 139: Nasreddin Camisi'nin minberi

Fotoğraf 140: Nasreddin Camisi'nin minber kapısı

Fotoğraf 141: Nasreddin Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 142: Nasreddin Camisi'nin kadınlar mahfilinden detay

Fotoğraf 143: Müsellim Camisi'nin kuzeydoğu cepheden görünüşü

Fotoğraf 144: Müsellim Camisi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 145: Müsellim Camisi'nin minareye giriş kapısı

Fotoğraf 146: Müsellim Camisi'nin minaresi

Fotoğraf 147: Müsellim Camisi'nin 1965 yılındaki minaresi (VGM'den)

Fotoğraf 148: Müsellim Camisi'nin güneybatı köşesinde yer alan kütüphane odası

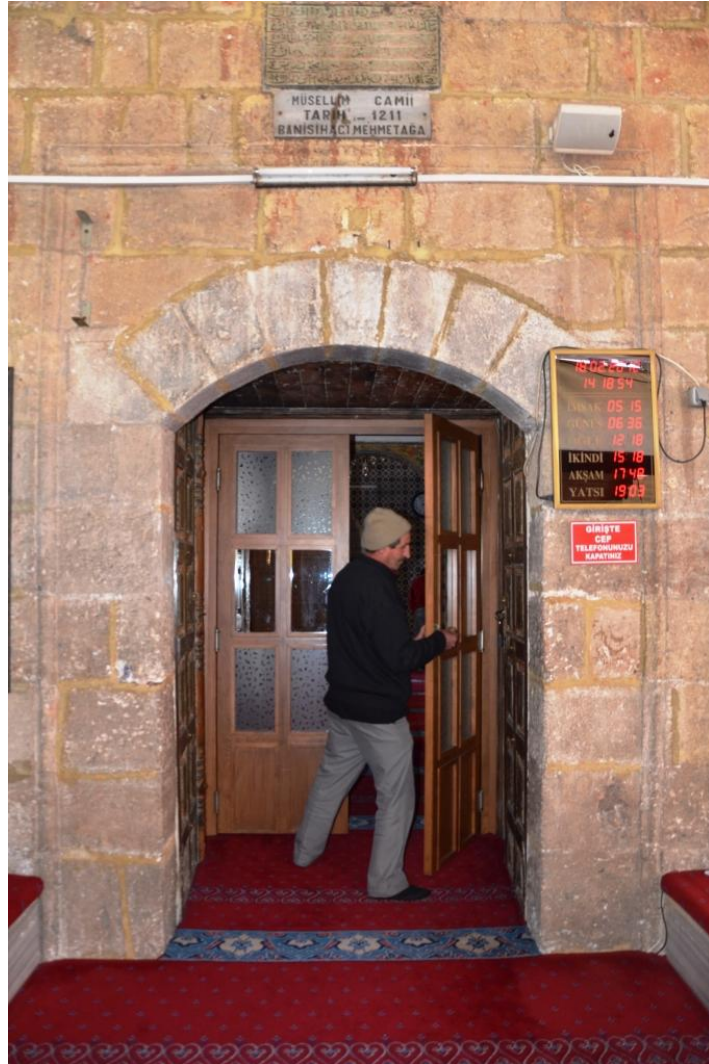
Fotoğraf 149: Müsellim Camisi'nin kubbe kasnakları

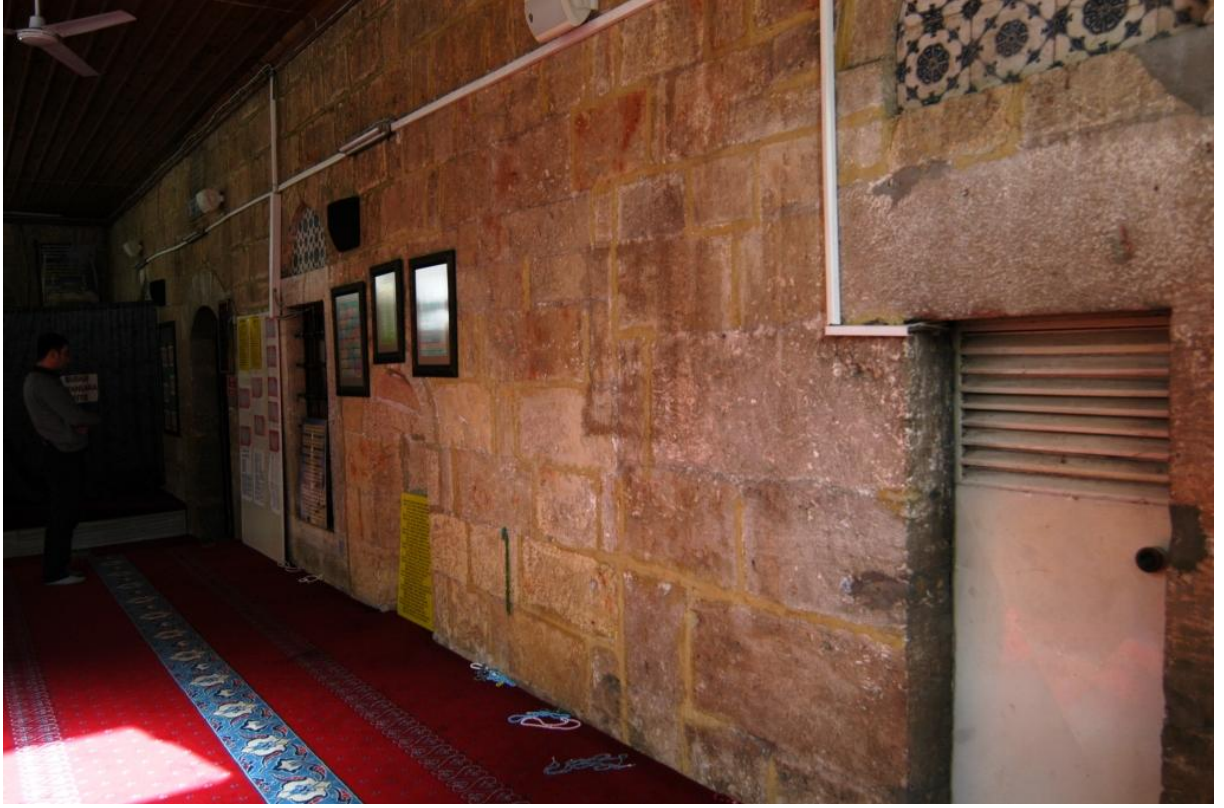
Fotoğraf 150: Müsellim Camisi'nin doğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 151: Müsellim Camisi'nin güneydoğu cephedeki pencere lentosundan detay

Fotoğraf 152: Müsellim Camisi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 153: Müsellim Camisi'nin kuzey cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 154: Müsellim Camisi'nin kubbe göbeğindeki kalem işi süslemelerden detay

Fotoğraf 155: Müsellim Camisi'nin kubbesinde yer alan kalem işi süslemeler

Fotoğraf 156: Müsellim Camisi'nin kubbe eteğinde yer alan kalem işi süslemeler

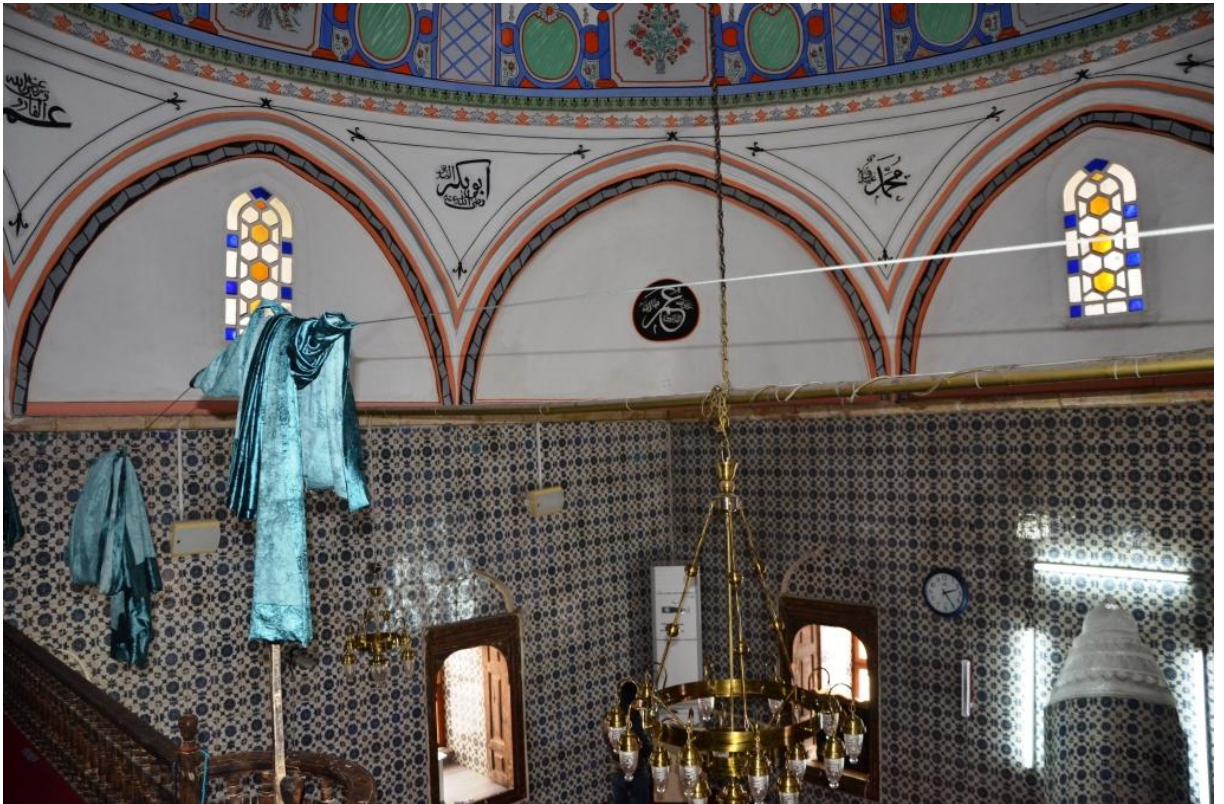
Fotoğraf 157: Müsellim Camisi'nin 1985 yılında, harim duvarlarında yapılan onarım çalışmaları (VGM'den)

Fotoğraf 158: Müsellim Camisi'nin 1985 yılındaki onarımlardan sonraki harim duvarları

Fotoğraf 159: Müsellim Camisi'nin 1989 yılındaki kalem işlerinden detay (VGM'den)

Fotoğraf 160: Müsellim Camisi'nin kubbe tromplarında yer alan kalem işi süslemeler

Fotoğraf 161: Müsellim Camisi'nin çinilerinden detay

Fotoğraf 162: Müsellim Camisi'nin mihrabı

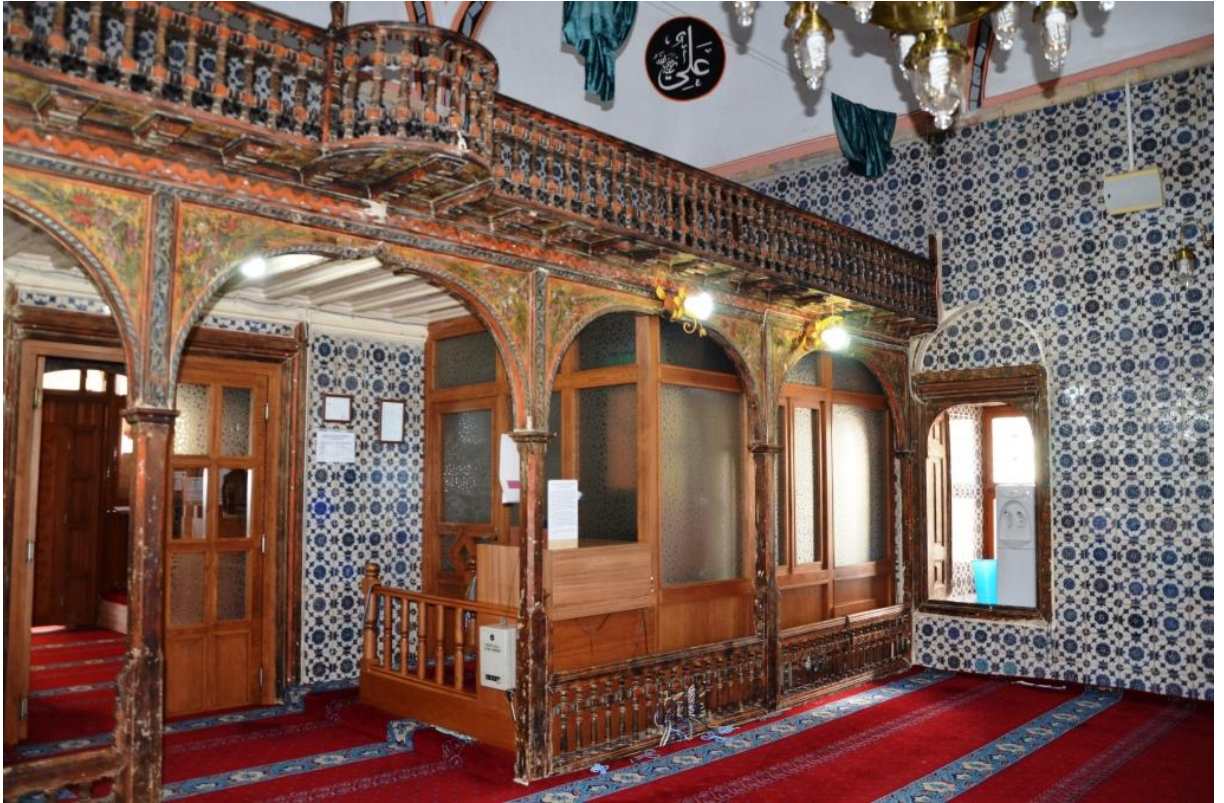
Fotoğraf 163: Müsellim Camisi'nin minberi

Fotoğraf 164: Müsellim Cami'nin minber aynalığında detay

Fotoğraf 165: Müsellim Camisi'nin doğu duvarından genel görünüş

Fotoğraf 166: Müsellim Camisi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 167: Müsellim Camisi'nin kadınlar mahfili güney kemerlerinin köşeliklerinde yer alan kalem işleri

Fotoğraf 168: Müsellim Camisi'nin kadınlar mahfili kuzey kemerlerinin köşeliklerinde yer alan kalem işleri

Fotoğraf 169: Topkapı Sarayı Sünnet Odası duvarında yer alan çiniler

Fotoğraf 170: Ağalar Önü Mescidi'nin güneybatı cepheden genel görünüşü

Fotoğraf 171: Ağalar Önü Mescidi'nin güney cephesi

Fotoğraf 172: Ağalar Önü Mescidi'nin güneybatı köşede yer alan devşirme malzeme

Fotoğraf 173: Ağalar Önü Mescidi'nin kuzey cepheden görünüşü

Fotoğraf 174: Ağalar Önü Mescidi'nin kuzeybatı cephede yer alan pencere lentosundan detay

Fotoğraf 175: Ağalar Önü Mescidi'nin mihrabiyesi

Fotoğraf 176: Ağalar Önü Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 177: Ağalar Önü Mescidi'nin harime giriş kapısı üzerinde yer alan kitabe

Fotoğraf 178: Ağalar Önü Mescidi'nin harime giriş kapısı üzerinde yer alan kitabeden detay

Fotoğraf 179: Ağalar Önü Mescidi'nin harim bölümünden genel görünüş

Fotoğraf 180: Ağalar Önü Mescidi'nin güneydoğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 181: Ağalar Önü Mescidi'nin harim içi kuzey cephesinin ortasında yer alan kapı kemerinden detay

Fotoğraf 182: Ağalar Önü Mescidi'nin müezzin mahfil

Fotoğraf 183: Ağalar Önü Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 184: Ağalar Önü Mescidi'nin mihrap kavsarasından detay

Fotoğraf 185: Hasköy Mescidi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 186: Hasköy Mescidi'nin doğu cephesinde yer alan kuzey yöndeki pencere sövesinden detay

Fotoğraf 187: Hasköy Mescidi'nin kuzeydoğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 188: Hasköy Mescidi'nin 1981 yılındaki genel görünümü (VGM'den)

Fotoğraf 189: Hasköy Mescidi'nin minaresi

Fotoğraf 190: Hasköy Mescidi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 191: Hasköy Mescidi'nin kuzeybatı köşede yer alan mihrabiyesi

Fotoğraf 192: Hasköy Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 193: Hasköy Mescidi'nin harime giriş kapı sövelerinin iç yüzlerindeki süslemelerden detay

Fotoğraf 194: Hasköy Mescidi'nin harim içi genel görünümü

Fotoğraf 195: Hasköy Mescidi'nin doğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 196: Hasköy Camisi'nin mihrabı

Fotoğraf 197: Hasköy Mescidi'nin kadınlar mahfili

Fotoğraf 198: Takkacı Mustafa Mescidi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 199: Takkacı Mustafa Mescidi'nin minaresi

Fotoğraf 200: Takkacı Mustafa Mescidi'nin batı cephesi

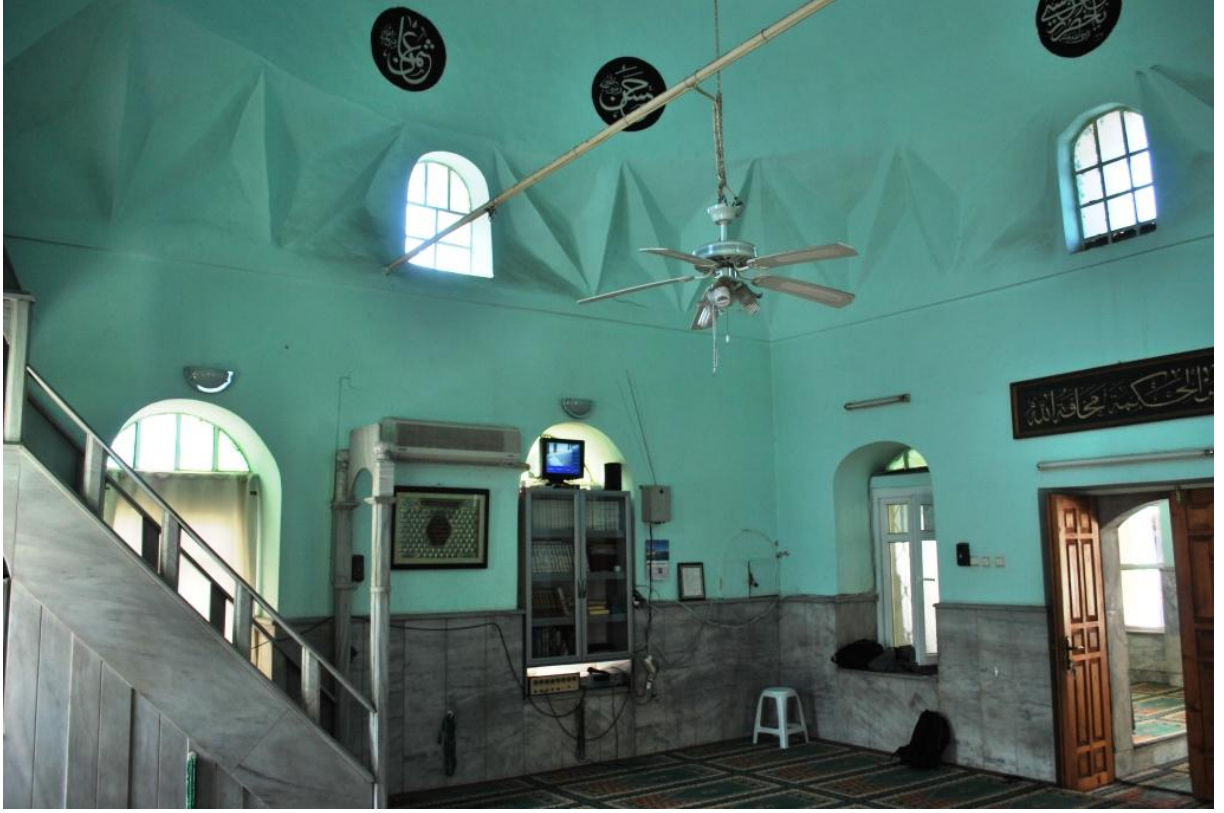
Fotoğraf 201: Takkacı Mustafa Mescidi'nin güney cephesi

Fotoğraf 202: Takkacı Mustafa Mescidi'nin son cemaat yeri

Fotoğraf 203: Takkacı Mustafa Mescidi'nin harime giriş kapısı,

Fotoğraf 204: Takkacı Mustafa Mescidi'nin harim içinden genel görünüm

Fotoğraf 205: Takkacı Mustafa Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 206: Takkacı Mustafa Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 207: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin genel görünüşü

Fotoğraf 208: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin kuzeydoğu cephesinden genel görünüş

Fotoğraf 209: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin güney cephesi

Fotoğraf 210: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin kuzey cephesi ve harime giriş kapısı

Fotoğraf 211: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin kitabesinden detay

Fotoğraf 212: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin harim kubbesini taşıyan sütun başlıklarından detay

Fotoğraf 213: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin harim içinden genel görünüm

Fotoğraf 214: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin harim içi güney cephesi

Fotoğraf 215: Hacı Hasan Ağa Mescidi'nin mihrabı

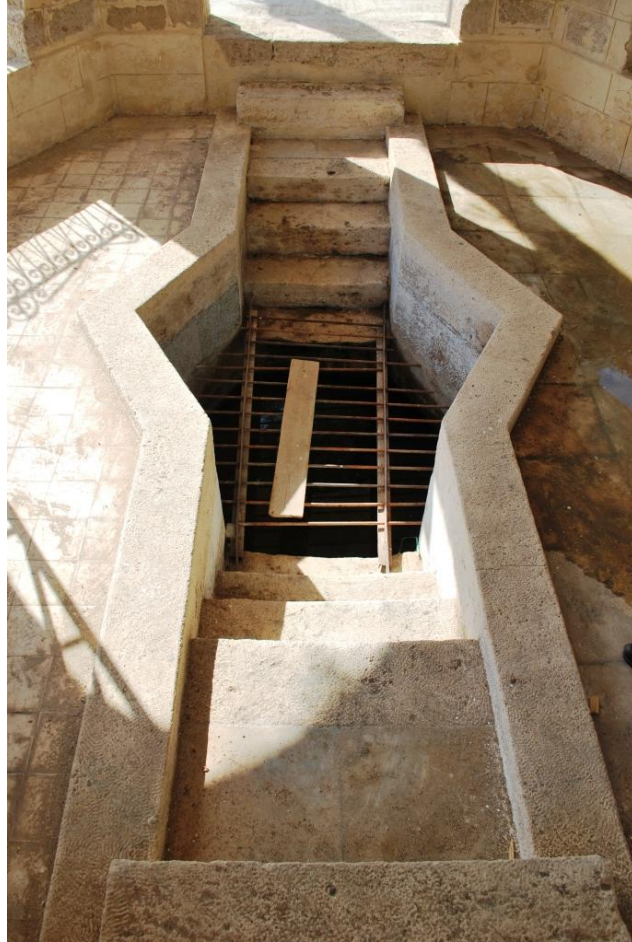
Fotoğraf 216: İskele Mescidi'nin güneydoğu cepheden genel görünümü

Fotoğraf 217: İskele Mescidi'nin minaresi

Fotoğraf 218: İskele Mescidi'nin minare şerefesinden detay

Fotoğraf 219: İskele Mescidi'nin alt katında bulunan su kaynağı

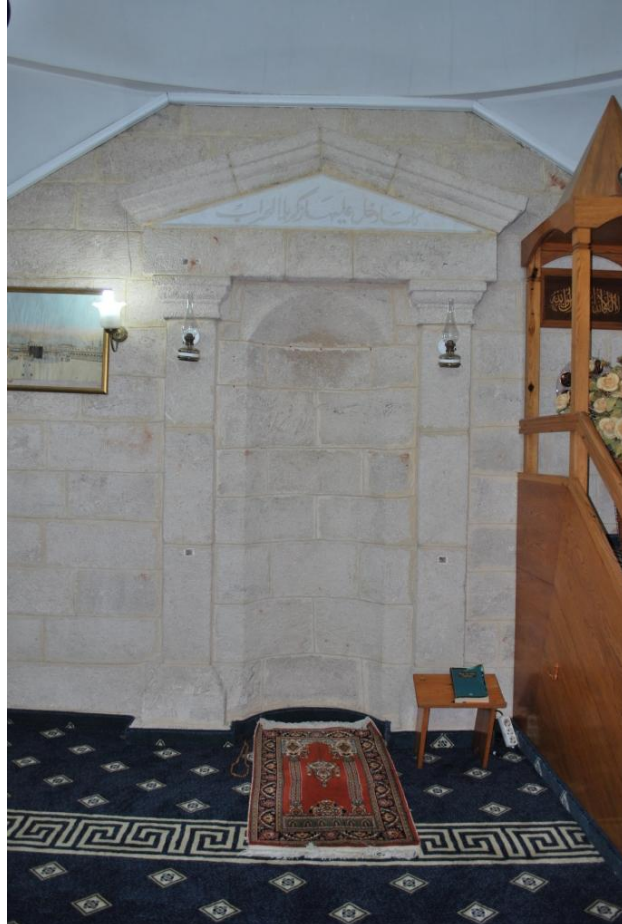
Fotoğraf 220: İskele Mescidi'nin güneybatı cepheden genel görünümü

Fotoğraf 221: İskele Mescidi'nin inşa kitabesi

Fotoğraf 222: İskele Mescidi'nin harim içinden genel görünümü

Fotoğraf 223: İskele Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 224: Yeşilkaraman Mescidi'nin kuzeydoğu cepheden görünümü

Fotoğraf 225: Yeşilkaraman Mescidi'nin güneydoğu cepheden görünümü

Fotoğraf 226: Yeşilkaraman Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 227: Yeşilkaraman Mescidi'nin inşa kitabesi

Fotoğraf 228: Yeşilkaraman Mescidi'nin harim içinden genel görünüm

Fotoğraf 229: Yeşilkaraman Mescidi'nin dökülen kalem işlerinden detay

Fotoğraf 230: Yeşilkaraman Mescidi'nin kubbe göbeğindeki kalem işlerinden detay

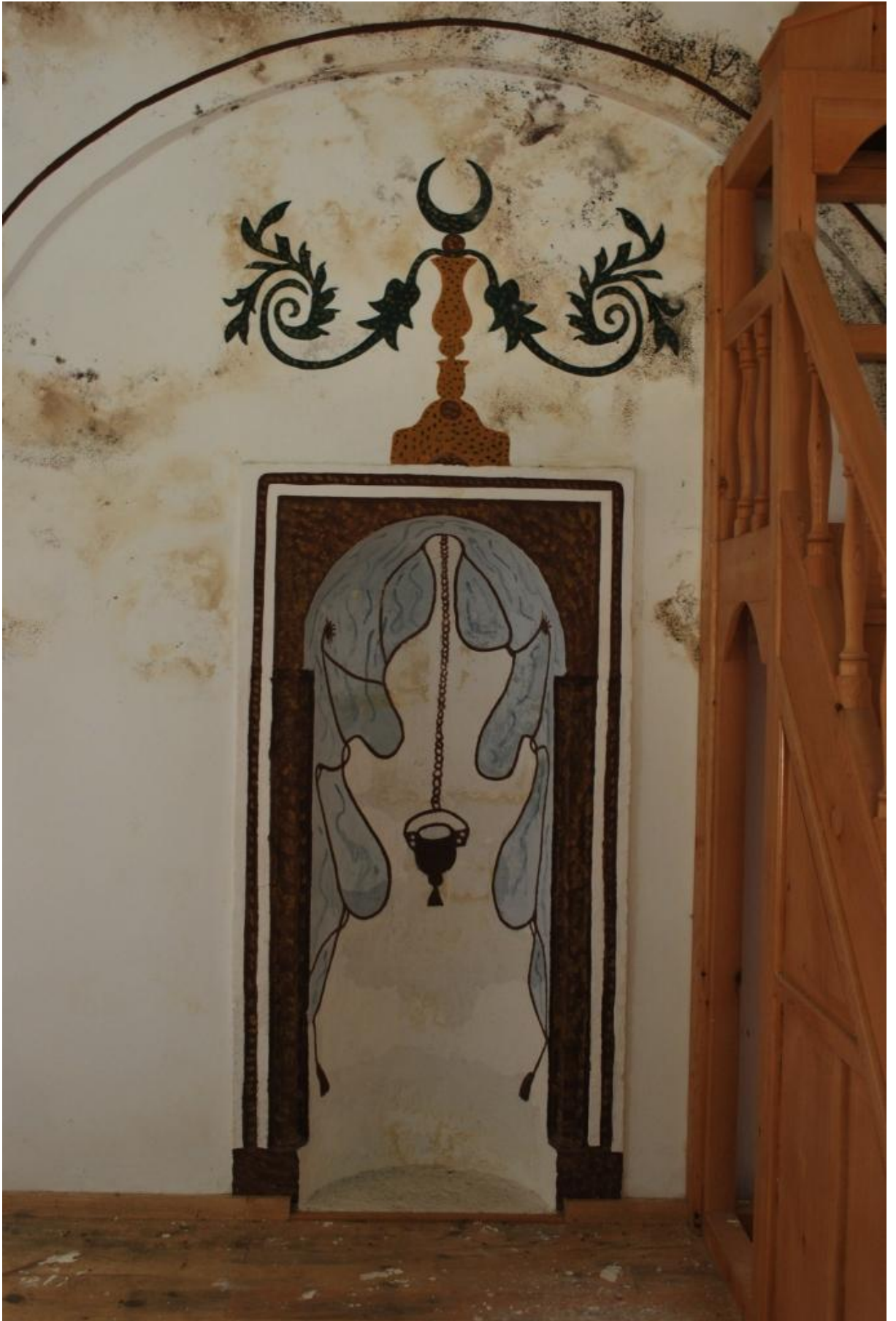
Fotoğraf 231: Yeşilkaraman Mescidi'nin kubbe eteğindeki kalem işleri

Fotoğraf 232: Yeşilkaraman Mescidi'nin kubbe tromplarındaki kalem işleri

Fotoğraf 233: Yeşilkaraman Mescidi'nin harim içi güney cephesi

Fotoğraf 234: Yeşilkaraman Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 235: Kızıllı Mescidi'nin genel görünümü

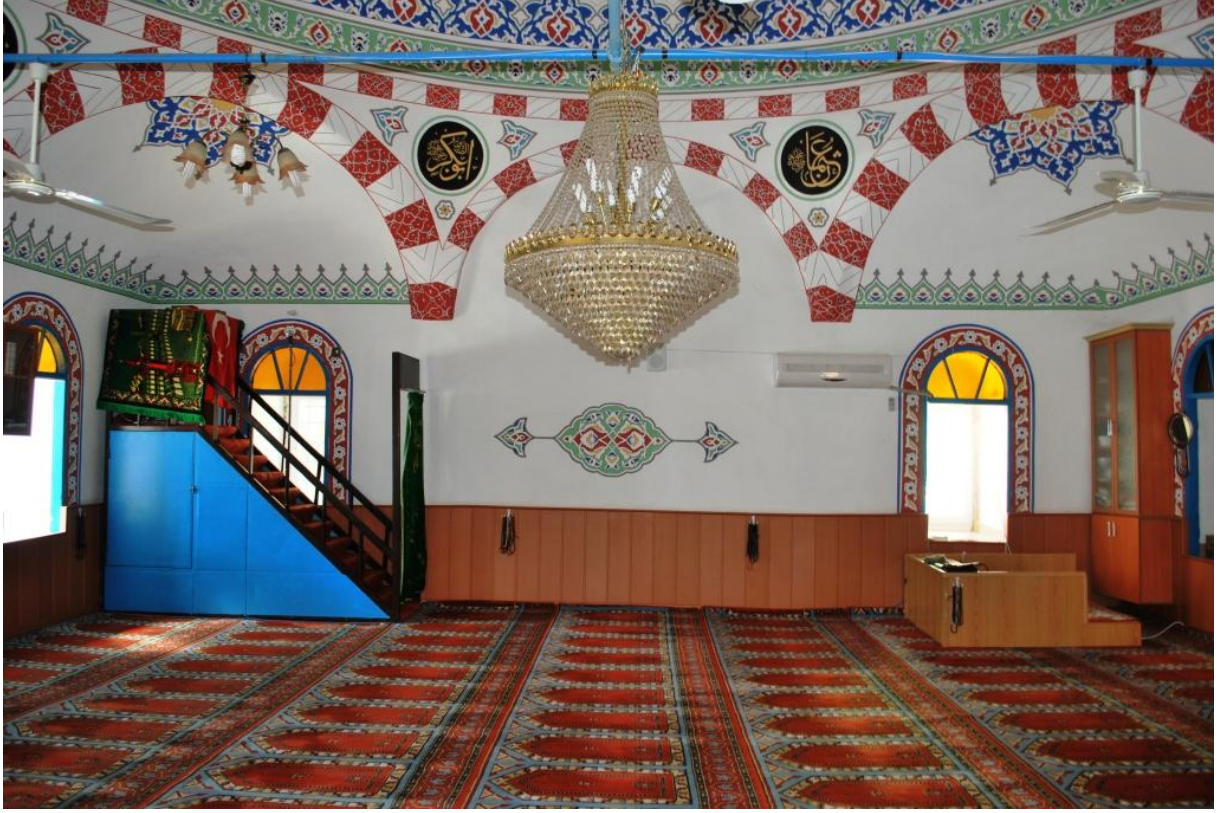
Fotoğraf 236: Kızıllı Mescidi'nin batı cephesi

Fotoğraf 237: Kızıllı Mescidi'nin doğu cepheden genel görünümü

Fotoğraf 238: Kızıllı Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 239: Kızıllı Mescidi'nin harim içi kalem işleri

Fotoğraf 240: Kızıllı Mescidi'nin harim doğu duvarı

Fotoğraf 241: Kızıllı Mescidi'nin mihrabı

Fotoğraf 242: Alacami Mescidi'nin Genel görünümü

Fotoğraf 243: Alacami Mescidi'nin güney cephesi

Fotoğraf 244: Alacami Mescidi'nin son cemaat yerinden kuzey cepheye bakış

Fotoğraf 245: Alacami Mescidi'nin harim içi doğu duvarı

Fotoğraf 246: Alacami Mescidi'nin harim içi güney duvarı

Fotoğraf 247: Alacami Mescidi'nin harim içi kuzey duvarı

Fotoğraf 248: Kürüş Mescidi'nin genel görünümü

Fotoğraf 249: K r   Mescidi'nin g neydoğ  cephesinden g r n   

Fotoğraf 250: K r   Mescidi'nin kuzey cephesi

Fotoğraf 251: K r   Mescidi'nin harime giriş kapısı

Fotoğraf 252: K r   Mescidi'nin harim i i genel görünümü

Fotoğraf 253: Kürüş Mescidi'nin harim içi doğu duvarı

Fotoğraf 254: Kürüş Mescidi'nin harim içi güney duvarı

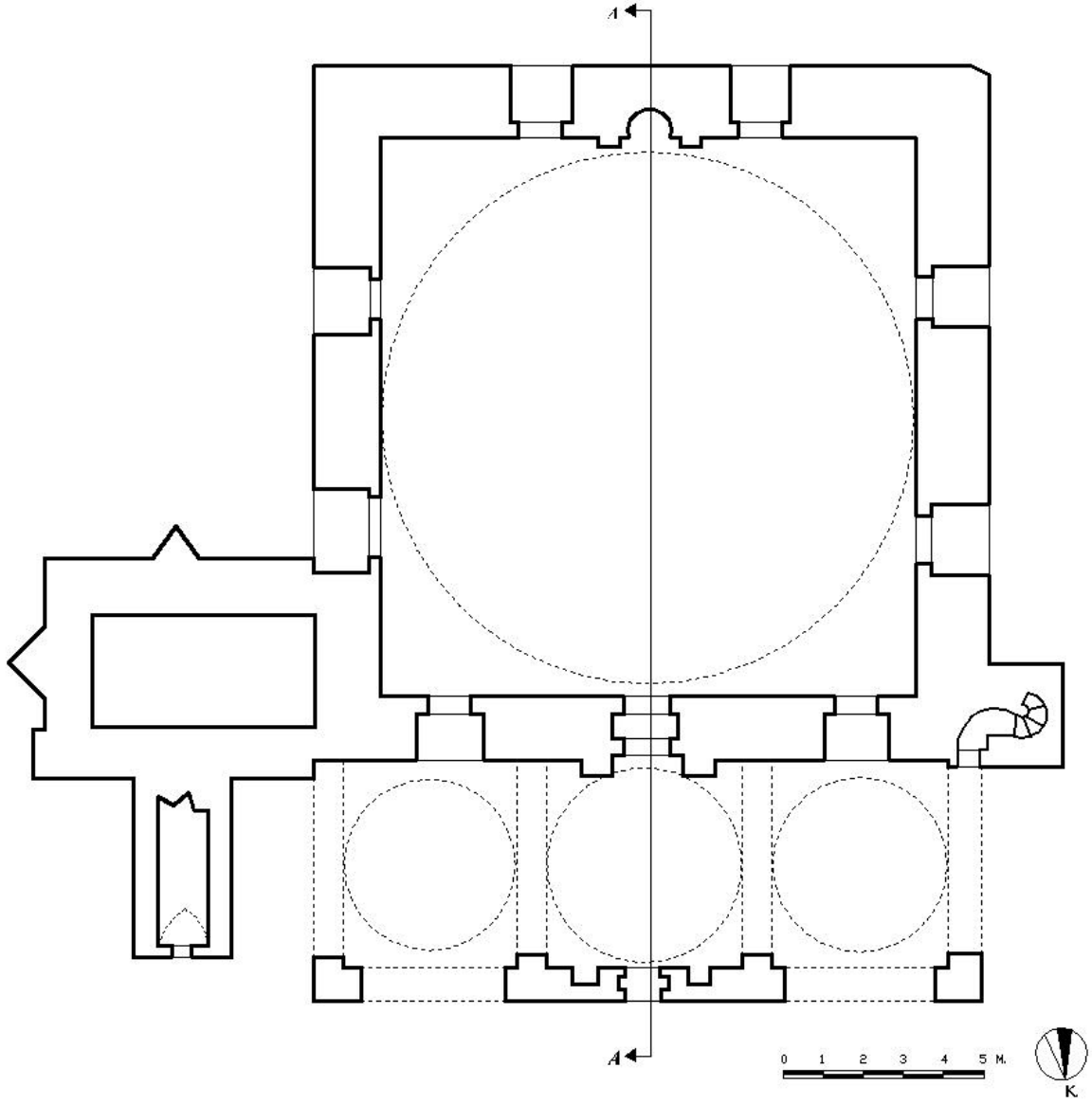

Fotoğraf 255: Kürüş Mescidi'nin mihrabı

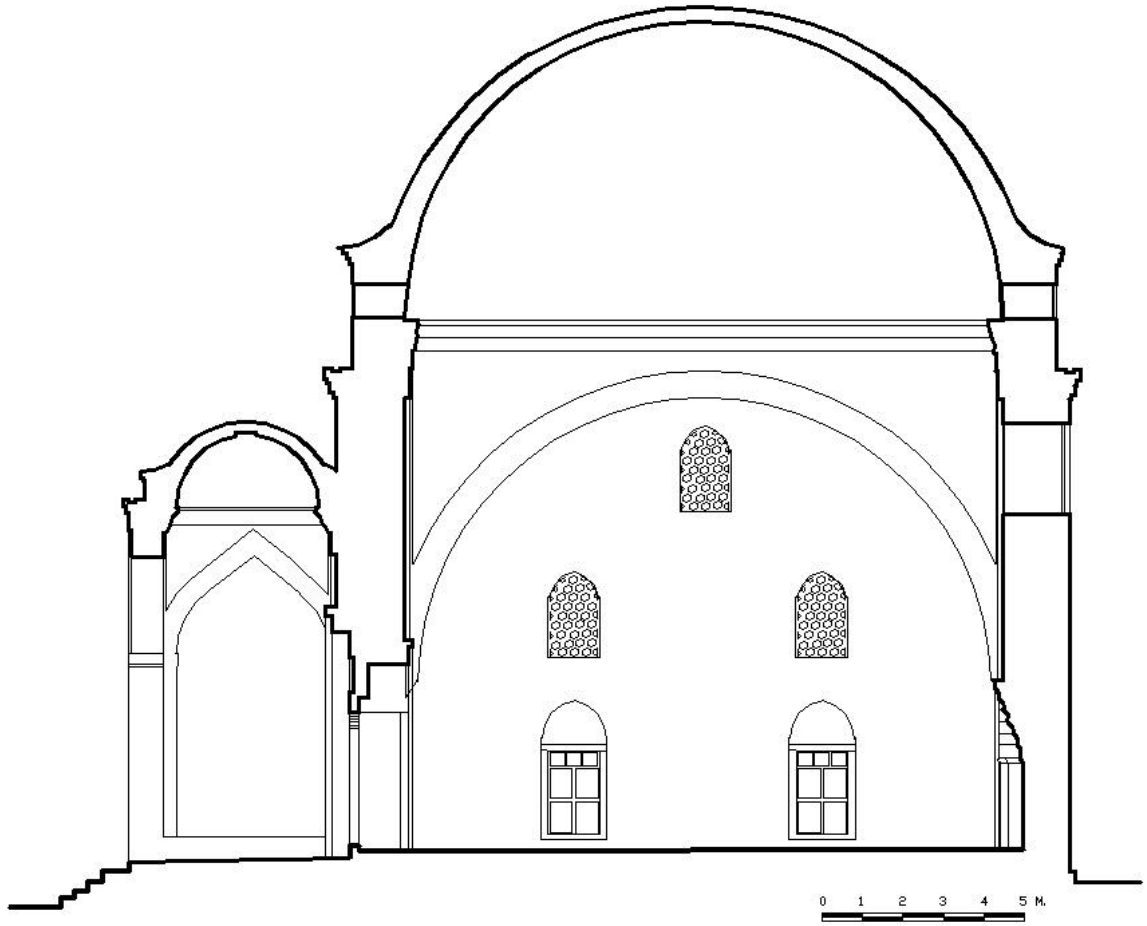

Fotoğraf 256: Kürüş Mescidi'nin harim içi kuzey duvarı

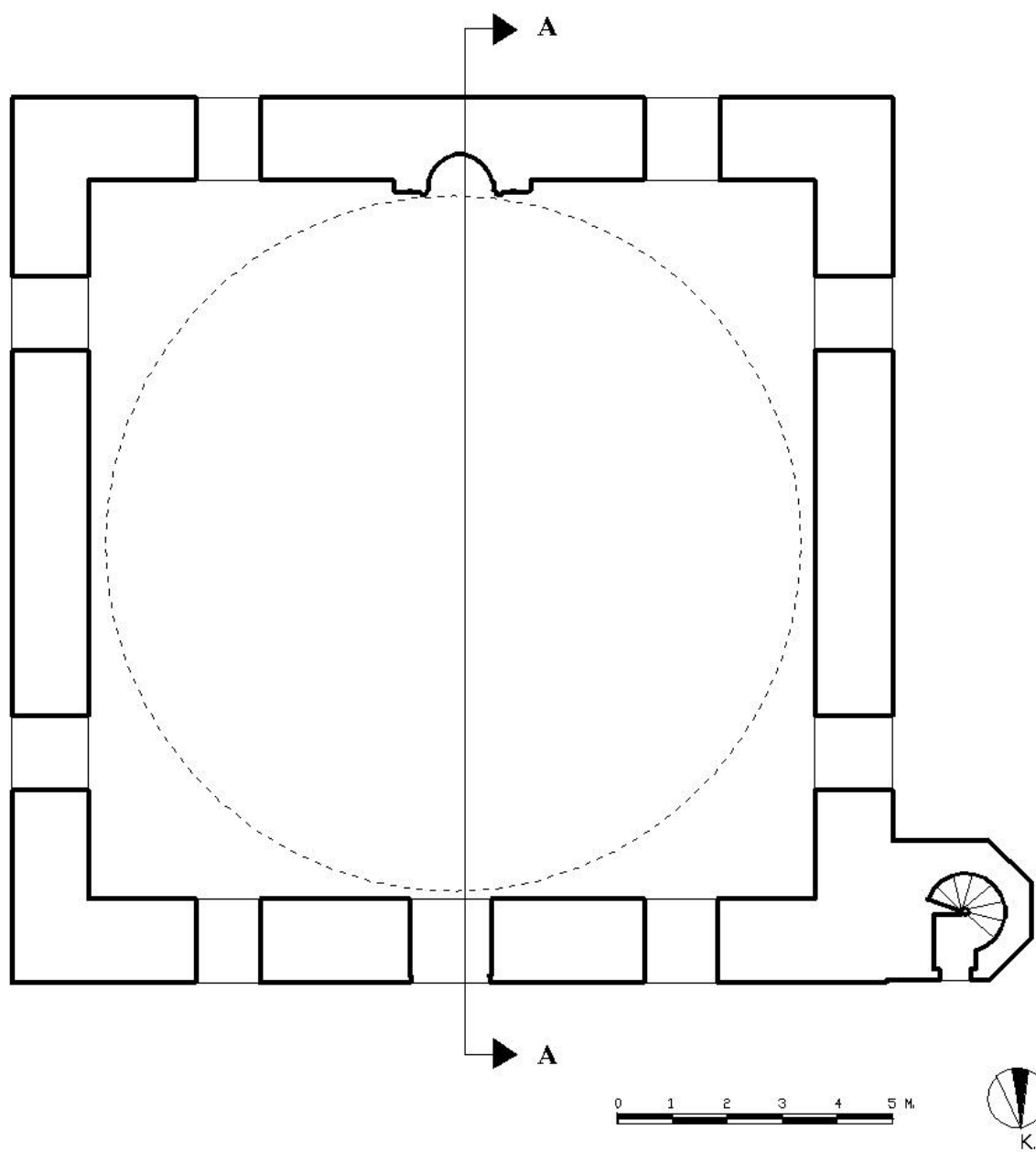
PLANLAR

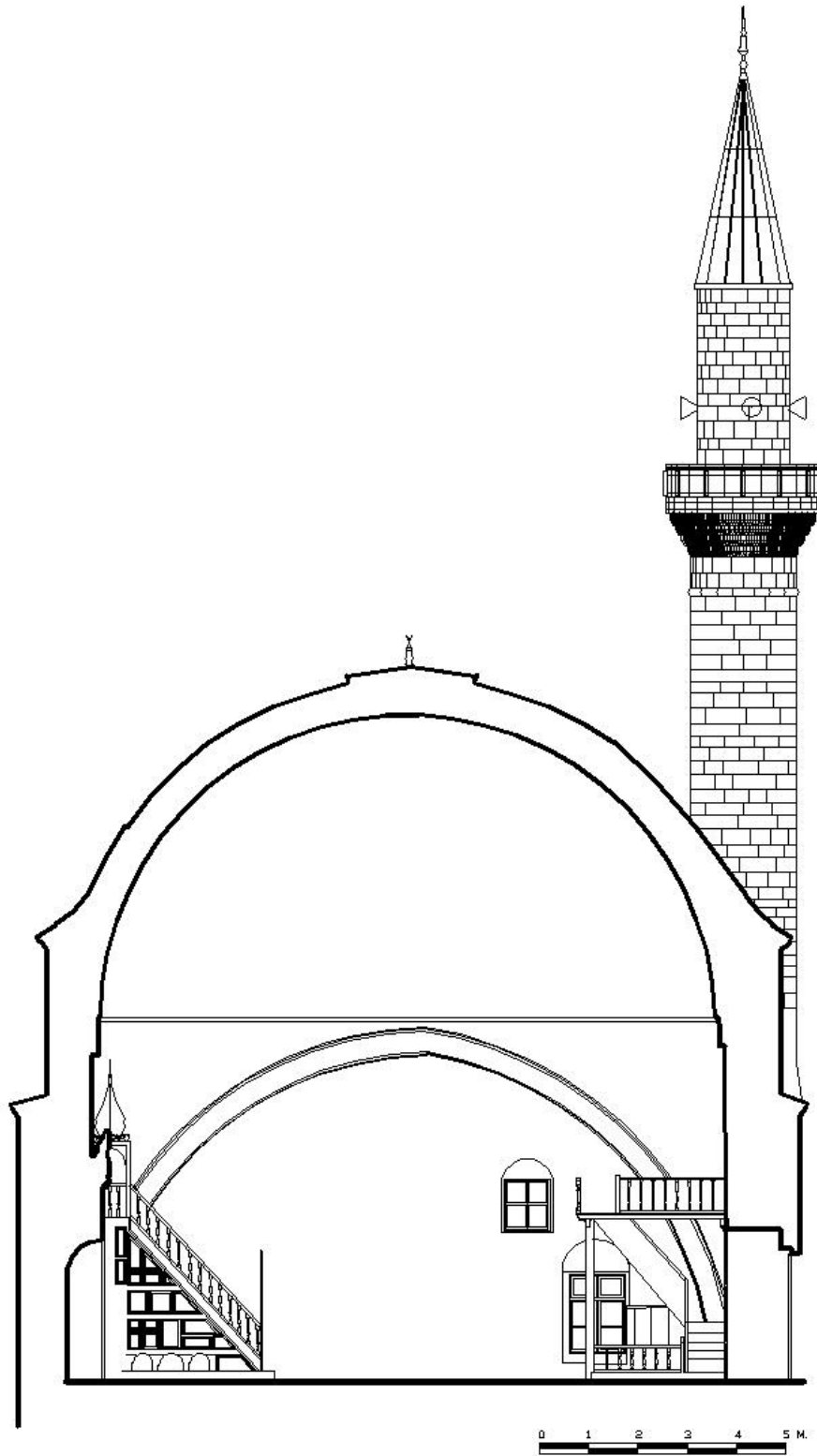
Plan 1: Süleymaniye Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

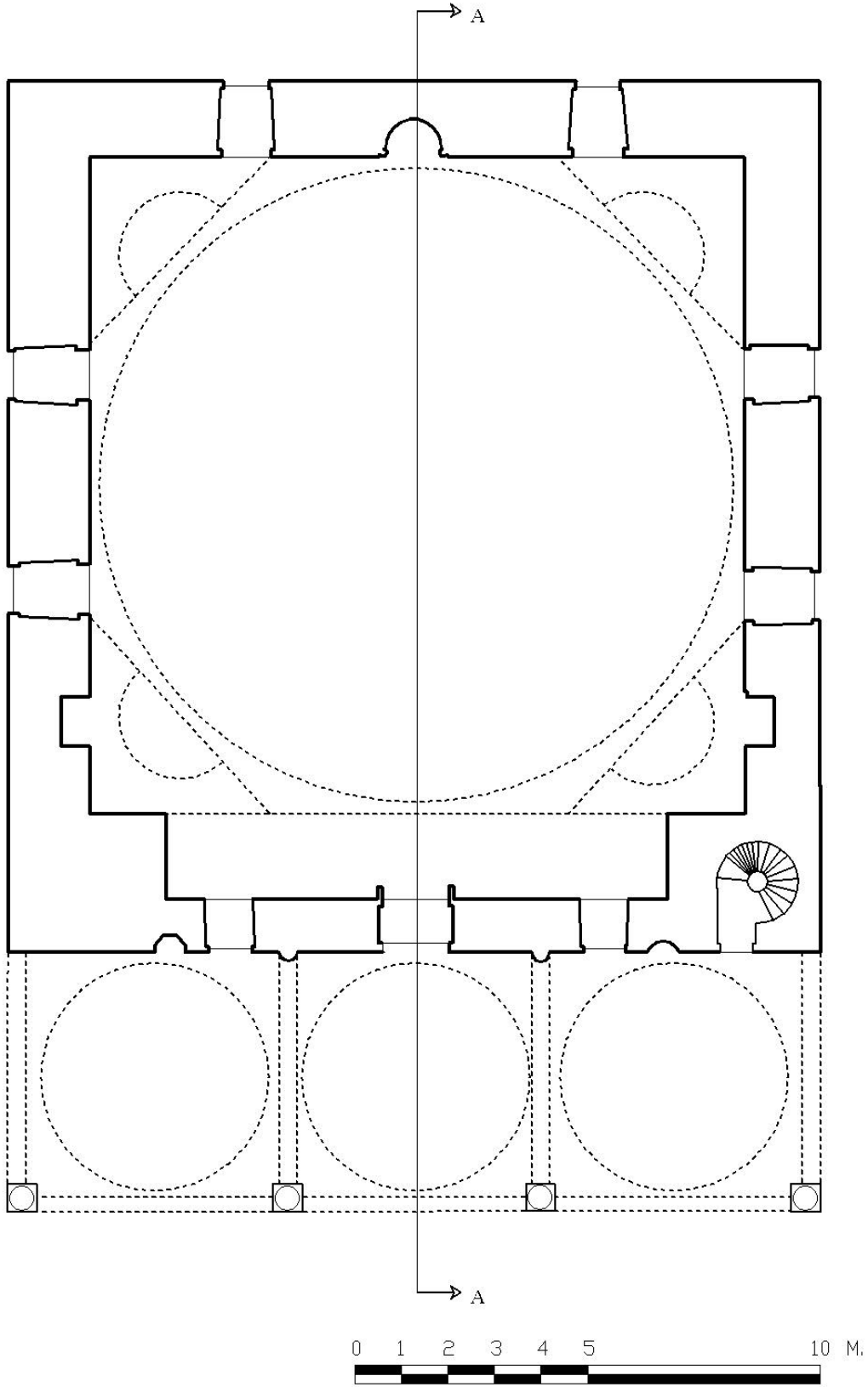
Plan 2: Süleymaniye Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

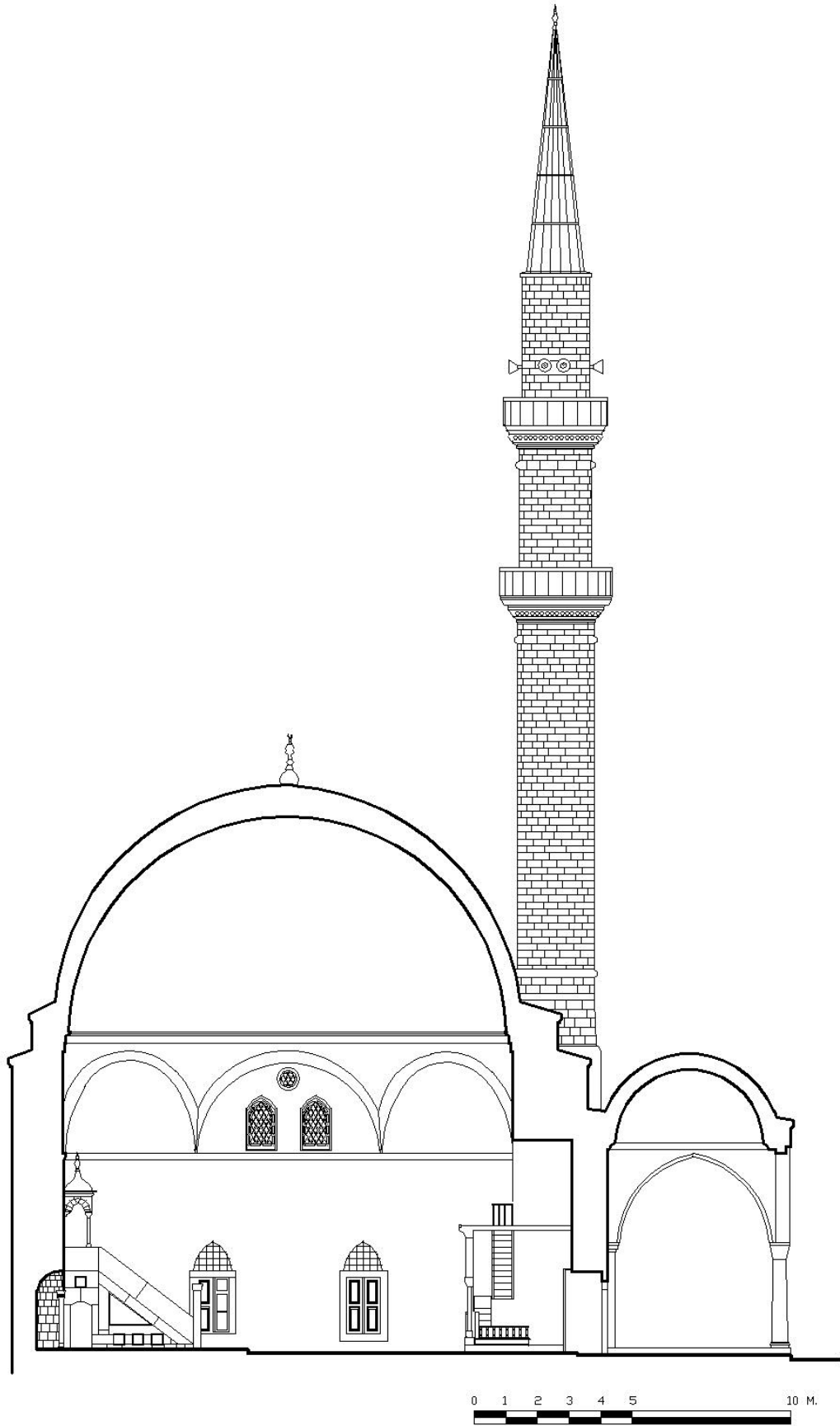
Plan 3: Bali Bey Camisi

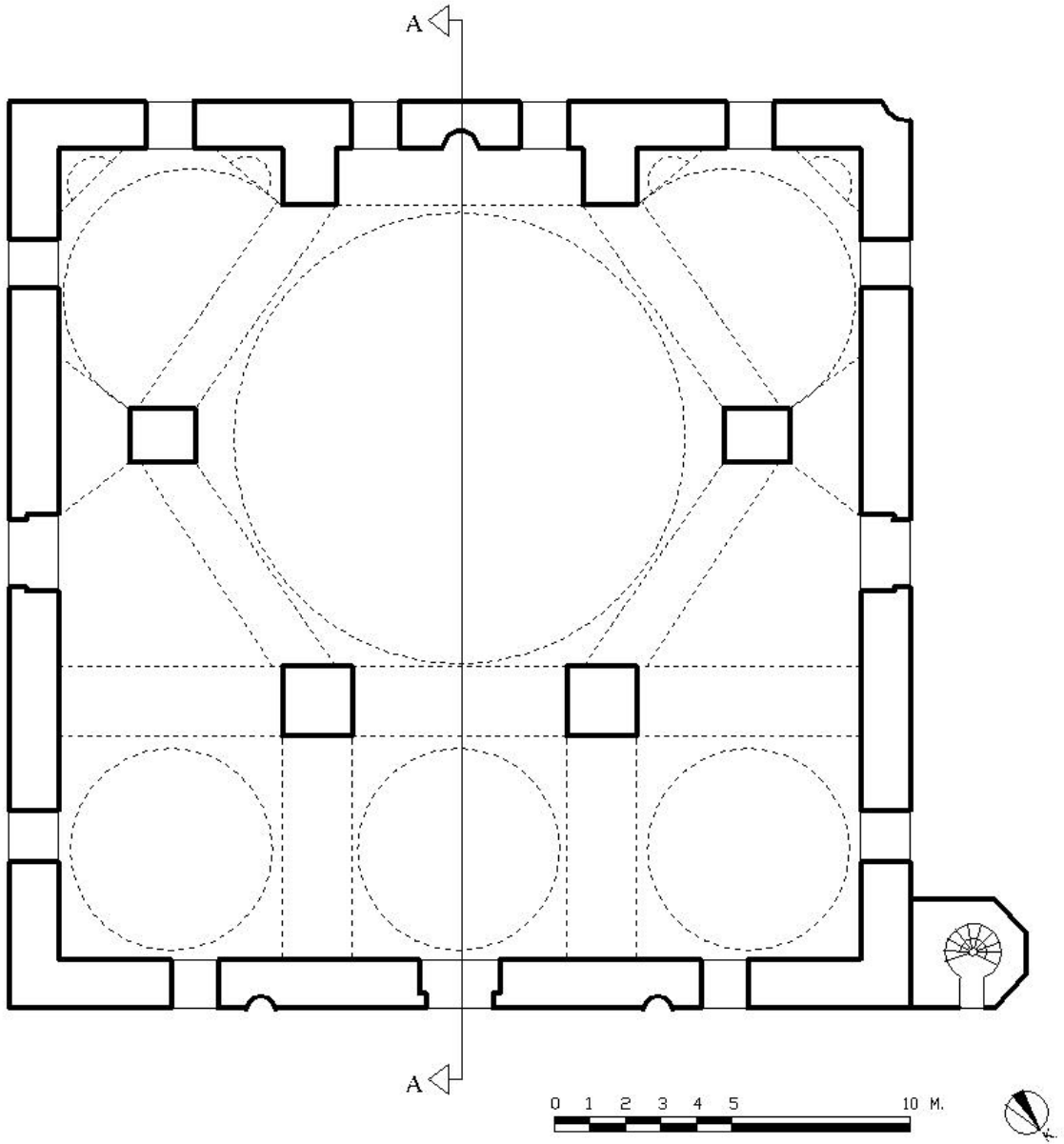
Plan 4: Bali Bey Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

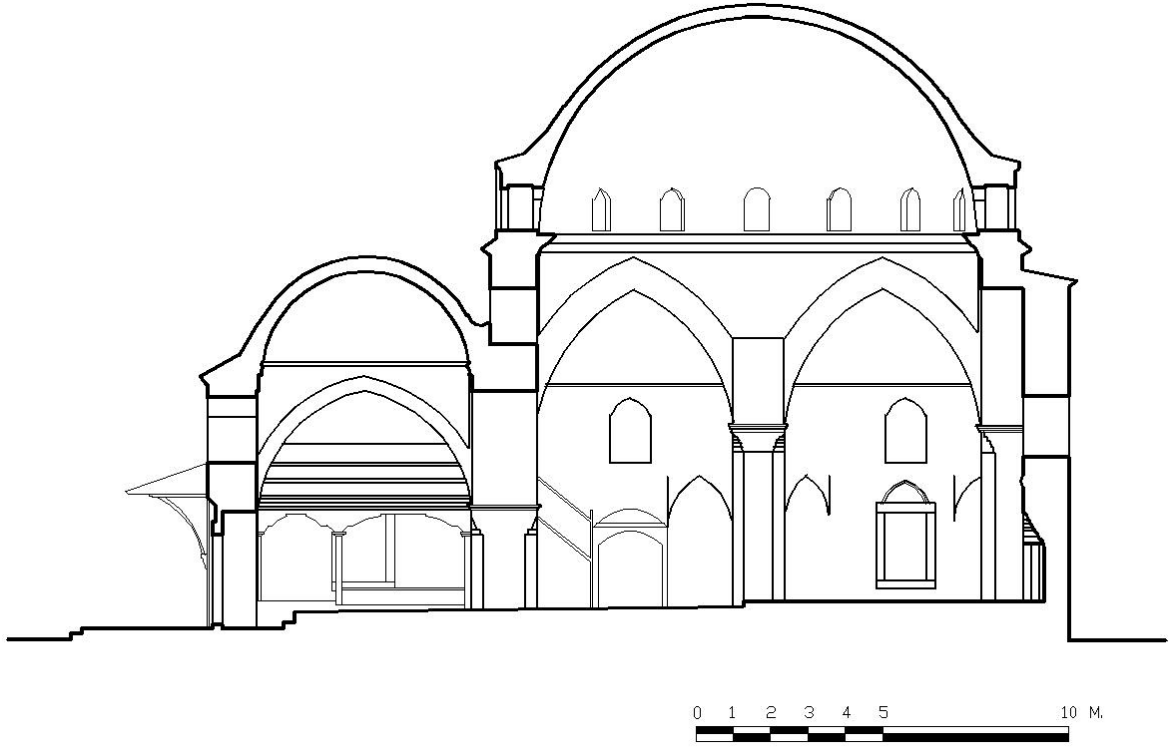
Plan 5: Murat Paşa Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

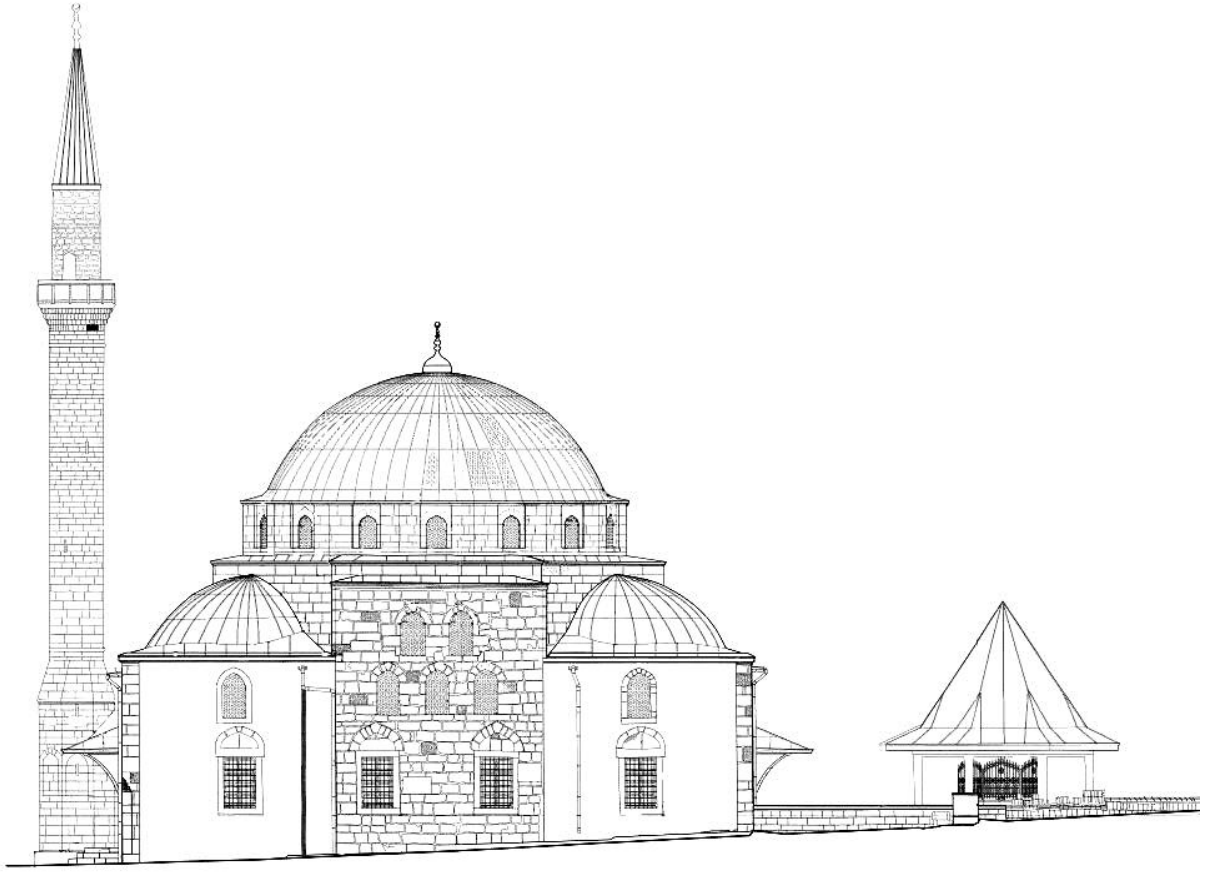
Plan 6: Murat Paşa Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

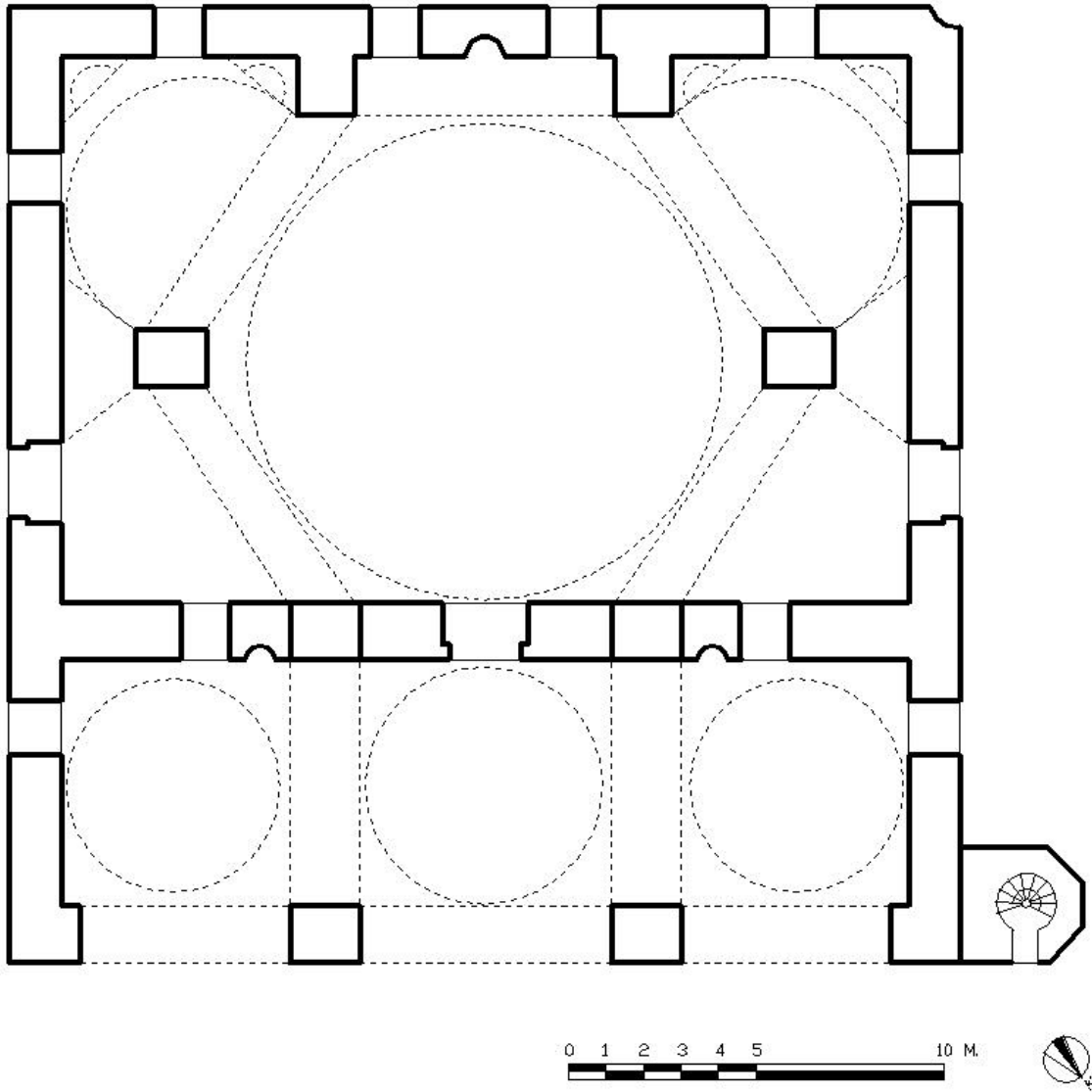
Plan 7: Tekeli Mehmet Paşa Cami (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

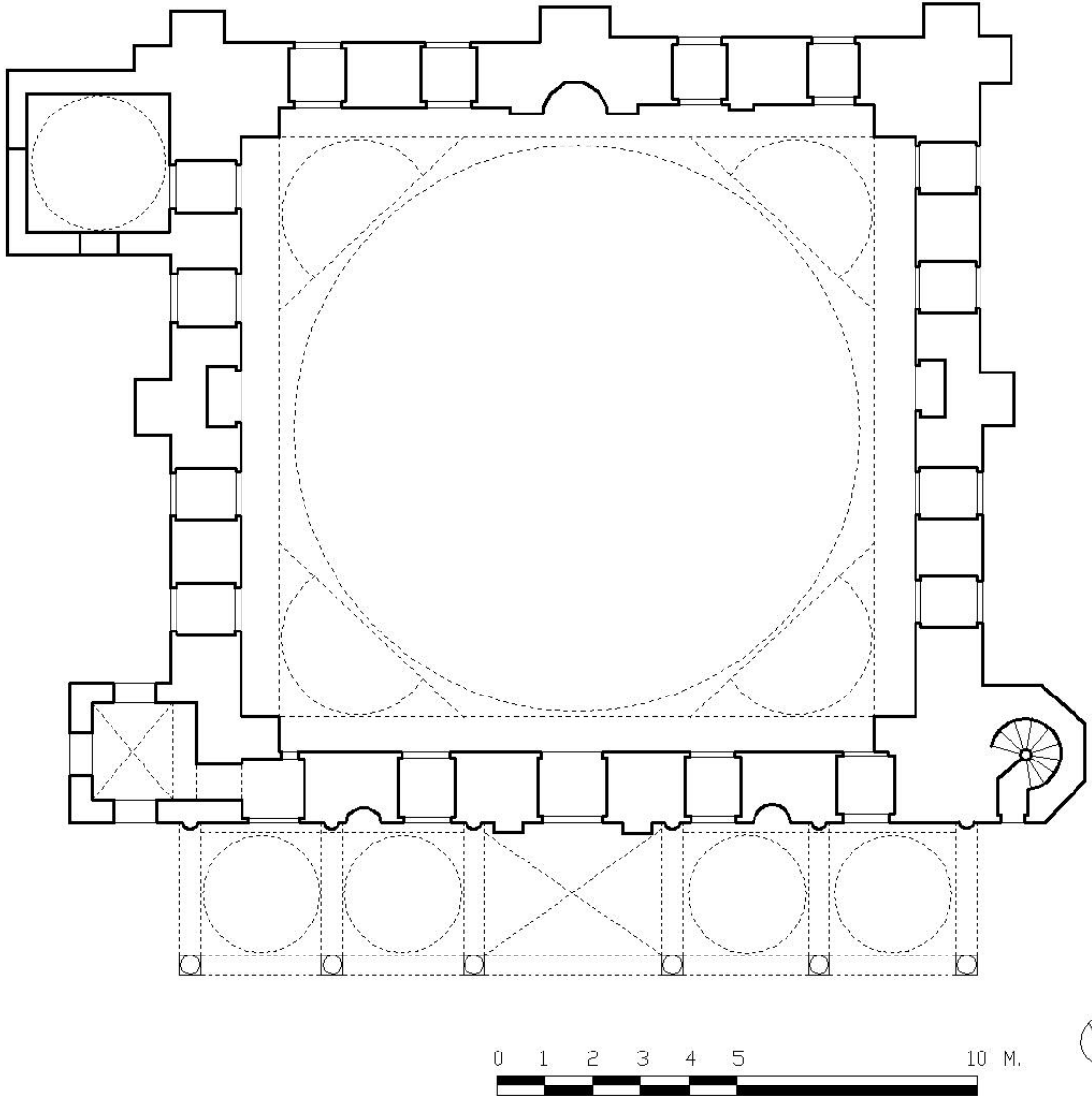
Plan 8: Tekeli Mehmet Cami AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

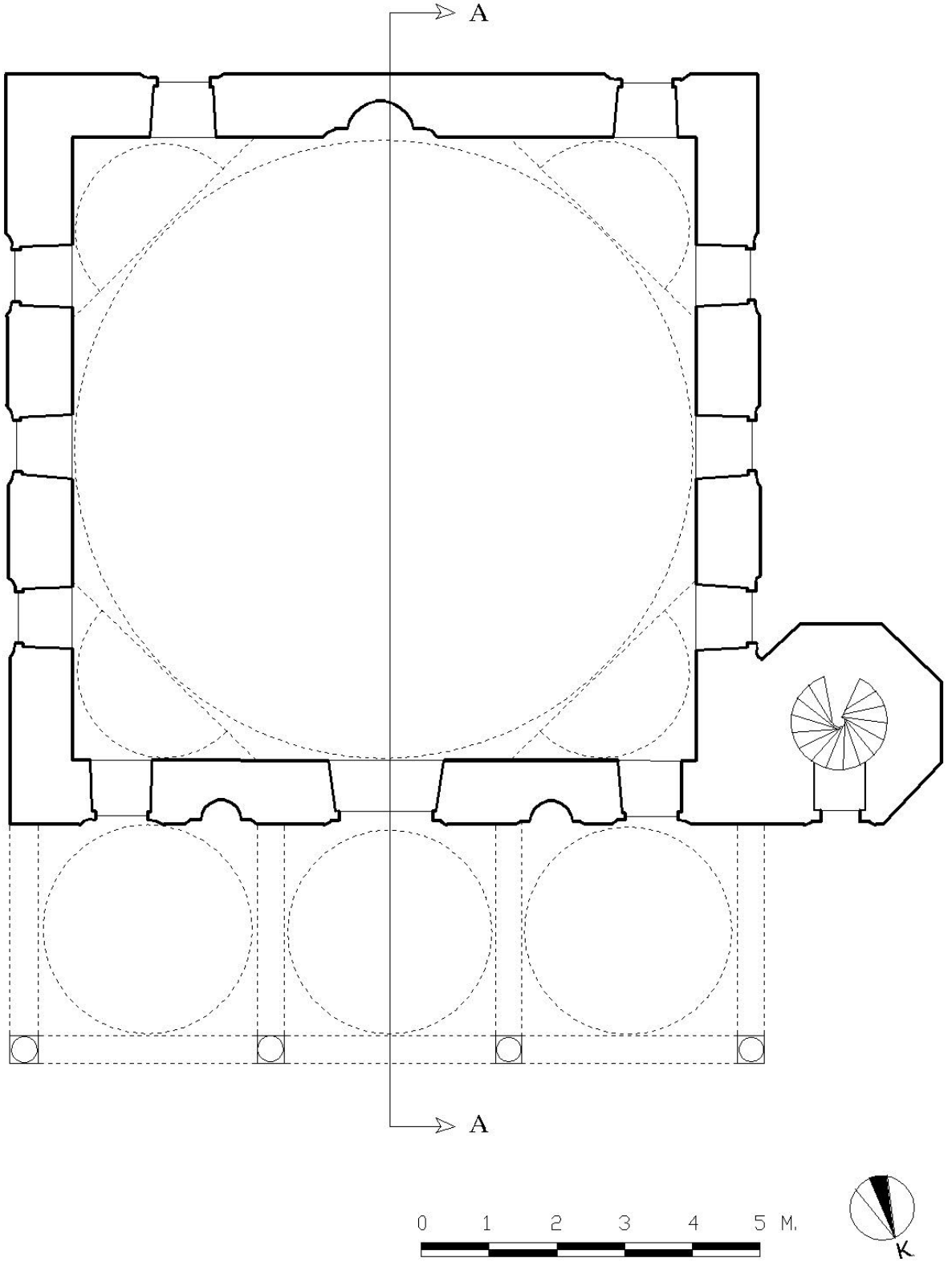
Plan 9: Tekeli Mehmet Paşa Camisi güney cephe (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

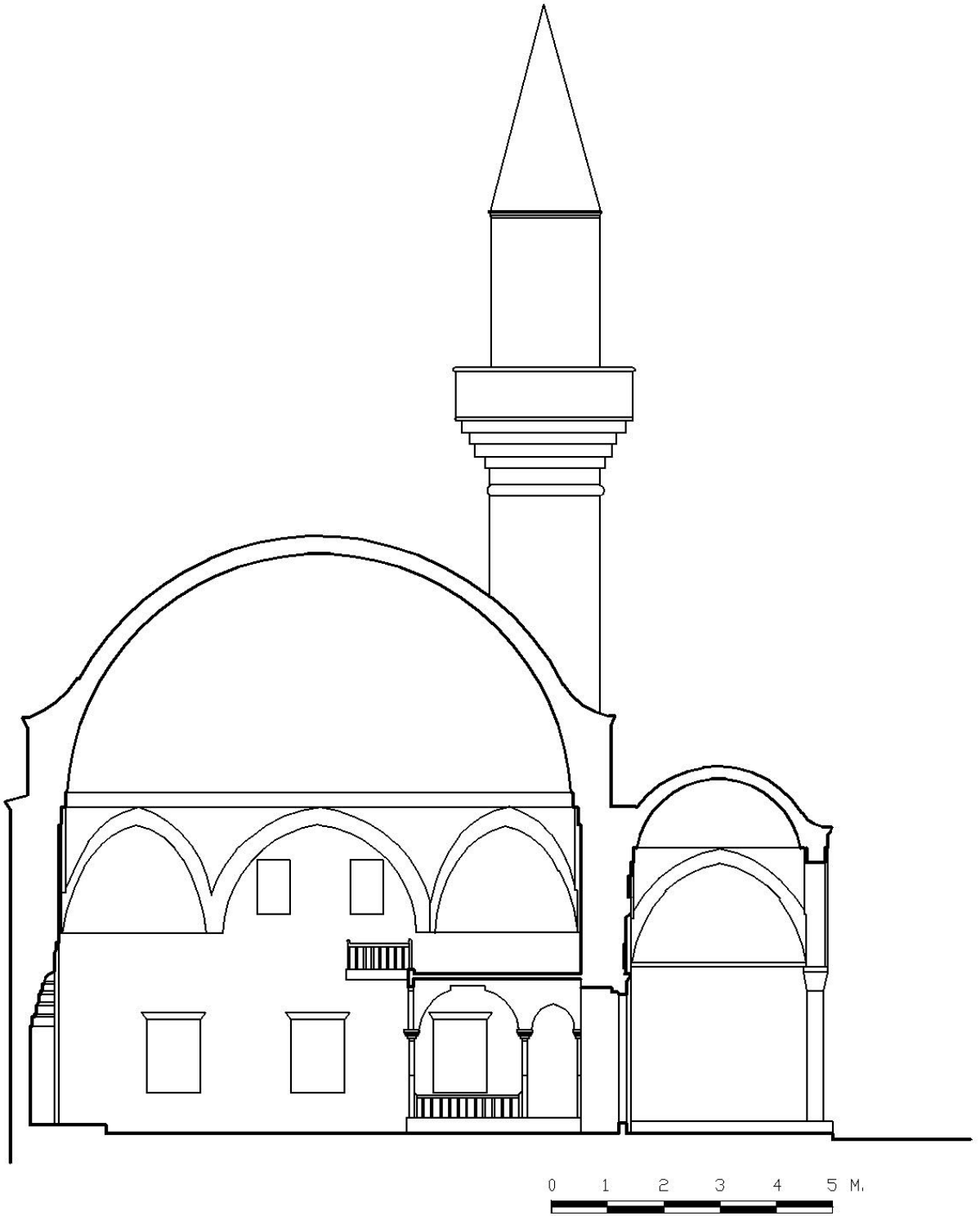
Plan 10: Tekeli Mehmet Paşa Cami Restitüsyon Planı

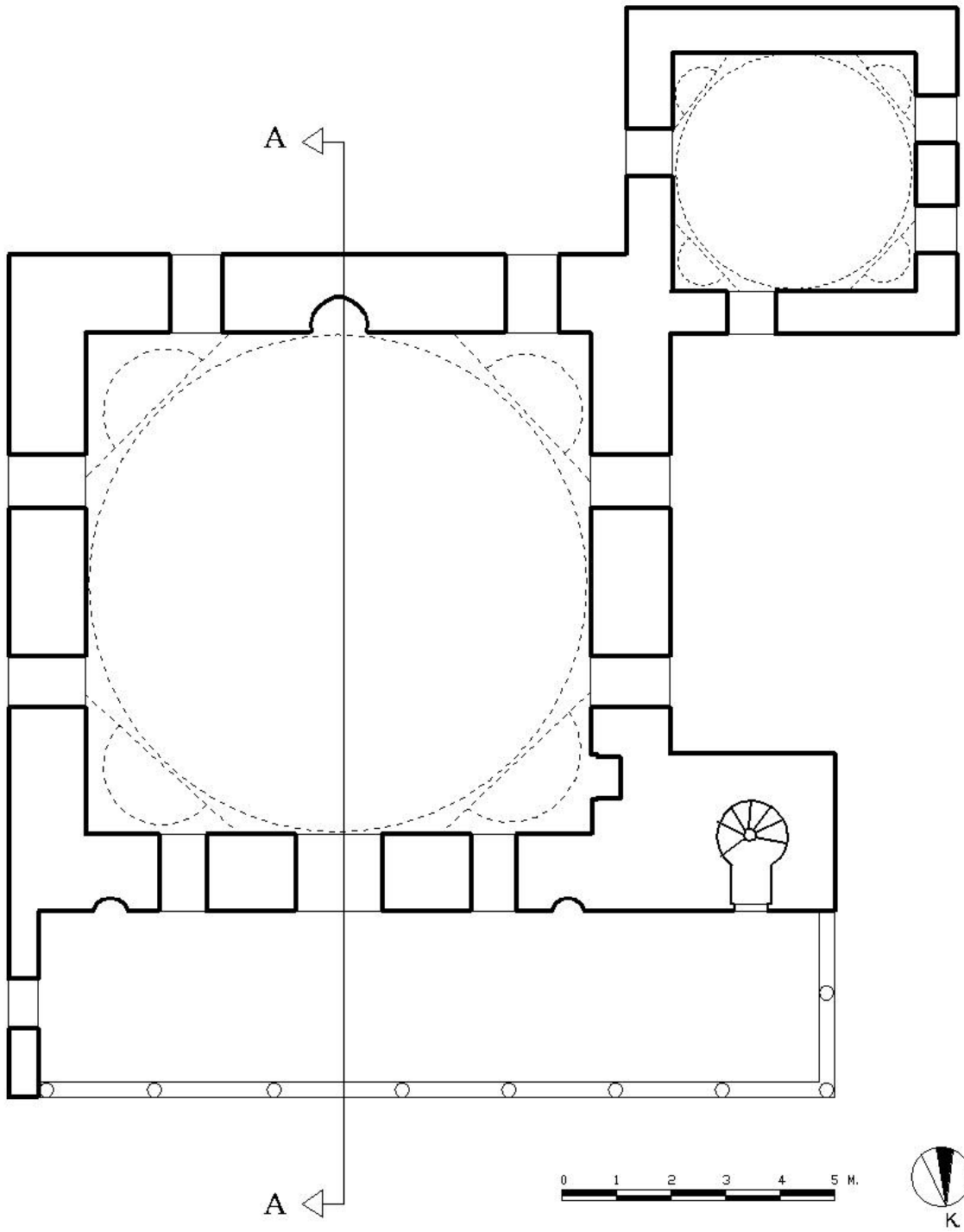
Plan 11: Ömer Paşa Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

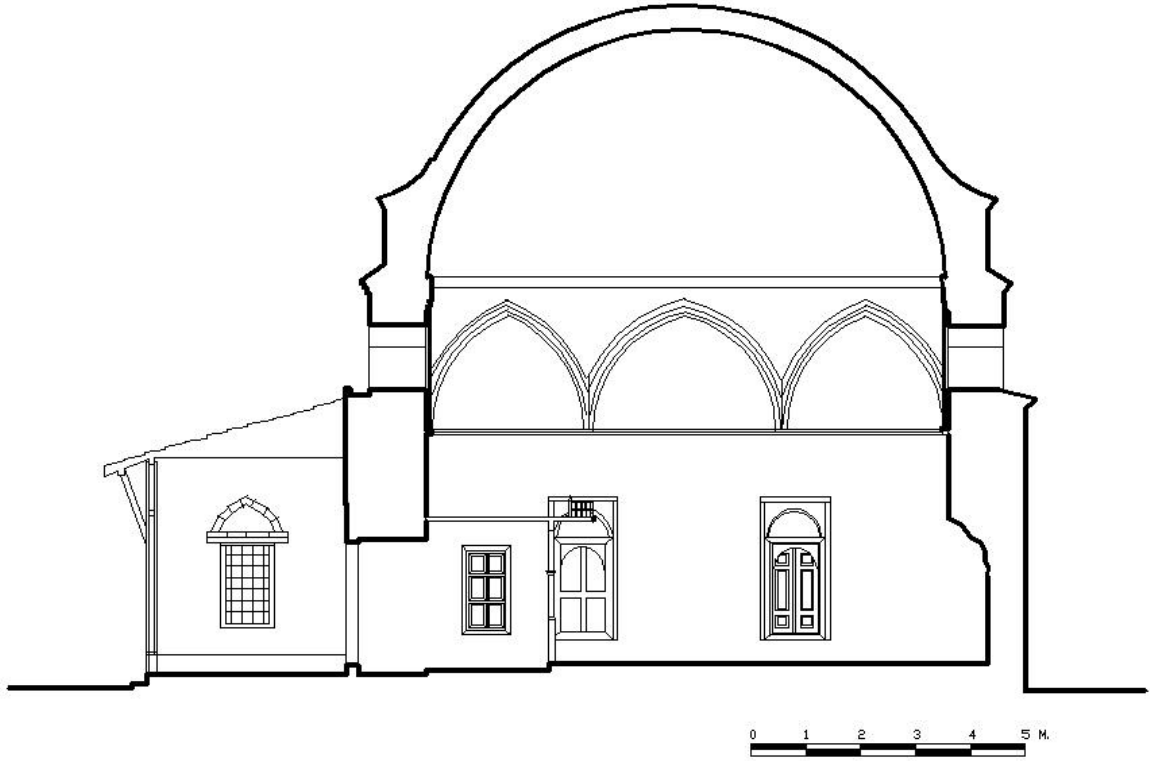
Plan 12: Nasreddin Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

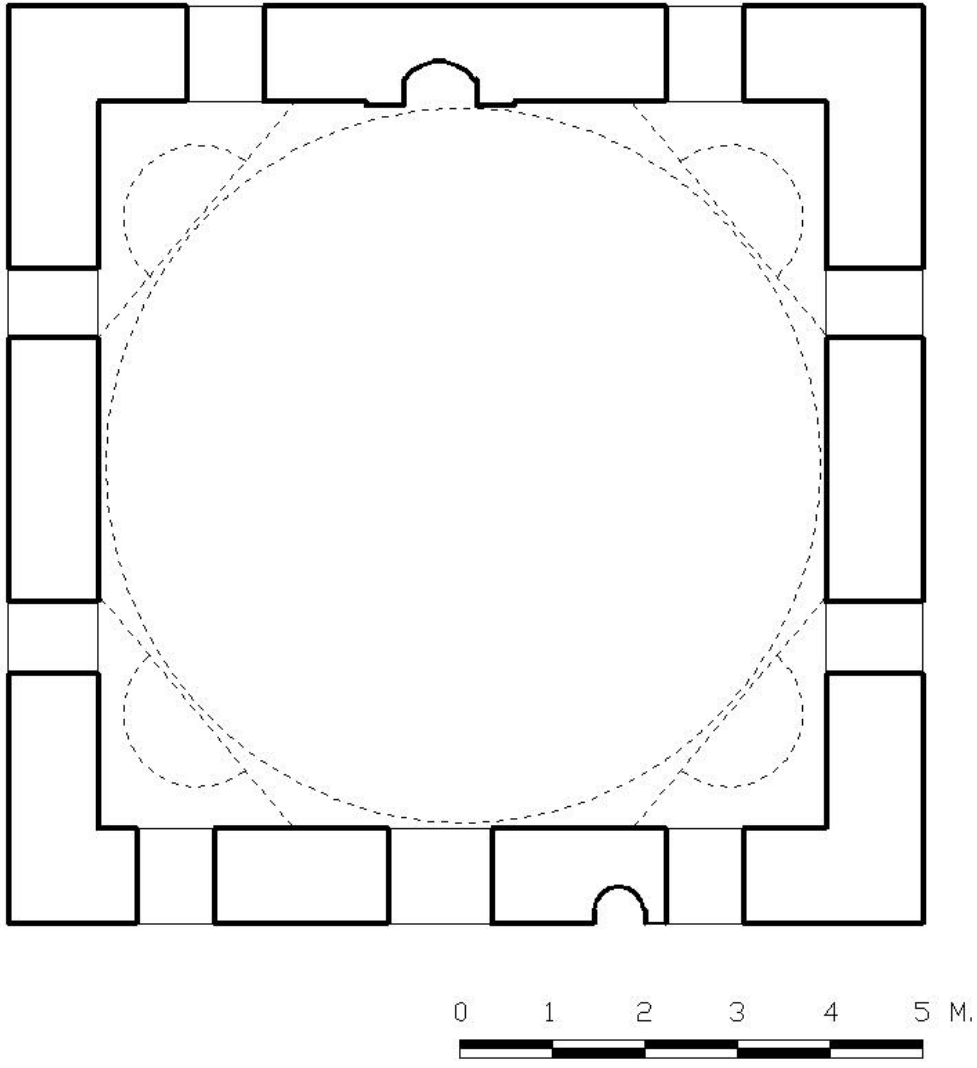
Plan 13: Nasreddin Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

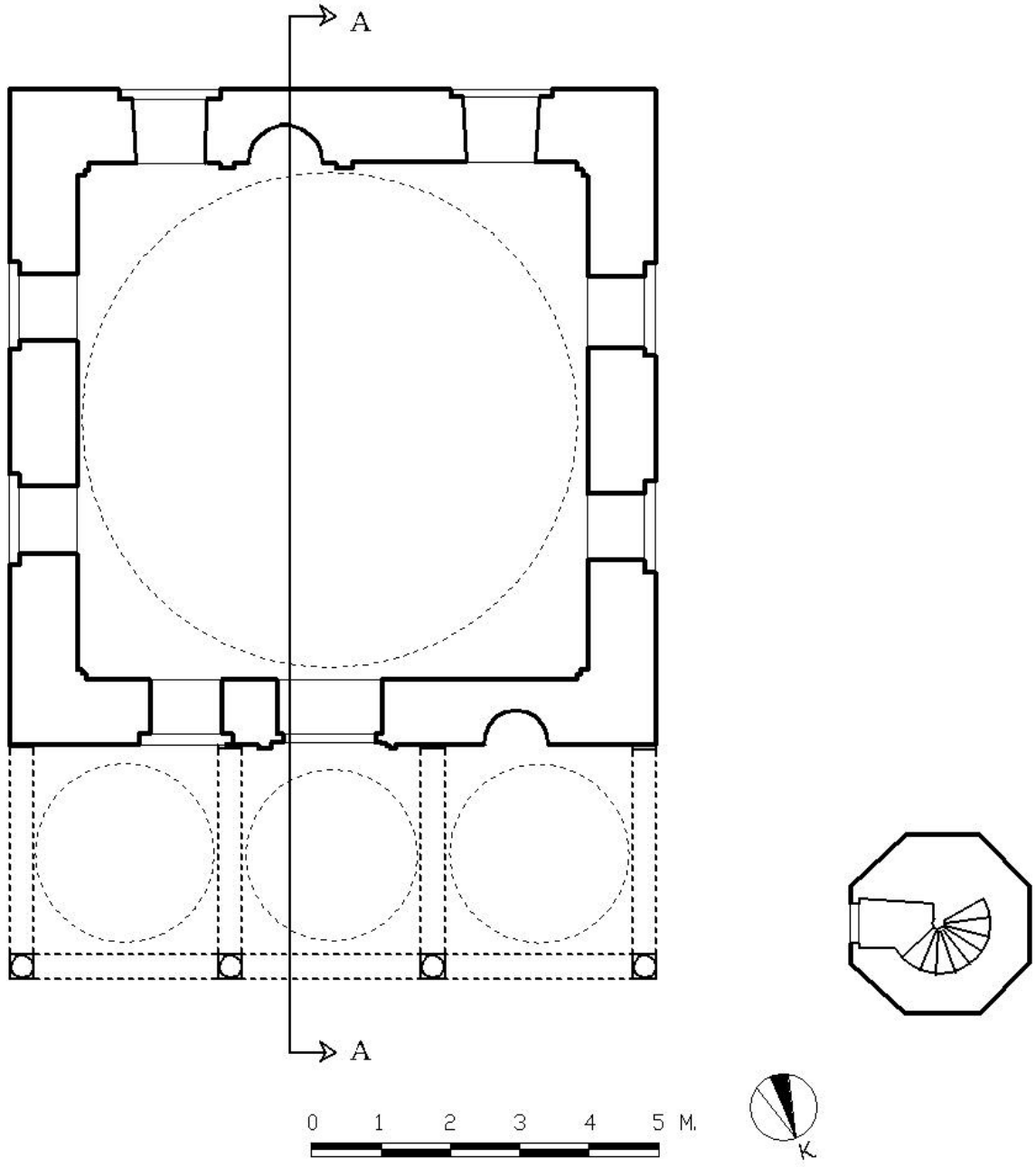
Plan 14: Müsellim Camisi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

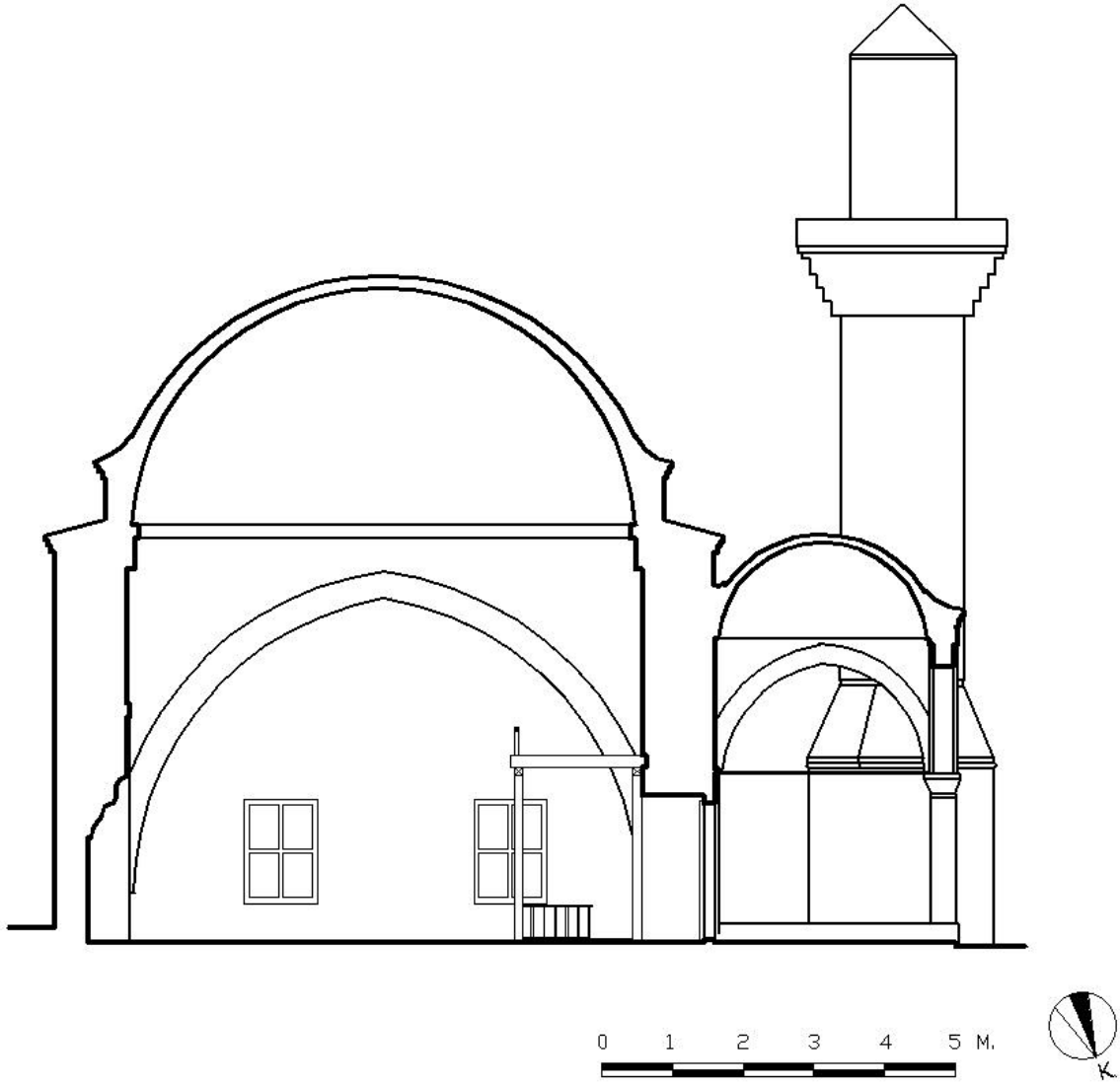
Plan 15: Müsellim Camisi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

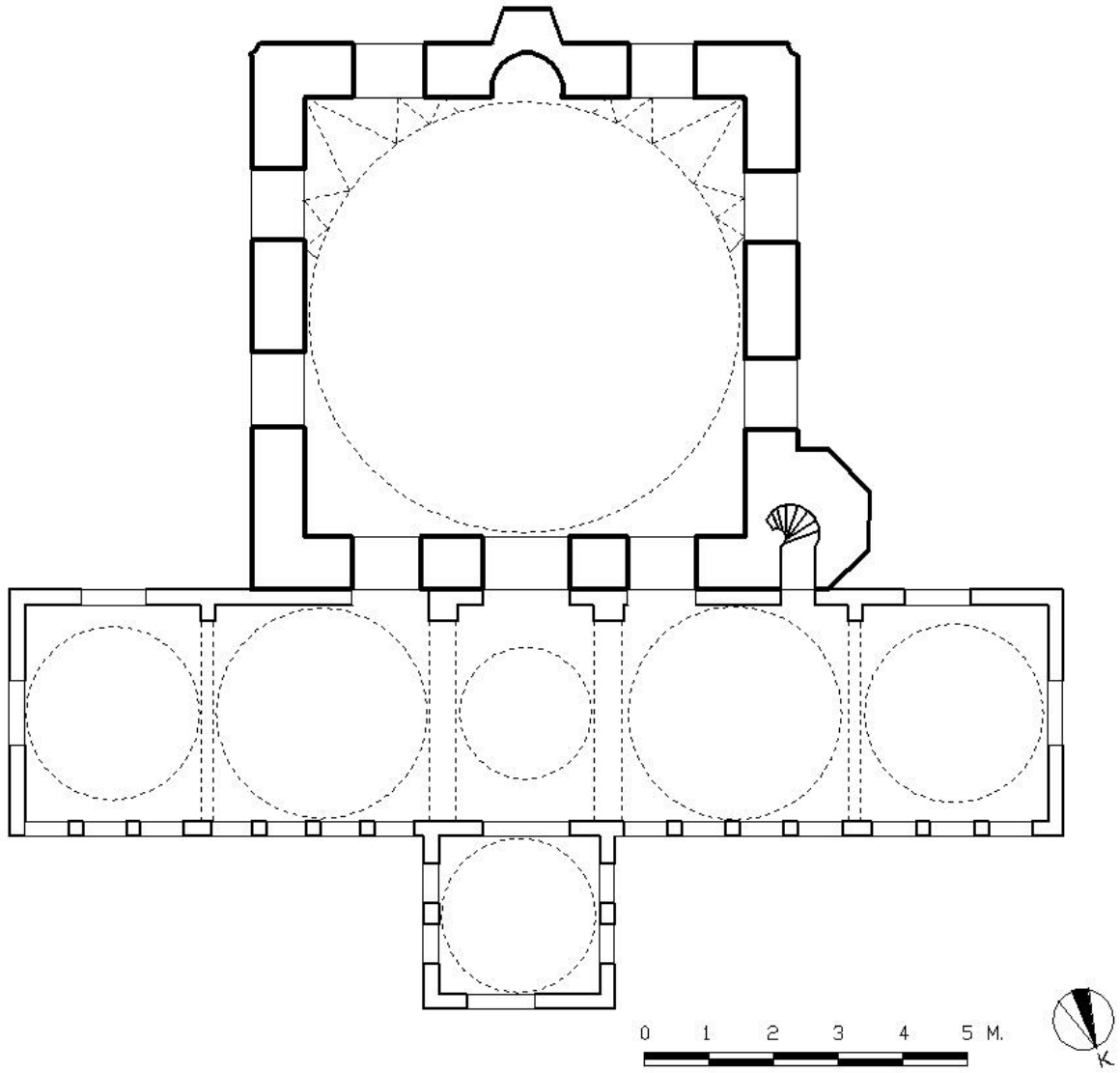
Plan 16: Ağalar Önü Mescidi

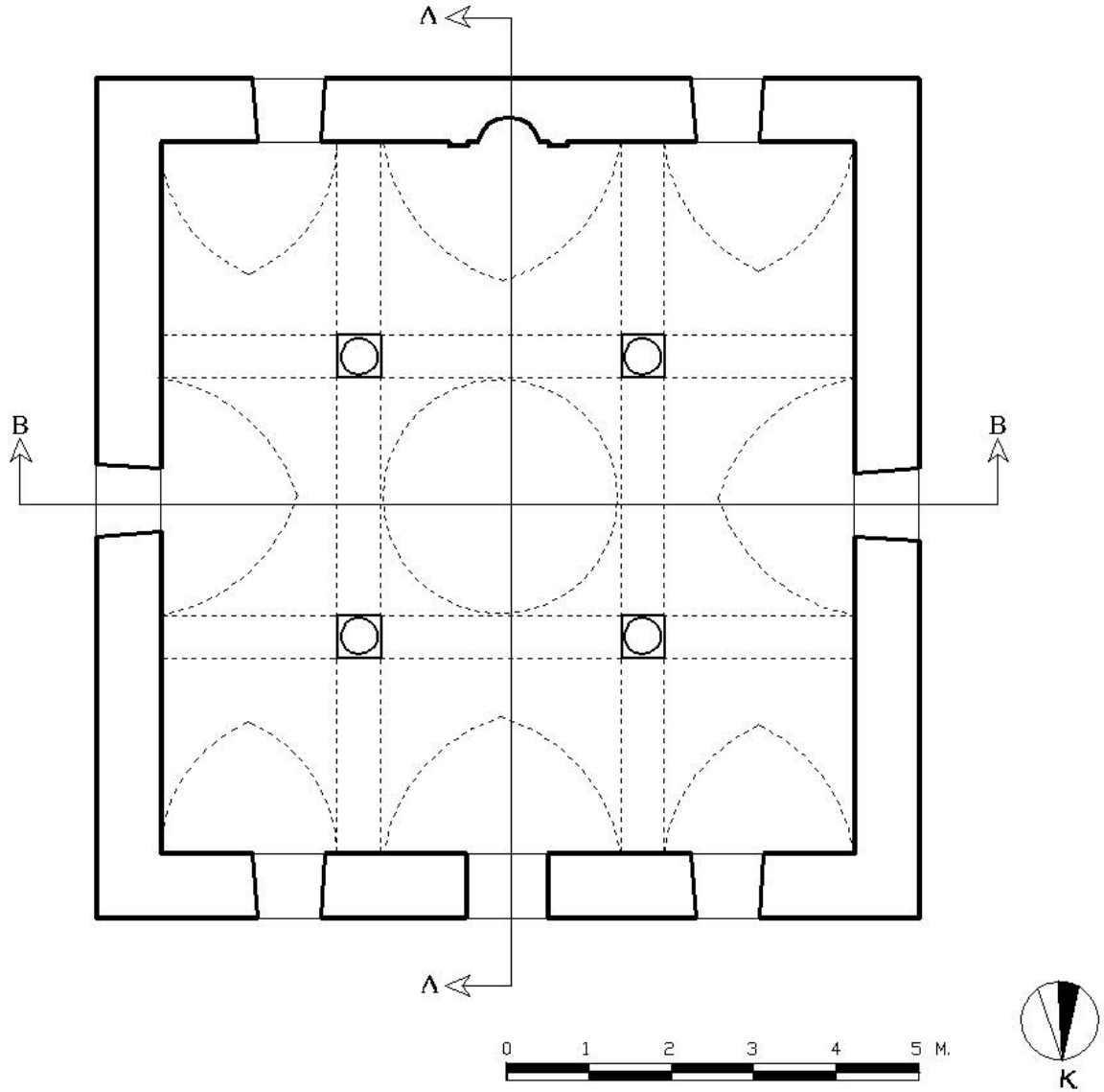
Plan 17: Hasköy Mescidi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

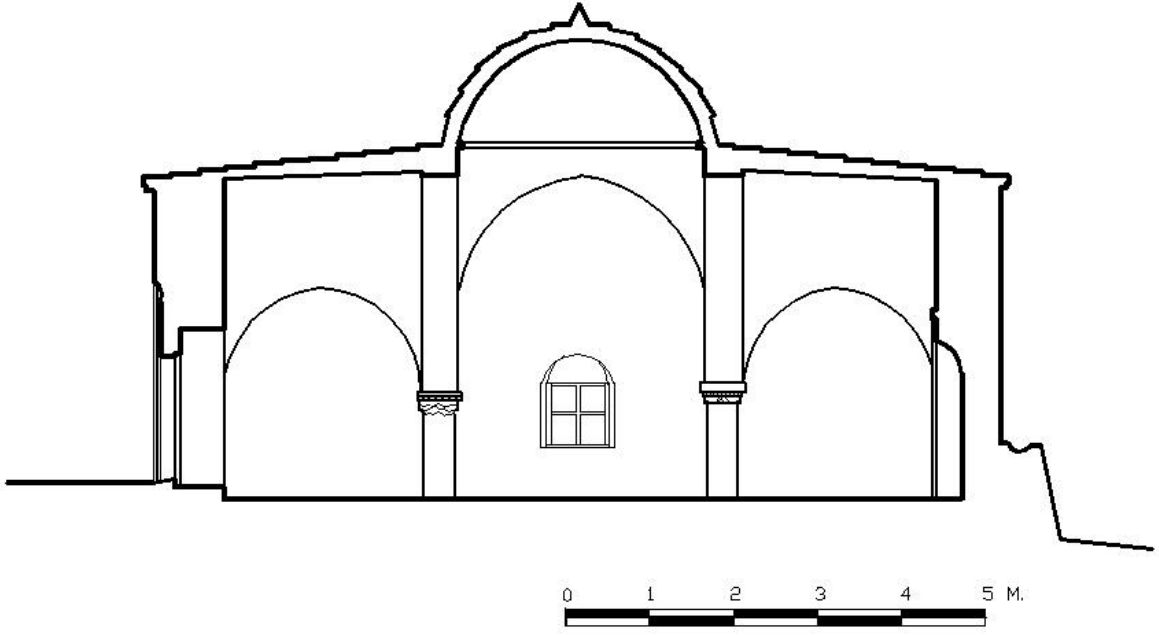
Plan 18: Hasköy Mescidi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

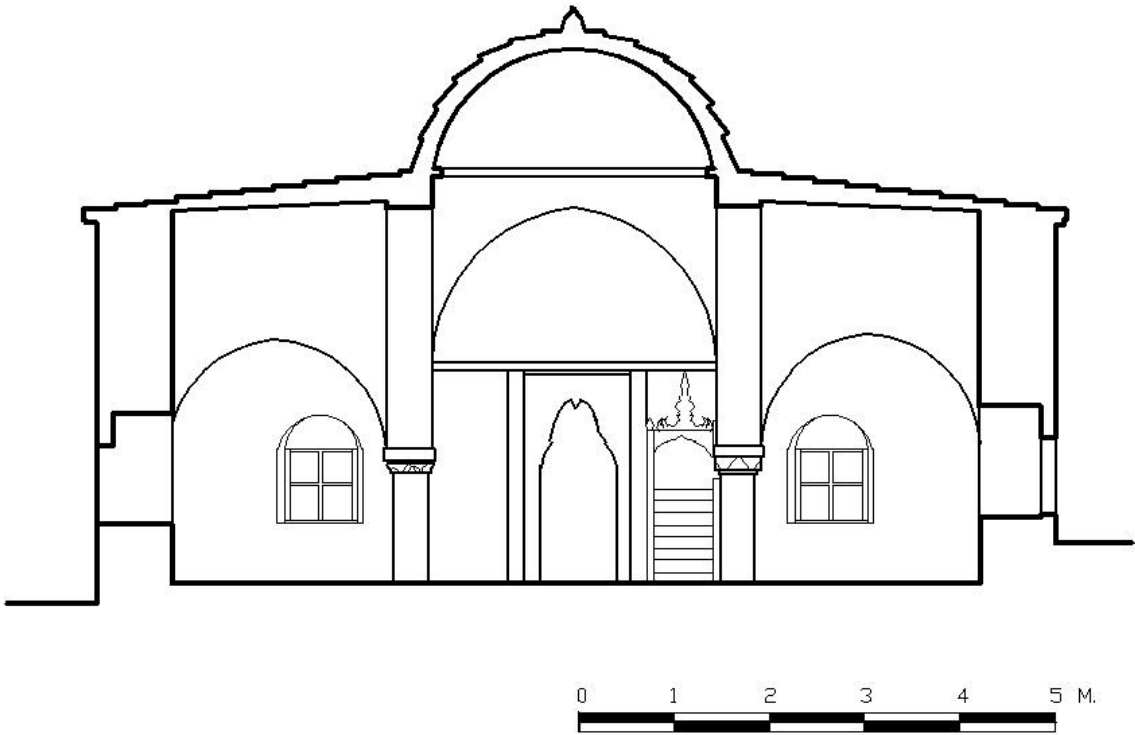
Plan 19: Takkacı Mustafa Mecidi

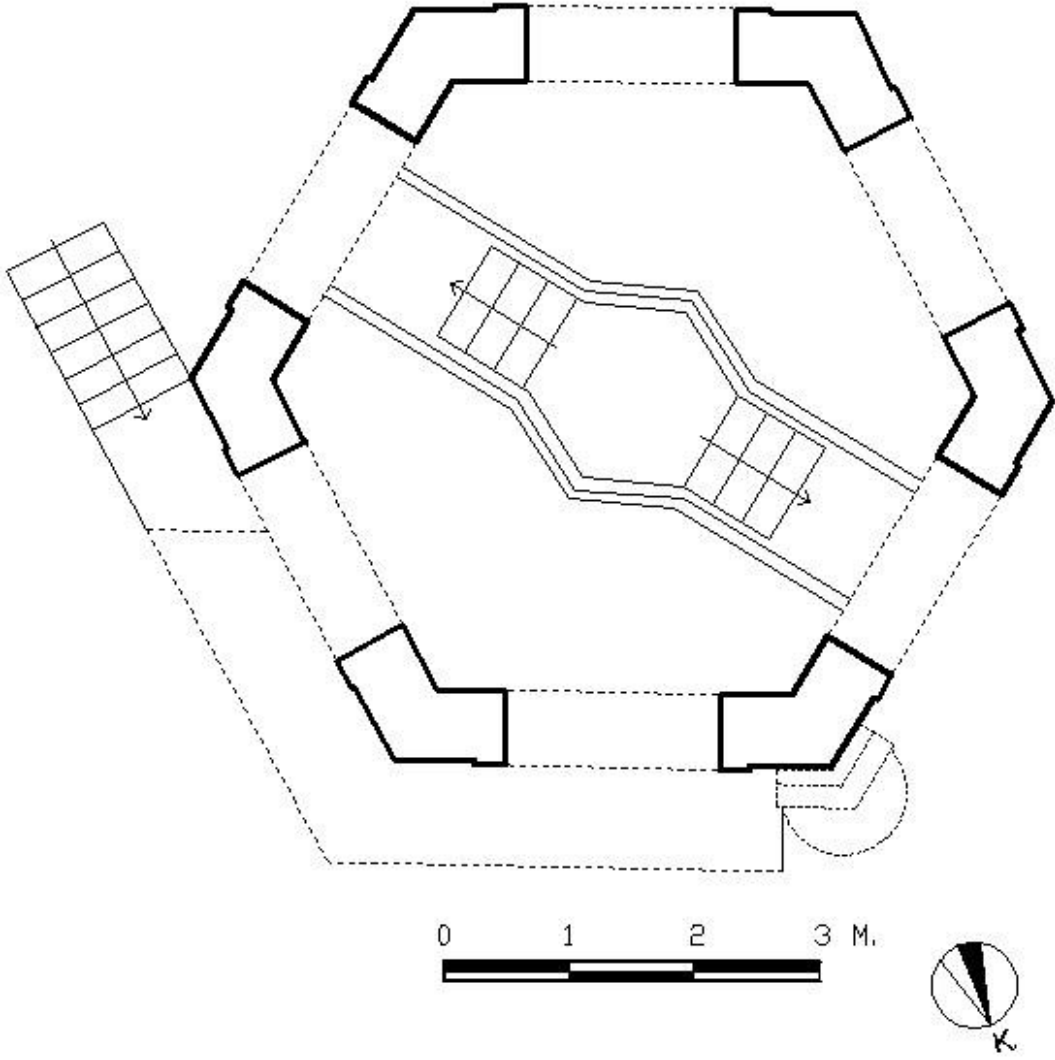
Plan 20: Hacı Hasan Ağa Mescidi

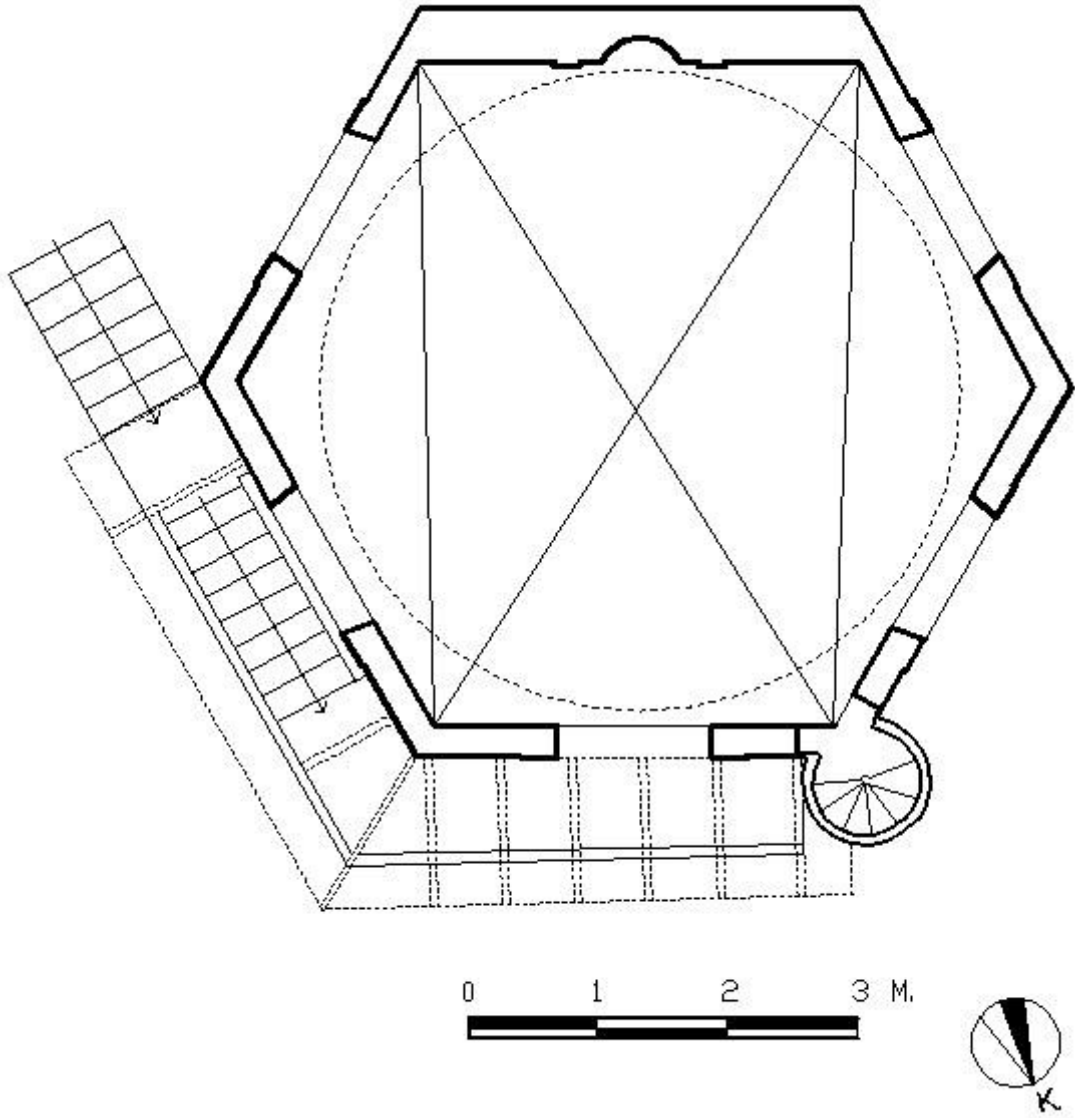
Plan 21: Hacı Hasan Ağa Mescidi AA kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

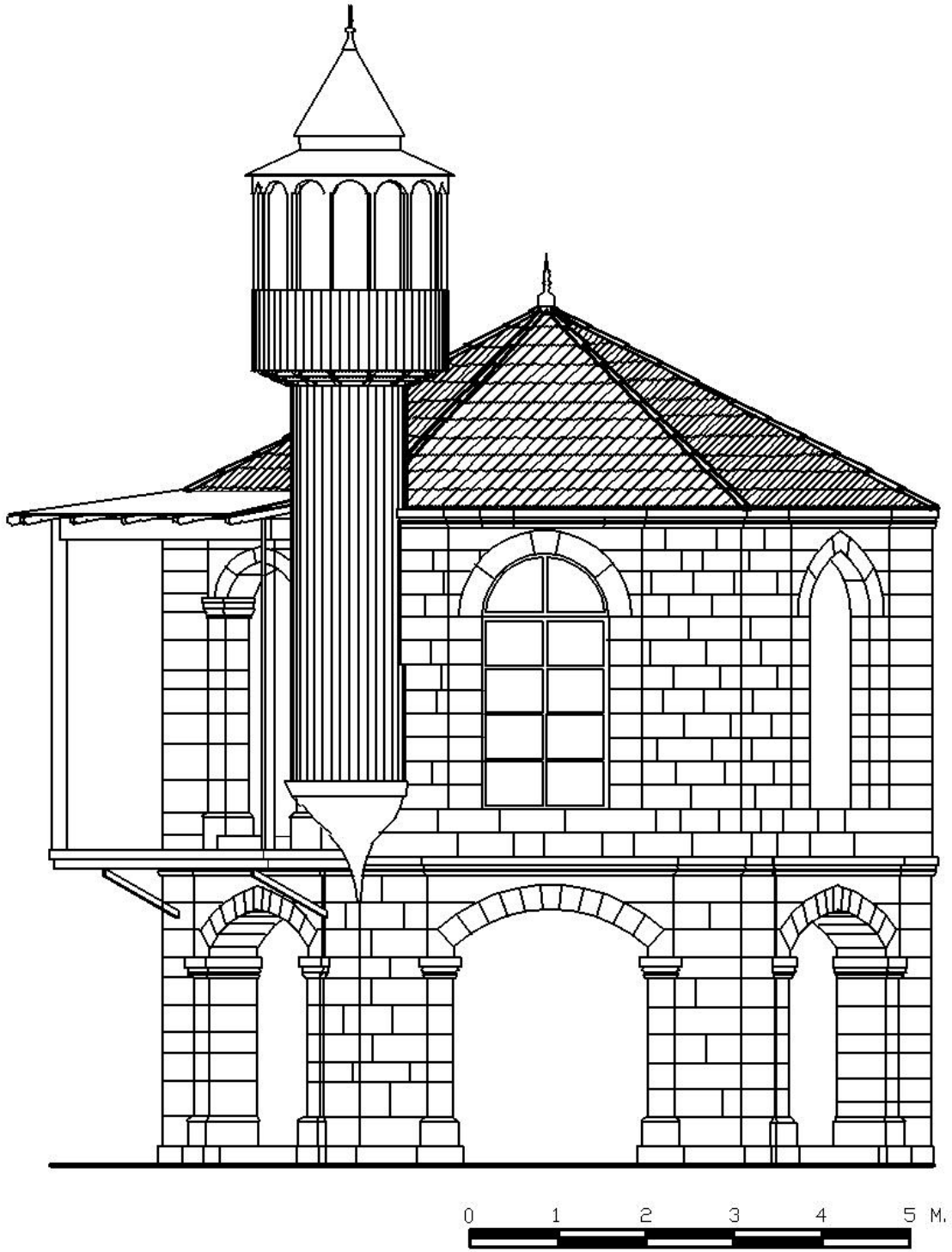
Plan 22: Hacı Hasan Ağa Mescidi BB kesiti (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

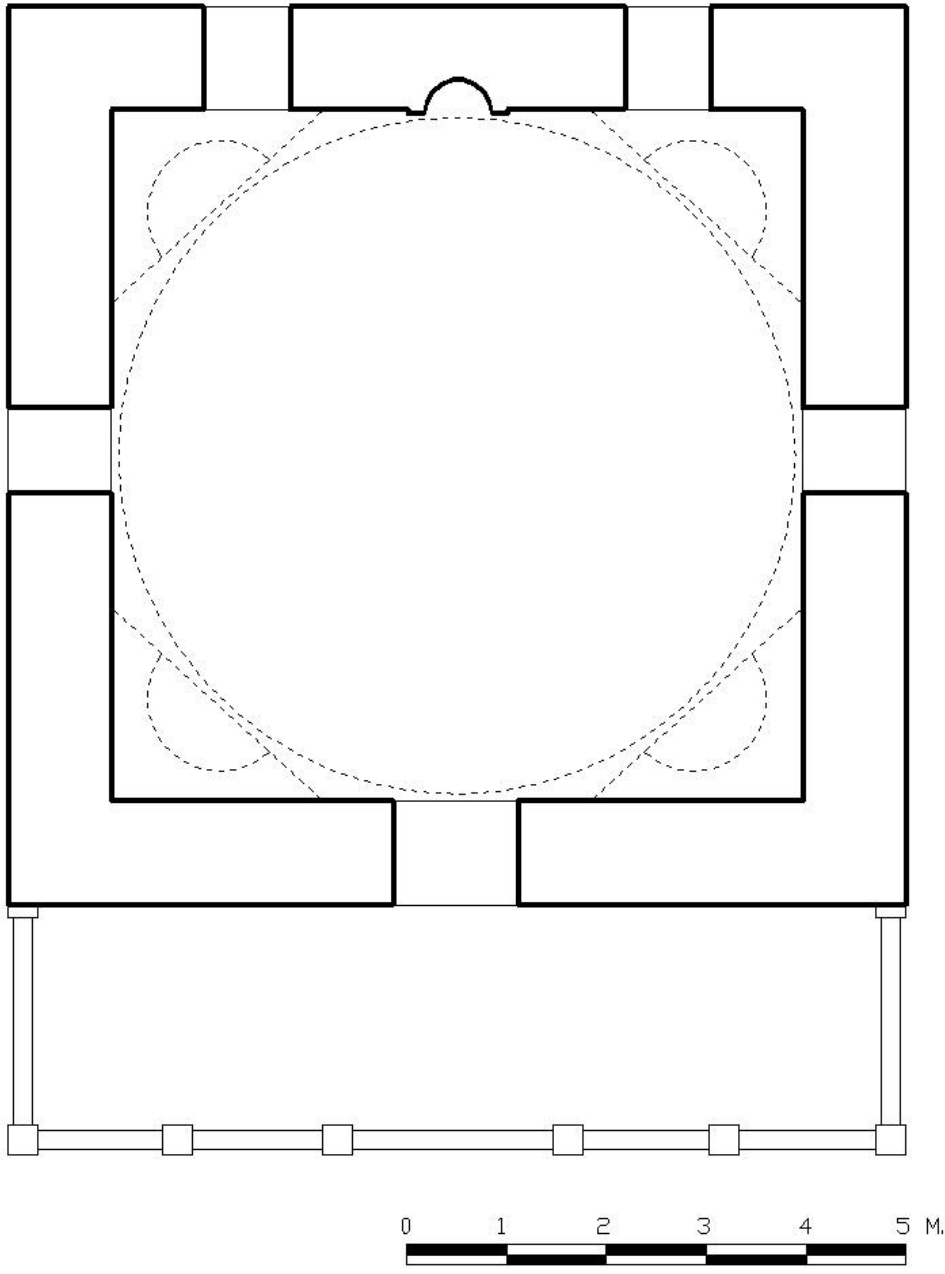
Plan 23: İskele Mescidi'nin alt katı (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

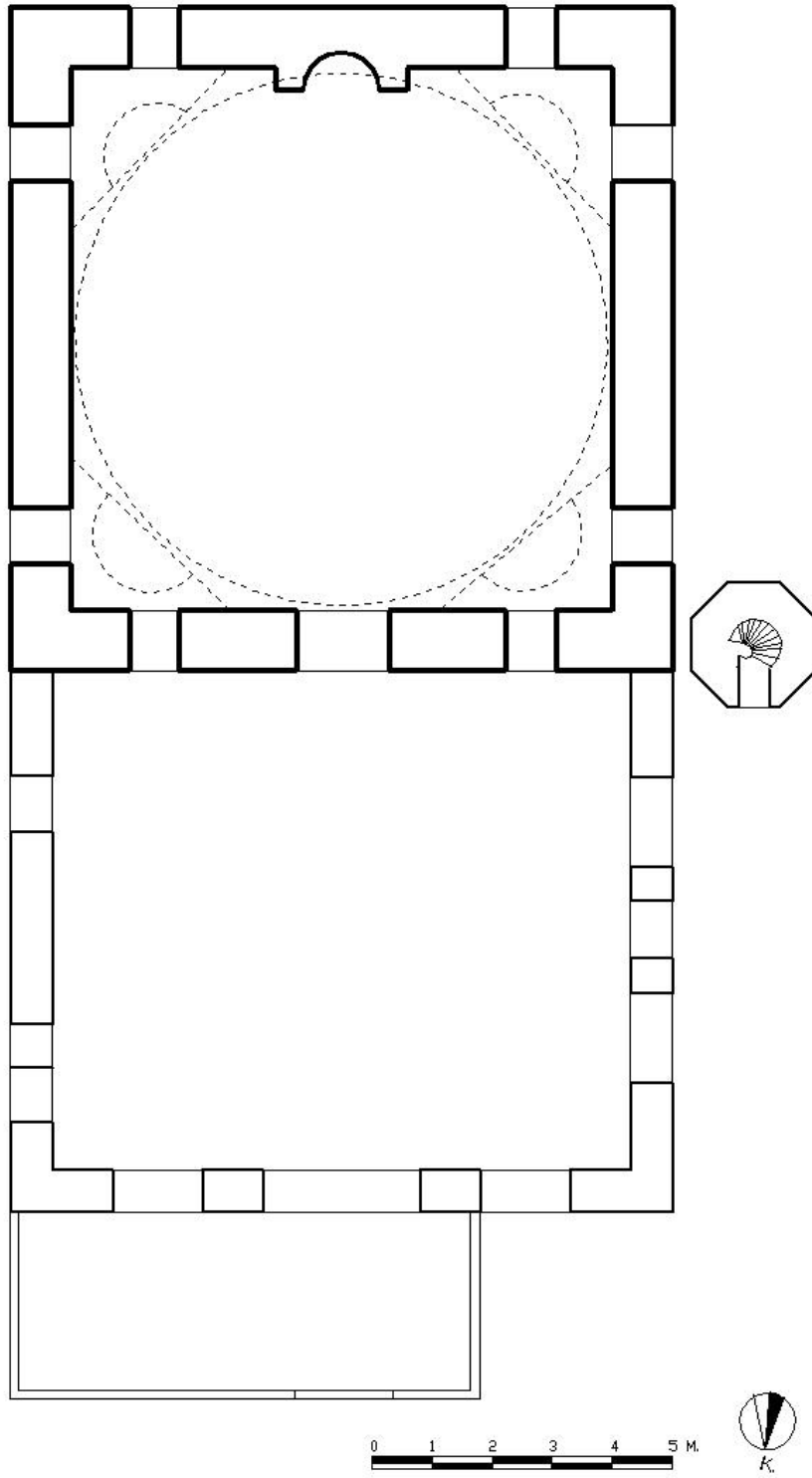
Plan 24: İskelem Mescidi'nin üst katı (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

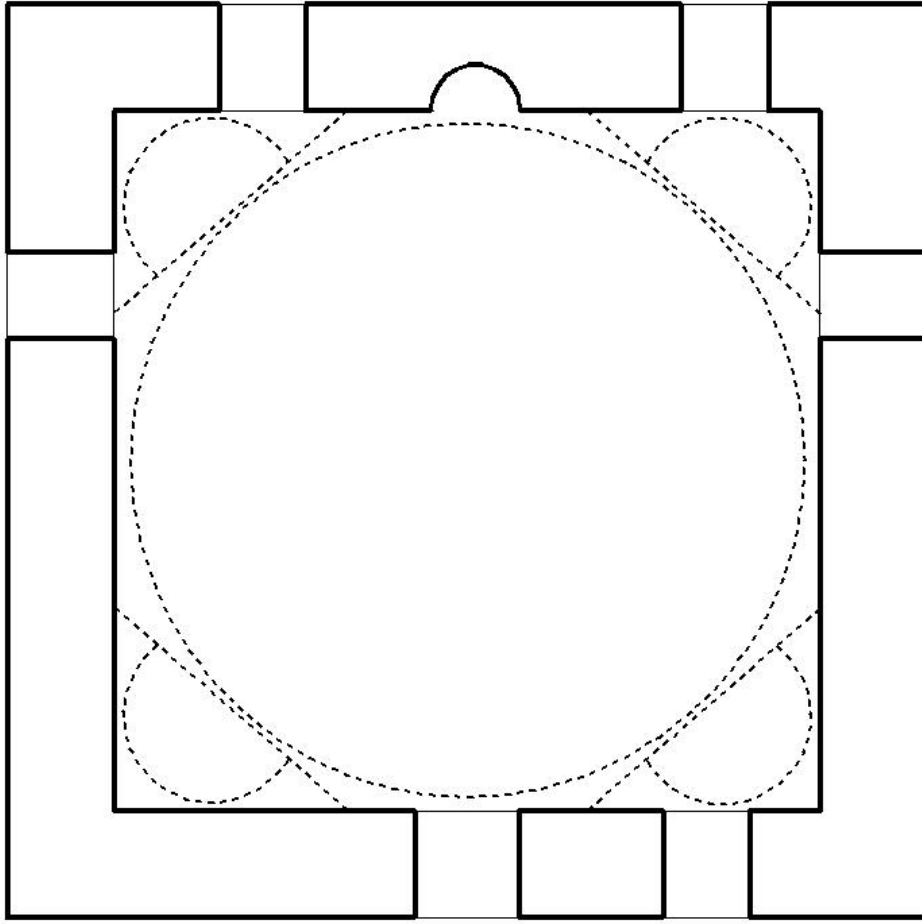
Plan 25: İskele Mescidi'nin kuzeybatı cephesi (VGM'den yeniden düzenlenmiştir)

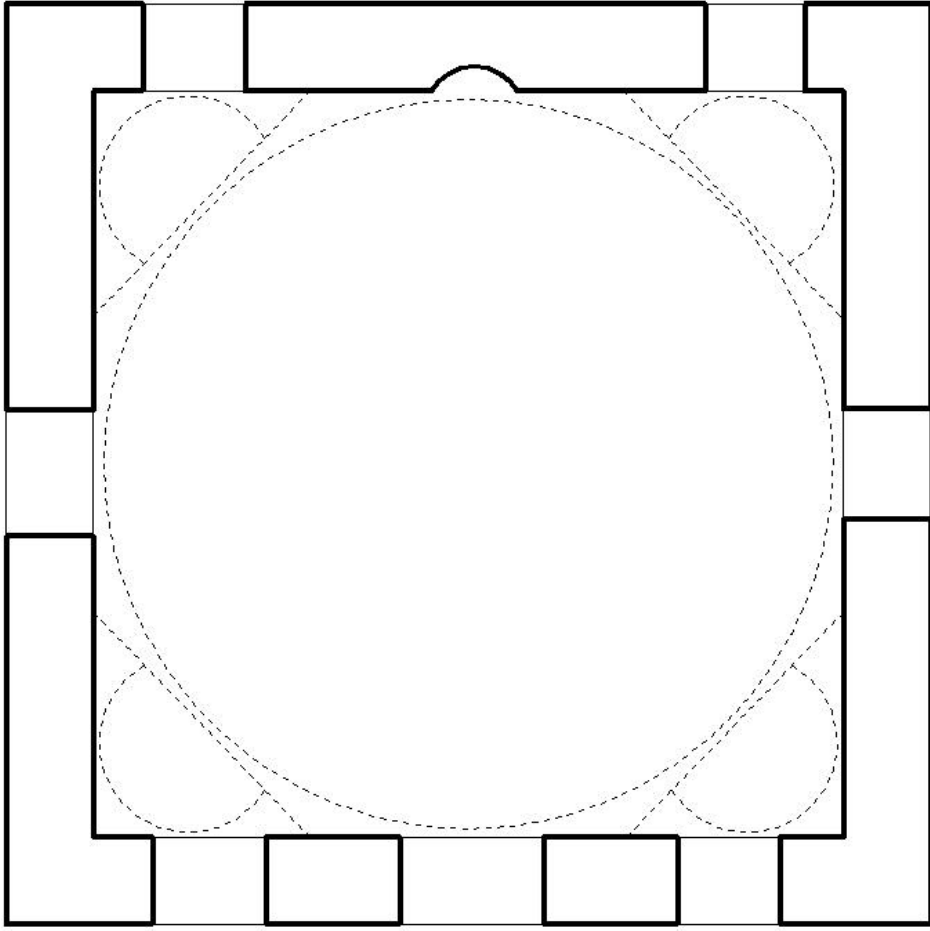
Plan 26: Yeşilkaraman Mescidi

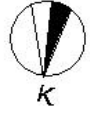
Plan 27: Kızılı Mescidi

Plan 28: Alacami Mescidi

0 1 2 3 4 5 M.

Plan 29: Kürüş Köyü Mescidi

Ö Z G E Ç M İ Ş

Adı-SOYADI: Serkan KILIÇ

Doğum Tarihi ve Yeri: 16/01/1984-ADİYAMAN

Eğitim Durumu:

Lise: Adıyaman Atatürk Lisesi

Lisans: Anadolu Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü

Yabancı Dil: İngilizce

Bilimsel Faaliyetler:

2012 yılında, Prof. Dr. Bekir Deniz Başkanlığında Alanya Kalesi Kazısı (Ekip Üyesi olarak)

2009 yılında, Prof. Dr. Erol Altısapan'ın Bilimsel Danışmanlığında Eskişehir İli Karacaşehir Kalesi Kazısı (Ekip Üyesi olarak)

2008 yılında, Yard. Doç. Dr. Zeliha Demirel Gökalp Başkanlığında Malatya Arkeoloji Müzesi'ndeki Bizans Sikkelerinin Tespiti çalışması

2008 yılında, Yard. Doç. Dr. Zeliha Demirel Gökalp Başkanlığında Bolu Arkeoloji Müzesi'ndeki Bizans Sikkelerinin Tespiti çalışması

2006-2010 yılları arasında, Prof. Dr. B. Yelda Olcay Uçkan Başkanlığında Olympos Antik Kenti Kazısı (Ekip Üyesi olarak)

Uluslararası Bilimsel Toplantılarda Sunulan ve Bildiri Kitaplarında Basılan Bildiriler:

“Byzantine Anonymous Folles Preserved in Bolu Archaeology Museum in Turkey”, 15th Symposium of the Mediterranean Archaeology in Catania between 3 and 5 March of 2011, İtalya-Sicilya. (Bildiri-Özet)

“Bolu Arkeoloji Müzesi’ndeki Bizans Bronz Sikkeleri” XV. Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu, 19-21 Ekim 2011, Eskişehir (Bildiri-Özet).

Yazılan Ulusal Kitaplar ve Kitaplardaki Bölümler:

2011 yılında, Demirel Gökalp, Z. ve S. Kılıç, “Heraclius’un Follisleri: Bolu Arkeoloji Müzesi Örnekleri”, *Mine Kadiroğlu’na Armağan* (Ed. B. İşler), 2010, s. 251-263.

2011 yılında, Alanyalı, F. ve Z. Demirel Gökalp (Edt.), Anadolu Üniversitesi ve Anadolu Uygarlıkları, Anadolu Üniversitesi Arkeoloji ve Sanat Tarihi Merkezi, Eskişehir (Baskı Öncesi Hazırlık Görevi).

İş Denevimi:

Çalıştığı Kurumlar: Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Ana Bilim Dalı, Araştırma Görevlisi (2011-).

E-Mail : serkankilic@akdeniz.edu.tr